

Dvojica autorov z Katedry historie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Imrich Nagy a Pavol Maliniak pristúpila netradičným spôsobom k tureckej problematike, k téme, ktorá je v slovenskej historiografii sice rámcovo spracovaná, ale ostáva nesmiernie množstvo dokumentov, ktoré ostávajú z rozličných dôvodov neznáme. Preto možno uvítať predkladanú prácu, ktorá predstavuje sondu do problematiky tým, že sa zaobrába na jednej strane myšlienkovým svetom tohto obdobia a na strane druhej konkrétnym každodenným životom vojenského veliteľa brániaceho krajinu pred Osmanmi. Svoj výklad umocnili prekladom príslušajúcich prameňov, čím aj čiastočne splňajú požiadavku vydávania pôvodných prameňov alebo ešte lepšie i prekladov, ktoré v našej súčasnej vede vo veľkej miere absentuje, najmä v porovnaní so zahraničím.

Eva Frimová

Pramenná edícia autorskej dvojice Pavla Maliniaka a Imricha Nagya je po dlhšej dobe stagnácie erudovaným príspevkom k dôkladnejšiemu poznaniu doby. V publikácii sa stretávajú dva protichodné pohľady: na jednej strane stojí teoretická úvaha jedného z najväčších humanistov dobovej Európy, Erazma Rotterdamského, na strane druhej sú pisomnosti týkajúce sa priameho aktéra protitureckých bojov, vojaka a stoličného funkcionára Jána Kružiča. Kým prvý v obširnejšej úvahе Nanajvýš prospešnej úvahе o vyhlásení vojny Turkom zostáva v polohe teoretika, ktorý predvádzza brillantné rétorické cvičenie, korešpondencia z prostredia Jána Kružiča podáva obraz dobového bytia a problémov takpovediac v „priamom prenose“ – priamo od aktérov vojenských, politických, ale i spoločenských pohybov.

Tünde Lengyelová

TUREK NA OBZORE

TUREK NA OBZORE

Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom

1518

AD

Turek na obzore

(Z prameňov k uhorsko-osmanským vztahom)

Pavol Maliniak – Imrich Nagy

Kraków 2013

Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom)

© Pavol Maliniak – Imrich Nagy, 2013

Výber textov, komentáre a úvodné štúdie: Imrich Nagy (Erazmus Rotterdamský), Pavol Maliniak (Ján Kružič). Preklady textov: Imrich Nagy (Erazmus: Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom), Pavol Maliniak, Daniel Haas Kianička, Imrich Nagy (Ján Kružič, Výber z listov a listín)

Preklady resumé: Dr. Maxim Mordovin, Mgr. Ondrej Kúkoľ

Vydal

Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków

e-mail: zg@tsp.org.pl

www.tsp.org.pl

a

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Publikácia bola finančne podporená grantom VEGA č. 1/0165/11 „Reflexia uhorsko-osmanských vzťahov v prameňoch 16. – 17. storočia“

Recenzentky: PhDr. Eva Frimová, CSc.
PhDr. Tünde Lengyelová, CSc.

© Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków 2013

ISBN 978-83-7490-652-4

Obsah

Predhovor.....	5
Erazmus a jeho apel na vedenie vojny proti Osmanom (<i>I. Nagy</i>).....	9
Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu	31
Čabradský a krupinský kapitán Ján Kružič (<i>P. Maliniak</i>).....	99
Výber z listov a listín (1549 – 1576)	116
Pramene.....	204
Literatúra	215
Összefoglalás	225
Zusammenfassung.....	229
Menný register.....	234
Miestny register	240
Zoznam použitých vyobrazení.....	245

Predhovor

Zdanlivo priamočiare, v skutočnosti mnohotvárne uhorsko-osmanské vzťahy, predstavujú v súčasnosti bohatý námet pre výskum stereotypov v historickej perspektíve. Aktuálne bádanie zastúpené najmä historiografiou a literárnom vedou upriamuje z rôznych hľadísk pozornosť na „obraz Turka“ predovšetkým pri analýze cestopisov, básnických diel, piesní, ale aj osobných denníkov a korešpondencie. Od identifikácie a analýzy konkrétnych opisov etnicky heterogénnych Osmanov prechádza až k štúdiu zobrazovania abstraktného a bezčasového Turka. V optike prameňov popri schematickom budovaní obrazu nepriateľa a motívu Božieho trestu paradoxne nachádza aj obrazy priateľského Turka, zbožného moslima, politicky svojbytného občana, reprezentanta neznámej kultúry, krvilačného tyrana, či divocha. Tieto a ďalšie obrazy pritom presahujú do súčasnosti a spolu-vytvárajú naše predstavy o islame o moslimskom cudzincovi.¹ Bádateľské prístupy zároveň poukazujú na skutočnosť, že t'ažisko výskumu sa z politických dejín presúva na sociálne a najmä kultúrne dejiny. V týchto súvislostiach je potrebné uviesť, že napriek inovatívny interpretáciu prístupom v domácich podmienkach absentuje priebežne rozširovaná a všeobecne prístupná pramenná základňa.

V dosiaľ jedinej monotematickej edícii *Rabovali Turci...*, ktorá sprís-tupnila celoslovenský výber prameňov zo 16. – 17. storočia, boli uverejnené pôvodné preklady z kroník. V prípade publikovaných listov však väčšia časť z nich pochádzala zo starších vydaní Pavla Krížka, Michala Matunáka a Františka V. Sasinka.² Ďalšie práce tohto druhu žiaľ nenasledovali. I keď

¹ Bez nároku na úplnosť uvádzame práce so vzťahmi k domácim prameňom: RATAJ, T.: *České země*, s. 12-15, 219-292; SABATOS, Ch.: Náboženská identita, s. 209-213; ÁGOSTON, G.: The Image of the Ottomans, s. 21-23; KÁKOŠOVÁ, Z.: Obraz Turka, s. 110-123; BŮŽEK, V.: Střední Evropa, s. 108-112; LENGYELOVÁ, T.: Obraz Turkov – Osmanov, s. 13-17; GOÓTŠOVÁ, A.: Obraz Turka, s. 45-55.

² HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 221-240, č. 1-18, s. 241-260, č. 1-70.

v nedávnom období vyšli v rámci edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov* tri zväzky odkazujúce svojimi názvami na obdobie osmanskej okupácie Uhorska, ich označenie poskytlo skôr rámec pre definovanie historického obdobia. Nesprístupňuje preto len pramene k uhorsko-osmanským vzťahom, ale v širšom spektre sleduje vnútropolitické, náboženské, kultúrne, hospodárske a sociálne pomery v neskorom stredoveku a ranom novoveku.³ Zámerom predloženého výberu prameňov pod označením *Turek na obzore* je rozšíriť doterajší stav poznania novými prekladmi, ktoré poskytnú faktografickú a interpretačnú základňu pre ďalšie bádanie. Vzhľadom na početnosť a rôznorodosť pramenného materiálu práca nemá ambíciu obsiahnut' celouhorský alebo celoslovenský priestor. Pri výbere sme zvolili užšie tematické aj časové zaradenie textov, ktoré reprezentujú dva rôzne myšlienkové svety – humanistického vzdelanca a vojenského veliteľa.

Humanista a literát Erazmus Rotterdamský⁴ predstavuje vo svojom diele *Nanajvýš prospěšná úvaha o vyhlásení vojny Turkom* odstup a nadhľad učenca ukotveného v západnom intelektuálnom prostredí. Odlišný pohľad, poznačený vynúteným kontaktom s Turkom – Osmanom, prináša písomná komunikácia Jána Kružiča, kapitána vojenskej posádky na hrade Čabrad' a následne v meste Krupina s inými vojenskými veliteľmi, panovníkom a

³ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VI. Pod osmanskou hrozobou; Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. I; Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. II.*

⁴ Z mimoriadne rozsiahleho Erazmovho diela boli doposiaľ v slovenskom preklade publikované iba dve jeho ucelené práce (azda Erazmov najslávnejší spis *Moriae encomium* – publikovaný najskôr v antológii filozofického myslenia – vyšiel spolu s biografickou esejou S. Zweiga pod názvom *Triumf a tragika bláznivosti* a jeho rady cisárovi Karolovi V. predstavujúce Erazmov pohľad na ideálnu vládu – ERASMUS: *Institutio principis Christiani = Výchova kresťanského vladára*). Okrem toho máme k dispozícii aj dva výbery z jeho listov (ŠKOVIERA, D.: Ján Antoninus z Košíc a Erazmus Rotterdamský vo svetle korespondencie a kapitola „Slovenskí Erazmovci“ v antológii *Latinský humanizmus*, s. 57-124). Napriek tomu, že tieto edície nám neponúkajú reprezentatívny prierez Erazmovými názormi, nájdeme v nich niekoľko dôležitých postrehov charakterizujúcich Erazmov pohľad na Osmanov a obranu kresťanskej Európy pred ich vojenskou agresiou.

úradmi. Na rozdiel od Erazmovho akademického spisu, ktorý je skôr morálnym apelom k politickým elitám na zomknutie sa v boji proti Osmanom, Kružičov súbor 40 listov a listín verne odráža každodennú uhorskú realitu z vojenského pomedzia. Sme presvedčení, že takéto sondy môžu vo väčšej miere priblížiť konanie a postoje protagonistov a spoluúčastníkov fénomenu, ktorý poznáme pod označením osmanská okupácia Uhorska.

IMAGO · ERASMI · ROTERODAMI · AB · ALBERTO · DV RERO · AD
VIVAM · EFFIGIEM · DELINIATA ·

ΤΗΝ · ΚΡΕΙΤΤΟ · ΤΑ · ΣΥΓΓΡΑΜ
ΛΑΤΑ · ΜΙΞΕΙ

· M D X X V I ·

EA

Erazmus a jeho apel na vedenie vojny proti Osmanom

Imrich Nagy

Vojna proti Osmanom, ktorá bola spočiatku pre európskych monarchov objektom vojenskej prestíže získanej v križiackych výpravách, resp. záležitostou ochrany a rozširovania svojich obchodných záujmov, sa po páde Konštantínopola v roku 1453 a následných úspechoch osmanskej expanzie do Európy postupne stáva ich existenčnou otázkou. Vzdialená vízia úspechu, slávy a bohatstva sa rýchlo mení na pocit strachu z čoraz reálnejšej hrozby. Tento strach sa premieta do vytvorenia obrazu hrozného lúpiaceho a vraždiaceho Turka ako úhlavného nepriateľa kresťanstva, ktorý sa rýchlo stáva toposom humanistickej spisby. Svoje osobitné vyjadrenie potom nachádza vo výzvach a apeloch na obranu kresťanskej Európy a potrebu spoločného postupu proti osmanskému nepriateľovi.¹ Takýmto je aj spis *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo et obiter enarratus Psalmus XXVIII*, čiže *Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu* Erazma Rotterdamského z roku 1530.

Erazmus, ako naznačuje jeho prímeno, sa narodil v nizozemskom Rotterdame v noci z 27. na 28. októbra 1469. Ešte v detstve stratil oboch rodičov, a tak v roku 1487 vstúpil do kláštora riadnych kanonikov rehole sv. Augustína v Steyne nedaleko Goudy. Tu sa zoznámil s dielom Lorenza Vallu, talianskeho humanistu, ktorý ako prvý upozornil na potrebu kritického filologického preskúmania pôvodných kresťanských antických textov.² Erazmus, ktorého mimoriadne silne oslovovali tieto myšlienky, píše v roku 1488 jednu zo svojich prvých literárnych prác, ktorá je práve oslavou

¹ Pars pro toto môžeme spomenúť dielko talianskeho humanistu Riccarda Bartoliniho (1470 – 1529) *Oratio ad Imp. Caes. Maximilianum Aug. ac potentiss. Germaniae principes de expeditione contra Turcos suscipienda* adresované v tomto duchu cisárovi Maximiliánovi I. a nemeckým kniežatám.

² Filologickou metódou preukázal napr. nepravosť tzv. Konštantínovej donácie.

diela L. Vallu (*Paraphrasis seu potius epitome in Elegantiarum libros Laurentii Vallae*).³ Vznikajú tu aj koncepty jeho dvoch neskôrších prác: o chvále rehoľného života *De contemptu mundi* (O opovrhovaní svetom)⁴ a apológia klasickej antickej vzdelanosti *Antibarbari* (*Kniga proti barbarom*).⁵

Nespokojný so životom za kláštornými mûrmi sa chopil prvej priležitosti, ktorá sa mu ponúkla a vstúpil do služieb Hendrika van Bergen, biskupa z Cambrai, ktorý ho v roku 1492 menoval svojím tajomníkom. Biskup, veľmi rýchlo rozoznajúc talent, ktorý drieme v Erazmovi, ho už o tri roky neskôr uvoľnil zo svojej služby a poslal ho na teologické štúdiá do Paríža. Zlé životné podmienky ho prinútili zlepšiť si svoje postavenie doučovaním detí z bohatších rodín. Učebné materiály, ktoré si pre nich pripravil, sa stali základnou kostrou jeho neskôrších diel, ktoré mu zaistili slávu a renomé. Na prvom mieste treba spomenúť *Familiarium Colloquiorum formulae*,⁶ čiže príručku dôverných rozhovorov, ďalej príručku o koncipovaní listov *De conscribendis epistolis*,⁷ či fenomenálnu učebnicu latinskej štylistiky *De copia verborum ac rerum*.⁸ Bez pochyby z takto nadobudnutých praktických pedagogických skúseností vychádzali aj Erazmove zásady humanistickej vzdelanosti *De ratione studii*.⁹ Využijúc pôvodnú formu naplnil ju novým obsahom, ktorým komentoval nielen dianie okolo seba, ale nastolili aj vážne otázky spochybňujúce napr. neomylnosť cirkvi a autoritu jej reprezentácie.

V Paríži sa Erazmus zoznámil s mladým Williamom Blountom – Lordom Mountjoyom. Vďaka nemu sa na jar roku 1499 dostáva do Anglicka.

³ *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 372.

⁴ Pod názvom *De contemptu mundi epistola* vyšlo tlačou toto dielo až v roku 1521 u Th. Martensa v Lovani (Leuven v Brabantsku – dnes Belgicko).

⁵ Tlačou prvýkrát vyšla v roku 1520 u J. Frobena v Bazileji.

⁶ Prvé, Erazmom autorizované vydanie *Dôverných rozhovorov* vyšlo až v roku 1519 v Lovani u Th. Martensa. Postupne ho dopĺňal, takže v roku 1526 vyšlo u J. Frobena v Bazileji pod názvom *Familiarium Colloquiorum Opus*.

⁷ Prvé, Erazmom autorizované vydanie vyšlo v roku 1522 v Bazileji u J. Frobena.

⁸ Pod názvom *De duplice copia verborum ac rerum commentarii duo* vyšla táto učebnica prvýkrát už v roku 1512 v Paríži u J. Badia.

⁹ Prvýkrát bolo toto dielo autorizované publikované vedno s predchádzajúcim spisom *De copia verborum ac rerum* u J. Badia v Paríži v roku 1512.

Počas tohto svojho prvého anglického pobytu, ktorý trval až do začiatku roku 1500, sa zoznámil s najvýznamnejšími anglickými humanistami tej doby – Tomášom Morom a Johnom Coletom, pričom medzi Morom a Erazmom vzniklo aj nezvyčajne pevné puto osobného priateľstva. Tomáš More, ktorý bol vychovávateľom budúceho Henricha VIII., predstavil Erazma aj mladému, vtedy 9-ročnému princovi, pre ktorého narýchlo zložil chválospev *Prosopopoeia Britanniae maioris quae quondam Albion dicta nunc Anglia dicitur*.¹⁰

Po návrate do Francúzska sa Erazmus opäť ocitol vo finančnej tiesni, ktorú sa rozhodol riešiť spisaním stručnej príručky známych antických sentencií sprevádzaných vysvetlujúcim komentárom, o ktorej predpokladal, že si rýchlo nájde svojich čitateľov. Takto vznikol základ budúceho Erazmovho majstrovského veľdiela *Adagia*,¹¹ ktoré mu zaistilo renomé kniežaťa humanistickej vzdelanosti. V tomto období sa tiež začal zdokonaľovať v gréctine, ktorú nevyhnutne potreboval pre svoje humanistické štúdiá a začal pracovať na svojom teologickom spise *Enchiridion militis Christiani* (*Rukoväť kresťanského bojovníka*).¹² Erazmus v ňom prvýkrát

¹⁰ Tlačou toto dielko vyšlo spolu s dedikačným listom Henrichovi VIII. ako prívazok prvého vydania *Adagií* v roku 1500. *Contemporaries of Erasmus* 2, s. 178.

¹¹ Toto Erazmovo dielo sa dočkalo snáď najviac vydanií, a to ešte za života autora, ktorý ho neustále dopĺňal a rozširoval. Po prvýkrát vyšlo pod názvom *Adagiorum Collectanea* ešte hneď v roku 1500 v Paríži u J. Philippiho (obsahovalo výklad 800 sentencií). V roku 1508 u A. Manutia v Benátkach ho už publikoval rozšírené na vyše tri tisíc sentencií: *Adagiorum Chiliades tres, ac centuriae fere totidem*. K dielu pripájal aj neskôr výklad ďalších sentencií, ktoré neraz už predstavovali samostatné dielka s konkrétnou tematikou, napr. v silne protivojnovom a pacifistickom duchu koncipovaný výklad sentencie *Dulce bellum inexpertis* (Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili). V roku 1514 u Schürera v Paríži publikoval v rovnakej forme zbierku prirovnaní *Parabolae sive similia*. Na konci svojho života sa ešte raz vrátil k tomuto nevyčerpateľnému žriedlu antickej mûdrosti, aby z nej vybral pestrú mozaiku duchaplných anekdot, trefných výrokov a mûdrych činov, ktoré v roku 1531 publikoval u J. Frobena v Bazileji pod názvom *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus libri*. Tieto Erazmove práce môžeme považovať za akúsi „summu“ humanistickej vzdelanosti, ktorá v antickej gréckej a rímskej literatúre hľadala zdroje svojej inšpirácie i argumentácie.

¹² Tlačou prvýkrát vyšlo u Th. Martensa v Antverpách v roku 1503.

predstavil svoju teologickú koncepciu: inšpirovaný hnutím *Devotio moderna*, bezpochyby aj dielom jedného z jeho reprezentantov T. Kempenského (*De imitatione Christi*), ale najmä vlastnými skúsenosťami a s humanistickou výzbrojou predstavuje odvážny návrh návratu ku koreňom pravej zbožnosti, ktoré vidí v pôvodných biblických textoch. Tu treba hľadať dôvod, prečo bol Erazmus po nástupe reformácie obvinený z nejednej strany tým, že svojimi názormi a svojím dielom de facto vydláždil Luterovi cestu. Erazmus však bol reprezentantom tzv. kresťanských, resp. biblických humanistov, ktorých cieľom bola reforma, nie reformácia cirkevi.

V roku 1504 sa mu v starej knižnici premonštrátskeho kláštora nedaleko Lovane náhodou dostal do rúk rukopis L. Vallu, v ktorom tento taliansky humanista vyslovil kritické poznámky k novozákonnému textu *Vulgaty* a naznačil potrebu jeho filologickej analýzy. Erazmus bol týmto textom v pravom slova zmysle oslovený. V roku 1505 najprv publikoval Vallov náčrt s vlastným úvodom.¹³ Súčasne si však už stanovil nový cieľ – vypracovať svoje vlastné poznámky k textom *Nového zákona* a na základe nich pripraviť ich nový preklad. Pracoval na ňom takmer jedno desaťročie, aby ho napokon v roku 1516 publikoval a venoval vtedajšiemu pápežovi Levovi X.¹⁴ Tento Erazmov preklad, ktorý poukázal, že aj autorita kanonizovaného textu *Vulgaty* by mala byť prístupná reflexii, sa stal základným kameňom reformného aj reformačného hnutia v Cirkvi v nasledujúcich rokoch.

Medzitým však Erazmus pokračoval vo svojej učenej peregrinácii: na pozvanie svojich priateľov a mecenášov Erazmus: na jeseň roku 1505 odišiel znova do Anglicka a na nasledujúci rok prijal od dvorného lekára Henricha VII. ponuku sprevádzat jeho syna na univerzitných štúdiách v Taliansku. Počas tohto svojho talianskeho pobytu sa zoznámil aj s jedným z najznámejších vtedajších kníhtlačiarov – Benátčanom Aldom Manutiom. Erazmus pri ňom spoznáva výhody spolupráce medzi autorom

¹³ Laurentii Vallensis viri tam Graecae quam Latinae linguae peritissimi in Latinam Novi Testamenti interpretationem ex collatione graecorum exemplariorum annotationes apprime utiles. (Paríž, J. Badius).

¹⁴ Pod názvom *Novum Instrumentum* ho vytlačil J. Froben v Bazileji.

a vzdelaným kníhtlačiarom, ktorý nie je iba remeselníkom, ale tiež vzdelaným humanistom, mecenášom, kritikom i editorom v jednej osobe. Nie div, že v ďalších rokoch svojho života si už Erazmus volí svoje pôsobisko vždy podľa tohto kritéria (napr. Th. Martens v Lovani), aby napokon našiel dokonalý súzvuk a de facto aj svoj domov u J. Frobena v Bazileji.

V roku 1509 Erazmus opustil Taliansko a vrátil sa naspäť do Anglicka, hľadajúc pokoj pred vojnovou vratou, ktorej prepadla takmer celá Európa. Už cestou začal pracovať na knižke, ktorá mu zaistila mimoriadnu popularitu – *Moriae encomion sive Stultitiae laus* (*Chvála Blázniosti*). Názov je slovnou hračkou, ktorá môže odkazovať nielen na personifikovanú postavu Blázniosti či Pochabosti, ktorá ovláda myšle ľudí od najchudobnejších vrstiev až po vládnuce kruhy, ba celý svet, ale aj na jeho anglického priateľa T. Mora. Práve u neho dokončuje tento text,¹⁵ ktorý je jedinečnou uštipačnou kritikou spoločnosti zmietanej ľudskými chybami a pokleskami, vďaka čomu si zachováva aktuálnosť pre ktorúkoľvek dobu.

V roku 1516 začalo v Erazmovom živote verejne najaktívnejšie obdobie. Nástupca španielskeho trónu Karol I., neskôr cisár Karol V. ho menoval za svojho radcu. Erazmus využil túto príležitosť k spisaniu ponaučení pre budúceho vladára, do ktorej skoncipoval svoje predstavy a túžby po spravodlivosti usporiadaniom a riadenom štátu, ktorý žije v mieri v priateľskom zväzku s ostatnými kresťanskými štátmi Európy. *Institutio principis Christiani* (*Výchova kresťanského vladára*)¹⁶ je však súčasne aj ostrou kritikou súvejkej politiky založenej na nenaplniteľných mocenských ambíciách vtedajších monarchov. Pripomeňme si, že toto obdobie je obdobím boja o hegemoniu v Európe, do ktorého bol na jednej strane zaangažovaný francúzsky kráľovský rod z Vallois, na strane druhej Habsburgovci a striedavo im sekundovali anglický kráľ Henrich VIII., Pápežský štát, resp. osmanski dobyvatelia. Proti ich krvavým vojnám zápasom Erazmus publikoval hned v nasledujúcom roku ďalšie dva spisy odsudzujúce

¹⁵ ALLEN, P. S.: *The age of Erasmus*, s. 143. Anglicko opúšťa až kvôli publikovaniu *Moriae encomion* v Paríži u Gilse Gourmonta v roku 1511.

¹⁶ Tlačou vyšla v roku 1516 u J. Frobena v Bazileji.

vojnové besnenie – *Querela pacis* (Nárek mieru)¹⁷ a *Dulce bellum inexpertis* (Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili).

V tom čase do Erazmových osudov naplno zasiahla reformácia. Erazmus už vtedy požíval všeobecnú autoritu, a tak všetky strany čakali, ako sa zachová: Luter ho žiadal aspoň o neutrálny postoj, Henrich VIII. a pápež Hadrián VI. o artikuláciu zásadného odmietavého postoja. Erazmus sa najprv odmietol jednoznačne vyslovit', keďže správne predpokladal, že akékoľvek nekompromisné vyhlásenia a kroky by mohli znamenat' ďalšiu veľkú schizmu pre Cirkev. Väčšina vtedajších autorít to však takto nevidela a jeho váhanie odsúdila. Nič na tom nezmenila ani jeho polemika s Luterom: v roku 1524 mu totiž adresoval spis *De libero arbitrio (O slobodnej vôle)*,¹⁸ v ktorom odmietol učenie o predestinácii, ktoré bolo jedným zo základných dogiem luteranizmu.

Rýchly sled udalostí však už vtedy viedol k potvrdeniu náboženskej schizmy a ďalším násilným konfliktom. Keďže to znamenalo prehru ideí, ktoré zastával Erazmus, rozhodol sa stiahnuť z verejných aktivít, čomu prispôsobil aj svoju literárnu tvorbu. V roku 1526 napríklad venoval Kataríne Aragónskej spis *Institutio Christiani matrimonii* čiže akési poučenia pre kresťanskú manželku. Napísal ich v čase, keď už bolo jasné, že najdôležitejším problémom adresátke Kataríny Aragónskej je otázka rozvodu s Henrichom VIII., o čom sa správa k Erazmovi musela dostat' cez jeho anglických priateľov. Potvrdzuje to aj zdĺhavý výklad kanonického práva vo veci možností zneplatnenia sobášu, ktorý sa nachádza na začiatku spisu. Erazmus však, verný svojím zvykom, nezaujíma žiadne stanovisko a ani sa nijako inak neangažoval vo veci rozvodu kráľovského páru.¹⁹

V roku 1527 píše dialóg *Ciceronianus*,²⁰ v ktorom ironizoval súvekých autorov opíčiacich antické vzory. Starnúci Erazmus sa vtedy už musel brániť zostrujúcim sa útokom konzervatívnych katolíckych kruhov, ktoré ho obviňovali z novátorstva a príklonu k reformácii. V roku 1530 ešte raz

¹⁷ Tlačou vyšla prvýkrát v roku 1517 u J. Frobena v Bazileji.

¹⁸ Tlačou ho vydal J. Froben v Bazileji.

¹⁹ ERASMUS: *A nőkröl és a házasságrol*, s. [15].

²⁰ Tlačou vyšiel v nasledujúcom roku u H. Frobena v Bazileji.

vymenil svoje pôsobisko a prest'ahoval sa z príliš búrlivého Bazileja do katolíckeho Freiburgu využívajúc štedrú podporu Ferdinanda Habsburského. Erazmus vtedy skoncipoval jeden zo svojich posledných verejných apelov²¹ – práve už spomínanú výzvu na spojeneckú vojnu proti Osmanom – *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* (*Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom*).

Erazmove názory na Turkov však nie sú obsiahnuté iba v tomto jedinom dielku, ba práve naopak: sú takpovediac spoločným menovateľom jeho politických názorov, ktoré objavíme takmer v celom jeho diele, najmä však v jeho korešpondencii. Dokonca možno konštatovať, že vedno s postupom Osmanov pri svojej expanzii na západ sa táto otázka postupne stáva ústrednou tému Erazmových politických úvah. Aj z tohto dôvodu už boli objektom nejednej modernej analýzy²² (z pera holandského

²¹ Jeho myseľ v tom čase už začali zamestnávať myšlienky na blížiaci sa koniec života: v roku 1534 o tom publikoval úvahy *De praeparatione ad mortem* (*Príprava na smrť* – tlačou ju vydal H. Froben v Bazileji.). V roku 1535 sa Erazmus vrátil do Bazileja, kde u Frobenovcov publikoval ešte teologickú prácu *Ecclesiastes* (*Kazatel*) a pripravil na vydanie latinský preklad Origenových prác. Humanista, ktorého mocnou zbraňou bolo pero a bojoval s ním až do konca, umrel v noci z 11. na 12. júla 1536.

²² Komplexne o Erazmových názoroch na Turkov s prihliadnutím k stredoeurópskemu kontextu pojednáva CYTOWSKA, M.: Érasme et les Turcs, s. 311-321. Editor moderného textovo-kritického vydania Erazmovej *Úvahy* jeho názory analyzuje vo svojom predhovore: WEILER, A. G.: Einleitung, s. 3-28 a neskôr sa k nim vracia zamerajúc pozornosť na teologický rámec Erazmovej rozpravy: WEILER, A. G.: La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique, s. 99-108. Autor anglického prekladu Erazmovej *Úvahy* Michael J. Heath Erazmove názory na Turkov analyzuje v samostatnej štúdii (HEATH, M. J.: Erasmus and War against the Turks, s. 991-1001) i v predhovore k svojmu prekladu (HEATH, M. J.: Introductory note, s. 202-209). Vývin Erazmových názorov na vojnu práve z uhlu jeho *Úvahy* skúma vo svojej štúdii DALLMAYR, F.: A war against the Turks? Erasmus on war and peace, s. 429-449. Otázka protitureckej vojny je však prítomná v akejkoľvek debate o Erazmových (spočiatku pomerne vyhranene pacifistických) názoroch na vojnu – pars pro toto viď CHOMARAT, J.: Un ennemi de la guerre: Érasme, s. 445-465. Podobne sa táto téma objavuje aj v našej práci: NAGY, I.: *Erazmus Rotterdamský a jeho svet* (*Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia* (bližšie v kapitole: Vývin politických názorov Erazma Rotterdamského v konfrontácii s politickou realitou Európy v prvej tretine 16.

profesora Jana van Herwaardena nedávno aj v českom preklade v rámci erazmovského zborníka *Erasmovo dílo v minulosti a současnosti evropského myšlení*).²³ Napriek tomu jednoznačné odpovede na motívy a ciele Erazmovevých proklamácií o Turkoch nedávajú. Pre Erazmove politické názory je totiž charakteristický pomerne kategorický evanjeliový pacifizmus, ktorý je v zjavnom rozpore s potrebou či nevyhnutnosťou obrany kresťanskej Európy pred osmanskou agresiou.

Tvárou v tvár vzrastajúcej osmanskej hrozbe, preto musí postupne revidovať svoje názory. V roku 1518, v liste svojmu priateľovi, nemeckému humanistovi Paulovi Volsiovi (P. Volz) namiesto svojho tradičného projektu pasívneho odporu, spočívajúceho iba vo vytvorení jednotnej aliancie kresťanských štátov, predostiera projekt ich kristianizácie, či skôr evanjelizácie (lebo ich považuje za polokresťanov): „Najúčinnejším spôsobom podmanenia si Turkov by bolo, ak by spozorovali, že v nás žiari to, čo učil a vyjadril Kristus; ak by cítili, že nedychtíme po ich moci, neprahneme po ich zlate, nechceme ich majetky, ale že okrem ich spásy a Kristovej slávy nám nejde o nič iné.“²⁴ V opačnom prípade hrozí vskutku poturčenie kresťanov: „Lebo ak nášmu úsiliu bude chýbať duševná sila, potom sa rýchlejšie my zdegenerujeme na úroveň Turkov, ako sa nám podarí Turkov priťahnut’ na našu stranu.“²⁵ Erazmus v tejto súvislosti musí otvorene vystúpiť aj na obranu svojich názorov, ktoré niektoré kruhy označujú za defetistické ba priam za prejav zrady. „Ak niekto správne pripomína, že je apoštolské priviest’ Turkov k viere skôr Kristovými bojovníkmi ako zbraňami, je hned’ upodozrievaný, ako keby donášal Turkom, že, ak zaútočia na kresťanov,

storočia, s. 29-65).

²³ Van HERWAARDEN, J.: Erasmus a Turci, aneb je válka ospravedlnitelná, s. 263-287.

²⁴ „Efficacissima Turcas expugnandi ratio fuerit si conspexerint in nobis elucere quod docuit et expressit Christus; si senserint nos non ipsorum inhiare imperii, non sitire aurum, non ambire possessiones, sed praeter eorum salutem et Christi gloriam nihil omnino quaerere.“ ALLEN III, list č. 858 datovaný 14. augusta 1518 v Bazileji, s. 364-365.

²⁵ „Quod si hic non adsit animus, citius futurum est ut nos in Turcas degeneremus quam ut Turcas in nostras partes pertrahamus.“ ALLEN III, s. 365.

títo sa nebudú nijako brániť.“²⁶

Erazmus je presvedčený, že organizovanie vojny proti Osmanom nemôže byť iniciované pápežom, ani cirkevnými osobami. Práve osoba cisára Karola V. bola v jeho úvahách tou najpovolanejšou k tejto úlohe rovnako, ako ju považoval za najpovolanejšiu aj v otázkach riešenia reformačnej schizmy. Namiesto toho však s trpkosťou vidí, že jeho cisár je zahľtený jediným problémom, a tým je vojna s Francúzskom. Tu niekde treba hľadať dôvody, pre ktoré sa Erazmova pozornosť v medzinárodnopolitických otázkach presúva od Karola V. na stredoeurópsky priestor a stredoeurópskych vladárov, ktorí sú bezprostredne konfrontovaní nielen s osmanskou hrozbou, ale už aj s osmanskou vojnou: „S veľkým úsilím tu pripravujeme vojnu proti Francúzom. Pápež sa celý rozhnevaný na starých priateľov spojil s nami. A zatiaľ Turek plieni Uhorsko svojimi zbraňami.“²⁷

S veľkou obavou sledoval najmä fakt, že Osmani sa stávajú mocenským činiteľom, s ktorým jednotlivé znepriatelené strany začínajú vážne kalkulovať pri svojich diplomatických a vojenských ofenzívach. S týmto varovaním sa v roku 1526 obracia aj na francúzskeho kráľa, aby ho vyzval k akceptovaniu mieru, hoci bol zjednaný nespravodlivo a nerovнопrávne.²⁸ Cena mieru zaručujúceho jednotu kresťanskej Európy v boji proti

²⁶ „Si quis admoneat vere Apostolicum esse Turcas Christi praesidiis ad religionem pertrahere potius quam armis, continuo vocatur in suspicionem quasi doceat Turcas, si impetant Christianos, nullo modo cohercendos.“ ALLEN III, s. 371.

²⁷ „Nos hic magnis studiis apparamus bellum in Gallos. Pontifex totus in veteres amicos irratus nobis sese adiunxit. Et interim Turca Hungariam populatur armis.“ Taktolakonicky Erazmus glosuje situáciu v Európe vo svojom liste adresovanom Williamovi Warhamovi z 23. 8. 1521. ALLEN IV, list č. 1228, s. 568-569.

²⁸ Ide o Madridskú zmluvu uzavretú medzi Karolom V. a Františkom I. po tom, čo Francúzi utrpeli v roku 1525 porážku pri Pavii a František I. padol do zajatia. František, ktorý bol k prijatiu jej podmienok prinútený týmito okolnostami, sa v nej zaviazał, že sa vzdá všetkých nárokov na Neapolsko, Miláno aj Janov a uzná zvrchovanosť cisára vo Flámsku. Už v nasledujúcom roku však pápež Klement VII. zbavil Františka prísahy, ktorú vtedy zložil. Vedno spolu aj s Benátkami a Florenciou vytvorili Ligu z Cognacu namierenú proti cisárovi Karolovi V. Pozri: MacKENNEY, R: *Dějiny Evropy šestnáctého století*, s. 256.

Osmanom je totižto nevyčísliteľná: „Ak krest'anských monarchov spojí pevná svornosť, Turci budú menej opovážliví a budú prinútení akceptovať daný stav, keď teraz raz jednému, raz druhému kráľovi lichotia, len aby z toho získali nejaký osoh a sú mocní jedine kvôli vašej nesvornosti.“²⁹ Ešte v tom roku však mohol s nemou bolest'ou sledovať, ako sa jeho najčernejšie predpovede napĺňajú, ako najkrest'anskejší kráľ i samotný pápež dokážu ticho podporovať osmanský útok na krest'anské Uhorsko.³⁰

Niet pochýb, že práve pálčivé problémy protiosmanskej vojny pritiahl Erazmov záujem aj k Uhorsku. Postupne nadväzuje čoraz širšie a živšie kontakty s kruhom uhorských humanistických vzdelancov.³¹ Práve v korešpondencii Erazma so svojimi stredoeurópskymi priateľmi sa pravidelne objavujú správy o osmanskej hrozbe – Erazmus je evidentne aj vďaka nim veľmi dobre informovaný. Už v liste Jakubovi Pisonovi datovanom 9. septembra 1526 sice veľmi stručne, no pritom mimoriadne veľavrvne reaguje na chýr o moháčskej porážke: „Žialim, že Váš štát bol

²⁹ „Si Christianos monarchas firma iunget concordia, minus audebunt Turcae, et in ordinem cogentur qui nunc huic Regi, nunc illi utcunque commodum fuerit blandiantes, non alia re magis quam vestro dissidio potentes sunt.“ ALLEN VI, list č. 1722 datovaný 16. 6. 1526, s. 361.

³⁰ František I. sa skontaktoval so Sülejmanom prostredníctvom chorvátskeho grófa Jána Frangepána a požiadal ho o útok na Habsburgovcov. Ten bol v zásade možný v dvoch smeroch – Osmani mohli zaútočiť v západnom Stredomorí, resp. cez Uhorsko na Rakúsko. Tá prvá možnosť bola riskantnejšia, pri tej druhej stalo v ceste Uhorsko. Pozri: KUBINYI, A.: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlatá, s. 370. V skutočnosti situácia na uhorsko-osmanskom pohraničí, ako aj vnútorná kríza uhorského štátu jasne predurčili vývoj, ktorý smeroval k Moháčskej porážke. Porovnaj: KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 23-24.

³¹ Do kruhu uhorských a poľských erazmovcov samozrejme patrili aj vplyvné osoby: vychovávateľ a tajomník Ľudovíta II. Jakub Piso, lekár Ján Antonín Košický, bratia Thurzovci, spovedník kráľovnej Márie Habsburskej Ján Henckel, radca a kancelár Márie Habsburskej, neskôr ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, biskup z Przemyšľu Andrej Krický, poľský kancelár Krištof Šídlovický, poľský vicenkancelár Peter Tomický.

rozvrátený, preto som taký stručný.“³² V roku 1529 z popudu spovedníka kráľovnej Márie Habsburskej Jána Henckela adresuje vdove po uhorskom a českom kráľovi Ľudovítovi II. trochu oneskorenú konzoláciu pod názvom *Vidua Christiana*.³³ Erazmus sa však ani tu, v kontexte príčiny Máriinho ovdovenia možno aj veľmi trúfalo, nezdráha zdôrazniť svoje prevedčenie, že nenávist voči Turkom nemožno ospravedlňovať ich existenciou: „Ak aj nie je krest'anom, predsa len mu pomôžem v nebezpečenstve, ak už pre nič iné tak preto, lebo je človekom a možno raz dostane rozum. Zabíja, kto nepomáha, keď môže. Nie je znakom krestanského milosrdenstva zabit' Turka len preto, že je Turkom.“³⁴

Udalosti toho roku (pád Budína a obliehanie Viedne) však navodili celkom novú situáciu bezprostredného ohrozenia Osmanmi, čo Erazma prinútilo k sformulovaniu svojho vojnového apelu proti Turkom – *Nanajvyš prospešnej úvahy o vyhlásení vojny Turkom*. Bezprostredným podnetom pre vznik však mala byť žiadosť vcelku neznámeho nemeckého právnika Johanna Rincka³⁵ z Kolína nad Rýnom (informácie oňom totiž máme takmer výhradne iba z korešpondencie s Erazmom – zachoval sa jeden Rinckov list Erazmovi a štyri Erazmove listy Rinckovi). Bližšie dôvody, ktoré viedli Rincka k tejto požiadavke nepoznáme, keďže jeho list, v ktorom žiadal Erazma o názor na vojnu proti Turkom, sa nezachoval.³⁶ Zdá sa však, že Rinck tu vystupoval iba z pozície sprostredkovateľa, za ktorým sa zrkadlia záujmy iných pripraviť argumentačný materiál pre nadchádzajúci rišsky snem v Augsburgu a zaštítiť ho všeobecne akceptovanou Erazmo-

³² „Doleo res apud vos esse turbatas, eoque sum brevior.“ ALLEN VI, list č. 1754, s. 416.

³³ Tlačou vyšla vo Frobenovej tlačiarni v Bazileji. ALLEN XII, s. 29.

³⁴ „Si ne christianus quidem, tamen succurrat periclitanti, si non ob aliud, certe quia homo est et fieri potest ut aliquando resipiscat. Occidit, qui non servat, quum possit. Nec est christianae clementiae vel Turcam occidere non ob aliud, nisi quia Turca sit.“ ERASMUS: *Vidua Christiana*, , s. 311.

³⁵ Bol synom richtára, študoval v Kolíne nad Rýnom a v Bologni. Doktorát z jedného i druhého práva získal v Kolíne (1518), kde potom pôsobil na tamojšej univerzite až do svojej smrti. *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 161n.

³⁶ *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 162.

vou autoritou.

Augsburský snem však popri tureckej otázke mal na programe ešte dôležitejší bod, ktorým bolo zaujatie stanoviska k Luterovmu vierovyznaniu. Aj táto okolnosť mohla prispieť k motívom vzniku *Úvahy*. Od roku 1524 totiž Erazmus viedol s Luterom nekompromisnú polemiku prostredníctvom svojich viac-menej adresne útočných diel. Okrem teologických spisov³⁷ sem možno zaradíť aj Luterovu útechu kráľovnej Márii: *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* (1526), ktorým Luter kondoloval ovdovelej kráľovnej pružne takmer okamžite po smrti jej manžela – o tri roky skôr, ako to urobil Erazmus svojou *Krestanskou vdovou*. V roku 1529 zas Luter publikuje svoju úvahu o možnostiach vojny proti Turkom, revidujúc svoje pôvodné eschatologické stanovisko.³⁸ Priam sa nám teda nuka interpretácia, že Erazmová *Úvaha* je vlastne jeho odpoveďou na Luterov spis *Vom Kriege wider die Türken* (O vojne proti Turkom).³⁹ Erazmus skutočne chce poznat' Luterove názory na vojnu proti Turkom, ale robí tak až na poslednú chvíľu: v marci 1530 píše svojmu priateľovi Bonifaciovi Amer-

³⁷ *De libero arbitrio diatribe sive collatio* vyšla v septembri 1524 v Bazileji u Ján Frobena. Bližšie o formovaní Erazmových názorov na Lutera viď napr. SANETRNÍK, D.: Reformní theolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem, s. 7-103. V decembri 1525 vyšla tlačou Luterova odpoveď pod názvom *De servo arbitrio*, ktorá sa však do Erazmových rúk dostala až o niekoľko mesiacov neskôr. Na ostrý Luterov tón reagoval takmer okamžite a ešte na jar v roku 1526 vydáva u J. Frobena v Bazileji spis *Hyperaspistes diatribae adversus servum arbitrium M. Lutheri*. Prepracované a doplnené vydanie, označované niekedy ako *Hyperaspistes II.*, potom vydal až v septembri 1527.

³⁸ Ešte v roku 1518 vnímal Luter osmanskú hrozbu ako Boží trest, ktorý postihol európske kresťanstvo za pápežské omyly. V liste svojmu priateľovi Spalatinovi doslova argumentuje, že viest' vojnu proti Turkom je to isté ako vzopriet' sa Božej vôli, lebo Boh využíva Turkov na to, aby potrestal kresťanov. Súčasne Turkov vykresľuje za nábožensky tolerantných: „Turek vždy každému dovolí, aby žil podľa svojej viery ... moc pápeža nad telom a dušou je tisíckrát horšia ako moc Turkov.“ *D. Martin Luthers Werke*, WA 8, s. 708-709.

³⁹ Erazmová *Úvaha* však svojou formou (výklad žalmu 28.) indikuje skôr reakciu ešte na Luterove *Štyri útešné žalmy pre uhorskú kráľovnú Máriu* obsahujúce výklad 37., 62., 94. a 109. žalmu.

bachovi, aby mu čím skôr posal Luterovu knižku.⁴⁰ Amerbach reaguje obratom,⁴¹ ale medzičasom Erazmus už 17. 3. 1530 posal Rinckovi skoncipovanú *Úvahu*.⁴²

Pri písaní tohto svojho dielka mohol Erazmus čerpať inšpiráciu aj od svojho priateľa, mladšieho španielskeho humanistu Juana Luisa Vivesa. Ten ešte v roku 1526, v priamej reakcii na osmanské víťazstvo pri Moháči píše dialóg *De dissidiis Europae et bello Turcico* a k tejto téme sa pod dojmom vojnových udalostí vracia opäť v roku 1529, keď koncipuje spis *De conditione vitae Christianorum sub Turca*.⁴³ Erazmus bez pochýb musel poznat' prvé zo zmienených diel, vedľ v tom čase už udržiaval intenzívny korešpondenčný priateľský vzťah s Vivesom, ktorý zahrňoval aj výmenu kníh.⁴⁴

Základným rámcom Erazmovej *Úvahy* je výklad k 28. žalmu,⁴⁵ čomu

⁴⁰ „Rogo ut quum primum licuerit, mittas nobis libellum Luteri de bello adversus Turcas.“ ALLEN VIII, list č. 2279, s. 369.

⁴¹ ALLEN VIII, list č. 2280, s. 370.

⁴² ALLEN VIII, list č. 2285 datovaný 17. 3. 1530 vo Freiburgu, s. 382-385. Vlastne celá *Úvaha* je akoby Erazmová odpoveď Rinckovi, Allen však do svojho súboru vybral iba výňatky z celého textu, ktorý bol publikovaný v kritickej edícii v rámci súborného vydania Erazmovho diela: ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 1-82. V Allenovej edícii sa nachádzajú pasáže zo strán 31n., 64-68 a 82 kritického vydania.

⁴³ V literatúre sa stretнемe predovšetkým s názormi zdôrazňujúcimi afinitu diel oboch humanistov: napr. HEATH, M. J.: Introductory note, s. 204, ktorý sa domnieva, že Erazmus čerpá argumenty pre ospravedlnenie vojny proti Turkom práve od Vivesa. M. L. Collish však vidí výrazný rozdiel medzi prácami oboch humanistov – Vives na rozdiel od Erazma ponúka podľa nej konkrétnie politické a nota bene vojenské kroky ako odpoved' na osmanskú inváziu do strednej Európy. COLISH, M. L.: Juan Luis Vives on the Turks, s. 3.

⁴⁴ P. S. Allen sa priamo domnieva, že bližšie nekonkretizovanou knižkou („Mitto ad te libellum quendam meum, in quo insunt nonnulla magis aliquanto a cura scripta“) spomínanou vo Vivesovom liste adresovanom Erazmovi 20. 7. 1527 (list č. 1847) by malo byť práve spomínané dielo *De Europae dissidiis et bello Turcico*. ALLEN VII, s. 107.

⁴⁵ Erazmus používal číslovanie žalmov podľa Vulgáty, resp. Septuaginty. My sa v poznámkach pridržiavame zaužívaného číslovania v odborných textoch podľa hebrejskej Biblie používaného aj v citovanom slovenskom vydani, ktoré vychádza z Novej Vulgáty. Pôvodné – Erazmove číslovanie, ktoré zachovávame v hlavnom teste, uvádzame pri odkazoch v hranatej zátvorke.

venoval úvodnú stat'. Prekvapujúco tu zostáva na pozíciách, ktoré sa zhodujú s pôvodným Luterovým názorom tvrdiacim, že Turci sú Božím trestom. U Erazma je „turecký meč pomstiteľom nedodržanej zmluvy, ktorú kresťania uzatvorili s Bohom“.⁴⁶ V jednotlivých politických a vojnových udalostiach vidí podobenstvo Božieho hlasu z 28. žalmu, ktorého cieľom nie je koniec sveta a posledný súd (rozdiel oproti Luterovi), ale snaha o nápravu človeka: „Priznajme si teda, že tieto zásahy sú hlasom Pána túžiaceho nás zachrániť, nie zahubit‘, takto sa to dozvedáme aj z 28. žalmu: *Hlas Pánov nad vodami*, t. j. nad ľud'mi, zmietajúcimi sa sem a tam uprostred všakovakých žiadostí a *Zahrmel Boh veleby, Pán nad veľkými vodami!* *Hlas Pánov – taký mohutný! Hlas Pánov – taký veľkolepý! Hlas Pánov láme cédre... Hlas Pánov metá blesky ohnivé, hlas Pánov púšťou otriasa...*“⁴⁷ Erazmovo riešenie je v súlade s jeho pôvodnými názormi požadujúcimi nápravu človeka v duchu kresťanských hodnôt a nevyhnutnej jednoty kresťanov: „A potom, čo sa rozprášili už aj skazené žiadostivosti vedúce svoj boj proti duši, a čo sa ukončil svár dogiem, sa z púste stane chrám zasvätený Pánovi, v ktorom budú všetci svorne z duše a jednohlásne oslavovať svojho obnovovateľa.“⁴⁸ Tento svoj teologický úvod končí zopakovaním svojich základných politických téz, ktoré naformuloval už v *Institutio principis Christiani*, a ktoré pripisujú najväčší význam a dôležitosť svetským vladárom, ktorí majú moc uzatvorit' medzi sebou mier a postavit' hrádzu proti Turkom.

⁴⁶ „Quoties sensimus Turicum gladium, ultorem violati foederis quod cum Deo pepigimus?“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 32.

⁴⁷ „Agnoscamus igitur haec flagella voces esse Domini, cupientis sanare nos, non perdere, quemadmodum docet Psal. 28.: *Vox Domini super aquas*, hoc est, populos, variis affectibus variisque doctrinis huc illucque fluctuantes. *Deus maiestatis intonuit, dominus super aquas multas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercedentis flamمام igneam, vox Domini concutientis desertum...*“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 34. (Zvýraznené pasáže sú Erazmovými citáciemi zo žalmistu - Ž 29 [28], 3-5.)

⁴⁸ „Tunc revelabuntur nobis obscura saltuum, ac discussis pravis cupiditatibus quae militant adversus spiritum, resectis dogmatum dissidiis, ex deserto fiet templum Domino dicatum, in quo concordibus animis, eadem voce, omnes instauratori suo dicent gloriam.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 36.

Vzápäť nasleduje praktická časť Erazmovej *Úvahy*, ktorá už nesie stopy politického realizmu: odzrkadľuje reálnu politickú situáciu i možnosti. Hned prvé konštatovanie o vzraste moci Turkov je vlastne výzvou ríšskemu snemu v Augsburgu, aby odhlasoval pomoc Uhorsku a Ferdinandovi Habsburskému: „Teraz však, keď už niet pochýb, že táto taká rozsiahla turecká ríša sa zrodila nie vďaka ich vojenskej zdatnosti, ale vďaka nám, ktorí sme tú našu ríšu trestuhodne rozdrobili, musia všetci, ktorí sa hlásia k menu kresťana, nielen lútostivo nariekat‘, ale aj ponúknut‘ pomoc bratským národom v ich pohrome.“⁴⁹ Aby presvedčil, postupuje klasickou humanistickou metódou a ponúka výklad dejín Turkov počnúc vládou Ghaznovskej dynastie. Podrobnejšie popisuje vládu desiatich panovníkov osmanskej dynastie počnúc Osmanom I. a končiac Sulejmanom I. Nádherným.

Zmena Erazmovho pohľadu je zrejmá – títo Turci už nie sú len „semichristiani“, ktorých možno kristianizovať kresťanskou morálkou a láskou. Už sú to aj bezbožní a mimoriadne krutí lúpežníci, voči ktorým je nevyhnutné sa vzopriť ozbrojenou silou. Argumentuje pritom aktuálnymi udalosťami – porážkou Uhorska, obliehaním Viedne.⁵⁰ Erazmus však stojí aj pred problémom, ako obhájiť svoj názorový posun pred hlasmi oponentov: nechce byť „vojnovým štváčom“, ale súčasne odmieta aj útrpný defetizmus.⁵¹ Ďalšie pasáže Erazmovej *Úvahy* preto môžeme považovať za jeho obhajobu voči obvineniu, že svojimi pacifistickými názormi sa vlastne stotožňuje s Luterovým postojom. Erazmus pritom

⁴⁹ „...nunc vero quum indubitatum sit, tam late patens imperium non illis virtute partum, sed nobis nostrum ob merita nostra diminutum, non solum ingemiscendum est omnibus qui favent christiano nomini, verum etiam opitulandum est fraternarum nationum calamitatibus...“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 38.

⁵⁰ „...quid toties cruentas incursiones factas in Ungariam crudelissime occupatam, depulsum regem Ferdinandum, plus quam hostiliter oppugnatam Viennam, incredibili immanitate vastatam Austriam ulteriore totam.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 50.

⁵¹ „Interim mihi paucis rixandum est cum dupli hominum genere, quorum alteri perperam ad bellum Turcarum inflammati sunt, alteri perperam dehortantur ab armis in Turcam movendis.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 52.

vychádza z tézy, že kresťania, resp. ich vladári disponujú právom viest' vojnu.

Tento Erazmov vojnový apel však nie je bezhlavým „trúbením“ do vojny. Podmienkou jej vedenia totiž ostáva obrodenie kresťanských cnotí: „Lebo iba vykrikovať: vojnu proti Turkom, týmto hrozným beštiám, týmto nepriateľom cirkvi, tomuto národu nakazenému každým zločinom a nemravnosťou je to isté, ako keby sme vydali nevedomý dav napospas nepriateľom. Ba sám som sa neraz čudoval, ked' sme pred časom počuli z blízka o krutej porážke Uhorska, o žiaľ vzbudzujúcej smrti Ľudovíta, o tak veľmi smutnom osude kráľovnej Márie a teraz popri obsadení Uhorského kráľovstva aj o tak krutom plienení Rakúska, že naše krajinu, aj samo Nemecko, to prijali chladne, akoby sa to, čo sa prihodilo, nás nijako netýkalo.“⁵² Erazmova výzva preto smeruje na najvplyvnejších európskych monarchov (Karola V., Ferdinanda I., Františka I., Henricha VIII.) a pápeža Klementa VII., ktorí majú moc, prostriedky a deklarujú i svoju zbožnosť – pre Erazma podmienku prípustnosti i záruku úspešnosti takejto vojny.⁵³ Jeho spojenecké vojsko by malo mať na čele cisára s ríšskymi kniežatami, po ňom by mal stáť „najkresťanskejší“ francúzsky

⁵² „Nam nihil aliud vociferari, quam bellum in Turcas, in immanes beluas, in ecclesiae perduelliones, in gentem omni scelerum ac flagitorum genere contaminatam, quid aliud est quam imperitam multitudinem hostibus prodere? Quin ipse non semel admiratus sum, quum de propinquo audiremus crebras Hungariae clades, nuper Lodovici miserandum exitium, Mariae reginae tristissimam sortem; nunc praeter occupatum Hungariae regnum tam crudelem Austriae vastationem, nostras regiones, atque ipsam adeo Germaniam adeo frigere quasi quod geritur nihil ad nos attineat.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 64.

⁵³ „Nunc proprius urget nos mali vis, et habemus principes, non minus ditione praecellentes quam religionis studio praestantes, Carolum imperatorem, et huius germanum regem Ferdinandum, ac iam tandem, utinam maturius foederatum christianissimum Galliarum regem Franciscum. Nec tum pro sua pietate, tum pro cognominis honore (nam fidei catholice defensor dici meruit), defuturs est huic negocio inclytus Angliae rex Henricus. Orandum est atque etiam sperandum est fore, ut nostri misertus Dominus Iesus vicario suo Clementi VII. mentem inserat ipso dignam, eamque confirmet ac bene fortunet, quam prae se ferre dicitur, et a bonis creditur.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 68.

kráľ, nasledovaný Ferdinandom, ktorého krajina je najviac vystavená tureckej hrozbe. Po nich by mali stáť ostatní vladári,⁵⁴ ale s vylúčením cirkevných osôb, pre ktorých je účasť na vojne neprípustná.⁵⁵

Vzápäť prechádza na praktickú otázku financovania vojny, ktorá zvyčajne prostredníctvom mimoriadnych vojnových daní ostáva na bedrách pospolitého ľudu. Proti tomu podáva návrh, aby väčšinu vojnových nákladov uhradili samotní vladári a boháči zoškrtaním svojich vlastných výdavkov, často zbytočne premrhaných na hostiny, zábavy a luxus.⁵⁶ Erazmus sa dotýka aj diplomatického pozadia vojny, keď argumentuje proti tvrdeniu, že v tejto vojne ide iba o zápas medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským o uhorskú korunu.⁵⁷ Nakoniec dôvodí aj proti názorom, že sa vlastne kresťania pod osmanskou nadvládou nemajú až tak zle.⁵⁸

Na záver si konečne nielen pre čitateľa, ale aj sám pre seba kladie otázku: „Povedz rovno, myslíš si, že máme íst' do vojny alebo nie?“⁵⁹ V odpovedi ostáva „Erazmom“ (rozumej zdržanlivým), nakoľko sám neodhovára od vojny,⁶⁰ ale jeho ideálom ostáva víťazstvo kresťanských

⁵⁴ „...primum ius est Caesari Carolo, cum suis satrapis, proximum regi christianissimo, tertium regi Ferdinando, cui proprius imminet illa barbaries, dein aliorum principum.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 70-71.

⁵⁵ Na túto tézu Erazmus upriamuje svoju pozornosť v ďalšej obsiahlej argumentácii, opierajúc sa predovšetkým o novozákonné texty: „Christus nunquam belasse legitur, sed tradidit nobis coelestem philosophiam...“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 72.

⁵⁶ „Ut autem citra magnum populi gravamen pecuniae suppetant in bellum, hac ratione fieri potest, si principes impendia supervacanea resecent; id si fecerint, videbunt quantum vectigal accrescat censibus.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 74.

⁵⁷ „Superest ut paucis respondeamus his qui dicitant hoc bellum non pertinere ad religionem christianam, sed de regno Ungariae tantum decertari inter duos principes, quorum alteri Turca tulerit supetias...“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 74.

⁵⁸ „Exaudiuntur interim et aliorum voces abominandae, qui iactant esse tolerabilius agere christianos sub imperio Turcarum, quam sub christianis principibus ac sub pontifice Romano.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 75-76.

⁵⁹ „Dic exerte, censes bellandum an non?“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 81.

⁶⁰ „Nec bellum dissuadeo...“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 81.

cností a morálky a pokrest'ančenie Turkov.⁶¹

Vojna, hoci proti Turkom – úhlavnému nepriateľovi kresťanskej Európy, ostáva pre Erazma zlom, ale tentokrát sa jej už nemožno vyhnúť. Erazmus odmietol Augustínovu tézu o spravodlivej vojne (*bellum iustum*)⁶² a nepripustil ju ani v tomto prípade⁶³ – vojna proti Turkom nie je spra-

⁶¹ „Illud in primis erat optabile, si liceat Turcarum ditiones ita subigere, quemadmodum apostoli cunctas mundi nationes subegerunt imperatori Christo; proximum esto votum, sub armis hoc potissimum agere, ut se victos esse gaudeant.“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 82.

⁶² Debata o „spravodlivosti“ vojny proti Turkom, vychádzajúca z jej pôvodnej definície u sv. Augustína, Izidora Sevillského, či z Gratianovho Dekrétu alebo Summy sv. Tomáša Akvinského, sa stáva v 16. storočí jednou z hlavných tém humanistických dišpút. Bližšie k tomu viď: MERLE, A.: *La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle*, s. 309. Erazmus proti téze „spravodlivej vojny“ argumentuje napríklad vo svojich radách budúcemu cisárovi Karolovi V.: „Augustinus uno aut altero loco bellum non improbavit. At tota Christi philosophia dedocet bellum. Apostoli nusquam non improbant. Atque illi ipsi sancti doctores, a quibus volunt uno aut altero loco probatum bellum, quot locis idem improbant et detestantur? Cur his omnibus dissimulatis captamus, quod alat nostra vicia?“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani*, s. 215. Bližšie k tomu viď aj našu štúdiu publikovanú v rámci bilin-gválnej latinsko-slovenskej edície tohto Erazmovho textu: NAGY, I.: *Erazmus a jeho ideálny vladár*, s. 291-292.

⁶³ Podľa M. Cytowskej však tu Erazmus úplne opúšťa pozície svojho evanjeliového pacifizmu a prechádza k realizmu sv. Augustína a jeho princípom tzv. spravodlivej vojny. CYTOWSKA, M.: *Érasme et les Turcs*, s. 313. Naproti tomu A. Merle upozorňuje, že pre humanistov ako Erazmus pohanstvo Turkov nebolo dostatočným dôvodom pre spravodlivú vojnu. MERLE, A.: *La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle*, s. 310. Z Erazmovej argumentácie však vyplýva, že rozlišuje spravodlivú a nevyhnutnú vojnu: „Ja presadzujem názor, že na vojnu sa možno podujat’ iba vtedy, keď sa jej napriek tomu, že sme sa pokúsili o všetko, nedá vyhnúť. Pretože vojna je zo svojej vlastnej podstaty taká zhoubná, že aj keď sa na ňu z tej najspravodlivejšej príčiny podujme ten najspravodlivejší vladár, predsa kvôli skázenosti vojakov a ich veliteľov prinesie takmer vždy viac zla ako dobra.“ [=„Doceo bellum nunquam suscipiendum, nisi quum tentatis omnibus vitari non potest, propterea quod bellum suapte natura res sit adeo pestilens, ut etiam si a iustissimo principe, iustissimis de causis suscipiatur, tamen ob militum ac ducum improbitatem fere mali plus adferat quam boni.“] ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 54.

vodlivá, je iba nevyhnutná (bellum necessarium).⁶⁴

Erazmova *Úvaha* je svedectvom hrôzy a zdesenia, ktoré vo všetkých vrstvách spoločnosti vyvolalo osmanské obliehanie Viedne. Je aj odrazom nádeje, ktorá sa vkladala do ríšskeho snemu v Augsburgu v roku 1530 a Erazmus mal byť jej tribúnom, ale tejto zodpovednosti sa vyhol. V liste Rinckovi datovanom 19. 7. 1530 píše: „Mnohí mi v listoch píšu, aby som sa zúčastnil snemu, ale cisár ma doposiaľ nepozval. Ak by ma však aj pozval, mám ospravedlnenie vážnejšie než by som si prial: už štvrtým mesiacom chorl'aviem a nedokážem sa vyliečiť.“⁶⁵ Téma nevyhnutnosti vojny proti Osmanom a obrana kresťanskej Európy v hraniciach Uhorska sa však predsa len dostala na rokovanie augsburského snemu. Jej hovorcom sa stal osobný tajomník kráľovnej Márie Habsburskej, humanista a Erazmov dôverný priateľ Mikuláš Oláh.⁶⁶ V jeho vystúpení, ktoré zaznelo 1. 10. 1530, teda popri výzve cisárovi Karolovi V. a nemeckým kniežatám na ráznu podporu protiosmanskej vojny v Uhorsku rezonujú aj Erazmove myšlienky.⁶⁷ Turecká vojna však musela ustúpiť vnútropolitickým

⁶⁴ Takýto záver je v tomto spise čitateľný napríklad aj vo vyjadrení: „...nec mihi placere bellum adversus Turcas, nisi huc adigat inevitabilis necessitas...“ Erasmus Roterodamus: *Utilissima consultatio*, s. 78. Napokon „nevynutnosťou“ vysvetluje Erazmovo chápanie vojny proti Turkom aj A. G. Weiler, hoci sám zotrvava pri termíne „spravodlivej vojny“: WEILER, A. G.: *La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique*, s. 100.

⁶⁵ „Multi me litteris hortantur, ut adsim concilio, Caesar tamen nondum vocavit; et si vocet, habeo excusationem iustiorum quam vellem. Nam cum quartum iam mensem aegrotem, nondum possem convalescere.“ ALLEN VIII, s. 496.

⁶⁶ Bližšie o okolnostiach angažovania sa Mikuláša Oláha viď našu štúdiu: NAGY, I.: Mikuláš Oláh v službách Márie Habsburskej, s. 184-197.

⁶⁷ Znenie Oláhových rečí: „Oratio Extemporaria ad Caesarem Carolum Quintum, nomine Status Hungariae et Sclavoniae Anno MDXXX. prima octobris Augustae habita“; „Ad Principes Imperii“ a „Articuli Caesari praesentati et alii principibus Imperii“ viď v: IPOLYI, A.: *Nicolai Oláh, Ludovico IIo regi Hungariae et Mariae reginae a secretis, Ferdinandi I Cancellarii, dein Archiepiscopi Strigoniensis primatis Regni Hungariae et locumtenentis regii Codex epistolaris (MDXXVI – MDXXXVIII)*, s. 75-84. S Erazmovými myšlienkami o nevyhnutnosti podujat' sa na vojnu proti Turkom sa však stretneme dokonca aj v dielku AGRICOLA, G.: *Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo, Ad Ferdinandum Un-*

problémom Karola V. späťom najmä s reformačnou otázkou a Erazmov
apel tak ostal nevypočutým.

Nasledujúci úplný preklad Erazmovej *Nanajvýš prospešnej úvahy o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu* sme pripravili na základe textovo-kritického vydania pôvodného Erazmovho latinského textu publikovaného v roku 1986 v rámci súbornej edície Erazmovho diela (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) z nakladateľstva North-Holland Publishing company v Amsterdame. Členenie textu do odsekov sme upravili s úmyslom uľahčiť jeho čitateľnosť a prístupnosť súčasnému čitateľovi. Z tohto dôvodu sme vypustili aj číslovanie odsekov. Mená historických postáv prepisujeme podľa ich zaužívanej podoby v slovenských odborných textoch, v nevyhnutných prípadoch však odkazujeme aj na ich pôvodný tvar uvádzaný Erazmom. V poznámkovom aparáte tiež dopĺňame Erazmov text o odkazy a citácie použitých zdrojov, na ktoré on sám upozorňuje, resp. sú čitateľné z kontextu. V nevyhnutných prípadoch upriamujeme pozornosť na Erazmove pochybenia, ako aj dopĺňame fakty a súvislosti, ktoré používa pri svojej argumentácii.

gariae Boemiaeque regem, et Principes Germaniae. Bližšie k tomu vid' aj štúdiu: BESSENYEI, J.: Agricola Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo című röpirata és a 16. század első felének törökellenes publicisztikája, s. 15-23.

V T I L I S -
S I M A C O N S V L T A T I O D E
b e l l o T u r c i s i n f e r e n d o , & o b i t e r
e n a r r a t u s P s a l m u s X X V I I .
p e r D E S . E R A S M U M R O
T E R O D A M U M .

Opus recens & natum, & æditum.

C O L O N I A E A N N O
M . D . X X X .

I N V I D I A

F O R T U N A

S V S P I T I C

Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu¹

*V eľaváženému pánovi Jánovi Rinckovi, slávnemu znalcovi práva, posielala svoj pozdrav
Desiderius Erasmus Roterdamský.*

Pri Tvojom liste, veľavážený priateľu, som si uvedomil, že som nikdy nenapísal nič, čo by sa mu vyrovnalo učenost'ou, krásou a uhladenost'ou. Predsavzal som si preto, že o čo som v ostatnom zaostal, o to Ča predstihnenim v bohatstve či skôr záplave slov. Všetci vidíme, aké siete začali vladári snovať. Veľmi mnohí sú už rozpálení zo zhľadúvania živnej pôdy vojny,² ba niektorí už aj z generálov a vojnových príprav. Nikoho však nevidím rozmyšľať o tom, ako zmeniť život k lepšiemu, čo je prvoradým poslaním celej ich činnosti a v rovnakej miere prislúcha všetkým.

Nedokážem sa ani dostať do vynačudovania, prečo postihla taká veľká zaslepenosť duše kresťanov. Hoci nás Boh varuje takým množstvom úderov, koľkým ani Egypt'ania nemuseli vzdorovať,³ a ktorým sa nevyrovnanajú ani tie, o ktorých sa hovorí v Jánovom Zjavení,⁴ predsa sa zanovitejší ako Frýgovia odmietame napraviti,⁵ hoci Pán nás už toľkokrát prísne vyzýval k lepším mravom. Ale my naopak ako otroci s kožou znecitlivenou pod

¹ Erazmus používal čislovanie žalmov podľa *Vulgaty*, resp. *Septuaginty*. My sa v poznámkach pridržiavame zaužívaneho čislovania v odborných textoch podľa hebrejskej Biblie používanej aj v citovanom slovenskom vydaní, ktoré vychádza z *Neovulgaty*. Pôvodné – Erazmovo čislovanie, ktoré zachovávame v hlavnom teste, uvádzame pri odkazoch v hranatej zátvorke.

² Pod *živnou pôdou vojny* rozumej *peniaze*, porovnaj: CICERO: *Phillippicae*, V, 5: „...primum nervos belli, pecuniam infinitam...“

³ Boh zoslal na Egypt'anov desať morových rán, kým neprepustili Židov z Egypta. Ex 7, 14 – Ex 12, 36.

⁴ Sedem pečaťí, sedem trúb a sedem čiaš ako predzvest konca sveta a posledného Božieho súdu. Zjv 6, 1 – Zjv 16, 21.

⁵ Erazmus tu naráža na príslovie „Phryx plagis emendatur“ (Adag. 736), ktorého význam

údermi biča prehnaným nárekom zneužívame dobrotvost' Boha, aby sme zotrvali v hriechu a ešte tvrdohlavejšie vystupujeme proti jeho milosrdenstvu, čím privolávame jeho prechodný hnev, aj keď nás takto iba vyzýva k náprave života. Natol'ko sme privykli vojnám, lúpežiam, občianskym rozbrojom, povstaniam, plieniam, rôznym pliagam, núdzi a hladomoru, že už ich ani nepokladáme za zlo. Boh pritom robí to, čo zvyknú robit' svedomití lekári – stále skúša nový liek.

Takto zoslal neslýchaný a nevyliečiteľný druh malomocenstva, ktorý pospolity ľud volá, ani neviem prečo, francúzsky svrab,⁶ hoci postihuje ľudí všetkých národov, a týmto skutočne najhorším vredom postihol ľudské poolenie. Toto, také strašné zlo, nás tak málo priučilo počestnosti a slušnosti, že sme ho považovali za vtip. Lebo ako sa zdá, došlo to až tak ďaleko, že medzi dvoranmi, krásnymi a vtipnými, ako si o sebe myslia, sa iba prostý dedinčan považuje za odolného pred touto pliagou. Dá sa to pochopit' inak, než že na Pána, ktorý nás takto karhá, kašleme, teda, že mu podľa vžitej obyčaje ukazujeme prostredník?

Nasledoval nezmieriteľný rozkol, a veru nielen na dve strany, pre ktorý poskytli z nemalej časti podnet popri samotnom spore skazené mravy tých, ktorí mali hlúpost' ľudu posoliť.⁷ Práve tí, ktorí sú sprievodcami pri náprave života, o tom nerozmýšľajú a hoci poukazujú na vzor pre lepší život, sami ho neposkytujú. Ba máličko chýba, aby sme túto hroznú po-hromu kresťanstva rovno neobrátili na vtip.

vysvetľuje konštatovaním, že sa používalo na barbarských ľudí otrockej povahy, ktorých nezmrvnil pocit hanby ani napomenutia, iba bičovanie. Porovnaj: ERASMUS: Adagiorum chiliadas prima, pars altera, s. 256.

⁶ Ako *Scabies Gallica*, t. j. francúzska choroba sa označovali kožné lézie, ktoré boli jedným z viditeľných klinických príznakov syfilitickej nákazy. Do Európy sa táto choroba do-stala na prelome 15. a 16. storočia ako jeden z nechcených importov z Nového sveta. Epidemicky sa syfilis rozšíril počas t'aženia francúzskeho kráľa Karola VIII. do Talianska. Preto sa vtedy vžilo aj označenie *neapolská*, resp. *francúzska choroba*.

⁷ T. j. knázov, ktorých reč má byť soľou korenenná. Porovnaj: Kol 2, 6.

Koľkými hrozbami sa Pán v 16. kapitole knihy *Levitikus*⁸ a v 28. kapitole knihy *Deuteronomium*⁹ vyhrážal za porušenia svojich prikázaní, prečo by sme my mali byť výnimkou? Prečo sme potom už videli toľko vojnových liet? „Na ktorom brehu sme nepreliali našu krv?“¹⁰ Koľkokrát sme už pocítili turecký meč – pomstiteľa nedodržanej zmluvy, ktorú sme uzatvorili s Bohom? Vari sme neokúsili všetky druhy pliag? Pričom bolo jedno, či sme žili na vidieku alebo v meste, takže utekat’ pred nimi znamenalo iba zameniť jednu hrozbu za druhú. Koľkokrát sme sa dožili toho, že opora chleba bola zlomená?¹¹ Koľko veľa je všade tých, ktorí jedia chlieb podľa váhy a nie sú nasýtení? A koľko veľa ich nedávno pomrelo od hladu v TalianSKU – v jednom z najúrodnejších krajov?¹² Doteraz snáď nikto neokúsil mäso svojich synov a dcér,¹³ no napriek tomu vari sa neživíme vzájomným požieraním sa?

Tí najurodzenejší rabujú, dedinčania predávajú svoj tovar štyrikrát drahšie, obchodníci vyháňajú ceny do závratných výšok, remeselníci pýtajú za svoje výrobky, koľko si len zmyslia. Každý z nich podlými úskokmi

⁸ Hrozby a tresty za neuposlúchnutie Božích prikázaní. Dt 26, 14 – 39.

⁹ Vyhlásenie kliatby nad tými, ktorí nebudú poslúchať príkazy a ustanovenia Pána. Lv 28, 15 – 68.

¹⁰ HORATIUS: *Carmina*, II, 1, 36.

¹¹ Porovnaj: „I riekol mi: »Syn človeka, hľa, ja zlomím v Jeruzaleme oporu chleba, takže chlieb budú jest’ podľa váhy a s úzkost’ou a vodu budú piť podľa miery a s hrôzou.“ Ez 4, 16. V texte použité doslovne citácie z *Biblie* sú prevzaté z vydania: *Sväte Písmo Starého i Nového zákona* (Trnava, 2005).

¹² TalianSKO bolo dejiskom hlavných vojnových stretov medzi Karolom V. Habsburským a Františkom I. aj v rokoch 1527 – 1529, t. j. v období tesne pred vznikom Erazmovho spisu. Z Erazmovej korešpondencie sa dozvedáme, že od svojich priateľov bol začiatkom roku 1529 informovaný o hladomore, ktorý v dôsledku vojnových udalostí prepukol v TalianSKU. Alfonso Valdes 25. 2. 1529 píše Erazmovi: „Ubi quum multa hominum milia fame perire audiamus...“ List č. 2109. ALLEN VIII, s. 67. Aj Erasmus Schets v liste datovanom 7. 3. 1529 spomína hladomor v TalianSKU: „...pre tanta fame qua vexatur Italia...“ List č. 2115. ALLEN VIII, s. 76.

¹³ Porovnaj: „Budete jest’ mäso svojich synov a svojich dcér.“ Lv 26, 29, resp.: „V stave obklúčenia z úzkosti a biedy, ktorou t'a bude nepriateľ trápiť, budeš jest’ plod svojho života, mäso svojich synov a dcér, ktoré ti dá Pán, tvoj Boh.“ Dt 28, 53.

okráda svojho blížneho. Videli sme spustnuté chrámy, ktoré sa kedysi skveli nádherou, aj rozbité obrazy a vyhnaných kňazov. Či na nás Pán už prv nezoslal poľné zvery, ktoré všetko vyplienili, keď tu sedliacke hordy tak bezuzdne bašovali?¹⁴ A nevyhýba sa nám ani to prekliatie, ktoré spomína kniha *Deuteronomium*: „Zasnúbiš sa so ženou, ale iný bude s ňou spávat.“¹⁵ Novinkou už nie je ani to, že sejeme tam, kde iný bude žat’, že pestujeme vinič, ale z jeho vína nebudeme pit’, že hostíme cudzincov, do ktorých poroby sa raz dostaneme.¹⁶ Vari Boh, keď všetky predpísané lieky sa ukázali byť neúčinnými, neadresuje práve nám cez ústa Proroka tieto slová: „Kde vás ešte udriete, keď sa ďalej búrite?“¹⁷ Toto nie je hlas krutosti, ale najvyššieho milosrdenstva.

Podobne aj lekár prechováva otcovský cit voči chorému a so skrúšenou dušou pozoruje, keď nápor choroby víťazí nad liečbou, ktorú predpísal. Napriek tomu ale „láska“, ako vraví Pavol, „všetko verí“,¹⁸ nedovolí, aby pre nárek trhajúci uši opustil trpiaceho. Vraví, že kým duša žije, žije aj nádej,¹⁹ preto zozbiera všetky sily svojho ducha, len aby mohol vymyslieť nejaký nový, účinný liek.

Tak aj náš najmilosrdnejší Pán, ktorého jedinou túžbou je spása človeka, nás neobvyklými liekmi povzbudzuje k náprave života. Zoslal chorobu, ktorú dosiaľ žiadny lekár nepoznal a preto ani nevedel liečiť: neprirodzeným vykrútením hlavy a končatín poľutovania hodným spôsobom sužovala mužov, ženy, ba aj devy v rozpuku života, zbavujúc ich na ten čas aj jasnej myслe.²⁰ V rôznych krajinách zachvátil mnohých nový druh blúznenia

¹⁴ V týchto slovách môžeme čítať Erazmovu reakciu na masové povstanie nemeckých roľníkov (tzv. nemeckú sedliacku vojnu) v rokoch 1524 – 1525.

¹⁵ Dt 28, 30.

¹⁶ Porovnaj: Dt 28, 30 – 43.

¹⁷ Iz 1, 5.

¹⁸ 1Kor 13, 7.

¹⁹ Erazmus toto príslovie uvádza aj vo svojej zbierke: „Aegroto, dum anima est, spes est.“ Adag. 1312. ERASMUS: Adagiorum chilias secunda, pars prior, s. 326.

²⁰ Popisované príznaky sa zhodujú s prejavmi epilepsie.

čí straty rozumu.²¹ Dopolnil sa na to nenašiel žiadny liek. Nedávno nový druh nákazy spôsobujúcej smrteľný pot sa z Anglicka, kde sa prvýkrát objavil, bleskúrychlo rozšíril do celého sveta. Mnohých usmrtil, všetkým však nahnal desivý strach, lebo to bola nová choroba, s ktorou si lekári vôbec nevedeli rady: za pár hodín si zobraťa na večnosť každého, koho sa zmocnila, znenazdajky sa vrátila aj u toho, koho už opustila a pre bleskovú ná kazlivosť sa zvykla rozmôct' široko-d'aleko.

Uvedom si, že milosrdný Otec zoslal na nás toto zlo nie preto, aby rozsieval smrt' a skazu, ale preto, aby nahnal strach, ktorý vedie k náprave. Vari to nie je kárvavý hlas Boha, ktorý vratí: „Robte pokánie, lebo sa priblížilo nebeské kráľovstvo.“²² V Žalmoch Pán akoby znechutene poznamenáva: „Štyridsať rokov sa mi priečilo toto pokolenie i povedal som: Je to ľud s blúdiacim srdcom.“²³ My však Židov predstihujeme aj počtom rokov, aj krutosťou pohrôm, kiež nie aj neoblomnosťou srdca, čo sa vždy prikláňa k tomu horšiemu a vzpiera sa lekárovej liečbe a úsiliu. Hoci prorokov hlas medzitým neprestáva vyzývať: „Čujte dnes jeho hlas, nezatvrdzujte svoje srdcia.“²⁴ Tieto pohromy, ktoré na nás podchvíľou doliehajú, sú iba hlasom Pána, ktorý nás zvoláva opäť k sebe. Nás Pán totiž slúbuje blahobyt tým, ktorí zachovávajú Zákon, ale stačí, aby ním pohrdli a už sa im vyhŕáža skazou.

Dôvod, pre ktorý tieto pohromy zosiela, sa dočítame na rovnakom mieste: „Oni sa musia kajat' za svoje hriechy, lebo opovrhli mojimi nariadeniami a oškívili sa im moje predpisy. Ale ja ich ani vtedy neodvrhnem a nebudem ich mať v oškivosti tak, že by som ich vyničil a zrušil svoju zmluvu s nimi.“²⁵ Priznajme si teda, že tieto zásahy sú hlasom Pána túžia ceho nás zachrániť, nie zahubíť, takto sa to dozvedáme aj z 28. žalmu:

²¹ Neurologické prejavy (halucinácie, manicko-depresívne prejavy až demencia) sú charakteristické pre terciárne štadium syfilisu.

²² Mt 3, 2.

²³ Ž 95 [94], 10.

²⁴ Ž 95 [94], 8.

²⁵ Lv 26, 43-44.

„Hlas Pánov nad vodami“²⁶ t. j. nad ľuďmi, zmietajúcimi sa sem a tam uprostred všakovakých žiadostí a „Zahrmel Boh veleby, Pán nad veľkými vodami! Hlas Pánov – taký mohutný! Hlas Pánov – taký veľkolepý! Hlas Pánov láme cédre...“²⁷ „Hlas Pánov metá blesky ohnivé, hlas Pánov púšťou otriasa... Hlas Pánov urýchľuje pôrod jeleníc.“²⁸ Šťastní tí, v ktorých hlas všemohúceho Pána toto všetko vyvoláva a veruže on to činí v každom, kto si pred ním nezapcháva svoje uši.²⁹ Kiež „hlas Pánov“ hrní „pri chrabrosti“, aby ozdravujúcim strachom prinútil naše duše k oľutovaniu hriechov! Kiež je „pri nadradenosťi“, aby sa mu každá ľudská povýšenosť podriadila v dokonalej poslušnosti!³⁰ Kiež znie „nad“ riekami našich duší, v ktorých ochabuje láska,³¹ lebo potom, čo sme opustili to jediné dobro, plynieme „ako voda“³² hojdajúc sa na vlnách ľudských vášní, ktorú strháva kamkoľvek „vánok poznania.“³³ Kiež hlas Boží spojí túto „vodu dovednu a zjaví“ nám pevnú pôdu viery,³⁴ ktorá hrejivým teplom lásky plodí každý druh cnosti! Kiež „hlas Pánov“ v nás poláme „cédre“, a nie hocaké, lež rovno libanonské!³⁵

Svet má svoje cédre, tie sú však krvavočervené, svoje cédre má aj Cirkev, tie sú však vybielené, iba libanonské sú totiž pre Židov žiarivo krásne. Tieto medzitým vztýčila do výšky neskrotná ctižiadost' a pre pospolity ľud sa veru javia vznešenými, ved' šíria ľuďom milú vôňu slávneho

²⁶ Ž 29 [28], 3.

²⁷ Ž 29 [28], 3-5.

²⁸ Ž 29 [28], 7-9.

²⁹ Porovnaj: „Kto si ucho zapcháva, keď sa bedár krikom ozýva, bude raz volať tiež, ale vyslyšaný nebude.“ Prís. 21, 13.

³⁰ Porovnaj: „Pokorená bude pýcha človeka a znížená povýšenosť ľudí.“ Iz 2, 17.

³¹ Porovnaj: „A pretože sa rozmnoží neprávost', v mnohých vychladne láska.“ Mt 24, 12.

³² Porovnaj: „Rozlievam sa st'a voda...“ Ž 22 [21], 15.

³³ Porovnaj: „...aby sme už neboli malými det'mi, ktorými sem-tam hádže a zmieta hočijaký vietor klamlivého ľudského učenia...“ Ef 4, 14.

³⁴ Porovnaj: „Vody, ktoré ste pod nebom, zhromaždite sa na jedno miesto a ukáž sa sú!“ Gn 1, 9.

³⁵ Porovnaj: „Hlas Pánov láme cédre; aj libanonské cédre láme Pán.“ Ž 29 [28], 5.

mena a rozjímajú nad akousi nesmrteľnosťou, ale pred Bohom ležia na zemi v hroznom zápachu. Tak tieto cédre nech zlomí hlas Pánov a namiesto nich nech vztýčí olivy plné plodov, aby boli zdrojom svetla v Božom dome. Tie nikto nedokáže polámať, iba to „vykŕmené teľa“,³⁶ ktoré obetoval za nás Otcovi jediný zo všetkých bez poškvry – syn byvola, to jest židovského národa. Ten totiž obrátil proti Kristovi prázdný duch litery zákona st'a svoj jediný roh. Ak by sa Kristus prostredníctvom viery v nás zrodil, bude skvelým a milovaným synom dvojrožcov, vždy keď oba rohy namierime nie proti nemu, ale proti telesným vášňam. Kiež v nás „Pánov hlas“ zahasí „plameň ohňa“,³⁷ ktorý už toľke roky všade spaľuje kresťanský svet, teda oheň závisti, nevraživosti, ctižiadostivosti a lakovosti. Týmito vášňami sa toľkí nechávame ujarmiť v tom, čo je z tohto sveta. A požiar zosilnel, pohltil už celý ľudský rod, všade vládne víťazný plameň. Jedine Boží hlas ho dokáže rozdeliť tak,³⁸ aby hlavná časť spaľujúcej žiare sa prenesla na Boha a to, čo zvýší naokolo, aby už nijako neroznechovalo hnev, svojvoľnosť či ctižiadostivosť. Nech sa tak stane, aby Pán zatriasol našou zanedbanou a neprívetivou „púšťou“,³⁹ vydanou napospas škodlivým zverom. Vyčistit' ju totiž môže iba omračujúci hlas Pána.

Aj poľovníci majú lesné rohy, ktorými duria divinu z jej nôr. Ohavným zverom je diviak, ale lakovstvo je horšie. Ohavným zverom je medveď, ale bezuzdnosť je horšia. Ohavným zverom je lev, ale srdce bez milosrdenstva je horšie. Napokon ohavným zverom je aj zmija, ale závist' je horšia.⁴⁰ Preto, ak by Pán bol taký láskavý, že svojím hlasom zalomcuje všetkými skrýšami našej púšte cez ozajstné oľutovanie hriechov a spoved',

³⁶ Porovnaj: „Privedťte vykŕmené teľa a zabite ho.“ Lk 15, 23.

³⁷ Porovnaj: „Hlas Pánov metá blesky ohnivé.“ Ž 29 [28], 7.

³⁸ Porovnaj: „Lebo živé je Božie slovo, účinné a ostrejšie ako každý dvojsečný meč; preniká až po oddelenie duše od ducha a klíbov od špiku a rozsudzuje myšlienky a úmysly srdca.“ Hebr 4, 12.

³⁹ Porovnaj: „...hlas Pánov púšťou otriasa, Pán otriasa púšťou Kádeš.“ Ž 29 [28], 8.

⁴⁰ Porovnaj: „Nullum est animal efferatius aut nocentius homine quem agit ambitio, cupiditas, ira, invidia, luxus et libido.“ ERASMUS: De pueris statim ac liberaliter instituendis, s. 32.

razom sa z neplodného stane úrodné, z temného priezračné, z neschodného schodné a namiesto škodiacich zverov stvorí pre nás okrídlené jelene, ktoré žíznia⁴¹ nie potom, čo je z tohto sveta a s ním aj pominie,⁴² lež po prameňoch, ktoré smerujú „do večného života“.⁴³ Vtedy sa nám odhalia tmavé lesné zákutia.⁴⁴ A potom, čo sa rozprášili už aj skazené žiadostivosti vedúce svoj boj proti duši,⁴⁵ a čo sa ukončil svár dogiem, sa z púšte stane chrám zasvätený Pánovi, v ktorom budú všetci svorne z duše a jednohlasne oslavovať svojho obnovovateľa.⁴⁶

Na vine tomu, že sa toto všetko nedeje, nie je Pán, ale my, ktorí ako „hluché vretenice“ si pred múdro prehovárajúcim hlasom Pána zapchávame „uši“:⁴⁷ jedno nat’ahujúc k zemi, druhé zakrývajúc chvostom. Pretože milujeme zem, nepočujeme nebeštanov. A pretože prekrucujeme Písmo podľa ľudských citov, aj keď niečo začujeme, je to pre nás k ničomu. Ale kto teda môže dosiahnuť, aby sa nám otvorili uši? Lebo aj toto je Boží dar. Obetou ho treba uzmierit’, aby nám uspôsobil „uši, aby počuli“.⁴⁸ Preto volá: „Vzdávajte Pánovi, synovia Boží, vzdávajte Pánovi slávu a moc. Vzdávajte Pánovi slávu hodnú jeho mena, v posvätnom rúchu klaňajte sa Pánovi.“⁴⁹

Vyznaním sú veru synovia Boží všetci, ktorí boli znovuzrodení skrze mystérium krstu, hoci tento hlas takto nazýva osobitne tých, ktorí nastúpili po apoštoloch. Týchto predsa oslovuje prorok: ak ste skutočne Božími synmi, vzdávajte, po čom Pán prahne, čo miluje a kvôli čomu neprestáva kričať. Čo by sme teda mali vzdávať? „Baránkov“. Kiež ste sami ovcami aj

⁴¹ Porovnaj: „Ako jeleň dychtí za vodou z prameňa.“ Ž 42 [41], 2.

⁴² Porovnaj: „A svet sa pominie, aj jeho žiadostivosti.“ 1 Jn 2, 15.

⁴³ Porovnaj: „A voda, ktorú mu dám, stane sa v ňom prameňom vody prúdiacej do večného života.“ Jn 4, 14.

⁴⁴ Porovnaj: „...obnažuje húštiny.“ Ž 29 [28], 9.

⁴⁵ Porovnaj: „...zdŕžajte sa žiadostí, ktoré bojujú proti duši.“ 1 Pt 2, 11.

⁴⁶ Porovnaj: „A v jeho chráme všetci volajú: Slával“ Ž 29 [28], 9.

⁴⁷ Porovnaj: „...jedu hluchej vretenice, čo si uši zapcháva, ktorá nepočúva hlas zaklínáčov, hlas skúseného čarodeja.“ Ž 58 [57], 5-6.

⁴⁸ Porovnaj: „Kto má uši, nech počúva.“ Mt 13, 9.

⁴⁹ Ž 29 [28], 1-2.

vhodnými vodcami Pánovho stáda napodobňujúc Ježiša – prvého z pastierov, st'a onoho výnimočného barana, ktorého Abrahám uvidel uviaznutého v kroví.⁵⁰ Ježiš sa obetoval Otcovi, obetujte teda aj vy svoje údy, ktoré sú na zemi,⁵¹ aby ste „baránkov“ ponúkli svojou učenost'ou a zbožnými mravmi. Získajte ich však nie pre seba, ale pre Pána, komu patrí stádo. Farizeji obchádzajú more i zem, aby získali novovercov.⁵² Týchto však neponúkajú Pánovi, ale sebe. Ríšu krest'anstva treba rozširovať tak, že neponúkame psy či svine,⁵³ ale „baránkov“. A týchto nezneužívajme na našu slávu či prospech, ale ako verní služobníci ich ponúknime Pánovi. V opačnom prípade na nás zakričí: „Rozmnožil si národ, nezväčšil si radost.“⁵⁴ Jemu teda prineste „baránkov“, dvakrát aj trikrát, „synovia Boží“ a nehľadajte pri tom vlastné záujmy, lež záujmy „Ježiša Krista“.⁵⁵

Žalm sa ešte nezmienil o tom, odkiaľ pochádza záhuba temer každého národa. Pritom jeho hlas neznie iba pre popredných služobníkov Cirkev, ale aj pre svetských vladárov. Ľud je totiž taký, akí sú vladári, hoci občas aj podľa zásluh ľudu Pán strpí, „aby vládol pokrytec“.⁵⁶ Pretože žiadnen pokrytec nie je pre Cirkev nebezpečnejší ako ten, kto vyhlasujúc sa za pastiera koná ako vlk, alebo kto vyhlasujúc sa za kráľa koná ako tyran. Lebo hoci každá pretvárka je urážkou Kristovej pravdy, žiadna nie je škodlivejšia, ani viac urážlivá voči Bohu. Preto vy, „synovia Boží“, zväčšujte Božiu slávu a považujte za svoje všetko, čo je jeho! Ak Pán niečo robí skrze vás, neobracajte to na svoju pýchu či zisk, ale „vzdávajte Pánovi slávu a moc“.⁵⁷ To

⁵⁰ Porovnaj: „Tu zdvihol Abrahám oči a uzrel barana, ktorý bol rohami zachytený v kroví.“ Gn 22, 13.

⁵¹ Porovnaj: „...aby ste svoje telá prinášali ako živú, svätú, Bohu milú obetu...“ Rim 12, 1.

⁵² Mt. 22, 15.

⁵³ Porovnaj: „Pes sa k tomu vrátil, čo vyvrátil, a umyté prasa váľa sa v blate zasa.“ 2 Pt 2, 22.

⁵⁴ Iz 9, 3. Neovulgata tento verš proroka Izaiáša traduje v odlišnej podobe: „Rozmnožil si plesanie, zväčšil si radost.“

⁵⁵ Porovnaj: „...lebo všetci hľadajú vlastné záujmy, a nie záujmy Ježiša Krista.“ Flp 2, 21.

⁵⁶ Porovnaj s pôvodným znením *Vulgaty*, Jób 34, 30: „...qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.“

⁵⁷ Ž 29 [28], 1.

však nestačí, „vzdávajte Pánovi slávu hodnu jeho mena“.⁵⁸ On miluje obetných baránkov, ale len preto, aby sa skrže nich velebilo jeho meno, ktoré sa tak znevažuje nemravným správaním krest'anov a hrešením obyčajných ľudí. „Vzdávajte Pánovi slávu“, nie majetku, omamnej moci, ani svetskej sláve, lež Pánovi! Všetko, čo je pre nás drahšie ako On, to zbožňujeme namiesto Noho. Kde? No predsa v chránoch postavených rukou,⁵⁹ kam môžu vstúpiť zbožní aj bezbožní, ba aj v jeho „sieni svätosti“, t. j. v čistom a svätom svedomí. Lebo napokon iba tí sú „pravými ctiteľmi“, ktorí sa v „duchu“ klaňajú Pánovi.⁶⁰ Všade je mnoho tých, ktorí zbožnými bozkami zasypávajú drevený kríž, pristupujú k svätému prijímaniu a už pri zmienke Ježišovho mena zohýnajú kolena,⁶¹ ale ako málo je tých, ktorí si ho ctia v jeho „vlastnom chráme“ postavenom Duchom Svätým. Ak to urobia vladári, veľkňazi a ostatní potentáti, Pán zahrnie ľud plným priehrštím svojej milosti. Tak to totiž hovorí aj prorok: „Pán tróni nad záplavami vôd“ a zotravajúc navždy medzi nami „bude tróniť ako večný kráľ“.⁶² Boli by blažení, ak by im vládol tento kráľ, lebo svoj ľud nikdy neopustí. Vďaka tomuto ochrancovi niet ničoho, čoho by sa mal ľud báť, nech by bol aj bezmocný a bezbranný. „Pán“ sám „dá silu svojmu ľudu“,⁶³ hoc by ho preklínal aj celý svet hroziaci vojnami, v ktorých sa prelieva krv. Napriek tomu „Pán požehná svoj ľud pokojom“,⁶⁴ ktorý svet nemôže dať, ani zobrať, ibaže by ho zobrajal sám sebe.⁶⁵

Nezapchávajme si teda uši pred Pánovým hlasom volajúcim už po

⁵⁸ Ž 29 [28], 2.

⁵⁹ Porovnaj: „Ja zborím tento chrám zhotovený rukou a za tri dni postavím iný, nie rukou zhotovený.“ Mk 14, 58.

⁶⁰ Porovnaj: „Ale prichádza hodina, ba už je tu, keď sa praví ctitelia budú klaňať Otcovi v Duchu a pravde.“ Jn 4, 23.

⁶¹ Porovnaj: „...aby sa na meno Ježiš zohlo každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí.“ Flp 2, 10.

⁶² Ž 29 [28], 10.

⁶³ Ž 29 [28], 11.

⁶⁴ Ž 29 [28], 11.

⁶⁵ Porovnaj: „Pokoj vám zanechávam, svoj pokoj vám dávam. Ale ja vám nedávam, ako svet dáva.“ Jn 14, 27.

toľký raz. Znovu nás volá, aj keď teraz skrže nezvyčajnú drsnosť Turkov, ale naša hluchota je čoraz menej ospravedlniteľná, vedľa sme sa ani po toľkých výzvach nespamätali. Koľkými porážkami už postihol tento krutý národ nejasného pôvodu kresťanský ľud? Akú zverskost' na nás ešte nevyskúšal? Koľko miest, koľko ostrovov, koľko dŕžav už vyval z rúk kresťanskej vlády? A do akej stiesnej podoby priviedol kedysi takú rozľahlú ríšu nášho náboženstva? Zdá sa, že už počiatky ich vlády poukazujú na to, že zakrátko aj to, čo ešte zvyšuje z kresťanského sveta, by pravdepodobne dostali do svojej moci, ak by nás nechránila Božia ruka. Kebyže sa to náhodou takto aj ustojí, predsa by malo byť vlastnosťou kresťanského svedomia, že ak bolest'ou trpí čo len jediný jeho úd, touto bolest'ou s ním trpí aj celé jeho telo.⁶⁶

Teraz už však niet pochýb, že táto rozsiahla turecká ríša sa zrodila nie vďaka ich vojenskej zdatnosti, ale vďaka nám, ktorí sme tú našu ríšu trestuhodne rozdrobili. Preto musia všetci, ktorí sa hlásia k menu kresťana, nielen ľútostivo nariekat', ale aj ponúknut' pomoc bratským národom v ich pohrome. Okrem toho, že podľa zásad kresťanského spolužitia ju musíme považovať za spoločnú nám všetkým, tu totiž existuje nebezpečenstvo, že sa stane skutočnou pohromou nás všetkých. „O Tvoju vec ide, keď horí susedný dom“,⁶⁷ ba týka sa to celého mesta, keď požiar zasiahne ktorýkoľvek dom.

Preto treba pomôcť, ale ak chceme zlo naozaj odvrátiť, musíme to urobiť na dvakrát. Zaiste, treba si nachystať všetko, čo súvisí s takou t'ažkou vojnou, ale ešte predtým si treba pripraviť to, bez čoho by celá výstroj bola k ničomu. Neraz sme už zdvihli zbrane proti Turkom, ale doposiaľ len málokedy s naším úspechom: budť preto, že sme sa nezbavili dôvodu, pre ktorý na nás rozhnevaný Boh zosnal Turkov tak, ako kedysi na Egypt'anov

⁶⁶ Porovnaj: „Ak teda trpí jeden úd, trpia spolu s ním všetky údy“. 1 Kor 12, 26.

⁶⁷ Erazmus tu naráža na príslovie „Tua res agitur, cum proximus ardet paries“ (Adag. 2571), ktoré vo svojej zbierke prísloví vysvetľuje slovami, že s cudzieho neštastia si treba vziať ponaučenie. Porovnaj: ERASMUS: Adagiorum chilias tertia, pars altera, s. 377.

zoslal žaby, komáre a kobylky,⁶⁸ alebo preto, že nádej na víťazstvo sme videli iba v našej vlastnej sile, či preto, že sme nevykonávali Kristovo dielo a proti Turkom sme bojovali s tureckou myšľou.

Sama situácia si to žiada, aby sme niečo povedali o oboch druhoch príprav. Najprv však preukážeme, že Turci mohli narásť do takejto moci nie kvôli svojej zbožnosti či svojej udatnosti, ale len kvôli našej hlúpej bezstarostnosti.

Po prvé, o Turkoch sa vedelo tak málo, že zmienku o nich nenájdeme takmer u žiadneho zo starých autorov. Iba Plinius v 7. kapitole 6. knihy uvádza, že, medzi Tyrsagétmami⁶⁹ a Arimfejcami,⁷⁰ ktorých sídla sa t'a-hali až do Rifejských hôr,⁷¹ bývali Turci v skalnatých dolinách na kraji púšte.⁷² Ani Pomponius Mela nepíše viac, iba čo ich menuje.⁷³ Taká veľká neistota vládla o pôvode tohto národa, z ktorého pravdepodobne vzišli tí, ktorí dnes rozsírili putá ujarmujúcej krutosti na toľko bohatých a veľkých krajín. Menuje ich aj Cyprianus v knihe *O dvojitému mučeníctvu*⁷⁴ už vtedy ako

⁶⁸ Tri z desiatich morových rán zoslaných Bohom na Egypt'anov, na ktoré sa Erasmus odvolával už v úvode tohto svojho spisu. Víď poznámku č. 3.

⁶⁹ Kmeň zo sarmatskej Ázie, žijúci v údolí rieky Volga.

⁷⁰ Skýtsky kmeň žijúci na severovýchodnom okraji Európy.

⁷¹ U Plinia st. označenie pre pohorie Ural.

⁷² PLINIUS, *Naturalis historia* VI, 7, 19: „...Thussagetae, Tyrcae usque ad solitudines saltuosis convallibus asperas, ultra quas Arimphaei, qui ad Riphaeos pertinent montes“.

⁷³ Pomponius Mela zjavne iba citoval Plinia staršieho. Porovnaj: POMPONIUS MELA, *De chorographia* I, 19, 116-117: „Iuxta Thyssagetae Turcaeque vastas silvas occupant, alunturque venando. Tum continuis rupibus, late aspera et deserta regio, ad Arymphaeos usque permittitur“.

⁷⁴ Podľa všetkého Erazmus pod týmto názvom pripojil k Cyprianovmu dielu, ktoré sám pripravil na vydanie, svoj vlastný spis. V jeho prvej edícii Cyprianovho diela (CYPRIANUS, C.: *Opera divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis*) sa tento spis ešte nenachádzal. Nachádza sa až vo vydaní z roku 1530, a to dokonca zvýraznený aj na titulnej strane (*Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis et martyris opera iam quartum accuratori vigilantia a mendis repurgata, per Des. Erasmum Roterod. Accessit liber eiusdem apprime prius ad Fortunatum De duplice martyrio, antehac nunquam excusus*). Jeho umiestnenie v samotnej knihe je však mätúce, pretože obsah ho uvádza medzi Cyprianovými dielami, ktoré neboli

bezbožných nepriateľov cisárstva.⁷⁵ Niektorí vzdelanci si myslia, že keď Ptolemaios odkazuje na Tuskov medzi ázijskými Sarmatmi, treba tam čítať „Turkov“.⁷⁶ Ved' ktorý iný z autorov kedy kládol Tuskov do Ázie?⁷⁷ Ale o ich mene medzitým už nies sporov. Dnes sa takmer všetci zhodujú, že toto ľudské pokolenie, ktoré svojou ukrutnosťou už toľko storočí doráža a ničí kresťanský svet, preniklo z kaspického pobrežia do Perzie a Malej Ázie pred sedemstom rokmi.

Nemali žiadneho konkrétneho vodcu a na nové územia prenikali a plenili ich nie nejakým naplánovaným vojnovým t'ažením, ale skôr nesúrodými a neorganizovanými lúpežnými výpravami. Už ostrieľaní po týchto skúsenostiah prijali za svojho veliteľa saracénske knieža Mahmúda,⁷⁸ teda ako sa vraví, na drsné vrece drsnú záplatu. Pod jeho vedením dosiahli viačero úspechov. Ako jeho vazali však dostali chut' vládnut' sami, a tak zaútočili na Saracénov a Mahmúda, ktorého porazili v boji, zabili.⁷⁹ Tu sa začínajú písat' počiatky tureckého štátu.

Vládu v ňom prevzal Tugril beg,⁸⁰ ktorý pred tým velil Turkom. Kým

pred tým vytačené („Opera D. Cypriani, quae hactenus non habebantur in excusis voluminibus, sed ex vetustissimis codicibus addita sunt a Des. Erasmo Roterod.“).

⁷⁵ CYPRIANUS, C.: *Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis et martyris opera*, s. 520-521: „Si quis miles iuratus in verba Caesaris profugeret ad Turcam, et ex illius arbitrio faceret ea, quae sciret ingratissima Caesari, nonne comprehensus ad supplicium raperetur, ut desertor, ut periurus, ut perfuga. Quis autem audiret eum ita se defendantem, nom sum desertor, non abnegavi Caesare. An non mox audiret, quid refert, si lingua tacuit, re ipsa abnegasti, et plusquam abnegasti, qui non solum deserueris militiam, verum etiam ad tyrannum et hostem imperatoris tui irreconciliabilem transfugeris.“

⁷⁶ Porovnaj napr.: „Ptolomaeus inter Sarmatas Asiaticos supra Caspias portas Tuscos ponit, qui iidem videntur cum Turcis.“ CUSPINIANUS, I.: *De Turcorum origine*, [A2].

⁷⁷ O maloázijskom pôvode „Tuskov“, t. j. Etruskov písal už Herodotos. HERODOTOS: *Historiae*, I, 94.

⁷⁸ Mahmúd z Ghazny (971 – 1030) bol prvým sultánom a najvýznamnejším reprezentantom tzv. Ghaznovskej dynastie. RUNCIMAN, S.: *Pád Caříbradu*, s. 30.

⁷⁹ Seldžuckí Turci zaútočili až na Mahmúdovho syna, sultána Masúda, ktorého porazili v roku 1040.

⁸⁰ Erazmus ho uvádza pod latinizovaným menom Trangolipix Mucaletus.

on sám vládol jednej časti Turkov, prostredníctvom jedného zo svojich synovcov menom Kavurt⁸¹ prenikol do Arábie a prostredníctvom druhého menom Alp-Arslan⁸² zaútočil na oblast' Médie,⁸³ kde sa pustil do boja proti Rimanom.⁸⁴ Keď ani jeden z jeho synovcov neuspel, zaútočil na Rimanova znova prostredníctvom svojho brata Ibrahima.⁸⁵ V jeho prípade to dopadlo celkom šťastlivo a tak, keď sa krátko na to Tugril begovi naskytla príležitosť vytiahnuť proti Rimanom, podarilo sa mu podriadiť si časť Malej Ázie až po Čierne more a zvyšok vyplieniť. Ale Turci sa vďaka galskej udatnosti ocitli znova vo veľmi zlej situácii,⁸⁶ až kým sa neobjavil Osman⁸⁷ – podľa niektorých prepočtov desiaty predchodca terajšieho vládcu Sulejmana⁸⁸ – muž pochádzajúci z neznámeho miesta.

Narodil sa rodičom, ktorí sa živili obrábaním pôdy, ale on sám bol stvorený pre boj a lúpenie. Využil príležitosť, ktorá sa naskytla a pri rozbrojoch medzi Turkami, keď bol rovnako tvrdý k svojim ako k cudzím, dokázal si získať na svoju stranu vojsko. K moci sa dostal okolo roku 1300 a za dvadsaťosem rokov nesmierne zväčšil tyranskú tureckú moc, keď sa z väčšej časti zmocnil celej Bitýnie a násilne si podrobil aj mnohé čiernomorské mestá.⁸⁹

⁸¹ Syn Čagri Bega, brata Tugril Bega. Erazmus ho uvádza pod menom Cucumetius.

⁸² Erazmus ho uvádza pod menom Asanus.

⁸³ T. j. Arménie a Anatolie.

⁸⁴ T. j. Byzantíncom: v roku 1071 v bitke pri Manzikerte uštedril zdrvujúcu porážku byzantskej armáde a do jeho zajatia padol aj samotný cisár Romanos IV. Diogenes. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 31.

⁸⁵ Ibrahim bol nevlastným bratom Tugril Bega (Erazmus ho uvádza pod menom Aleimus). Byzantskú armádu porazil v bitke pri Kapetrone v roku 1048.

⁸⁶ Erazmus tu naráža na I. križiacku výpravu (1096 – 1100), do ktorej sa zapojili predo všetkým francúzski rytieri (preto galská udatnosť) a ktorá skončila dobytím Jeruzalema a ustanovením Jeruzalemského kráľovstva.

⁸⁷ Osman I. (1288 – 1326) – zakladateľ Osmanskej ríše. Blížšie k nemu viď: RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 35-38.

⁸⁸ Sulejman I. zvaný tiež Sulejman Nádherný, resp. Sulejman Zákonodarca (1520 – 1566).

⁸⁹ Osman I. obsadil byzantské mestá na čiernomorskom pobreží od mesta Inebolu až po ústie rieky Sakarya. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 37.

Po ňom nastúpil jeho syn Orhan,⁹⁰ ktorý využil rozpory medzi Grékmi a odňal im Bursu.⁹¹ Bol prvým, ktorý prešiel do Európy, kam ho pozval Kantakuzenos, ktorý súperil s Palaiologovcami.⁹² Svoju moc sa neštítil potvrdiť vraždou v rodine. Za ženu si totiž vzal Karamanovu dcéru⁹³ a po odstránení svokrovho syna obsadil veľkú časť jeho kniežatstva.⁹⁴ Potom čo vládol dvadsaťdva rokov, odovzdal moc svojmu synovi Muradovi,⁹⁵ ktorý na podnet Palaiologa⁹⁶ vyslal do Európy dvanásťtisíc tureckých vojakov proti Bulharom⁹⁷ a peloponézskemu vladárovi.⁹⁸

Ked'že Murad si pritom počína celkom úspešne, začalo ho lákať bohatstvo Európy. Pod zámienkou, že sa chce pomstíti cisárovým nepriateľom, sa na lodiach, ktoré mu na tento účel poskytli Janovčania, preplavil cez Hellespont, kde napadol Abydos a popri ďalších mestách obsadil aj Gallipoli.⁹⁹ Vzápäť, po obsadení Adrianopolu¹⁰⁰ vpadol do Srbska a Bulharska, pričom

⁹⁰ Orhan I. (1326 – 1359).

⁹¹ Byzantskú Bursu dobyl Orhan I. v roku 1326 a urobil z neho hlavné mesto svojej ríše.

⁹² Občianska vojna medzi Jánom Kantakuzenom a regentmi nedospelého cisára Jána V. vypukla v roku 1341. Byzantskí generáli si zvykli najímať tureckých žoldnierov, ktorí sa osvedčili v boji a Kantakuzenovi sa podarilo získať podporu Orhana I. za ruku svojej dcéry. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 38-39.

⁹³ O tomto manželstve nie je nič známe.

⁹⁴ Zavraždiť svojho staršieho brata Ibrahima sa však v skutočnosti neštítil až Orhanov syn Murad I., ktorý si takto zaistil nástupníctvo.

⁹⁵ Murad I. (1359 – 1389) – Erazmus ho uvádzajú pod menom Ammulates.

⁹⁶ Ján V. Palaiologos.

⁹⁷ Po osmanskem víťazstve na rieke Marici nad spojeným srbsko-bulharským vojskom v roku 1371 musel bulharský kráľ Ján Šišman uznať Murada za svojho zvrchovaného pána a svoju dcéru Tamaru musel poslat' do sultánovho háremu. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 42.

⁹⁸ V tom čase vládol v Grécku (Kráľovstvo Morea) vazalský despota Manuel Kantakuzenos (1349 – 1380). Solún sa však Muradovi podarilo dobyť až po zdĺhavom štvorročnom obliehaní za vlády Manuela Palaiologa v roku 1387.

⁹⁹ Strategický prístav Gallipoli na tráckej strane úžiny prvýkrát dobyl už Orhanov syn Sulejman v roku 1354. Abydos bolo prístavné mesto ležiace oproti Gallipoli na ázijskej strane Hellespontu. Osmani si takto zabezpečili úplnú kontrolu nad vstupom do Dardanel.

¹⁰⁰ Murad dobyl Adrianopol (dnešné turecké mesto Edirne) už v roku 1365 a urobil

nepriateľskej armáde, na ktorú narazil, uštedril ohromujúcu porážku, v ktorej zabili aj srbského kráľa Lazara. Rukou Lazarovho sluhu však umiera aj samotný Murad.¹⁰¹

Po sebe zanechal dvoch synov, ale Bajazid svojho brata Sulejmana úkľadne zavraždil.¹⁰² Zakrátko, po usmrtení bulharského cára si privlastnil väčšinu jeho ríše.¹⁰³ Povzbudený týmito úspechmi vyplienil Bosnu, Chorvátsko a vzdialenejšie časti Ilýrie. Po osem rokov obliehal Konštantínopol, ktorý by bol poľahky dobyl, keby ho od jeho zámeru neodpútalo francúzske a uhorské vojsko.¹⁰⁴ Vyšiel im naproti k Nikopolu¹⁰⁵ a po rozprášení nepriateľov sa vrátil k prerušenému obliehaniu. Dorážal na Konštantínopol ďalšie dva roky, až sa zdalo, že ani neprestane. Ale vtedy mu doručili správu, že skýtske knieža Tamerlán¹⁰⁶ s ohromnou armádou vpadol na turecké územie. Bajazid sa s ním zrazil v boji na Hviezdnom vrchu na pomedzí Galatie a Bitýnie, ale osud mu tentokrát neboli naklonený, pretože v tejto bitke

z neho základňu osmanských výbojov do Európy.

¹⁰¹ Ide o bitku na Kosovom Poli, ktorá sa odohrala 15. júna 1389. Sultán Murad bol zavraždený údajným srbským zbehom vo svojom stane ešte pred bitkou. Jeho starší syn Bajazid však túto informáciu zatajil, aby nedemoralizoval vojakov pred bojom. Srbského kráľa Lazara zajali v bitke a zavraždili v tom istom stane, kde zomrel aj Murad. RUNCIMAN S.: *Pád Caříhradu*, s. 43.

¹⁰² Bajazid sa ihneď po smrti svojho otca vyhlásil za sultána a dal príkaz k zaškrteniu svojho brata, aby predišiel sporom o trón. Podľa niektorých prameňov sa jeho brat nevolal Sulejman, ale Yakub. Porovnaj: ERASMUS: *Collected works of Erasmus : Expositions on psalms*, s. 224.

¹⁰³ Tarnovské kráľovstvo zaniklo v roku 1393. Jeho vládca Ján Šišman bol však po osmanskom víťazstve zajatý a popravený pravdepodobne až neskôr.

¹⁰⁴ Bajazid plánoval dobytie Konštantínopola v roku 1396. Keď však pritiahol k mestským hradbám, dostal správu o križiackej výprave, ktorú zorganizoval Žigmund Luxemburský a rytieri z celého Západu. RUNCIMAN S.: *Pád Caříhradu*, s. 44.

¹⁰⁵ Bitka pri Nikopoli sa odohrala 28. septembra 1396 a Žigmundova armáda posilnená oddielmi z Francúzska, Burgundska, Talianška, Nemeckej ríše, Čiech, Poľska a pomocnými vojskami z Valašska v nej utrpela zdrvujúcu porážku. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 13.

¹⁰⁶ Tamerlán (alebo Timur Lenk, Erazmus ho volá Tamberlanes) bol turkotatársky vojvodca a dobyvateľ, ktorý v druhej polovici 14. storočia vytvoril svojimi výbojmi rozsiahlu ríšu v strednej Ázii.

padlo údajne až dvestotisíc Turkov.¹⁰⁷ Bajazid bol zajatý a Tamerlán ho údajne zatvoreného v klietke a spútaného zlatými okovami až do jeho smrti nosil so sebou.¹⁰⁸ Všetko toto sa odohralo okolo roku 1397.

Ked' sa Mehmed, jeden z Bajazidových synov, úkľadne zbavil brata Orhana, zmocnil sa vlády nad Turkami. Najprv získal naspäť, čo si pred tým ulúpil Tamerlán a potom vyplienil Bulharov a Valachov a ustanovil svoj sultanát s centrom v Adrianopoli.¹⁰⁹

Po Mehmedovi nastúpil jeho syn Murad.¹¹⁰ Tento zaútočil na srbského despotu,¹¹¹ jeho dvoch synov dal oslepiť a ich sestru si vzápäť vzal za ženu.¹¹² Povzbudený týmto úspechom podnikal útoky na Valachov, Uhrov a Nemcov, vzápäť sa však obrátil proti Epiru, dobyl Kruju¹¹³ a Benátčanom odňal Solún.¹¹⁴ Medzitým však vo veľkej bitke utrpel porážku od Uhrov,¹¹⁵ preto si od nich vyžiadal a nakoniec aj dosiahol desaťročné prímerie.¹¹⁶ Na popud pápeža Eugena¹¹⁷ ho však Uhri hned' porušili a znova

¹⁰⁷ Bitka pri Ankare sa odohrala v júli 1402. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 46.

¹⁰⁸ S Bajazidom sa v skutočnosti zaobchádzalo zdvorilo. Zomrel pravdepodobne vlastnou rukou v marci 1403. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 46.

¹⁰⁹ Vláda Mehmeda I. (vládol v rokoch 1413 – 1421) sa považuje za dobu zjednocovania a obnovy Osmanskej ríše. LEWIS, B.: *Dějiny Blízkého Východu*, s. 103.

¹¹⁰ Murad II. vládol v rokoch 1421 – 1444 a 1446 – 1451.

¹¹¹ Bol ním Juraj Brankovič.

¹¹² Práve Brankovičova neochota a váhanie dat' svoju dcéru Maru za nevestu sultánovi mala za následok tureckú výpravu proti nemu. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 48.

¹¹³ Hrad v Albánsku, ktorý sa potom stal centrom albánskeho protiosmanskejho odporu na čele s Jurajom Kastriotom Skanderbegom pretrvávajúcim od roku 1443 do roku 1478.

¹¹⁴ Murad dobyl Solún od Benátčanov v roku 1430. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 48.

¹¹⁵ Uhorské vojsko na čele s Jánom Huňadym porazilo Osmanov v roku 1443 v bitke pri Niši, vytlačilo ich zo Srbska a dobylo Sofiu.

¹¹⁶ Murad II. tiesnený aj domácim povstaním ponúkol J. Huňadymu prímerie za veľmi výhodných podmienok. Uhorsko ich preto prijalo a v auguste 1444 podpísalo v Segedíne s Osmanmi mier. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 16.

¹¹⁷ Pápež Eugen IV. (1431 – 1447), v mene ktorého organizoval túto križiacku výpravu pápežský nuncius Julián Cesarini. RUNCIMAN S.: *Pád Caříbradu*, s. 49.

zaútočili na Murada, tentokrát však na obrovskú pohromu pre našich. Lebo v jednej bitke, ktorá sa odohrala pri Varne, zahynul poľský kráľ Vladislav¹¹⁸ aj kardinál Julián a v druhej, v Kosove, padli mnohí uhorskí magnáti, keď aj radosť vojací boli do jedného pozabíjaní.¹¹⁹ V prvom prípade to bola ctižiadost', druhýkrát nesvár našich vojvodcov, čo darovalo víťazstvo Turkoví.¹²⁰ Čoskoro na to nesvornosť bratov prepustila Muradovi aj Peloponéz,¹²¹ až napokon, keď viedol trestnú výpravu proti Epiru, ktorý sa vzbúril, kým márne obliehal Kruju, vraj od zlosti zomrel. Vládol tridsať štyri rokov.¹²²

Po ňom nastúpil jeho syn Mehmed, ktorý svojou neukojiteľnou nenávytnosťou dobýval zatienil¹²³ tyraniu svojich predkov. Rozvrátil dve kresťanské ríše – konštantínopolskú¹²⁴ a trapezuntskú,¹²⁵ zmocnil sa dvanástich

¹¹⁸ Poľský kráľ Vladislav III. (1434 – 1444), v Uhorsku vládol od roku 1440 ako Vladislav I. Jagelovský. Bitka pri Varne sa odohrala 10. novembra 1444.

¹¹⁹ Bitka na Kosovom Poli, v ktorej spojené uhorsko-albánske vojsko utrpelo tiažké straty, sa odohrala 17. – 19. októbra 1448. Ich katastrofu na ústupe dokonali plieniaci Srbi. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 17.

¹²⁰ V týchto slovách zaznieva hlavná idea Erazmovej koncepcie vojny proti Osmanom, ktorá sa prelína jeho dielami. Objavuje sa už v jeho listoch z raného obdobia: napr. Erazmov list opátovi kláštora v Saint-Bertin Antonovi z Bergenu datovaný 14. marca 1513 (ALLEN I, list č. 288, s. 551-554), alebo list pápežovi Levovi X. datovaný 21. mája 1515 (ALLEN II, list č. 335, s. 79-90).

¹²¹ Posledný byzantský cisár Konštantín XI. Palaiologos zveril vládu nad morejským despotátom svojim dvom mladším bratom Demetriovi a Tomášovi, ktorí však neustále navzájom súperili. Osmani definitívne prevzali kontrolu nad Peloponézom v roku 1460. RUNCIMAN S.: *Pád Cařhradu*, s. 168-169.

¹²² Murad II. vládol od smrti Mehmeda I., t. j. od roku 1421 do svojej smrti v roku 1451, teda 30 rokov. Zomrel v Adrianopoli 13. februára 1451. RUNCIMAN S.: *Pád Cařhradu*, s. 51.

¹²³ Mehmed II. Dobytateľ vládol v rokoch 1451 – 1481. Dobové chýry ho prirovnávajú k Alexandrovi Veľkému, resp. k Cézarovi. SCHWOEBEL, R.: *The shadow of the crescent*, s. 5.

¹²⁴ Byzantská ríša padla po dobytí Konštantínopola 29. mája 1453.

¹²⁵ Trapezuntského cisárstva sa Osmani zmocnili v roku 1461. Bol to posledný nástupnícky štát Byzancie, ktorý im ešte vzdoroval.

kresťanských kráľovstiev a dobyl dvesto miest.¹²⁶ Medzi iným ostrov Chalkidu¹²⁷ a Skadar,¹²⁸ ktoré pred tým patrili Benátkam. Dobyl tiež čiernomorské mesto Kafa¹²⁹ a pokúšal sa dobyť aj Rodos, ale neúspešne.¹³⁰ Po dobytí Otranta¹³¹ sa vylodil s vojskom v Taliansku, ktoré d'älšie tri roky ukrutne plienil.¹³² Nahnal pritom všetkým takú veľkú hrôzu, že pápež Sixtus,¹³³ ktorý už považoval svoj stolec za stratený, opustil Sväté mesto a pripravoval útek do Francúzska. Čoskoro nato, v roku 1481, práve keď chystal hroziavú vojnu na svojho staršieho syna,¹³⁴ zomrel.

Hned' nato sa medzi jeho synmi rozpútal bratovražedný boj o trón, ale po porážke staršieho Džema¹³⁵ sa vlády chopil Bajazid.¹³⁶ Viackrát vojensky napadol egyptského sultána,¹³⁷ ale viedol si pritom neúspešne, čo nakoniec prinútilo Turkov uzatvoríť s týmto nepriateľom mier. V roku 1492

¹²⁶ Erazmus tu zjavne vychádza z dobových údajov, ktoré reflektujú celý rozmach osmanskej moci až do konca Mehmedovej vlády.

¹²⁷ Mesto Chalkida na ostrove Eubója. Mehmed II. ho dobyl v roku 1470.

¹²⁸ Albánske mesto Skadar (Skodra) padlo do osmanských rúk v roku 1479.

¹²⁹ Kafa (Theodosia, dnes ukrajinské prístavné mesto Feodosia) prešlo z janovskej kontroly pod osmanskú moc v roku 1475.

¹³⁰ Ostrov Rodos v roku 1480 hrdinsky ubránil pred osmanskou presilou vojenský rád Maltézskych rytierov. Smrť sultána Mehmeda II. v nasledujúcom roku zastavila Osmanov pred opakovaným pokusom o dobytie ostrova.

¹³¹ Prístavné mesto v Apúlia v južnom Taliansku. Osmaní sa ho po krátkom obliehaní zmocnili v lete 1480.

¹³² V skutočnosti Osmaní ovládali Otranto iba 13 mesiacov. Mehmeda pred dobývaním Talianska zastavila smrť.

¹³³ Pápež Sixtus IV. (1471 – 1484).

¹³⁴ Mehmed II. mal štyroch synov, najstarším bol Mustafa, ale toho dal zaškrtiť kvôli cudzoložstvu. Tu však ide o Bajazida, ktorý po ňom nastúpil ako sultán Bajazid II.

¹³⁵ Sultán Džem (1459 – 1495, Erazmus ho menuje latinskou formou mena Zizimus, v skutočnosti bol mladší od Bajazida), za sultána ho vyhlásili v Burse, pred bratom však utiekol pod ochranu veľmajstra rádu Maltézskych rytierov na ostrove Rodos Pierra d'Abusson, ktorý z neho po dohode s Bajazidom urobil lukratívneho zajatca v rukách európskych monarchov. Za jeho väznenie totiž Bajazid II. platil štedrú odmenu.

¹³⁶ Bajazid II. bol sultánom v rokoch 1481 – 1512.

¹³⁷ Mamelucký sultanát v Egypte podporoval Džema, čo vyprovokovalo tieto Bajazidove útoky. Osmanom sa Egypt podarilo dobyť až v roku 1517.

napadol obyvateľov Kimarských hôr¹³⁸ a tento ľud, ktorý dovtedy žil vždy slobodne, uvrhol do tureckej poroby. O sedem rokov neskôr zostavil nové lodstvo a od Benátčanov vydobyl Modon,¹³⁹ Lepanto¹⁴⁰ a Dyrrhachium.¹⁴¹ Ale Turci nemilosrdne plienili aj Furlansko.¹⁴² Bajazida z trónu zosadil jeho syn Selim.¹⁴³ Po Selimovi, alebo Zelimovi, ako ho niektorí nazývajú, nastúpil Sulejman,¹⁴⁴ ktorý sa vo všetkom vyrovnal svojim slávnym predkom.

Hľa, ako im bola bezbožnosť prajná, kým my sme poľavili v úsilí po pravej zbožnosti. Donekonečna sme navzájom zápasili vo vojnách, po pravde horších než občianskych, o akýsi náznak moci a zatiaľ ako ďaleko Turci rozšírili svoju ríšu, alebo lepšie povedané svoje zbojstvo. Na severe sa dotýkalo Čierneho mora, na východe ho ohraničovala rieka Eufrat a na juhu Etiópia. Počas týchto párov rokov si totiž podrobili celý Egypt aj Sýriu, vedno s Feníciou, Júdeou a Palestínou.¹⁴⁵ Na západe sa rozšírili až po Iónske more a keby si sa tam obrátil na sever, našiel by si ich až po Dunaj, ba prešli ďaleko aj za túto hranicu, až po rieku Dneper.¹⁴⁶ A teraz si uvedom, akú rôznorodú, šíru a bohatú ríšu vymedzujú tieto hranice. Celá Malá Ázia, kde žije aspoň dvanásť národov; celá Trácia, kde leží aj Konštantínopol, v minulosti zvaný Byzantium, ktoré bolo kedysi sídlom kresťanských cisárov, dnes však

¹³⁸ Pohorie v Epire oddelujúce túto časť severozápadného Grécka od Macedónie.

¹³⁹ Modon (dnes Methoni) na Peloponéze bol benátskou pevnosťou, ktorú Osmani dobyli v auguste 1500.

¹⁴⁰ Lepanto (dnes Nafpaktos) v strednom Grécku bolo benátskou pevnosťou strážiacou vstup do Korintského zálivu. Osmani ho dobyli v roku 1499.

¹⁴¹ Dyrrhachium (dnes Durrës, po slovensky Drač v Albánsku) bolo dôležité prístavné mesto. Osmani ho dobyli v roku 1501.

¹⁴² Furlansko (Civitate Forum Iuli) – územie na severovýchode Talianska, na ktoré Osmani podnikali časté lípežné výpravy v rokoch 1469 – 1499.

¹⁴³ Selim I. Hrozný (1512 – 1520) sa zmocnil trónu s pomocou janičiarov. Aby si upevnil svoju moc, dal zavraždiť svojich dvoch starších bratov a neskôr aj vlastného otca.

¹⁴⁴ Sulejman I. Nádherný.

¹⁴⁵ Tieto územia dobyl Selim I. počas výpravy proti Mameluckému sultanátu v rokoch 1516 – 1517.

¹⁴⁶ Erasmus používa antické označenie pre túto rieku: Borysthenes.

stadeto vládnu tureckí sultáni; v Európe obidve Mézie¹⁴⁷ pri rieke Dunaj; veľká časť Dácie;¹⁴⁸ celá Macedónia i celé Grécko so všetkými ostrovmi v Egejskom mori, t. j. Sporady aj Kyklady sa ocitli v ukrutnej porobe pod tureckou nadvládou. Krétu, ktorú dnes ľudia volajú Kandia,¹⁴⁹ a Cyprus,¹⁵⁰ dva najvýznamnejšie ostrovy v Stredozemnom mori si Benátčania doposiaľ nejako udržali, ale ako som počul, iba za cenu platenia tribútu.

Toto všetko je akoby zahalené závojom, ale ak by ho niekto odhalil, koľko kedysi bohatých kráľovstiev a slávnych miest by našiel ujarmených, ba rovno zničených? Čím je dnes ten kedysi blažený Peloponéz a čím Korint, bývalé obchodné centrum celého sveta? Čím je Atika, ktorú voľakedy pre jej krásu považovali za Grécko Grécka a kde sú teraz Atény, ktoré spoldili múdrost' a poskytli prístrešie tým najlepším vedám? Teraz tu objavíš len takú bezvýznamnú dedinku, že jej meno neuveriš. Kde je Lakónia, ktorá ako jediná zrodila pravých hrdinov? Vari tu mám pripomínať udalosti okolo dobytia Rodu, na ktoré je spomienka taká čerstvá, že ich priebeh sa ešte stále všetkým odráža v očiach, ušiach aj ostatných zmysloch?¹⁵¹ Alebo to množstvo krvavých vpádov do Uhorska, smrť uhorského kráľa Ľudovíta,¹⁵² či tohtoročné nemilosrdné obsadenie celého Uhorska?¹⁵³ Alebo vyhnanie kráľa Ferdinanda, mimoriadne zúrivé obliehanie Viedne, či neuveriteľne bezohľadné vyplienenie celého Dolného Rakúska?¹⁵⁴ A to som len

¹⁴⁷ Erasmus tu odkazuje na územie dvoch rímskych provincií *Moesia superior* – územie Srbska a *Moesia inferior* – územie severného Bulharska.

¹⁴⁸ Názov rímskej provincie – územie Rumunska.

¹⁴⁹ Krétske mesto Kandia (Heraklion) Osmani dobyli v roku 1669 a poslednú benátsku pevnosť na Kréte až v roku 1715.

¹⁵⁰ Cyprus sa dostal do osmanských rúk v roku 1571.

¹⁵¹ Rodos sa vzdal po šest mesačnom obliehaní osmanskej presile v decembri 1522.

¹⁵² Ľudovít II. Jagelovský, uhorský kráľ v rokoch 1516 – 1526, zahynul po páde z koňa do riečky Cselle na útek z bitky pri Moháči 29. augusta 1526.

¹⁵³ Pri osmanskom ťažení proti Viedni v roku 1529 padol Budín a Osmanom postupne vzdala hold takmer celá uhorská šľachta.

¹⁵⁴ Osmanské vojsko plienilo krajinu, aby si zaistilo potraviny a krmivo. Obliehanie Viedne trvalo viac ako dva týždne a skončilo sa 16. októbra 1529, kedy sa osmanská armáda vydala na spiatočný pochod. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 33.

zbežne zmienil tie hlavné udalosti. Čo ak však niekto začne rozoberať podrobnosti? Aké desivé porážky našich objavíme? Koľko tureckých víťazstiev? Koľko nášho strádania a žiaľu? A možno by sme už všetci boli pod tureckou porobou, keby nebolo onoho syna Zeme¹⁵⁵ Safiho,¹⁵⁶ ktorý sčasti skrotil neukojiteľnú žiadostivosť Turkov po rabovaní, keby im boli šťastnejšie padli Martove kocky v súboji s egyptským sultánom, a keby nie vzájomných rozbrojov u nich doma, ktoré o niečo zdržali ich ukrutný útok proti nám.

Odkiaľ teda pramení tento ich obrovský úspech? Ak by si pátral po pôvode tohto národa, objavíš iba nejasné barbarské korene. Ak by si skúmal počiatky ich ríše, naraziš na žoldniera a bezbožnú podlú vraždu vladára, ktorému prisahali vernosť. Ak by si sledoval ich rozmach, nájdeš vládu, ktorá vzišla z krutosti a rozšírila sa zbojstvami, nájdeš manželské zväzky vykúpené krvou, bezbožné bratovraždy, otcov zosadených z trónu svojimi detmi, a to všetko lemované zradou a príkladmi ukrutnosti, aby som zatiaľ pomlčal o ich náboženstve a zvykoch.

Vládnú, pretože Boh sa nahneval. Bojujú proti nám bez Boha, lebo ich patrónom je Mohamed, my však máme Krista. A predsa je očividné, že svoju krutovládu dokázali rozšíriť mimoriadne ďaleko: po toľkých porážkach sme stratili veľkú časť Európy a teraz nám hrozí, že prídeme o všetko. Kto si ešte neuvedomuje, aký ľahký prístup po zemi sa k nám otvoril pre turecký národ? Ved' vo svojej moci majú obidve Mézie – Hornú aj Dolnú,¹⁵⁷ územia v susedstve tráckeho kraja a pri rieke Dunaj, po ktorej sa im k nám sprístupnila ľahká cesta. V ich područí sú aj rovnako susediace

¹⁵⁵ Termínom „syn Zeme“, ako Erazmus vysvetluje vo svojej zbierke prísloví (Adag. 786), sa označovali ľudia neznámeho pôvodu, ktorí sa objavili akoby odnikiaľ. Porovnaj: „Olim homines obscuro ignotoque genere prognati terrae filii dicebantur, propterea quod terra sit omnium communis parens.“ ERASMUS: Adagiorum chiliadas prima, pars altera, s. 306.

¹⁵⁶ Safí bolo meno perzských šachov z tzv. Safíjovskej dynastie, ktorá vládla v Perzii od počiatku 16. storočia a v priestore Blízkeho Východu sa stali hlavnými konkurentmi Osmanskej ríše, čo čiastočne viazalo osmanské sily na východe. Bližšie k tomu viď LEWIS, B.: *Dějiny Blízkeho Východu*, s. 108-109.

¹⁵⁷ Viď poznámku č. 147.

územia Dalmácie a Ilýrie, nehovoriac o Panónii, ktorú už toľkokrát napadli. Po mori zas ohrozujú celé Taliansko, najmä však z Epiru Sicíliu a Neapolské kráľovstvo. Doteraz majú v moci najvzdialenejšie talianske mestečko Otranto¹⁵⁸ a vraj im niekedy patrilo aj Brindisi.¹⁵⁹ Teraz si to odskúšali proti Rakúsku a iba Boh vie, kde sa to skončí. A kde medzitým spali tie nemecké srdcia, ktoré bijú iba pre vojnu?

Azda treba prisúdiť tento úspech zbožnosti Turkov? V žiadnom prípade. Alebo snáď ich statočnosti? Ale ved' je to národ zženštilý prepychom, ktorý naháňa strach jedine zbojstvami. Aký to teda má dôvod? Za svoje víťazstvá vdľačia našim hriechom: bojovali sme proti nim, ale výsledok jasne hovorí, že Boh sa na nás nahneval. Svoje zbrane sme totiž vytiahli proti Turkom s rovnakým úmyslom, s akým oni obsadzovali cudzie ríše. Láka nás túžba po moci a lačno dychtíme po bohatstve, takže aby som to zhrnul, s Turkami bojujeme, ako by sme sami boli Turci.¹⁶⁰ Ved' aj história týchto vojen preukazuje, že za najväčšími pohromami stáli vždy naše vlastné rozbroje, slávybažnosť či vierolomnosť.

Nezmieriteľné nepriateľstvo medzi Kantakuzenom a Palaiologom otvorilo Turkom cestu do Európy. A prísaha porušená z Eugenovho podnetu nás vrhla do smrtonosného boja. Pritom aj od nepriateľov sa požaduje vernosť. Príčinou nemenších pohrôm pre nás bolo aj otrávenie Bajazidovho brata Džema, ktorý potom, čo vo vojne padol do zajatia Rhodosanov,¹⁶¹ sa dostal do rúk pápeža Alexandra VI.¹⁶² Ten ho odovzdal francúzskemu kráľovi

¹⁵⁸ Otranto, významné prístavné mesto, leží v samotnej „päte talianskej čižmy“. Spod osmanskej okupácie bolo osloboodené už 10. septembra 1481 (viď SCHWOEBEL, R.: *The shadow of the crescent*, s. 134), takže Erasmus sa tu zjavne mylí.

¹⁵⁹ Brindisi leží severne od Otranta.

¹⁶⁰ Tento obraz kresťanov st'a Turkov Erasmus použil už aj v *Institutio principis Christiani*. Porovnaj: „Quin ut nunc sunt fere, per quos huiusmodi bella geruntur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, quam illi per nos reddantur Christiani.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 252

¹⁶¹ Viď vyššie poznámku č. 135.

¹⁶² Pápež Alexander VI. (1492 – 1503) sa pred útokom francúzskeho kráľa Karola VIII. obrátil o pomoc dokonca aj na sultána Bajazida II. V tomto kontexte treba vidieť aj náhlu smrt' sultána Džema.

Karolovi,¹⁶³ ktorý si ho vyžiadal. Ale ešte pred tým mu podali jed, takže zomrel skôr, ako sa dostal do Neapola, ak je teda pravda, čo sa šušká. Keby sme boli jednotní, keby sme boli viedli vojnu s Turkami podľa práva s čistými dušami pod Kristovými zástavami a spoliehali sa iba na jeho pomoc, sotva by sa kresťanský svet dostal do takejto tiesne. Ale o týchto veciach si povieme viac na príhodnejšom mieste.

Ešte pred tým sa však musím v krátkosti vymedziť voči dvom druhom ľudí – voči tým, ktorí pomýlene horia túžbou po vojne s Turkami, ale aj voči tým, ktorí sa pomýlene od takejto vojny odvracajú. Lebo sa mi vidí, že sa obidve skupiny rovnako mylia, hoci je to z rozličných dôvodov. Ako totiž nie každá vojna s Turkom je oprávnená a svätá, tak sú aj prípady, keď ústup pred Turkom nie je nič iné, ako zrada kresťanstva tomu najstrašnejšiemu nepriateľovi a opustenie našich bratov, ktorých títo ujarmili v nehoráznom otroctve.

Ked' nevzdelaný dav začuje meno Turek, okamžite sa rozzúri a rozneti túžbou po krvi vykrikujúc, že sú to psi a nepriatelia kresťanského mena. Nepremýšľa pritom nad tým, že sú to predovšetkým ľudia a navyše polokresťania, ani nezvažuje, či je dôvod pre vojnu oprávnený a napokon či je vôbec vhodné chopiť sa zbraní a vydráždiť tak nepriateľa k ešte zúrievšíemu besneniu. Ani nepomyslí na to, že niet nebezpečnejších nepriateľov Cirkvi, ako sú bezbožní mocipáni, osobitne tí vysvätení a napokon nevezme na zretel', že niekedy Boh rozlútostený našimi zločinmi využíva na našu nápravu tlupy divokých barbarov.

Občas sa nám predostierajú príklady tureckej krutosti. Ale to nám má iba pripomenúť, že na každú vojnu, nech ju vedieme s kýmkoľvek, sa treba podujímať so sebazaprením. Toto utrpenie je totiž spoločnou zábavou všetkých vojen, v ktorých ako kresťania tak bezbožne bojujeme s kresťanmi. Preklíname krutosť Turkov na týchto obrazoch, ale horšie veci sa udiali v Asperene¹⁶⁴ a dopustili sa ich nie Turci, ale naši krajania, ba zväčša

¹⁶³ Francúzsky kráľ Karol VIII. (1470 – 1498) sa v roku 1495 zmocnil Neapola počas svojho talianskeho t'aženia, ked' si nárokoval dedičstvo Neapolského kráľovstva.

¹⁶⁴ Mestečko Asperen v nizozemskom Gelderlande bolo totálne zničené počas povstania v roku 1517. Bližšie k okolnostiam viď: TRACY, J. D.: *The politics of Erasmus*, s. 71-107

aj naši priatelia. Spomienka na túto pohromu je ešte príliš živá, preto nie je potrebné, aby som tu znova jatril rany. Ak nás preto obsah takýchto obrazov skutočne rozlútostí, musíme sa zbaviť našej prchkosti, ktorá nás tak ľahko zaženie do vojny. Lebo je krutejšie, keď to kresťania robia kresťanom, hoci skutky sú rovnaké. Aký by to bol pohľad, keby sa na obrazoch vystavili pred oči všetkých ľudí tie veci, ktoré kresťania za posledných štyridsať rokov vykonali kresťanom. Toľko na adresu tých, ktorí neustále iba vykrikujú: Vojnu proti Turkom! Vojnu proti Turkom!

Teraz by som mal pojednat' o tých, ktorí poblídili iným smerom, pretože aj keď ich omyl azda vypadá navonok príťažlivejšie, nebezpečný je však rovnako. Takými sú tí, ktorí si myslia, že kresťanom je úplne odopreté právo na vojnu. Tento názor považujem za príliš nezmyselný na to, aby ho bolo potrebné vyvracat', hoci je nemálo takých, ktorí ma práve z tohto krivo obviňujú, pretože v mojich spisoch si najviac cením mier a vojnu odmietam.¹⁶⁵ Ale tí, ktorí čítajú moje diela s čistými úmyslami, uvidia zjavnú absurdnosť tohto krivého obvinenia, aj keď ostanem ticho. Ja presadzujem názor, že na vojnu sa možno podujat' iba vtedy, keď sa jej napriek tomu, že sme sa pokúsili o všetko, nedá vyhnúť.¹⁶⁶ Pretože vojna je zo svojej vlastnej podstaty taká zhubná, že aj keď sa na ňu z tej najspravodlivejšej príčiny podujme ten

(kapitola: The Mystery of Our War with Guelders). Na Erazmovi tieto udalosti z jeho rodného kraja zanechali hlboké stopy. Napríklad aj v liste Jurajovi Spalatinovi zo 7. augusta 1519 si so zhrozením spomína na udalosti spred dvoch rokov: „Multos adhuc terret exemplum Asperae, ante biennium internitione vastatae...“, pričom už vtedy to pokladá za ukrutnosť horšiu, akých sa dopúšťali Turci: „...me miserae plebis miseret, et piget quorundam plusquam Turcicae tyrannidis.“ ALLEN IV, s. 32. V latinskom texte je na tomto mieste slovná hra: „asperiora in Aspera“, keďže latinská forma nizozemského mesta Asperen sama o sebe značí niečo „hrozné“.

¹⁶⁵ Takými sú predovšetkým spisy Nárek mieru (ERASMUS: *Querela pacis*) a rozbor príslavia *Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili – Dulce bellum inexpertis*. (Adag. 3001, ERASMUS: *Adagiorum chilias quarta, pars prior*, s. 11-44).

¹⁶⁶ Rovnako argumentuje aj vo svojej *Výchove kresťanského vladára*. Porovnaj: „Bonus princeps nunquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus nulla ratione vitari potuit.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 240.

najspravodlivejší vladár, predsa kvôli skazenosti vojakov a ich veliteľov priniesie takmer vždy viac zla ako dobra. Ešte odvážnejší je sv. Bernard, ktorý svetské vojsko označuje za zlo.¹⁶⁷ A za také považuje každé, ktoré ženie do zbrane ctíziadost', hnev či nádej na korist'. Vraví, že kto upadne do takej vojny, zahynie na večnosť'. Lebo ten, kto zabíja a víťazí, žije ako vrah.¹⁶⁸

Teraz pojednám o tých, ktorí súhlasia s Luterovým učením, že tí, ktorí vedú vojnu s Turkami, sa vzpierajú Bohu, pretože ten nás skrze nich trestá za naše hriechy.¹⁶⁹ Parížski teológovia na margo tejto myšlienky stručne poznamenali: „Táto téza poňatá vo všeobecnosti je nesprávna a nie je ani v súlade so Svätým Písmom.“¹⁷⁰ Útočia na jej nesprávnosť, nie kacírstvo, ani ju jednoducho neodsudzujú, iba tvrdia, že vo všeobecnosti je nepravdivá, čím myslia, ak sa nemýlim, že podľa okolností je niekedy správne podujat' sa na vojnu s Turkami a niekedy nie.

Pokiaľ ide o Písmo, je nepopierateľné, že kedysi Židia na Boží popud

¹⁶⁷ Sv. Bernard tu využíva slovnú hračku v latinčine: „militia – malitia“: „Quis igitur finis fructusve saecularis hujus, non dico, militiae, sed malitiae...“ BERNARDUS, C.: *De laude novae militiae*, II. cap., s. 923 B.

¹⁶⁸ Erazmus tu takmer doslovne cituje sv. Bernarda: „Quod si praevalens, et voluntate superandi vel vindicandi forte occidis hominem, vivis homicida.“ BERNARDUS, C.: *De laude novae militiae*, I. cap., s. 923 A.

¹⁶⁹ Luter túto tézu prvýkrát rozvinul v 5. kapitole svojho spisu *Resolutiones disputationum* z roku 1518, kde píše: „...item Turcas et Tartaros aliosque infideles, quos esse flagella et virgam dei nemo nisi parum christianus ignorat... Licet plurimi nunc et iidem magni in ecclesia nihil aliud somnient quam bella adversus Turcam, scilicet non contra iniquitates, sed contra virgam iniquitatis bellaturi deoque repugnaturi, qui per eam virgam sese visitare dicit iniquitates nostras, eo quod nos non visitamus eas. LUTHER, M.: *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute*, s. 535.

¹⁷⁰ Erazmus tu doslovne cituje z polemického spisu *Determinatio theologicae facultatis Parisiensis*, ktorý 15. apríla 1521 vydala parížska Sorbonna proti učeniu Martina Lutera. Vo veci Luterovho názoru na vedenie vojny je tu naozaj iba krátke Erazmom citovaný komentár na Luterovu tézu zo spisu *Resolutiones disputationum*, ktorý sme uviedli v predchádzajúcej poznámke: „Praeliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos. Haec propositio universaliter intellecta est falsa, nec sacris eloquiis conformis.“ *Determinatio theologicae facultatis Parisiensis super doctrinam Lutheriana hactenus per eam visa*, s. [23]-[24].

viedli krutú vojnu s Filištíncami,¹⁷¹ ba aj sám Mojžiš s pomocou levitov popravil 23 tisíc príslušníkov vlastného národa kvôli odliatku teľaťa.¹⁷² Ale tu niekto vznesie námietku, či toto právo prešlo na kresťanov, najmä keď Židia sa podujali na vojnu takmer výlučne iba na Boží príkaz. Napokon, ak by niekto kresťanom úplne odňal právo vojny, potom by musel aj úradom odňať právo trestať tých, ktorí ubližujú. Vojna totiž nie je nič iné, ako potrestanie mnohých mnohými, keď sa zločin nedá napraviť iným spôsobom. Ved' aj keď evanjelium prepúšťa nevernú ženu,¹⁷³ napriek tomu nikde neodníma zákonné právo úradnej moci, aj keď to ani nikde priamo neschvaľuje.

Ostatne zdá sa, že aj Pavol schvaľuje meč, ktorý sa nosí na potrestanie zlých a chválu dobrých.¹⁷⁴ Ak sa niekto zdráha pripustiť, že tu Pavol hovorí o pohanskom úrade, ktorý chcel, aby kresťania poslúchali, aby nedali zámienku voči evanjeliu kvôli zdaniu, že rozvracajú poriadok a štátnej systém, možno mu odpovedať, že ani medzi kresťanmi sa nedá uchovať pokoj v štáte inak, ako pomocou svetských úradníkov, pretože títo strachom z trestu zadržia zločincov, ktorí neposlúchajú príkazy zákonov.

Ak takúto právomoc preneháme úradníkom, musíme aj vladárom prenechat právo vojny. Hoci som presvedčený, a to bez akýchkoľvek pochýb, že ešte pred rozpútaním vojny medzi kresťanmi sa treba najskôr pokúsiť o všetko iné. Aj keby bola na ňu tá najväznejšia a najspravodlivejšia

¹⁷¹ Erasmus ich nazýva menom Allophyli. Porovnaj: 1Sam 7, 10: „Kým totiž Samuel prinášal obetu, Filištínci nastúpili do boja proti Izraelitom. Ale Pán zahrmel v ten deň veľkým dunením nad Filištíncami a podesil ich, takže Izraelitom podľahli.“ Filištínci, ale aj iní nepriatelia Izraelitov zo *Starého zákona* (napr. Kanaánci či Amoriti) sa často objavujú v argumentácii križiackych kazateľov ako prototypy Osmanov. HEATH, M. J.: *Crusading Commonplaces*, s. 17.

¹⁷² Podľa *Neovulgaty*, ktorá tu vychádza zo *Septuaginty*, bolo mŕtvych iba 3000. „A on [Mojžiš] im povedal: »Toto hovorí Pán, Boh Izraela: Každý nech si opáše meč na bedrál! Choďte cez tábor od jedného vchodu k druhému vchodu a zabijajte svojich bratov, priateľov i príbuzných!« A leviti urobili tak, ako rozkázal Mojžiš. A v ten deň padlo z ľudu do tritisíc mužov.“ Ex 32, 27 – 28.

¹⁷³ „A Ježiš jej povedal: »Ani ja t'a neodsudzujem. Chod' a už nehreš!«“ Jn 8, 11.

¹⁷⁴ „Ale ak robíš zle, potom sa boj, lebo nie nadarmo nosí meč...“ Rim 13, 4.

zámienka, možno sa na ňu podujat' iba vtedy, keď všetky lieky proti nej boli zbytočné a nemožno sa jej vyhnúť. Lebo ak k vojne navedie túžba po vláde, ctižiadost', osobná urážka či túžba po pomste, je jasné, že to nebude vojna, ale zločin. A hoci viest' vojny je jednou z hlavných súčastí právomoci kresťanských vladárov, predsa toto rozhodnutie, najnebezpečnejšie aké kedy bolo, nesmú prijať bez súhlasu občanov a celého štátu. Vtedy, keď už si krajná núdza vyžaduje, že sa definitívne treba chopiť zbraní, kresťanske milosrdensstvo nástojuj využiť všetky sily na to, aby zasiahla čo najmenej ľudí a aby skončila čo najskôr, pokiaľ možno s najmenším množstvom preliatej krvi.

V tomto ohľade patrí chvála cisárovi Teodóziovi, ktorú mu vzdal všetkými vychvaľovaný Ambráz, že sa zdržal svätého prijímania, lebo vo vojne dosiahol krvavé víťazstvo vykúpené životmi nepriateľov.¹⁷⁵ Pritom Rimania určovali nádheru sôch a triumfov podľa počtu mŕtvych nepriateľov! Ani Ambráz, ktorý na Teodóziovi vychválil tento počin, neschvaľuje vojnu, akokoľvek nevyhnutnú či spravodlivú. Činí tak jedine v prípade, ak sa jej zúčastňuje zbožný duch, ktorý všetku vieri vo víťazstvo umiestňuje v Bohu a usiluje sa iba o mier v štáte.

Ked' sa opýtame, kto sa môže zastat' kresťanského spoločenstva, ked' ho nikto nechráni zákonmi ani zbraňami, niektorí zvyknú odpovedať prototázkou: A ako sa potom tomuto spoločenstvu podarilo pretrvať a narásť, ked' nemá svetských vodcov, ani zbrane, ani delá? Pravda, ale to, že Cirkev začala vznikať za takýchto podmienok, vôbec nemusí znamenat', že v tomto stave navždy pretrvá. Rástla aj vďaka zázrakom, ktoré sa dnes už nevyhľadávajú. Nech je, ako je, svetskí úradníci vtedy chránili ešte aj pokoj Cirkvi, žiadnemu občanovi totiž nebolo dovolené zabit' kresťana.

Ďalej, pokiaľ ide o Luterov argument, že nie je dovolené postaviť sa na odpor Turkom, lebo skrze nich Boh trestá hriechy svojho ľudu, potom

¹⁷⁵ Porovnaj: „...quod praeclarum adeptas victoriam; tamen quia hostes in acie prostrati sunt, abstinuit a consortio sacramentorum, donec Domini circa se gratiam filiorum experietur adventu.“ AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio 34, s. 1396-1397. Išlo o bitku pri rieke Frigidus (Vipava), v ktorej Teodózius krvavo porazil vzdorocisára Eugenia, ktorého po prehranej bitke nechal popravit'.

ani v chorobe nebude dovolené zavolať lekára, lebo aj chorobu Boh zosnal na svoj ľud, aby ho očistil. Ba na to isté využíva aj zlovoľnosť Satana, a predsa sa nám káže, aby sme mu odporovali.¹⁷⁶ Aj Turkov teda bude dovolené zahnať, ak to Boh nejakým zjavným znamením nezabráni urobit'. Ak však nás napriek všetkému do vojny nepovzbudzuje mier pre kresťanské spoločenstvo, ale túžba po ešte väčšej moci, alebo vidina zbohatnutia či nejaký podobný dôvod, alebo keď sa uprostred boja spoliehame viac na vlastné sily než na Božiu pomoc, či keď bojujeme mimo dohodnutých pravidiel, je jasné, že takáto vojna vyvolá Boží hnev. Ale dodám ešte jedno: ak na nás Boh tak často zosiela Turkov, aby nás povzbudil k lepšiemu životu, a my chystáme zbrane, ale nenaprávame to, čo Boha prinútilo zoslať na nás tie hordy pohanov, povedieme vojnu pod neštastným znamením. Vidíme, čo sa doposiaľ stalo. Bojím sa, aby sme v budúcnosti neuvideli ešte horšie veci, ak sa s čistým srdcom neobrátime k Pánovi a neponúkneme mu obetu, ktorú nám ukázal Žalm.

Niektoří však namietnu, že hoci je kresťanom dovolené viest' vojnu proti kresťanom, proti Turkom už ju viest' nesmú, pretože Pavol tvrdí, že nemá právo súdiť tých, ktorí sú mimo obce, že urobí dosť, ak tak koná u tých, ktorí do nej patria.¹⁷⁷ Ale Turci nepatria k obci a nie sú ani súčasťou Cirkvi. Ak je nám dovolené zabít' Turkov, prečo sa kedysi Cirkva nechopila zbrane proti pohanom, ktorí tak zúrivo prenasledovali tých, ktorí vyznávali meno Krista? Augustín to dokonca nechcel priпустiť ani vtedy, keď už ich naši prevyšovali počtom aj mocou. Ba zasiahol aj v prospech tých, ktorí pred tým kresťanov vraždili, aby ich cisár neodsúdil na smrť. Uviedol iba dôvod, že by tým pohasla sláva mučeníkov.¹⁷⁸

¹⁷⁶ „Oblečte si Božiu výzbroj, aby ste mohli čeliť úkladom diabla.“ Ef 6, 11. „Vás protivník, diabol obchádza ako revúci lev a hľadá, koho by zožral. Vzoprite sa mu, pevní vo viere, a vedzte, že také isté utrpenie dolieha na vašich bratov po celom svete.“ 1Pt 5, 8 – 9.

¹⁷⁷ „Ved' prečo by som mal súdiť tých, čo sú mimo?! Vari nesúdite aj vy tých, čo sú vnútri?!“ 1Kor 5, 12.

¹⁷⁸ Erazmus tu odkazuje na obsah Augustínovho listu, v ktorom píše o potrestaní donatistov. Viď list č. 109: AUGUSTINUS, A.: Epistolae, s. 535-536 B.

Môžeme sa dočítať, ako modloslužobnícki cisári preukrutne nakladali so životom a majetkami krest'anov, ale nikdy sa nedočítame, že by kresťania pozdvihli zbrane na svoju obranu alebo na vykonanie pomsty. Použili jediný nástroj, ktorý im dovolil Boh – útek. Hoci je nemálo takých autorov, medzi inými aj Tertullianus, ktorí sa domnievajú, že útek nebol iba jednoducho dovolený, ale v pravý čas ponúknutý ako súčasť istého Božieho plánu, aby sa vďaka ich úteku mohlo Evanjelium rozšíriť, nakoľko vtedy bolo iba málo hlásateľov evanjeliovej pravdy.¹⁷⁹ Dnes, keď je už rozšírená po celom svete, je útek spôsobom jej popretia. Ak však nesmieme utekať, ešte menej je nám dovolené sa utiekat' k zbraniam.

Napriek tomu je drvivá väčšina krest'anov úplne pomýlene presvedčených, že každý má právo zabit' Turka rovnako ako besného psa, a to iba preto, že je Turkom. Keby to bola pravda, každý by mohol zabit' Žida: ak by sa však na to niekto predsa len odhodlal, neunikol by pred trestom podľa občianskeho práva. Krest'anský úrad však neváha vymerať trest pre Židov, ak sa nejako previnia voči verejným zákonom, ktorým sa pred tým podriadili. Nie sú však odsúdení na smrť pre svoje odlišné vierovyznanie, pretože krest'anské náboženstvo presvedča – nedonucuje, je rozsievané – nie našli vnucované. Toto právo, ktoré postihuje rovnako Židov ako krest'anov, však kedysi využívali aj pohanskí vladári voči krest'anom a dnes by ho využívali Turci, Boh nás chráň, keby sme žili pod zákonmi ich ríše. Preto sa tak úboho mýlia všetci tí, ktorí veria, že ak sa im pritrafi padnúť v boji proti Turkom, poletia priamo do neba:¹⁸⁰ iba ak máš čisté svedomie a pre umučeného Krista obetuješ život tyranovi, ktorý Ča vyzýva k modloslužbe, do staneš sa do neba.¹⁸¹

Ba čo viac, miernosť vodcov ranej Cirkvi bola taká veľká, že nechceli

¹⁷⁹ Erasmus tu parafrázuje 6. kapitolu Tertullianovho pojednania o úteku pri prenasledovaní: TERTULLIANUS: De fuga in persecutione, s. 108-110.

¹⁸⁰ S takouto formuláciou sa môžeme stretnúť práve u Lutera. LUTHER, M.: Heerpredigt wider den Türken, s. 175.

¹⁸¹ Narázka na prenasledovanie raných krest'anov rímskym štátnym aparátom, ktorý ich pod hrozbohou mučenieckej smrti vyzýval obetovať cisárovej soche a rímskym božstvám a tým de facto zapriet' svoju krest'anskú vieru.

trest smrti ani pre odpadlícych Židov. Je to evidentné zo štvrtej kapitoly časti *O vysvätení: „Premnohí Židia“*.¹⁸² Ked’ totiž kráľ Sisemand¹⁸³ zistil, že mnohí Židia, ktorí sa najprv vzdali svojej pôvodnej bezbožnosti a vyznali kresťanskú vieru, nielenže znova upadli do starého rúhania, ale sa tiež vrátili k praktizovaniu odporných židovských rituálov obriezky svojich detí a otrokov, opýtal sa predstaviteľov Cirkvi, akým spôsobom by sa malo zamедziť tomuto ohavnému zločinu. Odpoved’ mu dal dekrét desiateho toledského koncilu,¹⁸⁴ podľa ktorého takýchto Židov treba napravit’ pápežskou autoritou a privolať späť k vyznávaniu opravdivého kresťanstva a tých, ktorí sa z vlastnej vôle nenapravia, prinúti trest z rúk kňazov: ich deti odlúčia zo spolužitia s rodičmi a otrokom darujú slobodu za vytrpené bezprávie.

Už je teda zrejmé, že kňazi nemajú právo nikoho zabíť. Napriek tomu sa dnes rúhanie voči Kristovi či Panne Márii aj bez zopakovania trestá smrťou horšou ako poprava a toho, kto upadne do kacírskeho omylu, upália na hranici, aj keď sa nedopustil zločinu bohorúhačstva. Avšak taký Berengar, ktorý sa opakovane vracal k svojmu odsúdeniahodnému omylu, predsa nebol popravený, ba neodňali mu ani archidiakonskú hodnosť.¹⁸⁵

¹⁸² Erazmus tu odkazuje a v nasledujúcich riadkoch parafrázuje obsah kánonu č. 94 Gratiánovho Dekrétu: *De Iudeis plenisque frequenter ad Judaismum redeuntibus. Corpus iuris canonici*, s. 1392.

¹⁸³ Sisemand bol panovníkom vizigótskeho kráľovstva v Španielsku v rokoch 631 – 636.

¹⁸⁴ Erazmus sa mylí v označení koncilu, pretože desiaty toledský koncil sa uskutočnil v roku 656. V zmienenom prípade išlo o koncil z roku 633 (*Concilium Toletanum quartum sexaginta sex episcoporum Hispaniae et Galiae anno tertio regnante domino nostro gloriosissimo principe Sisenando die Nonarum Decembris era DCLXXI.*) Obsah príslušného dekrétu (č. 59) viď: BRUNS, H. T. (ed.): *Canones apostolorum et conciliorum saeculorum*, s. 238.

¹⁸⁵ Berengar z Toursu (999 – 1088) francúzsky teológ a filozof, ktorý pristupoval k teologickej otázke z dialektického hľadiska. Najvýraznejšie sa prejavil v kontroverzii o eucharistii, kde de facto popieral dogmu o transsubstanciácii, t. j. popieral že chlieb a víno sa pri eucharistii mení na telo a krv Krista. Hoci na lateránskom koncile v roku 1059 odvolal svoje názory, neskôr sa k nim opäť vrátil, aby sa ich znova zriekol pred pápežom Gregorom VII. v roku 1079. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 335-336. Pozri

Dnes sa aj krest'an, ktorý znova prepadol pohanskému bludu, upaľuje. Ale spravodlivejšie bolo upáliť Žida, ktorý ako dospelý sa naučil katechizmus a dobrovoľne vyznal vieru v Krista, ako toho, kto ako nevedomé dieťa bol pokrstený.

Tieto veci som nespomenul preto, aby som kritizoval prísnosť, azda potrebnú, dnešnej obyčaje, lež aby som poukázal na to, že pokým Cirkev žila pravou zbožnosťou, desila sa vojen a popravy. Svätý Ambróz u cisára schvaľuje to, že odrazil barbarský vpád do Itálie, ale schvaľuje to jedine pod podmienkou, že sa chopil zbraní s vierou a s láskou ku krest'anstvu,¹⁸⁶ hoci, ako vraví, toto nie je spôsob, akým koná Evanjelium.¹⁸⁷ Vídíš, ako obozretne a ako váhavo schválil vojnú?

Odnat' všetko právo meča svetským vladárom a úradníkom je to isté ako rozvrátiť základy štátu a zveriť osud a životy občanov do rúk zločincov, ktorí sa ničoho neštítia. Rovnako neexistuje žiadny dobrý príklad na to, aby knazi, nehovoríme, že rovno viedli vojny, ale ani aby sa venovali vojnovým záležitosťiam. Bojujú za Boha a nesmú sa venovať svetským záležitosťiam.¹⁸⁸ Vojna je však natoľko bezbožnou vecou, že je takmer pohanskou. Ak je knazom dovolené viest' boje, potom nech smú vykonávať aj

k tomu tiež: HEER, F.: *Evropské duchovné dejiny*, s. 88-89. Erazmovi bol Berengarov prípad v čase písania svojej *Útechy* dôverne známy, keďže v rovnakom čase pripravil na vydanie aj spis Berengarovho oponenta Algera *De veritate corporis et sanguinis Dominici in Eucharistia* (tlačou toto erazmovské vydanie vyšlo vo Freiburgu v roku 1530). Predhovor k tomuto vydaniu napísaný formou listu Baltazárovi Mercklinovi viď aj u Allena (list č. 2284): ALLEN VIII., s. 377-382.

¹⁸⁶ Erazmus tu odkazuje na Ambrózovu pohrebnú reč nad smrťou mladého cisára Valentiana II. (vládol v rokoch 375 – 392): „Denique moderatione tua et tranquillitate pacifica nec Gallia hostem sensit, et Italia hostem repulit, qui ejus finibus imminebat.“ AMBROSIUS: *De obitu Valentiniani Consolatio* 68, s. 1379.

¹⁸⁷ Porovnaj: „Lex tamen referire non vetat, et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti: Satis est, dicis, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut sit in Lege aequitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio.“ AMBROSIUS: *Expositio Evangelii secundum Lucam*, s. 1817.

¹⁸⁸ Porovnaj: „Nik z vojakov sa nemieša do záležitostí všedného života, ak sa chce páčiť tomu, kto ho najal.“ 2Tím 2, 4.

povolanie kata. Dnes, keď pápežské konštitúcie zakazujú kňazom liečiť,¹⁸⁹ akou drzost'ou sa im pripúšťa viest' vojnu? Ved' kým úsilie a znalosti lekára sa upriamujú na záchranu života, vojenské umenie smeruje k jeho záhube.

Pre pojednávanú záležitosť sa však príklad s liečením chorôb nie vo všetkom hodí. Lebo užívanie liekov nikomu nespôsobuje bezprávie či škodu, ale ten, kto využíva vojnu, sa vlastného bezprávia zbavuje tak, že druhým spôsobuje smrť². Ak sa vojna začne z nespravodlivých dôvodov, alebo sa vedie inak, než je potrebné, nemožno ju schvaľovať viac ako to, keď sa niekto pokúša liečiť chorobu čierou magiou. Ba spochybniť by sme mali aj to, či ten, kto si je vedomý svojich hriechov a pripúšťa, že chorobu na neho zoslal rozhnevaný Boh, smie zapudit svoju chorobu všetkými dovolenými liekmi, keď stále zotrvava pri starom spôsobe života a dopúšťa sa toho istého, čoho sa dopúšťal aj prv. Vyzerá to totiž tak, akoby sa otvorené vzpieral Božej vôli. Ale aj keby bolo dovolené, že každý, ak je akákoľvek nádej na zlepšenie, smie na základe prvotného práva prirodzenosti chrániť svoje zdravie, aj keď sa pre samotnú liečbu nedopustí nového zločinu, predsa je zrejmé, že veľmi zhrešil, pretože pohrdol Božím milosrdenstvom nabádajúcim k náprave života. Sám seba tým veľmi vážne ohrozil, lebo si nielenže neuľavil od choroby, lež si na seba privolal ešte väčšie zlo. Mysliet si totiž, že chorobu možno vyliečiť výlučne lekárskymi postupmi bez Božej pomoci, je prejavom extrémnej bezbožnosti.

V podobnej situácii sme aj my, keď si priznáme, že turecké útoky nás majú prinútiť k náprave svojich životov a vzájomnej svornosti, ale my napriek tomu zotravávame v našich hriechoch domnievajúc sa, že aj keď sa na nás Boh nahneval, dokážeme túto pohromu odvrátiť vlastnými silami. Ak však útočíme na Turkov potom, čo sme zradili vzájomnú dôveru a porušili zmluvy, na ktoré sme prisahali,¹⁹⁰ konáme tak ako nemocní, ktorí si nepýtajú liek od lekára, ale od bosoráka. Preto dobrú radu by dal nemocnému

¹⁸⁹ Kánon IX. z 2. Lateránskeho koncilu konaného v roku 1139 za pontifikátu pápeža Inocenta II.: „Prohibet monachis et regularibus canonicis leges saeculares et medicinam addiscere, aut propter lucrum causarum patronos agere, aut curationes corporum exercere.“ CABASSUTIUS, J.: *Notitia ecclesiastica conciliarum et canonum*, s. 416.

¹⁹⁰ O spojenectvách, ktoré sú často príčinou vojen, Erazmus pojednáva v samostatnej

ten, kto by mu poradil zmierit' sa predovšetkým s Bohom, spoznat' Božiu ruku, ktorá hladí podľa toho, ako si to zaslúži, a po náprave svojho spôsobu života orodovať za Božie milosrdenstvo. Rovnako dobrú radu by dnes dal kresťanským vladárom ten, kto by im poradil, aby prv, než sa poženú do vojny, zbavili sa toho, čo nahnevalo Boha a prinútilo ho zoslat' na nás už toľkokrát Turkov. V opačnom prípade, ak si sľubujeme víťazstvo vlastnými silami, či neklameme seba samých a neroznečujeme čoraz viac Boží hnev na nás? Popravde totiž takto odporujeme Bohu, nie Turkom.

Tu však nie je potrebné, aby som vymenoval všetky naše skutky, ktoré od nás odvrátili Boha. Každý nech sa zahľbi do svojho svedomia a nájde si tam toho viac než dost'. Boh opäť *všetko uzavrel pod hriech*,¹⁹¹ aby sa nad všetkými zmiloval.¹⁹² Každý z nás má svoje chyby, niekto je zlý celkom nezakryte, iný sa to snaží utajíť, ale všetci túžime po Božom milosrdenstve. Avšak práve tie hlavné a najzjavnejšie chyby sa najviac ukrývajú. Ktoré to teda sú? Kiež by sa to, čo sa tu chystám tak zdráhavo a s bolest'ou v srdci povedat', dotýkalo iba málokoho, ba najlepšie nikoho z nás.

Ako strašne veľmi sa odlíšili pastieri Cirkvi od svojho vzoru!¹⁹³ Ako tu všetko skazil ten najhorší druh škodcov: ctižiadostivost' a ziskuchtivost'! Koľko rokov už pozérame na cudzích vladárov, ktorí medzi sebou vedú boj živený vzájomnou nezmieriteľnou nenávist'ou! Gréci a Trójania viedli medzi sebou vojnu pre Helenu desať rokov. O čo dlhšie sa však bojovalo pre Helenu Milánsku?¹⁹⁴ Ktorými biedami ešte netrpelo Taliansko? Ktoré

kapitole svojho spisu *Výchova kresťanského vladára*. Viď: ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vladára*, s. 220-225.

¹⁹¹ Porovnaj: „Ale Písmo uzavrelo všetko pod hriech, aby veriaci dostali prisľúbenie z viery v Ježiša Krista.“ Gal 3, 22.

¹⁹² Porovnaj: „Boh totiž všetkých uzavrel do nevery, aby sa nad všetkými zmiloval.“ Rim 11, 32.

¹⁹³ T. j. od Ježiša Krista – porovnaj napr. „Ja som dobrý pastier. Poznám svoje a moje poznajú mňa.“ Jn 11, 14.

¹⁹⁴ O žiadnej Helene z milánskej kniežacej rodiny tých čias sa nevie, preto to v tomto prípade treba chápať ako podobenstvo (využívajúc analógiu s Helenou Trójskou), ktorým Erazmus naráža na vleklú vojnu o vplyv nad Talianskom na prelome 15. a 16. storočia, v ktorom sa angažovalo Francúzsko, Habsburgovci aj samotné talianske kniežatstvá

pohromy ešte neudreli na Francúzsko? Nariekajú však aj víťazné krajiny: radšej sa ani nedotýkajme mystéria vojny, ktorú sme toľko rokov viedli s Gelderčanmi¹⁹⁵ – je to pre nás príliš citlivé. A aby som sa tu nepúšťal zdĺhavo do všetkých prípadov, opýtam sa priamo: existuje vôbec taký kraj, kde by dnes biedny pospolity ľud netažila neuveriteľná drahota?¹⁹⁶ Kde sa ešte dá natrafiť na stopy pravej viery, kresťanskej lásky, mieru a svornosti? Bolo vôbec niekedy také storočie, ktoré by bolo viac prialo zradám, násiliu, lúpežiam a podvodom? A medzitým ako praví kresťania nenávidíme Turkov.

Ak chceme, aby sa nám podarilo striať sa Turkov, najprv musíme priamo z našich duší vyhnat' ten najohavnejší druh Turkov: nenávytnosť, ctižiadostivosť, vládychtivosť, namyslenosť, bezbožnosť, márnotratnosť, lásku k nerestiam, vierolomnosť, hnev, nenávist' a závist'. Až ked' týchto Turkov prebodneme mečom Ducha,¹⁹⁷ nadobudneme pravú kresťanskú dušu. Potom, ak si to situácia vyžiada, bojujme proti Turkom z mäsa a kostí pod Kristovými zástavami a pod jeho ochranou zvíťazme!¹⁹⁸ Toto totiž slúbil Boh v knihe *Levitikus*, ale iba tým, ktorí zachovávajú zákon: „Svojich nepriateľov zaženiete na útek a popadajú mečom pred vami. Päť vašich zaženie sto na útek a sto vašich zaženie na útek desaťtisíc...“¹⁹⁹

Oveľa milší však bude tento triumf Kristovi vtedy, ak ho nedosiahneme tak, že ich pozabíjame, lež ak ich priberieme do nášho náboženského a zbožného spoločenstva. Takéto víťazstvá miluje ten, ktorý sa raduje

a Pápežský štát.

¹⁹⁵ Viď poznámku č. 164.

¹⁹⁶ O príčinách a prejavoch vzostupu cien v 16. storočí viď bližšie: MacKENNEY, R.: *Evropa šesnáctého století*, s. 78-81.

¹⁹⁷ Porovnaj: „A zoberte si aj prílbu spásy a meč Ducha, ktorým je Božie slovo!“ Ef 6, 17.

¹⁹⁸ Erasmus tu zotrvava na zásade, ktorú sformuloval ešte v roku 1516: „Najskôr teda musíme urobiť to, aby sme sami boli skutočnými kresťanmi, a potom, ak uznáme za potrebné, zaútočme na Turkov.“ *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 255.

¹⁹⁹ Lv 26, 7 – 8. Tento citát z *Biblie* sa ako topos často objavuje v súvekých spisoch povzbudzujúcich vtedajších monarchov do boja proti Osmanom.

z mena Spasiteľa, ktorý zabíja tak, že život navracia, ktorý zraňuje tak, že uzdravuje.²⁰⁰ Zbožné a Bohu veľmi milé je také zabíjanie, keď Turka odstrániš tak, že sa z neho stane krest'án, keď pohana ubiješ tak, že povstane zbožný človek. Toto by mal byť nás jedený cieľ a to hlavné, o čo sa usilujeme, aby sme skôr než našu, zväčšili Kristovu ríšu. V opačnom prípade, zabíjať Turkov je to isté ako prinášať obety Orkovi.²⁰¹ Zmocniť sa toho, čo vlastní Turek, vládnut' tým, ktorým vládne on a nehl'adiet' na nič iné nás môže urobiť pyšnejšími a aj nenásytnejšími, nie však šťastnejšími. A znamenalo by to tiež hrozbu, že zdegenerujeme na úroveň Turkov rýchlejšie, ako sa nám podarí ich priviesť do Kristovho stáda.²⁰²

Dnes sú popri Sýrii a Palestíne napoly spustnuté a vydané napospas tyranskej moci barbarov aj všetky grécke kráľovstvá a maloázijské provincie. Je možné, aby každý, kto sa zamyslí nad tým, kde všade kedysi apoštoli kázali slovo Božie, z celého srdca netrúchlil a nevzýval Kristovo meno, teraz zjavne zahnané do úzkych, aby ho celý svet nespoznal, neoslavoval a nectil? Vedť tak hovorí aj žalm: Všetky národy rôznymi jazykmi, a predsa jednohlasne budú v rovnakom chráme, to jest v jednote Cirkvi, spievat' na slávu svojmu vykupiteľovi.²⁰³ Lebo nám sv. Pavol ukázal dobrú nádej, že raz aj ten tak veľmi tvrdohlavý židovský národ sa pripojí k spoločnému

²⁰⁰ Porovnaj: „Pozrite: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa; ja zabíjam, aj život navraciam, zraňujem, aj uzdravujem; a niet toho, kto by z mojej ruky vykľízol.“ Dt 32, 39.

²⁰¹ Ork – z rímskej mytológie boh podsvetia, riše mŕtvych. Erazmus použil rovnakú metaforu v tom istom kontexte aj v liste svojmu priateľovi, opátovi benediktínskeho kláštora v Hugshofene (Alsasko) Paulovi Volzovi: „...non si multa impiorum milia sacrificaverimus Orco, sed si quamplurimos ex impiis reddiderimus pios...“ (list č. 858 datovaný 14. 8. 1518 v Bazileji). ALLEN III, s. 365.

²⁰² Erazmus rovnako argumentuje v už zmienenom liste P. Volzovi: „...citus futurum est ut nos in Turcas degeneremus quam ut Turcas in nostras partes pertrahamus.“ ALLEN III, s. 365. Tento obraz však už použil vo svojej *Výchove kresťanského vladára*. Viď poznámku č. 160.

²⁰³ Porovnaj: „Všetky národy, ktoré si stvoril, prídu k tebe a budú sa ti klaňať Pane, a twoje meno oslavovať.“ Ž 86 [93], 9. Ale podobne aj v žalme, ktorý je vlastne rámcom celej tejto Erazmovej *Úvahy*: „A v jeho chráme všetci volajú: »Sláva!«“ Ž 29 [28], 9.

stádu a vedno s nami spozná jediného pastiera – Ježiša.²⁰⁴ Ešte viac v to možno dúfať v prípade Turkov a ostatných barbarských národov, z ktorých, ako som počul, žiadnen neuctieva modly, ba naopak, sú na pol ceste ku kresťanstvu.²⁰⁵

Ak tak málo učeníkov dokázalo priviesť celý svet pod Kristovo jarmo,²⁰⁶ pričom nemali inú výzbroj než svoju vieru v Boha a meč Ducha, prečo to nedokážeme aj my s Kristovou pomocou, keď popri kresťanských vladároch máme aj toľko doktorov teológie, toľko vznešených prelátov, toľko kardinálov a toľko hlásateľov pravého Evanjelia? „Pánova ruka nie je prikrátka“,²⁰⁷ ak sa sami nevzdialime od jeho milosti. Výsledok celého úsilia závisí od súhlasu toho, kto povedal: „Bezo mňa nemôžete nič urobit“.²⁰⁸ Pod jeho ochranou jeden zaženie na útek tisíc, keď sa on odvráti, ani akokoľvek veľká armáda, ani akokoľvek nákladné vojnové prípravy nič nezmôžu. Nakoľko sa všetka naša nádej upína predovšetkým k nemu, nič by nám nemalo brániť prijať názory jeho ľudských radcov, ktoré však treba vyložiť tak, že rovnako všetci sme závislí od ochrany večného Boha. Márne však budeme dúfať v jeho priazeň, ak navonok budeme bojovať v jeho mene, ale v skutočnosti budeme viest' vojnu proti jeho vôli.

Avšak na to, aby sme spoznali, či vojna začala s Božím súhlasom, a či sa skončí úspešne, vôbec netreba citovať prorokov, ani sa pýtať veštiarne,

²⁰⁴ Porovnaj: „...a tak bude spasený celý Izrael, ako je napísané: »Zo Siona príde vysloboditeľ a odvráti od Jakuba bezbožnosť«.“ Rim 11, 26.

²⁰⁵ S označením Turkov za polokresťanov sa môžeme u Erazma stretnúť už v spise *Dulce bellum inexpertis*: „Atqui, quos nos vocamus Turcas, magna ex parte semichristiani sunt et fortassis proprieores vero Christianismo quam plerique nostrum sunt.“ ERASMUS: Adagiorum chilias quarta, pars prior, s. 39.

²⁰⁶ Porovnaj: „Vezmite na seba moje jarmo a učte sa odo mňa, lebo som tichý a pokorný srdcom; a nájdete odpočinok pre svoju dušu. Moje jarmo je príjemné a moje bremeno ľahké.“ Mt 11, 29 – 30.

²⁰⁷ Porovnaj: „Hľa, Pánova ruka nie je prikrátka, žeby nezachránil, a jeho ucho nie je zaľahnuté, žeby nepočull“ Iz 59, 1.

²⁰⁸ Jn 15, 5.

ako to urobil Dávid,²⁰⁹ potom čo si dal priniest' efód,²¹⁰ či vyčkávať na trojité znamenie ako Gedeon.²¹¹ Dožadovať sa zázrakov prisľucha Židom a pohanom, nie veriacim.²¹² Vôbec by sme nemali napodobňovať pohanov v zamestnávaní veštcov a jasnovidcov. Niet istejšej veštiarne nad *Písmo sväté*, niet istejšieho zjavenia nad vlastný rozum, ktorý rozpozná správny úmysel. Ak vytiahneš z pošvy meč pre úsilie o zachovanie všeobecného mieru, alebo pre súcit s utláčanými bratmi, či pre úprimný náboženský cit, ak všetka Tvoja nádej na víťazstvo spočíva v ochranej ruke Boha, ak sa nepozeráš na nič iné, iba na Kristovu slávu a prospech kresťanského stáda, uvedom si, čo Ti odpovedá Boží hlas zo zlútovnice:²¹³ „chod’ a zvít’azíš“.²¹⁴

Ak však *Písmo sväté* odporuje Tvojmu úmyslu, pomysli, že to Ti aniel prikazuje, aby si sa zdržal konania. Ak je to krutosť, alebo náruživosť po rozširovaní svojej ríše, či chtivosť po lúpení, potom vedz, že žiadnen let vtákov nemôže byť horším znamením.²¹⁵ Lebo aj keď sa Ti dočasne môže zdať, že to dopadne dobre, pre tých, ktorí sa púšťajú do vojny pod takýmito znameniami, nie je údelom mat’ šťastie, len klamlivú návnadu, ktorá ich uvrhne do ešte väčšej biedy. Kým všetko ukazuje na isté víťazstvo, na oplátku za naše hriechy a chýbajúcemu vieriu ľudí v Boha nám už nebo chystá

²⁰⁹ Porovnaj: „Tu Dávid povedal Achimelechovmu synovi, kňazovi Abiatarovi: »Dones mi efód!« Abiatar doniesol Dávidovi efód a Dávid sa spýtal Pána: »Mám prenasledovať tú bandu? Dohoním ju?« Odpovedal mu: »Prenasleduj, lebo ich isto dohoníš a všetko oslobodíš!«“ 1Sam 30, 7 – 8.

²¹⁰ Efód, vlastne náramenník, bol súčasťou kňazského rúcha popísaného v knihe Exodus. Ex 28, 6 – 14. V staroveku sa však používal aj v pohanskom kulte a takto to zrejme, nesprávne, interpretoval aj Erazmus.

²¹¹ Tri znamenia od Boha si vyžiadal Gedeon v knihe Sudcov. Sdc 6, 17 – 18, 36 – 40.

²¹² Porovnaj: „Lebo aj Židia žiadajú znamenia a Gréci hľadajú múdrost.“ 1Kor 1, 22.

²¹³ Porovnaj: „A keď Mojžiš vošiel do stánku zjavenia rozprávať sa s ním, počul hlas, ktorý mu hovoril zo zlútovnice, čo bola na arche medzi dvoma cherubmi. Takto sa s ním rozprával.“ Nm 7, 89.

²¹⁴ Porovnaj: „»Máme ešte raz vytiahnut’ do boja proti našim bratom Benjamínovcom? Alebo sa máme toho vzdat?« Pán odpovedal: »Vytiahnite! Lebo zajtra ich vydám do vašej ruky.«“ Sdc 20, 28.

²¹⁵ Erazmus tu odkazuje na zaužívaný spôsob veštenia u starých Rimanov, ktorý sa objavuje už aj v mýte o Romulovi a Removi. LIVIUS, T.: *Ab urbe condita libri*, s. 9.

smrteľný úder. Tak ako u Homéra prichádza „skazonosný sen“, ktorý Grékov povzbudených do vojny nádejou na víťazstvo nalákal do úplnej porážky.²¹⁶ Podobne sa aj vo Svätom písme dočítame o lživom duchu Pána, ktorý ústami všetkých prorokov sľúbil kráľovi Izraela Achabovi veľkolepé víťazstvo, pritom Pán mu chystal záhubu. Lebo hned' v prvej bitke podľahol zraneniam pykajúc za to, že nepočúvol Micheáša. Naslúchal štyrom stovkám prorokov, skrže ktorých šíril lži jediný duch a pohrdol Micheášom, ktorý sám hovoril pravdu.²¹⁷

Preto tvrdím: pred takýmito prorokmi by sa mali mat' na pozore aj naši monarchovia. Nájdu sa totiž takí, ktorí vraj podľa prsteňov a rôznych vnuknutí sľubujú víťazstvá. Iní to robia s pomocou košeľ a mečov prinášajúcich šťastie, ďalší to skúšajú s bruchovravectvom a hviezdami²¹⁸ a napokon sa nájdu aj takí, ktorí sľubujú úspech na základe ľudských poznatkov a vojenskej stratégie. Vyhlasujú: máme takto veľa vojakov a takto mnoho kanónov, tu a tu zaútočíme na nepriateľa, takto a takto ho prekabátime, či bude Boh s nami alebo nie, víťazstvo je naše. Iní vykrikujú z kazateľnice:²¹⁹ Chod'te, budete mat' úspech, Pán odovzdá do vašich rúk nepriateľov a vy budete na nich dorážať svojimi železnými rohmi, až kým ich všetkých úplne nezničíte.²²⁰ Beztrestne opakujú takéto silné reči, niekedy aj vopred zaplatené, ľudí posielajú do nebezpečenstva, no sami ostávajú doma, ďaleko od

²¹⁶ HOMER: Ilias, II, 6 – 8. Erazmus tu spojenie „skazonosný sen“ cituje v gréctine (οὐλός ὄνειρος), ako je ostatne u neho v prípade gréckych autorov zvykom.

²¹⁷ Celý príbeh o Achabovi a Micheášovi viď v 1 Kr 22, 6 – 35, resp. v 2 Krn 18, 5 – 34.

²¹⁸ Erazmus tu naráža na pohanské prejavy a povery, ktoré sa rozmohtli v spoločnosti 16. storočia, a ktoré pranieroval aj vo svojich najslávnejších spisoch: *Chvála blázivosti a Dôverné rozhovory*.

²¹⁹ Erazmus ostro odsudzoval angažovanie sa kňazov vo vojenských záležitostach. Porovnaj napr.: „Keby sme aj priupustili, že nejaká vojna je spravodlivá, predsa len, keď vidíme, že táto pliaga už postihla všetkých ľudí, povinnosťou mûdrych kňazov by bolo myšle ľudu a vladárov nakloniť k opačnej mienke. Namiesto toho však dnes vidíme, že sú to práve niektorí z nich, ktorí rozdúchavajú plameň vojny.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 251 – 253.

²²⁰ Porovnaj: „Kanaánov syn Sedekiáš si urobil železné rohy a vravel: »Toto hovorí Pán: Týmito dokoleň Aramejčanov do zániku.« A všetci proroci prorokovali podobne: »Tiahni proti Ramotu v Galaáde, budeš mat' úspech a Pán ho vydá do ruky kráľa.« 1Kr

stiel a starost' majú iba o kuchyňu a vlastné bricho. Je až príliš dobre známe, že takito kazatelia boli v minulosti mnohokrát hlásateľmi vojny. Kiež by dnes nebolo žiadnych takých!

Možno sa niekomu bude zdat², že som sa tu podujal odradit' od vojny proti Turkom. Vonkoncom nie! Naopak, robím to skôr preto, aby sme s nimi bojovali úspešne a vybojovali pre Krista ozajstné, skvelé víťazstvá. Lebo iba vykrikovat': „do boja proti Turkom – tým neľudským zverom a nepriateľom Cirkvi, do boja proti tomu národu, ktorému nie sú žiadne zločiny a ohavnosti cudzie“, či nie je to isté ako vydat' nevedomý ľud do rúk nepriateľa? Sám som sa neraz čudoval, ked' sme pred časom počúvali o jednej uhorskej porážke za druhou,²²¹ o biednom konci kráľa Ľudovíta, či o smutnom osude kráľovnej Márie²²² ba teraz, ked' k nám chodia chýry o obsadení celého Uhorského kráľovstva,²²³ aj o krutom vyplienení Rakúska,²²⁴ že to všetko nechalo naše krajiny, ale aj Nemecko nečinnými, akoby sa nás to, čo sa vôkol deje, vôbec netýkalo. Odtahujeme ruky a peniaze, ktoré sa zdráhame minút' na záchranu kresťanov, miňame na svoje pôžitky a márnivosti. A veruže dobre viem, na čo sa všetci pritom vyhovárajú: Ved' toľkokrát už pápeži zohrali toto divadielko a skončilo sa to za každým fraškou. Bud' sa nič nezlepšilo, alebo sa to ešte obrátilo aj k horšiemu. A pokračujú takto: vyzbierané peniaze uviazli v rukách pápežov, kardinálov, monarchov, vojvodov a kniežat. Lebo radoví vojací dostali na miesto žoldu dovolenie rabovať. Koľkokrát sme už počuli o krížových výpravách a o znovuzískaní Svätej zeme? Koľkokrát sme už videli červený kríž ozdobený trojítou korunou s červenou truhlicou?²²⁵ Koľkokrát sme už

22, 11 – 12.

²²¹ Dôležitým medzníkom bolo dobytie Belehradu Osmanmi v roku 1521.

²²² Erazmus tu naráža na bitku pri Moháči v roku 1526, v ktorej padol aj uhorský kráľ Ľudovít II. Jeho manželka – Mária Habsburská sa teda už ako 21-ročná musela podriadiť osudu vdovy a vzdať sa uhorského trónu v prospech svojho brata Ferdinanda I.

²²³ Viď poznámku č. 153.

²²⁴ Viď poznámku č. 154.

²²⁵ Červený kríž bol symbolom križiakov, trojité koruna bola pápežským erbom a v červenej truhličke sa nosili príjmy z odpustkov.

počuli sväté kázne sľubujúce modré z neba? Koľkokrát rozprávať o slávnych skutkoch a nekonečnej nádeji? A jediným prostriedkom k víťazstvu boli peniaze. Ved' aj príslovie nás varuje, že je veľkou hanbou potknúť sa dvakrát o ten istý kameň, preto ako môžeme my, ktorí sme už viac ako trikrát podľahli klamu, uveriť ďalším sľubom, hocako lákavým, ked' už sme boli toľkokrát nehanebne podvedení?

Z toho istého dôvodu ľudia už takmer úplne zanevreli na odpustky.²²⁶ Vravia: cítime, že je to čisto obchodná záležitosť. Zakaždým sa menil iba dôvod: v jednej chvíli to bolo tăženie proti Turkom, inokedy vojna zasiahla pápeža. Potom to bolo jubileum, ktoré zdvojnásobili, aby aj zisk bol dvojitý a za Alexandra ho dokonca strojnásobili,²²⁷ lebo asi neboli spokojní s obchodmi. Inokedy sa zas ponúkala moc dokonca väčšia než najvyššia, takže aj samotnému očistcu hrozilo, že príde o všetkých svojich obyvateľov.²²⁸ Raz sa stal chrám svätého Petra vo Vatikáne, inokedy bol v núdzi svätý Jakub z Compostely, hned' nato nariekal o pomoc Svätý duch, ten štedrý darca všetkých nás. A pomoc potrebovali aj mnísi z hory Sinaj, ba ponúkalo sa aj najmilosrdnejšie odpustenie za záväzok opraviť kostol a očistenie majetkov s pochybným pôvodom, pochádzajúcich hoc aj z vydancovaných kostolov. Čo k tomu dodat? Vynachádzavosti nebolo konca kraja. Časť z vyzbieraných peňazí si ukrojili vladári, aby získali pre seba pápežské buly, ďalšiu časť si podelili dekaní, úradníci, komisári a tí, čo načúvali spovediam. Jedným sa niečo dalo, aby hovorili, iným zas aby mlčali. A nemalá časť sa stratila medzi zlodejmi, lebo nimi sú takmer vždy komorníci a tajomníci.

²²⁶ Predávanie odpustkov sa rozmoholo v stredoveku a Cirkev ich využívala na financovanie nákladných projektov (križiacke výpravy, budovanie chrámov). SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 476-477. V Erazmových časoch ich vo veľkom využíval pápež Lev X. okrem iného aj na financovanie svätopeterského chrámu. Predaj odpustkov sa stal aj jedným zo symbolov skazenosti Cirkvi, na ktorú zaútočil Martin Luter. Blížsie k tomu viď MacKENNEY: *Európa šestnáctého stoletia*, s. 153-154.

²²⁷ Jubileum, alebo jubilejný (svätý) rok bol oslavou storočnice Cirkvi – oslavy v roku 1500 pripadali na pontifikát Alexandra VI.

²²⁸ Erazmus tu naráža na samotný princíp predávania odpustkov spočívajúci v odpustení všetkých hriechov za peňažnú úplatu.

Tieto hry sa hrali celkom zjavne a opakovane, takže to sedliacky ľud Nemecka, ba aj sedliackejší ľud Francúzska prekukli, ale napriek tomu to znášali ďalej. Keď západné Flandersko zaplavilo more a obraz celého kraja sa zmenil na žalostný výjav, rýchlo sa objavili čo najstredrejšie odpustky. Táto udalosť, rovnako však aj autorita neskoršieho pápeža Hadriána²²⁹ všetkých veľmi dojala. Vyzbieralo sa dost', aby sa z tých peňazí pomohlo núdznym. Poslali aj vyslancov, aby preskúmali postihnuté miesta a nahlásili, čo a ako treba opraviť. Situáciu zachytili aj na obrazoch. Nie je dôvod, aby som spomínal, kam sa teda podeli tieto peniaze, isté je len to, že sa z nich neminulo nič na ten účel, na ktorý boli vyzbierané. Tieto a mnohé ďalšie námietky sa v terajších časoch hlasito vyjadrujú zakaždým, keď radíme, aby všetci pomáhali monarchom proti tureckému besneniu. Želám si, aby som mal argument, ktorým by som mohol jasne dokázať, že žiadna z týchto námietok nemá opodstatnenie.

V minulosti sa tejto úlohy²³⁰ zhstili s veľkým nasadením mnohí pápeži a čo je prekvapujúce, urobil to aj samotný Bernard, sám mnich aj svätec.²³¹ Aj Bessarion a Pius II. v prospech toho urobili všetko.²³² Táto idea splodila

²²⁹ Pápež Hadrián VI. (1522 – 1523) pochádzal z Nizozemska. V čase zmieňovaných udalostí (1515 – 1516) bol na španielskom dvore ako učiteľ nastávajúceho cisára Karola V.

²³⁰ T. j. vyzývať na pomoc do vojny proti Osmanom.

²³¹ Svätý Bernard z Clairvaux bol cisterciánskym rehoľníkom. Svojimi kázaniami sa v rokoch 1146 – 1147 aktívne zasadzoval za zorganizovanie druhej križiackej výpravy (1147 – 1149) a na synode v Troyes (1129) získal odobrenie pre nový rytiersky rád templárov. Bližšie o ňom vid' FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 76-77. Tento istý Bernard z Clairvaux však vo svojich spisoch označuje svetské vojsko za zlo, čo na svoju argumentáciu proti vojne využil aj Erazmus vyššie v texte (vid' poznámku č. 167). Preto tu používa zvrat „čo je prekvapujúce“.

²³² Kardinál Basilus Bessarion (1403 – 1472) a pápež Pius II (Enea Silvio Piccolomini, 1405 – 1464) ako svedkovia pádu Konštantínopola (1453) sa stali najhlásnejšími advokátmi novej križiackej výpravy v 15. storočí. Vid': BESSARION, B.: *Orationes contra Turcas*, s. 641-676 a Piccolominiho *Oratio de Constantinopolitana clade et bello contra Turcos congregando* (Epist. CXXXI.) PICCOLOMINI, A. S.: *Opera quae extant omnia*, s. 678-689 a tiež ďalšie listy proti Turkom na s. 872-932 citovaného diela.

mnoho križiackych rádov.²³³ Dosiahli sa veľmi veľké zisky, ku ktorým sa pripojili aj vysoké funkcie. Výsledok hovorí sám za seba. Aj Lev X.²³⁴ vynaložil na tento cieľ všetky svoje sily a poslal do každej kresťanskej provincie svojich vyslancov – kardinálov. A neboli to len tak hocíjakí vyslanci, lež všetko výnimocne vzdelaní muži. Nikde ich však nepočúvali s nadšením, hoci Luter ešte nestihol vystúpiť proti pápežským odpustkom,²³⁵ ani nevydal svoj spis, v ktorom tvrdil, že bojovať proti Turkom znamená odporovať Bohu, ktorý nás skrže nich navštívil.²³⁶ Preto to tu bolo potrebné spomenúť a samotná situácia si to aj žiada, aby sme sa neuspokojili s vykrikovaním proti Turkom – tým divým beštiám, lež aby sme si pripravili plán, ktorý nám potom, keď bude treba bojovať, umožní, aby sme s Turkami bojovali úspešnejšie ako doposiaľ, a aby sme presvedčenie ľudí, ktorí sa nie celkom bez dôvodu odvrátili od kresťanskej viery, pritiahlí späť k pravej zbožnosti.

Násilie zloby na nás dolieha čoraz viac, máme však vladárov, ktorí vynikajú nielen svojou svetskou mocou, ale aj náboženským zápalom – cisára Karola a jeho brata kráľa Ferdinanda a konečne už aj najkresťanskejšieho francúzskeho kráľa Františka,²³⁷ kiež by čo najskôr uzavreli spolu spojenectvo!²³⁸ Pre svoju zbožnosť a veruže aj čestný titul (za svoje zásluhy

²³³ Okrem už spomínaných templárov to boli aj johaniti (Maltézski rytieri).

²³⁴ Lev X. bol pápežom v rokoch 1513 – 1521. Erazmus do tohto pápeža spočiatku vkladal veľké nádeje spájajúce sa s obrodou katolíckej Cirkvi a zjednotením kresťanskej Európy – odráža to aj jeho korešpondencia. Viď napríklad Erazmov list Levovi X. datovaný 21. mája 1515 v Londýne. (List č. 335). ALLEN II, s. 79-90.

²³⁵ Ako je známe, Luter zverejnil svojich 95 téz, v ktorých sa nachádzali aj body proti predávaniu pápežských odpustkov, 31. októbra 1517.

²³⁶ Viď poznámku č. 169.

²³⁷ Titul „Najkresťankejší kráľ“ patril k titulatúre francúzskych kráľov a Erazmus to rád prízvukoval a pripomínal.

²³⁸ Narážka na mier z Cambrai uzavretý tesne pred vznikom tohto spisu – v roku 1529 (3. augusta), ktorý dočasne ukončil nepriateľstvo medzi Karolom V. a Františkom I. U Erazma však časom narastá oprávnená skepsa nad budúcnosťou tohto mieru. Porovnaj napr. list č. 2205 datovaný 13. augusta 1529 J. Botzheimovi: „Zvest’ je trvácejšia, než aby sa mohla zdať planou, že medzi cisárom a francúzskym kráľom bola obnovená svornosť, ešte nie je jasné akými zákonmi, a že či tento odvod vojakov, tento výber daní neboli vykonaný na vojnu, ale pre slávu prijatia cisárskej koruny od pápeža. Zdá sa totiž,

ho totiž nazvali obrancom katolíckej viery)²³⁹ však z tejto dohody nebude chýbať ani vznešený anglický kráľ Henrich.²⁴⁰ Musíme sa modlit' a musíme dúfat', že Pán Ježiš sa zmiluje nad nami a svojmu zástupcovi Klementovi VII. dodá odvahu hodnú jeho samého, upevní ju a požehná šťastie, pretože je sám tou nádejou, v ktorú dobrí krest'ania veria.

Už prv sme dostatočne opísali, akým spôsobom možno docieliť, aby táto vojna dopadla št'astivo. Bude to predovšetkým vtedy, ak uzmierime Boží hnev, ak naše úmysly budú čisté a správne, ak všetka naša viera bude spočívať v Kristovi, ak pod jeho zástavou budeme bojovať, ak on zvítazí v nás, ak budeme poslúchat' prikázania nášho Boha, akoby nespúšťal z nás oči, keď budeme pochodovať proti nepriateľovi. Lebo ak pre jediného zlo-deja Achana celý národ Izraela prehral svoj boj s nepriateľom,²⁴¹ v čo potom môžeme dúfať my, ak nás t'ažia hriechy všetkých hriešnych vojakov, ktorým s ich predajnou dušou nie je žiadna ohavnosť cudzia? Ved' po korist' tiahnu do vojny a po korist' sa z nej aj vracajú, neraz k vlastným bezohľadnejší ako

že obzvlášt' zbožný cisár chce dosiahnuť všetku spravodlivosť. Či je to tak, neviem. Lebo z druhej strany prichádzajú zvesti o hroznej vojne, hoci radšej by som si prial toto, ako vojnu.“ List č. 2205 datovaný 13. augusta 1529 J. Botzheimovi. ALLEN VIII, s. 255.

²³⁹ Henrich VIII. v roku 1521 vydal pod svojím menom polemiku s Luterovým učením, ktorú zostavili jeho poradcovia na čele s Tomášom Morom. (Kritické vydanie viď: *Assertio Septem Sacramentorum or Defence of the Seven Sacraments*). Pápež Lev X. ho za to odmenil čestným titulom *fidei defensor*, t. j. obranca viery. MacCULLOCH, D.: *A reformáció története*, s. 221.

²⁴⁰ Habsburgovci – Karol V. a Ferdinand I., francúzsky kráľ František I. a anglický kráľ Henrich VIII. ako najmocnejší monarchovia súdobej Európy sú najčastejšími adresátmi Erazmových apelov. Blížšie k tomu viď: NAGY, Imrich: *Erasmus Rotterdamský a jeho svet: Úravy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia*. Kraków : Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2012, s. 42-52.

²⁴¹ Porovnaj: „Izraelovi synovia sa prehrešili vierolomnosťou proti kliatbe: Achan totiž, syn Karmiho, syna Zabdiho, syna Zerachovho z Júdovho kmeňa, vzal niečo z prekliateho. Preto vzbúkol Pánov hnev proti Izraelovým synom.“ Joz 7, 1. A ďalej: „Izraelovi synovia neodolajú svojim nepriateľom. Dajú sa na útek pred svojimi nepriateľmi, lebo zvolali na seba kliatbu. Nebudem s vami, kým neodstráňte zo svojho stredu prekliate.“ Joz 7, 12.

k nepriateľom a v táboroch sa bezuzdne opíjajú, hrajú hazardné hry, podvádzajú, škriepia sa a bijú. A do vojny ich láka iba voľnosť hrešiť a nádej na bohatú korist'. Ak chceme záštitu od Boha a nechceme byť vojakmi, akých opisuje svätý Bernard (nerozhodný, či ich má nazývať mníchmi alebo vojakmi, lebo boli tak dokonalo mravne bezúhonní a pritom takí chrabní v bojoch),²⁴² aspoň nech nám net'aží dušu žiadnen zločin a nepopudzujme Pána svojimi hriechmi, keď už konáme v jeho mene.

Aby sme však mali takýchto vojakov, veľmi veľa záleží na veliteľoch, ale najviac na vladároch. Pretože ak tito hľadajú viac na svoje bohatstvo a prít'ažlivú vidinu rozšírenia svojej ríše ako na prospech štátu (z čoho podľa môjho názoru vôbec nesmieme podozrievať našich vladárov), potom všetko naše úsilie, hocako sústredené, vyjde navnivoč. Ale ak by takto rozmyšľal aj pápež: rozšírim svoj štát, narastú anáty z nových kostolov,²⁴³ posilním svoju vládu, dosadím svojich kardinálov a vazalov do miest a provincií a skrže tejto vojny budem vládnut' aj samotným monarchom – nech nás predtým uchráni Boh – bojím sa, že potom touto vojnou spôsobíme veľkú škodu celému kresťanstvu. Je to však v našich rukách, aby sa to nestalo: máme moc vnútorne sa pripraviť na tento boj a Pán nám dopraje šťastný výsledok.

Ak sa tu nejaký hlupák začne smiať, že je to celé nezmysel, nech si dáva dobrý pozor, aby ho nezadúšal sardonický smiech.²⁴⁴ Nepopieram, že

²⁴² Sv. Bernard sa takto vyjadril o Kristových vojakoch (*milites Christi*): „Ita denique miro quodam ac singulari modo cernuntur et agnis mitiores, et leonibus ferociores, ut pene dubitem quid potius censem appellandos, monachos videlicet, an milites: nisi quod utrumque forsitan congruentius nominarim, quibus neutrum deesse cognoscitur, nec monachi mansuetudo, nec militis fortitudo.“ BERNARDUS, C.: *De laude novae militiae*, s. 927 B.

²⁴³ Anáty boli poplatky z príjmov z cirkevnej prebendy za prvý rok vykonávania cirkevného úradu, ktoré sa odvádzali pápežovi. TRETERA, J. R. – HORÁK, Z.: *Slovník cirkevného práva*, s. 21. Aj Martin Luter vo svojom spise *Kresťanskej šľachte nemeckého národa o zlepšení stavu kresťanstva* zaútočil na zneužívanie anátov, ktoré boli podľa neho pôvodne určené na boj proti Turkom, ale neskôr sa stali pravidelným príjmom pápežského stolca. Viď: LUTHER, M.: *An den christlichen Adel deutscher Nation*, s. 418-419.

²⁴⁴ T. j. trpký, kŕčovitý smiech. Pôvod, význam a použitie tohto slovného spojenia

rozprávať tieto veci by bolo na pohľad smiešne, keby toľkokrát t'aženia proti Turkom neboli skončili pre nás nešt'astne. Ale môžeme si vôbec st'ažovať, že všetko, do čoho sa púšťame, dopadne zle, keď sme doposiaľ v mene Ježiša Krista slúžili Satanovi a chopili sa zbraní napriek Božiemu hnevuu? Skrze Izaiáša kričí Pán a kričí na nás každý deň, lebo pre nás boli napísané tieto slová: *Odstráňte mi spred očí zlobu, prestaňte robit' zlo a učte sa robit' dobro a podte, pravot'me sa.*²⁴⁵ Sľubuje neoceniteľné odmeny, hrozí strašnými trestami, ale my sme hluchí k jeho sľubom aj k hrozbám. Nedbáme na jeho dobrodenia, pohŕdame jeho hrozbami, frfleme na jeho karhanie.

Nariekame nad vojnami, pričom ju sami sebe spôsobujeme. Nariekame nad mierom, o ktorý sme prišli, pričom mierový pokoj zneužívame na hýrenie a rozkoše, takže ani v mieri nemáme pokoj medzi sebou. Hoci nepriateľ zložil zbrane, vo vnútri nás bublú nepriateľstvá, hádky, spory a nepokoje a aj keď nikto nezomiera na bojovom poli, mnohí hynú v potýčkach ožranov. Ponosujeme sa, že zem neodpovedá na naše prosby, pritom my sami tak zle odpovedáme na Božie príkazy. Frfleme na Boha, že polia nič neurodili, pritom ani z nás nič nevzišlo, iba listy,²⁴⁶ trnie²⁴⁷ a kúkol.²⁴⁸ Čudujeme sa, že z neba bez prestania prší, pritom svoje vlastné srdcia máme také vyprahnuté, že za svoje hriechy sotva niekto vyroní jedinú slzu. Nariekame nad nedostatkom tovarov a ich drahotou, akoby sme si

Erazmus sám podrobne rozoberá vo svojej veľkolepej zbierke frazeologizmov a aforizmov. Viď Adag. 2401 „Ritus Sardonius“: ERASMUS: Adagiorum chiliadas tertia, pars altera, s. 289-297.

²⁴⁵ Porovnaj: „Obmyte, očistite sa, odstráňte mi spred očí zlobu svojich skutkov, prestaňte robit' zlo! Učte sa robit' dobro, domáhajte sa práva, pomôžte utláčanému, vymôžte právo sirote, obhajujte vdovu! Podte pravot'me sa – hovorí Pán. Ak budú vaše hriechy st'a šarlát, budú obielené ako sneh, ak sa budú červenat' st'a purpur, budú ako vlna biele.“ Iz 1, 16 – 18.

²⁴⁶ Porovnaj: „Pri ceste videl figovník. Išiel k nemu, ale nenašiel na ňom nič, len lístie. Preto mu povedal: „Nech sa na tebe už nikdy neurodí ovocie.“ A figovník ihneď vyschol. Mt 21, 19.

²⁴⁷ Porovnaj: „Ak však rodí trnie a bodľač, je zavrhnutá a blízka kliatbe, jej koniec je spálenie.“ Hebr 6, 8.

²⁴⁸ Porovnaj: „Ked' vyrástlo steblo a vyháňalo do klasu, ukázal sa aj kúkol.“ Mt 13, 26.

túto núdzu a následne aj drahotu nenachystali bez ohľadu na výšku svojich príjmov sami svojou ziskuchtivost'ou, lakomstvom a praktikami výlučných predajcov.²⁴⁹ Trápime sa, keď je úroda nižšia ako býva zvykom, pritom ani to, čo sa urodilo, sa nedostane k núdznym. Napokon si st'ažujeme, že je skoro všetko zlé, pritom za dobro nevzdávame Bohu vd'aku. St'ažujeme si na zlo, ale zasluhujeme si vôbec nejaké dobro, ak žijeme zle? Nariekame nad nešt'astím našej doby, pritom aj v toľkých pohromách máme čas byť zlými. A hoci niektorí celkom oprávnene predpovedajú blízky koniec tohto sveta,²⁵⁰ my nielenže uzatvárame dovolené aj nedovolené manželstvá ako za dni Noema,²⁵¹ ale aj hodujeme, obchádzame si mocných, lovíme funkcie, rúberme vysoko, vytrvalým úsilím dychtíme po moci pripájajúc veľkostatky k veľkostatkom, mestá k mestám a riše k rišam, akoby sme nadväzovali motúz k motúzu. Počúvajme teda hlas Pána, ktorý nás usmerňuje a on si vypočuje hlas ľudu, ktorý k nemu volá. Ak by sme vykonali, čo nám prikázal a on by nesplnil, čo nám sľúbil, potom ho vyhľadajme a sporme sa s ním! On, ktorý hľadá iba príležitosť byť milosrdným, neodmietne také jasné dôkazy.

Ďalej ešte chcem čosi povedať o znovuzískaní dôvery ľudí. Usudzujem totiž, že ľudia budú omnoho viac naklonení tejto vojne, ak zbadajú, že sa na ňu podujali v ozajstnej svornosti ich najmocnejší zákonití monarchovia. Prvé miesto v tomto bojovom šíku patrí cisárovi Karolovi a jeho pobočníkom, druhé najkrest'anskejšiemu kráľovi,²⁵² tretie kráľovi Ferdinandovi, ktorý je najbližšie k tejto barbarskej hrozbe, a po ňom nasledujú ostatní vladári. Lebo, ak teda môžeme hovoríť pravdu, účast' kardinálov, biskupov, opátov a kniažov na takomto podujatí im neslúži ku cti, ba nie je ani

²⁴⁹ Ekonomické pomery svojej doby a dôvody nerovnomerného rozdelenia bohatstva Erazmus podrobne analyzoval v 4. kapitole svojho spisu o *Výchore krest'anského vladára*. Porovnaj: ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova krest'anského vladára*, s. 178-185.

²⁵⁰ Erazmus tu zjavne naráža na Lutera a jeho eschatologické názory v súvislosti s rozširovaním osmanskej moci do Európy.

²⁵¹ Porovnaj: „Ako bolo za dni Noema, tak bude aj pri príchode Syna človeka.“ Mt 24, 37.

²⁵² Vid' poznámku č. 237.

v súlade so *Sväтыm písmom* či cirkevnými ustanoveniami a napokon to ani doteraz nikdy nedopadlo dobre.²⁵³ Netuším prečo Mars menej stráni mužom, ktorí sa zaviazali tak svätej činnosti a prečo vojak poslúcha ochotnejšie svetského veliteľa ako knaza. Napokon vo vojne je veľa ľstivosti, ktorú si pre daný okamžik vynucuje skôr nevyhnutnosť ako zmysel pre čestnosť, preto sa s ňou ľahšie vyrovajú ľudia, ktorých povolanie nemá nič dočinenia s napĺňaním *Evanjelia*. Lebo vojna je skôr nevyhnutnou ako vznešenou, hoci sa to javí tak, že z nej kedysi vzišli takmer všetky šľachtické tituly: grófov, vojvodov, barónov, maršalov, či landgrófov. Tieto boli zjavne uznaním, resp. náhradou za vystavenie ich životov nebezpečenstvu pre mier v štáte. Ale ktorýkoľvek z týchto titulov, či hodností, nech by si k nim pridal aj kráľovský titul, je d'aleko pod dôstojnosťou Kristových zástupcov. Hoci aj oni sú na oplátku povinní prejavovať úctu a poslušnosť voči vladárom, ktorí zas berú ohľad na ich poslanie. Spravodlivosť vladárov, ktorí spravidla aj samotného pápeža uznávajú len keď z toho majú osoh, omilstí našu pravdovravnosť. Jedine Boh posúdi zásluhy našich životov. Pokiaľ ide o ostatné veci, ktoré už patria k politickému stavu, tam nie je žiadnen biskup taký ponížený, aby neprekonal ktoréhokoľvek vladára vznešenosťou svojej funkcie. Ambráz bol biskupom v jedinom meste,²⁵⁴ a predsa sa mu Teodózius, rímsky cisár v pravom slova zmysle, ktorý vládol širošírej ríši, podriadil.²⁵⁵

²⁵³ Zaangažovanosť cirkevných osôb na vedení vojen Erazmus ostro odsúdil aj vo svojom spise *Výchova kresťanského vladára*: „Ani biskupom nie je hanba íst’ do vojenských táborov. Majú tu kríž, majú tu telo Kristovo a tieto najsvätejšie predmety miešajú s tými najhroznejšími a v krvavej bitke vyt’ahujú symbol najvyššej lásky. A čo je ešte absurdnejšie, Kristus je takto prítomný na oboch stranách, akoby mal bojovať sám so sebou.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 253.

²⁵⁴ Ambráz bol biskupom v Miláne (vtedajšom sídelnom meste rímskych cisárov) v rokoch 374 – 397. Viac o jeho živote viď: FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 41-42.

²⁵⁵ Teodózius (rímsky cisár v rokoch 379 – 395) musel verejne uznáť svoju vinu za tzv. Solúnsky masaker (vraždenie nevinných civilistov cisárskymi vojakmi v roku 390) a ako kajúcnik predstúpiť pred milánskeho biskupa a vyžiadat’ si od neho rozhrešenie. Bližšie k tomu viď: BABIC, M.: *Od antiky k stredoveku*, s. 136-137.

O Kristovi sa dočítame, že nikdy nebojoval. Odovzdal nám však Božiu múdrost', ukázal cestu k nesmrteľnosti, poučil myliacich sa, spochybnil neveriacich, posmelil maloverných, zastal sa bezmocných, usiloval sa získať čo najviac ľudí pre svojho Otca, dobrodeniami premohol hodných aj ne-hodných, vyliečil každý druh nemoci. Toto je skutočne vznešené a kráľovské konanie, v porovnaní s ktorým by všetky vojenské povinnosti šľachtičov pôsobili plebejsky a sedliacky. Nezmenšujem tým čest', ktorú treba pre-javíť vladárom, a ktorú im priznáva aj Pavol,²⁵⁶ len pripomínam poradie. Napriek tomu (a vôbec neviem prečo) sa väčšina vôbec nezaujíma o to, čo pridáva na dôstojnosť, ale chvatne sa hrnie do prízemností, hoci nikto z nich je taký hlúpy, aby pohrdol drahokamami a zlatom, ktoré má, a na-miesto toho mal potešenie z olova či železa.

Aký zlý súzvuk majú spojenia slov generál kardinál, plukovník bis-kup, kapitán opát, desiatnik farár! Je to akoby si vystavil sochu napoly z dra-hokamov, napoly z hliny,²⁵⁷ či kentaura, teda zmes človeka a koňa. Nena-hováral som tu na to, aby sa služobníkom Cirkvi násilím zobraľo, čo vlast-nia. Keby im však Pán vnukol vzdať sa dobrovoľne svetskej moci, kres-tanstvo by podľa môjho presvedčenia nebolo na tom o nič horšie a im samotným by sa dostalo výrazne viac pokoja a dôstojnosti. Bolo by spra-vodlivé im nechat' iba taký príjem, ktorý by postačoval na počestný a dô-stojný spôsob života. Ich mravná bezúhonnosť a výnimočnosť v šírení svä-tej náuky by im zabezpečili moc a vplyv. Po boku vladárov by sa postavili jedine vtedy, keby sa títo z nerozvážnosti, prchkosti či ctižiadostivosti nie-kedy priklonili k tyranii a oni by ich prospěšnými otcovskými napomenu-tiami vrátili na správnu cestu.

Patrilo by sa, aby tí, ktorí sa tak veľmi priblížia ku Kristovi, ostali celkom nepoškvrnení od týchto príliš drsných činností. Briti vzdávajú úctu

²⁵⁶ Porovnaj: „Dávajte každému, čo ste dlžní: komu daň, tomu daň, komu clo, tomu clo, komu bázeň, tomu bázeň, komu čest', tomu čest'.“ Rim 13, 7.

²⁵⁷ Porovnaj: „Ty, kráľu, díval si sa a hľa, akási mohutná socha! Táto socha bola veľká a jej lesk silný, stála pred tebou a jej výzor bol hrozný. Hlava tejto sochy bola z jemného zlata, jej prsia a ramená zo striebra, jej brucho a boky z kovu, jej stehná zo železa, jej nohy čiastočne zo železa, čiastočne z hliny.“ Dan 2, 31 – 33.

kňazom aj veľkým majetkom. Napriek tomu tam žiadен biskup či opát ne-vlastní ani kúštič vlastnej zeme, ani hrady, ani kanóny, ani osobnú gardu. Nikto z nich nerazí ani vlastné mince s výnimkou Canterburyanského arcibiskupa a aj ten to robí kvôli všeobecnej úcte, ktorú požíva. Túto poctu mu zaistila smrt' sv. Tomáša z Akry.²⁵⁸ Napriek tomu sa nikdy nezapletol do vojnových záležitostí a stará sa iba o svoju Cirkev.²⁵⁹ Bojím sa však, že u ostatných si takýto postoj môžeme skôr priať, ako dúfat' v ňom. A nie je dobré sa pokúšať o niečo také hlasným poburovaním.

Preto aj ľudia stratia svoju nedôveru, ak uvidia svojich zákonných monarchov konat' v jednomysel'nej svornosti, a ak sa väčšina peňazí zverí rozhodujúcim štátom, aby boli pripravené na použitie v tej chvíli, keď si to situácia bude vyžadovať. Aby sa odstránilo akékoľvek podozrenie, táto príležitosť by sa nemala využiť na potlačenie slobôd a práv štátov, resp. kresťanských kráľov či vladárov. Nakoľko je to možné, musí sa uchovávať jednota

²⁵⁸ Sv. Tomáš z Canterbury (Thomas Becket) bol zavraždený v roku 1170 na rozkaz anglického kráľa Henricha II. Za svojho patróna si ho zvolil anglický rytiersky rád (Rytieri sv. Tomáša) konštituovaný počas križiackych výprav v roku 1191 v meste Akra (Akko). Bližšie k okolnostiam mučenickej smrti sv. Tomáša z Canterbury viď: FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 487-489. Erazmus ostro kritizuje prehnane až pohanské prejavy kultu sv. Tomáša z Canterbury v jednom zo svojich *Dôverných rozhovorov*, ktorý prvýkrát publikoval v roku 1526. Tu ho uvádzajú aj pod menom Tomáš z Akry: „Simul ostenditur plumbea lamina, Thomae Acrensis titulum habens insculptum...“ ERASMUS: *Peregrinatio religionis ergo*, s. 487.

²⁵⁹ Tento Erazmov nekritický a prehnane pozitívny pohľad na pomery v anglickej Cirkvi a na canterburského arcibiskupa zvlášť vyplýval z jeho vrelých priateľských kontaktov s viacerými reprezentantmi najvyšších cirkevných kruhov v Anglickom kráľovstve, ktoré získal počas svojich tamojších pobytov v rokoch 1499 – 1500, 1505 – 1506 a 1509 – 1514. V už citovanom dielku *Peregrinatio religionis ergo* sa mimoriadne kladne vyjadruje o Williamovi Warhamovi, ktorý bol canterburským arcibiskupom v rokoch 1503 – 1532: „O: Erat mihi nonnihil noticiae cum R. P. Guilhelmo Vuaramo archiepiscopo... M: Ex multis audio virum singulari praeditum humanitate. O: Quin potius dicas ipsam esse humanitatem, si noris. Iam ea doctrina, ea morum sinceritas, ea vitae pietas, ut nullam absoluti praesulis dotem in eo desideres.“ ERASMUS: *Peregrinatio religionis ergo*, s. 488-489.

Cirkvi, aby sa nestalo, že kým si nešikovnými rozhodnutiami budeme zaisťovať prímerie s Turkami, občianskymi vojnami rozvrátime celé kresťanské spoločenstvo a kým budeme odvracat' tureckú tyraniu, sami na seba privoláme tyranov horších od Turkov.

Aj keď sa bez peňazí nemožno podujat' na žiadnu vojnu a už vonkacom nie na takú, ktorá rozhoduje o všetkom, predsa sa výber vojnových daní musí zmierniť tak, aby najchudobnejším ostalo na prežitie. Nech majú vladári na pamäti, ako veľa rokov už vojny, zásnuby, korunovácie, výpravy do cudzích krajín, priame aj nepriame dane, výlučné práva predaja, zmeny hodnoty peňazí a nesčíselné množstvo ďalších dôvodov zbedačujú ľudí a vyčerpávajú štátne pokladnice a koľko veľa utrpenia stále spôsobuje nedostatok základných potravín sprevádzaný hladomorom.²⁶⁰ Ak niečo chceš, musíš si to kúpiť za štvornásobok skutočnej ceny.²⁶¹ Ale vari to každý nevie, že hlad a smäd vedú k nespokojnosti? Mojžiš si to predsa odskúšal už dávno.²⁶² A my stále vidíme, že takmer celé bremeno vojnových daní dolieha na roľníkov a ostatnú bedač.

Už počujem ako niektorí zvyšujú hlas: nech o všetko prídu bohatí, nevzdelaní a prepychom posadnutí opáti, tiež biskupi plytvajúci kráľovskými prostriedkami, aj kanonici zahrnutí prebendami, ktorí sa medzitým oddávajú pôžitkom. Ach tie buričské slová! Prečo s rovnakým nadšením nevykrikujú,

²⁶⁰ Erazmus tu opäť pripomína to, čím napomínal svojho kresťanského vladára: „Zbožný kráľ si musí znova a znova premyslieť, že keď sa snaží zvýšiť počet členov svojej osobnej stráže, keď chce svojho vnuka alebo sestru s pomponou zosobásiť, keď chce urobiť svojich synov seberovnými, keď chce obohatiť svojich dvoranov, keď svojimi výpravami chce dávať na obdiv svoje bohatstvo aj cudzincom, ako neľudským je, ak pre toto všetko musia doma tisícky mužov so svojimi ženami a deťmi umierat' od hladu, upadať do dlhov a prepadať zúfalstvu nad celým životom.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 181-183.

²⁶¹ O štvornásobnom poškodzovaní obyčajných ľudí znižovaním hodnoty peňazí písal Erazmus opäť v *Institutio*: „Hac in re quatuor ferme modis expilari populus solet...“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 184.

²⁶² Porovnaj: „A celá izraelská pospolitosť reptala proti Mojžišovi a Áronovi na púšti. Izraeliti im vraveli: »Bár by sme boli pomreli Pánovou rukou v Egypte, keď sme sedávali nad hrncami mäsa a mohli sa najest' chleba dosýta! Ved' vy ste nás vyviedli na túto púšť, aby ste zahubili celú túto spoločnosť hladom.«“ Ex 16, 2 – 3.

nech sú ozbíjaní všetci boháči, aj pohlavári a šľachtici? Aj medzi nimi sa totiž nájdu takí, ktorí spravujú svoj majetok zle, ba čo horšie, aj ho premrhajú. Nie všetci biskupi sú však takíto a je potrebné, aby zopár biskupov bolo, tak ako je potrebné, aby boli aj pohlavári. Ostatne príklad rabovania otvára Pandorinu skrinku akýchkoľvek rabovaní bez rozlíšenia. Je spravodlivejšie odpúšťať nehodným, aby sa neubližovalo poctivým, ako sa pomstít' zlým, ak pri tom budú nezaslúžene trpiť aj dobrí. Ani pripomínať pritom netreba, že prílišná náchylnosť uveriť tej horšej možnosti často oklame ľudí, a že ne-poctivosť u tých, u ktorých ju nemožno ospravedlniť, sa dá napraviť zá-konnými prostriedkami. Navýše medzi všetkými bude iba veľmi málo zlých, ak sa vyberajú iba dobrí. Napokon, nemá to zmysel, ak zle hospodá-riacich pripravia o majetok tí, ktorí budú hospodáriť ešte trestuhodnejšie.

Oddávna sužuje vojakov a obyčajných ľudí závist' voči pokojnému bla-hobytu kňazov a vladári k nej ochotne prilejú olej do ohňa,²⁶³ ak sa im k tomu naskytne príležitosť. Hovoria, že bojujú za kresťanstvo a je to tak správne, že je na nich najväčšia t'archa. Ale čo to počujem? Že vladári a pospolity ľud nemajú nič do činenia s kresťanstvom? A vari sa vladári neujímajú vlády s tou osobitou podmienkou, že budú chrániť bezpečnosť kresťanstva? Ak to robia, vari neplnia len prísahu, ktorú zložili? A keď sa pospolity ľud sta-via do zbrane, vari tým nedokazuje, že by sa tejto povinnosti mohol vyhnúť len za cenu bezbožného zločinu? Bojujeme za darmožráčov, vravia. Ba prá-veže bojujete sami za seba, keď vediete vojnu za manželky a deti, ako sa zvykne hovoriť – za rodinné kozuby, za chrámy a Božích služobníkov.²⁶⁴ A tito nie sú darmožráčmi, ved' majú svoje poslanie: modlia sa, učia, posky-tujú útechu, napomínajú, vykonávajú obrady, orodujú u Boha za hriechy ľudí a svojimi modlitbami vyprosujú víťazstvo vašim zbraniam. Ale

²⁶³ Frazeologizmus „priliat' olej do ohňa“, t. j. „oleum camino addere“ Erazmus spraco-val aj vo svojej zbierke prísloví – vid' Adag. 109. ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars prior, s. 221.

²⁶⁴ Erazmus sa pri týchto slovách zjavne inšpiroval Ciceronom a jeho príhovorom v se-náte: „Preto rozvážne a smelo, ako ste aj začali, rozhodnite o svojej spáse a spáse ríms-keho národa, o svojich ženách a deťoch, o kozuboch a oltároch, o chránoch a sväty-niach, o domoch celého mesta, o impériu a slobode, o spáse Itálie a celého štátu. (Cicero, *In Catilinam* 4, 11). CICERO, M. T.: Reči proti Catilinovi, s. 200-201.

uznajme, že sú to darmožráči, ak bol darmožráčom aj Mojžiš, keď počas bitky Izraelitov proti Amalekovi nerobil nič, len sa modlil k Pánovi.²⁶⁵ Jeho orodovania vybojovali viac ako ich zbrane.

Oči pozerajú pre celé telo, ruky pracujú pre celé telo, žalúdok spracúva potravu pre celé telo, ale tým, že jednotlivé údy slúžia celému telu, slúžia sami sebe.²⁶⁶ Chcel som tým povedať, že ak sa už aj úplná daňová sloboda klerikov nemôže zachovať, ich zdanenie musí byť mierne, nakoľko nie je proti zásadám spravodlivosti, aby tí, ktorí vlastnia léna, prispievali primerane k svojmu majetku a aby tí, ktorí chcú mať podiel na výnosných funkciách, sa podieľali aj na bremenách.²⁶⁷

Existuje však spôsob, ako zaistit' dostatok peňazí na vojnu bez zbedačenia ľudu, a to ak by vladári obmedzili svoje prehnane výdavky. Ak to urobia, uvidia, ako sa ich pokladnica naplní z obyčajných daní.²⁶⁸ Kto by vedel náležite vyčísliť, o koľko prídu pri slávnostných sprievodoch, štedrých

²⁶⁵ Porovnaj: „Tu prišiel Amalek a pri Rafidim napadol Izrael. Vtedy Mojžiš povedal Jozuemu: »Vyber nám mužov a chod' bojovať s Amalekom! Ja budem stáť na končiari vrchu s Božou palicou v ruke.« A Jozue urobil, ako mu uložil Mojžiš, a dal sa do boja s Amalekom. Mojžiš, Áron a Hur vystúpili na končiar vrchu. A kým mal Mojžiš zdvihnuté ruky, víťazil Izrael, len čo ruky spustil, víťazil Amalek.“ Ex 17, 8 – 11.

²⁶⁶ Porovnaj: „A oko nemôže povedať ruke: »Nepotrebujem t' al« ani hlava nohám: »Nepotrebujem vás!« Ba čo viac, údy tela, ktoré sa zdajú slabšie, sú nevyhnutne potrebné. A údy tela, ktoré pokladáme za menej ušľachtilé, zaodievame s väčšou úctou a naše nečestné údy majú tým väčšiu čest“, kým naše čestné nič také nepotrebuju.“ 1 Kor 12, 21 – 24. Podobenstvo s telom použil Erazmus už aj vo svojej *Výchore kresťanského vladára*: „Ak by štát bol telom zloženým z rozličných údov, medzi ktorými by sme našli aj vladára ako najlepší úd, potom musí spravovať štát tak, aby sa v ňom všetci mali dobre a aby jeden alebo druhý úd sa na úkor ostatných nestal mocnejším či tučnejším.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchora kresťanského vladára*, s. 115.

²⁶⁷ V latinčine slovná hra: „honoris – oneris“

²⁶⁸ To isté Erazmus radil už svojmu ideálnemu kresťanskému vladárovi: „Radšej sa treba snažiť o to a aj myslieť treba stále na to, ako by sa dalo čo najmenej vymáhať od ľudu. Najužitočnejším spôsobom zvýšenia výnosov z daní by bolo to, keby vladár obmedzil nadbytočné výdavky, keby prepustil nič nerobiacich úradníkov, keby sa vyhol vojnám a podobným výpravám, keby skrotil hrabivost' úradníkov a viac by sa snažil o to, aby správne riadiť svoju ríšu, než aby ju rozširoval.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchora kresťanského vladára*, s. 181.

daroch, hostinách, vystatovačných posolstvách a hazardných hráč? Ak vedenie vojny proti Turkom považujú za sväté a zbožné, aký Bohu milší milodar by mohli poskytnúť, ak nie zvýšenie svojich príjmov vlastnou šetrnosťou? Potom to, čo ušetrili na hurhaji, môžu vynaložiť na tento zbožný cieľ. To, čo hovorím o vladároch, platí aj o každom boháčovi. Bohu bude dva krát také milé, ak to, čo vynakladajú na tento zbožný cieľ, ušetrili na svojich hriechoch. Takýmto spôsobom sa pre príliš veľké príspevky na vojnu nikto nestane chudobnejším a všetci budú bohatší o cnosti, ktoré im pribudnú. Nedôvera ľudí sa tiež zaženie, ak sa prijaté rozhodnutia bez otáľania aj vykonajú. Dosiaľ sa totiž rýchlosť uplatňovala iba pri výbere peňazí, pri plnení úloh už bola podivná váhavosť, ak to nemám nazvat' priamo nečinnosťou.

Ostáva nám ešte reagovať na tých, ktorí opakovane utrusujú, že táto vojna sa netýka krest'anstva, ale len Uhorského kráľovstva, kde sa vedie zápas medzi dvomi vladármì, pričom jednému z nich Turek poskytol pomoc, a to na jeho vlastné vyžiadanie. Podporuje ho však iba preto, že sa bojí svojho mocného suseda, ktorého ríša sa zjavne dennodenne rozširuje, a ten má navyše aj brata, ktorého moc naháňa strach dokonca aj krestanským vladárom.²⁶⁹ Hovoria, že by bolo bývalo rozumnejšie rozdeliť si toto

²⁶⁹ Erazmus tu naráža na spor Jána Zápoľského a Ferdinanda I. o uhorský trón, ktorý si po smrti Ľudovíta II. v bitke pri Moháči (1526) obaja nárokovali. Ján Zápoľský celkom prirodzene hľadal medzinárodnú podporu v tábore Ferdinandových, ergo habsburgovských (Ferdinandovým bratom, ktorého spomína aj Erazmus bol cisár Karol V.) oponentov. De facto sa etabluje ako člen Cognackej ligy (na čele s francúzskym kráľom Františkom I.) a 27. januára 1528 prostredníctvom svojho vyslanca, šľachtica poľského pôvodu Hieronýma Łaského uzatvára spojenectvo so Sülejmanom Nádherným. O situácii v Uhorsku Erazmus informoval listom datovaným 5. septembra 1529 vo Freiburgu (list č. 2211) aj svojho priateľa Tomáša Mora, pričom použil rovnakú argumentáciu. Porovnaj: „Quid acciderit Mariae Cesaris sorori et huius marito Ludovico, norunt omnes. Nunc Turca rursus invasit Ungariam bonamque partem populatus est. Maria, cui dicavi Viduam, metu cessit in Moravie civitatem vulgo dictam Snamen, ne Viennae quidem satis fidens. Turca horret Cesaris indies crescentem potentiam, eoque maluisset Ioannem vicinum regem quam Ferdinandum.“ ALLEN VIII, s. 272. A tvrdenie o stále sa rozširujúcej ríši Habsburgovcov, ktorá naháňa strach aj ostatným krestanským vladárom opakuje aj v ďalších listoch. Pars pro toto porovnaj Erazmov list bazilejskému

kráľovstvo s Jánom, alebo mu ho rovno celé prepustiť, ako nechat' popudit' taký mocný a krvilačný národ proti krest'anom.²⁷⁰ Netreba sa vždy dovolávať práva, ale niekedy treba hľadieť aj na to, čo je výhodné, lebo neraz máš najväčší zisk z toho, že sa svojho práva vzdáš.²⁷¹ Pravdupovediac, sám som chcel poradiť ústup, keby sa ma boli neskôr opýtali na názor, ale nepochybujem, že Ferdinand, kráľ disponujúci takou osobitou prezieravosťou a zbožnosťou, sa v tejto veci rozhodol správne. Ale nie je mojom úlohou, aby som vyjadroval názor o tom, k čomu nepoznám podrobnosti.

Druhí však nadhodia: vari teda máme považovať za správne, že kráľov budeme alebo nebudeme mať podľa vôle Turkov? Potom aj menovanie biskupov povolia podľa toho, ako sa im to bude hodit! Ostatne, čo ak Boh vidiac, ako ich neľudskosť prekročila všetky medze, nám zosnal túto príležitosť, aby sme konečne zastavili ich ničím neuhasiteľnú túžbu po lúpení? A ak by sme aj ostali nečinní, vari si myslíme, že nečinní ostanú aj tí, ktorí nikdy neprestali rozširovať hranice svojej ríše? Už to nie je tajomstvom, že táto, taká veľká cisárova moc, ktorá sa nedávnou porážkou Francúzov ešte viac zväčšila,²⁷² sa pre niekoľko vladárov stala podozrivou, najmä ked' dobre vedia, ako si prít'ažlivost' vládnutia nevie sama sebe určiť hranice. Ale tento strach poľahky zaženie ešte väčšia moc miernosti a ľudskosti nášho najlepšieho cisára.

Medzitým je však počut' aj ďalšie nenávistné hlasy, ktoré podhdzuju, že je znesiteľnejšie žiť ako krest'an pod tureckou vládou, než pod

humanistovi Ľudovítovi Berovi z 22. októbra 1529 (list č. 2225): „Turcus tenet maximam Ungariae partem et parcit nemini. Videt quo tendat Caroli et Ferdinandi potentia: quam utinam non timerent et Christiani principes!“ ALLEN VIII, s. 289.

²⁷⁰ Vydanie území do rúk Turkov v prípade sporov medzi krestanskými vladármi odporúčal aj Martin Luter. LUTHER, M.: *Vom Kriege wider die Türken*, s. 145.

²⁷¹ Porovnaj: „Myslím si, že aj cisár by sa bol radšej zriekol svojho práva, ako by zaútočil na starú monarchiu a uplatnil to právo, ktoré mu sprostredkovali analýzy právnikov.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova krestanského vladára*, s. 247.

²⁷² Erazmus má na mysli bitku pri Pavii, ktorá sa odohrala 24. februára 1525 a skončila zajatím francúzskeho kráľa Františka I. a následným podpísaním Madridského mieru, vďaka ktorému cisár Karol V., o ktorom sa tu zmieňuje, získal na úkor Francúzska Miláno, Janov, Burgundsko a Neapol.

vládou kresťanských vladárov alebo pápeža.²⁷³ Títo ľudia, ak naozaj hovoria úprimne, bud' vôbec nechápu, čo je to žiť' pod tureckou nadvládou, alebo sami myslia po turecky a hanbia sa za kresťanskú vieru. Skýti a Rybožrúti²⁷⁴ nezniesli na sebe jarmo rímskeho panstva a my si máme priať ohnút' chrbty pod tureckým jarmom? Nech tu zveličujú, koľko chcú, tvrdosť, nenásytnosť a krutosť niektorých vladárov – v akom to však bude pomere k surovosti Turkov? Je vôbec niekto tak veľmi malodušný, že radšej chce trpieť v hanebnej porobe pod týmito barbarmi, ako padnúť v boji proti nim? Lepšie postavenie majú u nás Židia²⁷⁵ ako u nich kresťania, ktorých ani nepokladajú za ľudí, ale za dobytok. Deti a starých zabíjajú, mládencov a devy unášajú, lebo sa im hodia na práce či rozkoš a po odvlečení ich roztrúisia po území celej svojej ríše. A ak sa kresťania niekde usadia a niečo si nahonobia, Turci im zoberú, čo si nazhromaždili a ich samotných rozdelia do rúk nových pánov. Ak by sa niektorý z kresťanov odvážil čo i len muknúť proti tureckým zákonom, umučia ho k smrti. Ak by však niektorý z nich zaprel Kristovo meno, môže nakoniec skončiť ako paša. Tí, ktorí si prajú slúžiť v takej strašnej odsúdeniahodnej porobe, musia mať kožu najponíženejších otrokov.²⁷⁶

²⁷³ Podobné tendencie odsudzoval aj španielsky humanista a Erazmov priateľ Vives, ktorý svoje názory na Turkov sformuloval len krátko pred Erazmom. Porovnaj: „...quod quum sub Christiano consequuturos se desperent, ideo vel Turcam mallent, quasi is benignior sit in largienda libertate hac, quam Christianus.“ VIVES, J. L.: *De conditione vitae Christianorum sub Turca*, s. [6]. Proti tomu v roku 1529 už argumentuje aj Martin Luter. LUTHER, M.: *Vom Kriege wider die Türken*, s. 139-140.

²⁷⁴ Rozumej „aj tí najdivokejší barbari“, pretože Skýti, ktorých územia sa rozkladali od severných hraníc Mezopotámie až po pobrežie Čierneho mora aj tzv. Rybožrúti obývajúci okolie Perzského zálivu a Červeného mora, ktorých spomína Plinius starší (PLINIUS: *Naturalis historia VI*, 25 a VI, 32), patrili z pohľadu Rímskej ríše medzi najvzdialenejšie, ergo aj najmenej civilizované národy.

²⁷⁵ V Erazmových časoch boli prejavy antisemitizmu, najmä v Španielsku, časté. Ostatne ani samotnému Erazmovi nie sú celkom cudzie protižidovské stereotypy, ktoré sú ojedinele čitateľné aj v tomto jeho spise.

²⁷⁶ Erazmus píše doslova o „účese otrokov, ktorý nosia v srdci...“ Je to zvrat, ktorý nájdeme aj v jeho zbierke aforizmov (Adag. 1228): *Serviliis capillus*, ktorý sa podľa jeho vysvetlenia používa na ničomných hlupákov. Porovnaj: „Plato scribit in Alcibiade quosdam servilos

Ale čo mám povedať o tureckej politike? Aká je spravodlivosť ich zákonov? Všetko, čo sa tyranovi zapáčilo, je zákonom.²⁷⁷ Kde je právomoc parlamentu? Aká filozofia má u nich priestor? Aké teologické školy? Aké sväté kázne? A aká je pravovernosť ich náboženstva? Ich sekty sú zmesou judaizmu, kresťanstva, pohanstva a ariánskej herézy. Krista uznávajú ako jedného z prorokov. To isté robia aj Židia, ale pritom zdôrazňujú, že bol iba človekom, čo je odsúdeniahodnejšie ako ariánske učenie, ktoré uznávalo Krista ako Boha, a to veľkého Boha, ale odmietalo ho prijať za pravého Boha a Boha z prirodzenosti, pretože sa domnievali, že žiadne stvorenie nemôže mať Božiu prirodzenosť. Čo to? Vari Turci pred Kristom, „na meno“ ktorého sa zohýna „každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí“,²⁷⁸ uprednostnia toho skazonosného hriešného človeka Mohameda? Kto by radšej nezvolil život v najodľahlejšej pustatine, medzi rysmi, vlkmi, leopardmi a hadmi, ako medzi takýmito ľudmi, kde by musel každý deň počúvať urážky na Krista? Ak sa na nich zasmeje, bude to vrchol bezbožnosti, ak ostane ticho, zažije muky horšie od smrti, ak sa proti nim ozve, tak aj tú smrť má istú, ale určite nie jednoduchú. Kiež sa duše ľudí, ktorí milujú Krista, ani len nepriblížia k takémuto rozhodovaniu.

Ak nevyhnuteľný osud niektorých doženie do takej pohromy, že budú musieť znášať desivé turecké jarmo, nech sa to s krajným vypätiom pokúsia vydržať tak, že hoci na verejnosti budú slúžiť týmto barbarom, vo svojom srdci si uchovajú Krista. Napokon podľa príkladu Izraelitov, ktorí

pilos in animo gestare, indoctos et stupidos significans.“ ERASMUS: *Adagiorum chilias secunda, pars prior*, s. 237.

²⁷⁷ Erazmus rád a hojne využíva kontrast medzi dobrým vladárom a tyranom. V tu zmienenej súvislosti porovnaj napríklad: „Zákon sa nestane zákonom, lebo sa zapáčil vladárovi, ale preto, že sa zapáčil múdremu a dobrému vladárovi, ktorému sa páči iba to, čo je čestné a na prospech štátu.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, 191.

²⁷⁸ Porovnaj: „...aby sa na meno Ježiš zohlo každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí...“ Flp 2, 10.

slúžili faraónovi hlinou a tehlami,²⁷⁹ nech nariekajú k Pánovi. Nech napodobnia blaženého Lóta, ktorý žil v Sodome a v duši zmučený musel každý deň hľadieť na prekliatia hodné hriechy tohto mesta.²⁸⁰ Nech napodobnia Hebrejov, ktorí sedávali a plakali „na brehu babylonských riek“, pretože vraj im nebolo dovolené spievať sionské piesne Pánovi.²⁸¹ Nech teda spievajú Pánovi žalmy vo svojich srdciach, lebo iba to je dovolené.²⁸² Nech napodobnia Daniela, ktorý sústavnými pôstmi a modlitbami orodoval u Boha, aby svoj ľud vyslobodil z poľutovania hodného vyhnanstva.²⁸³

Znovu sa však nájdú takí, ktorí si myslia, že Turek je príliš silný na to, aby sa dal poraziť v otvorenom boji. Aj keby celý kresťanský svet zjednotil svoje sily a prostriedky, bude to pre nás boj s hydrou, ktorá má omnoho viac, ako sedem hláv.²⁸⁴ Aj keby Turek utrpel dravivú prehru v desiatich bitkách, nebudú mu chýbať vojací, s ktorými znova obnoví vojnu.

²⁷⁹ Porovnaj: „Preto Egypt'ania neľudske hnali Izraelitov do práce a ich život robili neznesiteľným t'ažkou robotou s hlinou a tehlami a rozličnými poľnými prácami – všetkými robotami, do ktorých ich násilne nutili.“ Ex 1, 13 – 14.

²⁸⁰ Erazmus tu odkazuje na starozákonný príbeh o Lótovi nachádzajúci sa v 19. kapitole knihy Genesis. Na tomto mieste však skôr parafrázuje 2. Petrov list – porovnaj: „Aj mestá Sodomu a Gomoru odsúdil na zánik a obrátil ich na popol, a tak dal príklad, čo čaká bezbožných. Vyslobodil však spravodlivého Lóta, ktorého trápil výstredný život nemravníkov. Kým tento spravodlivý býval medzi nimi, trápilo jeho spravodlivú dušu, že musel deň čo deň počuť a vidieť ich nemravné skutky.“ 2Pt 2, 6 – 8.

²⁸¹ Porovnaj: „Na brehu babylonských riek, tam sme sedávali a plakali, keď sme si spomínali na Sion. Na vŕby tejto krajiny vešali sme svoje citary. Lebo tí, čo nás zajali, žiadali od nás spevy a tí, čo nás trápili, žiadali veselosť: »Zaspievajte nám nejaké piesne sionské! Akože môžeme spievať pieseň Pánovu v cudzej krajine?“ Ž 137[136], 1 – 4.

²⁸² Porovnaj: „...a hovorte spoločne žalmy, hymny a duchovné piesne. Vo svojich srdciach spievajte Pánovi a oslavujte ho.“ Ef 5, 19.

²⁸³ Porovnaj: „I obrátil som tvár k svojmu Pánovi, k Bohu, aby som ho hľadal modlitbou a prosbami s pôstom, vrecovinou a popolom... Vyslyš, Pane, zlútuj sa, Pane, pozoruj a urob, nemeškaj kvôli sebe samému, Bože môj, ved' sa vzýva twoje meno nad tvojím mestom a nad tvojím ľudom!“ Dan 9, 3 a Dan 9, 19.

²⁸⁴ Hydra – obluda s deviatimi dračími hlavami z gréckej mytológie, proti ktorej boli ľudia bezmocní, lebo z každej odseknutej hlavy jej vyrástli dve nové a okrem toho jednu z hláv mala nesmrteľnú. Zabil ju až hrdina Herakles. ZAMAROVSKÝ, V.: *Babovia a brdinovia antických bájí*, s. 192. Počet hláv sa traduje rôzny (8 – 9 – 100), princíp však zostáva

Na dôvažok, viest' vojnu tak, ako ju vedú oni, je veľmi ľahké: všetko vypália, pobijú, vyplenia a potom ujdú. Malý oddiel zatraticov dokáže rozsievať ohromné škody. Toto však nie je spôsob krest'anského boja. Preto táto vojna, vravia, sa nedá rozhodnúť jednou alebo dvomi víťaznými bitkami. Ak však bude musieť trvať viac rokov, aby štastivo skončila, napokon predsa vyčerpá všetky prostriedky krest'anov a pripraví ich o tých najlepších generálov. Ak nás samotné víťazstvo bude stáť toľko sŕdi, vdov a žiaľu, čo sa stane, ak víťazstvo nakoniec získajú nepriatelia? A pokračujú takto: ale dajme tomu, že všetko dopadne tak rýchlo a štastne, ako si to želáme, predstavme si, že naše zbrane ovládnu všetko, čo patrí Turkovi – kde potom vezmememe vojakov na ochranu takého ohromného územia? Ak si, pravda, niekto nemyslí, že všetky tie národy, ktoré tam žijú, treba vyhľadíť. Niet pochýb, že ak sa porazení ušetria, začnú kútiť plány na vzburu, ale aj keby sme tam všetko živé rozprášili, vari susedia ostanú stále mierumilovní? Vedť niektorí z nich sú spojencami Turka. Do každého kraja teda umiestnime posádky a menujeme miestodržiteľov, až kým si tam ľudia neprivyknú na našu vládu? Koho však vymenujeme do týchto funkcií? Zbabelcov a darebákov? Potom sa to celé zvrte na hore. Alebo mûdrych a statocných? Potom okradneme sami seba o tak potrebných vodcov a naše sily rozdrobíme.

Na takéto reči musím odpovedať, že ani ja neschvaľujem vojnu proti Turkom, pokial' si ju nežiada krajná nevyhnutnosť²⁸⁵. Priznávam, že sa sotva dá dôfat' vo víťazstvo, pokial' pri nás nebude stáť Boh. Ak sa však pousilujeme získať jeho náklonnosť, potom aj keby našich sto sa muselo postaviť v boji proti ich desiatim tisícom, aj tak bude víťazstvo naše.²⁸⁵ Márne sa však tým budeme uistovať, pokial' tomu nebude v celom krest'anskom svete predchádzat' úplná a výrazná náprava spôsobu života. Je tak veľa krest'anov, ktorí v ukrutnej biede trpia pod tureckým jarmom a pravdepodobne je aj nemálo Turkov, ktorým sa hnusí ich vlastná barbarská tyrania.

nemenný. Vid' aj u Erazma: Adag. 909. ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars altera, s. 420-422.

²⁸⁵ Vid' poznámku č. 199.

Títo pol'ahky pristúpia na našu vieru, ak uvidia, že majú na výber aj ľudskejšiu vládu. Ak sa však iba jedna poroba má nahradíť druhou, ľahšie sa znáša tá, ktorej sme už privykli. Ostatne niektorí si st'ažujú, že aj zopár krest'anských vladárov utláča vlastných neznesiteľným jarmom a každý deň k tomu pridáva ďalšie t'archy, takže sa zdá akoby už nejaký čas budovali svoju vlastnú tureckú tyraniu. Hoci toto tvrdenie nie je celkom neodôvodnené, predsa by som si prial, aby bolo úplne nepodložené.

Predkovia nám popisujú, ako vypadala situácia pred sedemdesiatimi rokmi. Ak si to porovnáme s dnešnou situáciou, je až neuveriteľné počúvat', ako upadla sloboda ľudí, práva miest, autorita parlamentov či bázeň voči cirkevnej hierarchii.²⁸⁶ A naopak, o koľko narástla moc vladárov a výška daní, ktoré vyžadujú, či v stručnosti, o koľko viac váhy majú tie príliš spupné slová: „čo sa vladárovi zapáčilo“, je teraz zákonom.²⁸⁷ Aj keď o tomto starší ľudia nerozprávajú, dostatočne jasne to vyplýva z analóv a spisov, ktoré ani nie sú také staré. Neobviňujem z toho vladárov, ved' azda za to, že nás gniavi drsnejšie jarmo, môže skôr naša zat'atost'.

Vážnejšie sú však st'ažnosti na cirkevné kniežatá, osobitne na tých, ktorí sú priamo v službách pápeža. Ak by niekto porovnal ich skutky so skutkami ich predchodcov zaznamenaných v starých analóch a pápežských bulách, našiel by neslýchane veľký nesúlad. Ak by aj Pán pristúpil na to, že ich inšpiruje k niečomu vznešenejšiemu, ako sú tieto pocty, zisky a svetské pôžitky, predsa by sa mnohí radšej podriadili otcom, ktorí ešte aj dnes niekomu naháňajú strach ako tyraň a zlodeji. Aby sme zahnali z myslí ľudí toto podozrenie, je žiaduce, aby sa cirkevní preláti úplne zdržali akéhokoľvek zdania prepychu, ctižiadostivosti, nenásytnosti a tyranie.

Už oddávna ľudia upozorňujú na prehnaný nárast počtu kardinálov.²⁸⁸ Ak by im pápež dokázal vdýchnut' zmýšľanie hodné Krista tak, ako

²⁸⁶ Tento vývoj je pre ranonovovekú Európu skôr špecifický a v Erazmovej dobe charakteristický napríklad pre Nizozemsko, ktoré bolo vystavené silnejúcim absolutizujúcim tendenciam Habsburgovcov.

²⁸⁷ Vid' poznámku č. 277.

²⁸⁸ Rovnako sa Erazmus st'ažuje na prehnaný počet kardinálov aj vo svojom liste poľskému arcibiskupovi Andrzejovi Krzyckému datovanom 1. septembra 1530 vo Freiburgu (list

im nasadzuje červený klobúk,²⁸⁹ potom by sme naskutku mali blahoželať Cirkvi. Ved' kardináli boli menovaní preto, aby čistotou svojich mravov, svätošťou svojho učenia, zápalom svojej kresťanskej zbožnosti boli pred ostatnými oporou pre Boží dom.²⁹⁰ Za svoju dôstojnosť vďačia vskutku výnimočnej cnosti, ich autorita má nemalú schopnosť presviedčať, pravda, kým je podopretá kresťanskou úprimnosťou. Treba dúfať, že zopár z nich má naozaj tieto kvality, ba môže sa stat', že Pán vyslyší prosby svojho ľudu a urobí takýmito všetkých, ale v týchto veľmi nepokojných časoch je užitočné napomáhať tomuto orodovaniu.

Hoci je na svete toľko veľmi bohatých biskupov, arcibiskupov či opátov, frfľú na príliš veľkú cenu tohto titulu: st'ažujú si, že všetko, čo vlastnia kardináli, spadá pod pápežovu právomoc, že na vydržiavanie dôstojnosti jedného kardinála sa skladajú dve až tri biskupstvá, resp. opátstva a celý zástup kňazov, že sú seberovní s kráľmi, ale súčasne sa chcú považovať za nadradených kráľom, a preto niektorí z nich podľa svojich možností stíhajú, aby som nepovedal rovno, že predstihujú rozšafnosť kráľov. V st'ažnostiach niektorých zaznieva i obava, že ak to pôjde takto ďalej a ctíziadostivosť úplne zatieri zbožnosť, z pobočníkov kráľov sa stanú králi a napokon aj páni kráľov. Ak by na to niekto odpovedal, že čo je na tom zlé, ak sa toľko veľa prispeje na dôstojnosť Cirkvi, nespokojenci nám ihned

č. 2375): „Crescit ubique cardinalium numerus: hoc an gratulari debeam Ecclesiae nescio. Veteres non absque causa tanto studio Card. turbam conati sunt excludere. Satis erat fastus in domo Dei, plus satis erat hominum devorantium abbatias, episcopas et dignitates, etiam si hic tam numerosus non accessisset chorus. Olim cardinalis officii nonem erat, nunc est regni.“ ALLEN IX, s. 26. Pápež Lev X. v jediný deň (31. júla 1517) vymenoval naraz 31 kardinálov. Za celého svojho pontifikátu ich menoval dohromady 42 a ich priemerný počet dosiahol 50 – 60, t. j. takmer dvojnásobok počtu kardinálov z čias pontifikátu jeho predchodcu Júliusa II. (1503 – 1513) či Alexandra VI. (1492 – 1503). Podľa ustanovení kostnického koncilu (1414 – 1418) mal byť pritom maximálny počet kardinálov v rozmedzí 24 – 26. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 569.

²⁸⁹ Purpurový, resp. červený klobúk je odznakom hodnosti kardinála a symbolizuje odhadlanie preliať vlastnú krv na obranu Cirkvi.

²⁹⁰ Pomenovanie *kardinál*, v latincine *cardinalis*, je odvodené od termínu *cardo, inis, m.* označujúceho *tažisko, oporný bod*.

vmetú do tváre: vy pomätenci, krest'anský svet má dosť pánov a potentátov aj bez toho, aby sa zdvojili rady vladárov – potrební sú otcovia, otcov si praje aj Kristovo stádo, otcov je všade veľký nedostatok! Už sú takí, ktorí sa vďaka podkutejšiemu jazyku neboja zaútočiť aj na ich spôsob života, i keď v rozpore s učením Písma svätého, ktoré zakazuje ľuďom nadávať na vladára.²⁹¹ Hoci im pri ďalšom zapcháme ústa, jedno odmietajúc, druhé posúvajúc do lepšieho svetla, tu nám stihnu povedať: „Ale my neprezrádzame nijaké tajomstvá, ani krivo nesvedčíme. To, čo je známe celému svetu, nemôžno zatajiť – vedť sa kardináli sami vystatuju svojím prepychom a ukazujú svoju rozšafnosť. Medzi nimi vidíme pôvodcov schizmy,²⁹² vidíme však aj niektorých pozbavených funkcie, iných potrestaných stratou majetku,²⁹³ viacerých uvrhnutých do väzenia, niekoľkých poslaných do vyhnanstva, ba zopár aj popravených.“

Vôbec nám nechýbajú slová, aby sme na takéto zlorečenia odpovedali, ale predsa by sme mali väčšie množstvo ľudí ďaleko ochotnejších poskytnúť peniaze, aj vykonat', čo sa od nich žiada, keby kniežatá Cirkvi podriadili vznešenosť svojho úradu krest'anskej skromnosti. Ba urobme to radšej tak, že my všetci, vznešení, biedni, aj tí uprostred, vytiesníme z našich sŕdc a mrvov všetko, na čo sa Boh neznesie pozerat'. Ved', ak sa u Izaiáša s odporom odvracia od obetných zvierat tých, ktorých „ruk'y boli plné krvi“,²⁹⁴

²⁹¹ Porovnaj: „Sudcov nebudeš znevažovať a kniežat'u svojho ľudu nebudeš zlorečiť!“ Ex 22, 28.

²⁹² Erazmus tu asi reaguje na koncil z roku 1511 zvolaný francúzskym kráľom Ludovítom XII. do Pisy, kde chcel dat' zosadiť svojho politického a vojenského súpera – pápeža Júliusa II. Zúčastnili sa ho kardináli z francúzskeho tábora. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 519.

²⁹³ V týchto slovách sa zrkadlí osud anglického kardinála Thomasa Wolseya, ktorého Erazmus osobne spoznal pri svojich cestách do Anglicka. Wolsey, ktorý upadol do nemilosti Henricha VIII., keďže nedokázal zariadiť pápežský súhlas s jeho rozvodom, sa musel v októbri 1529 zriecť svojich úradov. Jeho obrovský majetok bol skonfiškovaný. TAMPIEROVÁ, H.: *Thomas More – státník a teolog*, s. 42. O Wolseym Erazmus píše vo svojom liste z 13. Januára 1530 (list č. 2253), kde spomína aj hrozbu jeho uväznenia. ALLEN VIII., s. 322.

²⁹⁴ Porovnaj: „Aj keď rozprestierate dlane, odvrátim oči od vás; a keď aj hromadíte modlitby, ja ich nevyslyším, vedť vaše ruky sú plné krvi.“ Iz 1, 15.

s omnoho väčším odporom sa odvráti od našich vojen, ak vytiahneme do útoku vyzbrojení viac hriechmi než zbraňami. Povedie to k tomu, že ak sa napriek Božiemu hnevú podujmeme na vojnu s Turkami, môžeme očakávať iba žalostný koniec, biedu a úplný zmätok. Ak je to potrebné, dokážeme napraviť svoje životy, aby sme si naklonili Božie milosrdenstvo, začať však musia vladári. Lebo asi netreba dúfať, aj keď si to veľmi prajeme, že sa medzi všetkými ľuďmi nenájde nikto zlý. Až tak totiž nezáleží na tom, aký je radový vojak, ak sa monarchovia a generáli zhodnú na tom, čo je dobré. Všetci spolu musíme neprestajne prosbami a modlitbami orodovať u Boha, aby sa zamiloval a zariadil to.

Už sa nájde zopár takých, ktorí upodozrievajú vladárov, že takto konajú s krivými úmyslami, aby pod zámienkou tureckej vojny mohli plieniť mestá, dediny i ľudí, znásilniť zákony, zlikvidovať slobodu štátu, odňať právomoci parlamentom, pošpinit dôstojnosť cirkevných stavov, vládnut' podľa ľubovoľe páŕ vyvolených a rozhodovať vo všetkom skôr silou zbraní ako zásadami čestnosti presne tak, ako to robia Turci. A preto sa stane, že ako Octavius, Lepidus a Antonius spojenými silami potlačili slobodu rímskeho ľudu,²⁹⁵ tak pápež, cisár a Turek po predstieraných nepokojoch uzavria dohodu a zradia kresťanstvo.²⁹⁶ Myslím si, že tieto bezbožné a poburujúce podozrenia treba rozhodne odmietnuť a odsúdiť. Ďaleko lepší prísľub mi dáva Klementova múdrost,²⁹⁷ cisárova zbožnosť, čistota úmyslov kráľa Ferdinanda, ľudskosť najkresťanskejšieho kráľa²⁹⁸ a vernosť nemeckých kniežat.

Myšlienka univerzálnej monarchie, ku ktorej, ako sa zdá, niektorí

²⁹⁵ Gaius Octavius (t. j. budúci cisár Octavianus Augustus), Marcus Antonius a Marcus Aemilius Lepidus sa po antentáte na Cézara spojili do druhého triumvirátu (43 pred Kr.), aby prevzali kontrolu nad celým rímskym štátom a proskripciami zlikvidovali svojich politických oponentov.

²⁹⁶ Erasmus tento názor vyslovil už v liste z 23. októbra 1518 svojmu anglickému priateľovi a humanistovi Johnovi Coletovi (list č. 891): „Principes una cum Pontifice, et fortasse cum Turca, conspirant in fortunas populi.“ ALLEN III, s. 429.

²⁹⁷ Klement VII. bol pápežom v rokoch 1523 – 1534.

²⁹⁸ Viď poznámku č. 237.

vladári smerujú,²⁹⁹ je pre iných postrachom. Títo totiž tvrdia: hoci sa aj zmocníme všetkého, čo má v držbe Turek, ak si to porovnáš so zemepisnou mapou, či to nie je len maličká čiastka zvyšku sveta? A kedy by sme mohli dúfat' v koniec takejto vojny? Takýto cieľ nevyšiel ani Alexandrovi, ba ani sa len nepriblížil k tomu, čo si zaumienil.³⁰⁰ Veľa to stalo aj Rimanov, ale ani oni nedosiahli, o čo sa s takým úsilím snažili.³⁰¹ Veru vláda jediného by bola najlepšou vládou, ak by sa ponúkol vladár podobný Bohu, ale ľudské mravy sú také, že najbezpečnejšie sú obmedzené vlády spojené navzájom zväzkami krest'anstva.

Iní sa boja, aby tovary, ktoré k nám prichádzajú z tureckých krajín, nestáli viac, ako stoja teraz. Ako príklad uvádzajú cukor, ktorý teraz stojí štyrikrát viac a navyše je skoro všetok skazený.³⁰² Myslia si, že je tu nebezpečenstvo, že sa to isté prihodí aj pri všetkom ostatnom. Ale ani v tomto prípade nepochybujem, že sa o to cisárova spravodlivost' postará. Nie je totiž správne, aby všetkých t'ažili náklady a zisky plynuli iba párem jednotlivcom.

Niekto tu môže na mňa naliehat' so slovami: čo chceš dokázať takoto zdlhavou rečou? Povedz smelo, myslíš si, že treba ísť do vojny alebo nie? Keby to ku mne prehovoril Pán, vyjadril by som sa bez váhania. Poľahky je povedať, čo si teraz prajem, ale povedať, čo bude, už také ľahké

²⁹⁹ Ideu univerzálnej monarchie (nadnárodnej ríše) rozpracoval taliansky humanista Mercurino Gattinara pôsobiaci v službách Karola V. ako jeho kancelár. Bližšie k tomu: TRACY, J. D.: *The politics of Erasmus*, s. 125. Gattinarovou inšpiráciou pritom bolo dielo Dante Alighieriho *De monarchia* (v českom preklade: ALIGHIERI, D.: *O jediné vládě*) ako to ostatne vyplýva aj z Gattinarovho listu adresovaného Erazmovi 12. marca 1527 (list č. 1790a). ALLEN VI, s. 470-471.

³⁰⁰ Alexander Veľký (356 – 323 pred Kr.) sa po dobytí Perzskej ríše usiloval o podmanenie celého civilizovaného starovekého sveta. Jeho t'aženie na východ však skončilo pri rieke Ganga v Indii pre úplné vyčerpanie síl jeho armády.

³⁰¹ Rímska ríša dosiahla najväčší územný rozsah za vlády cisára Trajána (98 – 117 po Kr.).

³⁰² Osmanská expanzia do Sýrie v roku 1516 zastavila dovoz cukru do Európy. Monopol nad výrobou a importom cukru sa tak dostal do rúk Španielov, ktorí ho začali dovážať z Nového sveta. Cena cukru narástla do takých výšok, že sa stala dôvodom a cukor zasieľom lúpežných útokov anglických a francúzskych korzárov na španielske obchodné lode. DEERR, N.: *The History of Sugar*, s. 76-80.

nie je. Napriek tomu nechcem predpovedať osud, ani sa tváriť, že mám dostaok poznatkov o všetkých okolnostiach tohto zámeru. Zhromaždil som iba materiál pre rozumných monarchov, aby pozorne premysleli túto záležitosť. Ja tu neodrádzam od vojny, zo všetkých svojich sôl sa usilujem iba o to, aby sa začala aj viedla šťastliv. Pretože sa tu púšťame do podujatia najnebezpečnejšieho zo všetkých, musí to pre kresťanský svet buď skončiť úplnou katastrofou alebo mu priniest' absolvutny úspech. Čože? Máme teda bez odporu znášať všetky tie hrôzy, ktoré nám ukrutní Turci spôsobovali a spôsobujú už toľko storočí a hrozí, že budú spôsobovať aj nadálej? Veru, priznávam, nie je to ľahké, ale predsa je lepšie to vytrpiť, nech je to akokoľvek drsné, ak je to Božia vôľa, ako si privolať na seba úplnú skazu.³⁰³

V prvom rade by bolo potrebné si priat', keby sa turecká ríša dala podmanit' tak, ako apoštoli podmanili všetky národy sveta pre Kristovo kráľovstvo. Druhou možnosťou nech je, že sa s nimi bude viest' ozbrojený boj, ale tak, aby sa nakoniec Turci radovali z vlastnej porážky. Bude to obzvlášť užitočné, ak uvidia, že kresťanstvo to nie sú len slová a v nás uvidia duše a mravy hodné zvesti evanjelia a ak by sa vtedy vyslali „na žatvu“³⁰⁴ bezúhonní kazatelia, ktorí nebudú hľadat' „vlastné záujmy“, ale „záujmy Ježiša Krista.“³⁰⁵ Napokon, ak by sa niektorí ešte nedali získať, nech sa im dovolí dočasne žiť podľa vlastných zákonov, pokým sa pomaličky nezjednotia s nami. Rovnako kedysi kresťanskí cisári postupne potláčali pohanstvo.³⁰⁶ Spočiatku strpeli, aby pohania žili za rovnakých podmienok ako

³⁰³ Na vyjadrenie „úplnej skazy“ tu Erazmus použil grécky výraz πανωλεθρία (tentokrát v latinskej transkripcii, t. j. panolethria), ktorý bližšie vysvetľuje vo svojej zbierke frazeologizmov. (Adag. 927): „...qua voce significabunt internicionem et eiusmodi perniciem, ut nihil omnino reliquum fieret.“ ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars altera, s. 434.

³⁰⁴ Porovnaj: „Preto proste Pána žatvy, aby poslal robotníkov na svoju žatvu.“ Mt 9, 38.

³⁰⁵ Porovnaj: „...lebo všetci hľadajú vlastné záujmy, a nie záujmy Ježiša Krista.“ Flp 2, 21.

³⁰⁶ Takýto postup podľa Ambróza používal cisár Teodózius. Porovnaj: „...qui abscondit simulacra gentium; omnes enim cultus idolorum fides eius abscondit, omnes eorum ceremonias oblitteravit: qui etiam iis qui in se peccaverant, doluit quam dederat periisse indulgentiam, et veniam denegatam.“ AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio 4, s. 1387.

krest'ania tak, aby si navzájom nespôsobovali žiadne nepríjemnosti. Potom odňali modloslužobníkom výsady ich chrámov. Napokon im zakázali vykonávanie verejných obiet a hned' na to odstránili uctievanie akýchkoľvek modiel. Takto pomaly ako naše náboženstvo mocnelo, pohanstvo vyhasíalo a Kristove víťazné stĺpy obsadili celý svet.

Videlo sa mi príhodné napísat' Ti ako vplyvnému človeku tieto myšlienky z mojich spisov, aj keď nie sú v dokonalom súlade s myšlienkovou vojny. Chcel som tým podnietiť Tvoj záujem, aby si nám ponúkol lepšie argumenty zo studnice zákonov, v čom práve Teba mimoriadne chvália. Úpenlivo Ča o to prosím. Nespreneveríš sa tým ani menu rodiny Rinckcov, ktorých všetci jednohlasne chvália za vynikajúce zásluhy, o ktoré sa usilovali výlučne svojimi skutkami pre štát a robia tak dodnes. Nech Ti Pán Ježiš, aj Tvojim najdrahším uchová zdravie, môj jedinečný priateľu! Dané vo Freiburgu, dňa 17. marca roku Pána 1530.

AD

JOHANNES CRISCHETI
LEONIS BARBIUS SANCTI
MTEI CONSILIARIUS ET
RECHNI MUSICOLOGI AVRODIA
MAGISTER CIVICUS
ANNO D. MDCCLXXV.

ATAT SV: ANNO
LV

Čabradský a krupinský kapitán Ján Kružič

Pavol Maliniak

Individualita človeka na prahu novoveku, u ktorej predpokladáme komplexnosť osobnosti i s jej protirečivými hodnoteniami, poskytuje vzhľadom na široký okruh zachovaných prameňov bohaté možnosti pre výskum pomerov počas osmanskej okupácie Uhorska v 16. storočí. Vďaka nárastu gramotnosti a zastúpeniu početnejších pramenných zdrojov môžeme na neraz zdôrazňované vyľudňovanie dejín odpovedať sondami do života vybraných aktérov a na ich základe detailnejšie spoznať mocenské a politické, ale aj sociálne a kultúrne pomery.¹ Takýto priestor poskytuje i Ján Kružič, v jazykových obmenách aj v znení Kružić, Krusics, Kruschitz (asi 1525 – 1580), s jeho dynamickou vojenskou a spoločenskou kariérou. Môžeme ju sledovať od pôsobenia v husárskom vojsku k funkciám kapitána na Čabradi a v Krupine, s prerušením v osmanskom zajatí, krátkodobo na poste preddunajského hlavného kapitána, až po udelenie barónskeho titulu a zastávanie funkcií liptovského župana, hlavného kráľovského dvormajstra a cisárskeho radcu.

Doterajšie bádanie si všímalo Jána Kružiča v rôznorodých súvislostiach. Kálmán Thaly venoval pozornosť okolnostiam zaujatia hradu Čabrad' kráľovským vojskom a následne predstavil niektoré doklady o Jánovi Kružičovi v archíve rodu Koháryovcov. Michal Matunák si na základe štúdia mestských archívov všímal najmä Kružičove pôsobenie vo funkcií krupinského kapitána s dôrazom na aktivity pri obrane regiónu.² Dôležitým

¹ Stav bádania a metodický prístup okrem biografistiky s využitím aj v archontológiu a prosopografiu PÁLFFY, G.: Kerületi és végvidéki főkapitányok, s. 257-258; KENYERES, I.: Végvári karrierek, s. 205-207.

² THALY, K.: Csábrág vára (Történeti rajz), s. 26-28; THALY, K.: Csábrág vára (Vége), s. 37-38; MATUNÁK, M.: Korpona várkapitányai, s. 6-8, 15-21; MATUNÁK, M.: Krupinskí hradní kapitáni, s. 4-6, 13-19.

pramenným príspevkom k poznaniu kontaktov Jána Kružiča s jeho osmanskými protivníkmi je edícia maďarských listov budínskych pašov (beglerbegov), adresovaných uhorskej strane. Pre bádanie sprístupnila väčšinu doteľ raz známych osmanských listov určených Jánovi Kružičovi.³ Dejiny rodu Kružičcovcov dlhodobejšie sleduje chorvátska historiografia. Marko Perojević a Antun Šimčik v medzivojnovom období, ako aj Ivan Jurković v súčasnosti sa sústredili predovšetkým na hrdinu protiosmanských bojov Petra Kružiča, pričom o jeho nemanželskom synovi Jánovi Kružičovi pojednávali z hľadiska pôvodu, spoločenských a majetkových pomerov. Vzhľadom na utváranie výraznej tradície a heroizácie Petra Kružiča sa stal predmetom spracovania aj tento „druhý život“ historickej postavy, pričom Marko Dragić s Ivanou Odža sa dotkli aj príbuzenských vzťahov s Jánom Kružičom.⁴

Pôvod Kružičcovcov historiografia spája s obcou Krug či Kruge v južnej časti Chorvátska. Na rozhraní stredoveku a novoveku však rod zmenil svoj sídelný majetok, keď kapitán cisárskeho vojska Peter Kružič nadobudol Lupoglav v Istrii, bádateľmi často zamieňaný s lokalitou Lepoglava vo Varaždínskej stolici. So svojou zákonitou manželkou Hieronymou (Jeronima) mal Peter Kružič spoľahlivo doloženého syna Juraja. Z mimomanželského vzťahu sa mu okolo roku 1525 narodil syn Ján, pričom o jeho matke dosiaľ chýbajú konkrétné údaje. Nemožno vylúčiť, že čoskoro umrela, lebo po smrti manželky Hieronymy (okolo roku 1535) a následne aj po smrti samotného Petra Kružiča (padol pri obrane hradu Klis pred Osmanmi v roku 1537) vychovávala v Lupoglave obidvoch chlapcov Helena Kružičová, sestra Petra Kružiča. Aj Helena však zanedlho, v roku 1541, zomrela.⁵ Môžeme uvažovať, že niekedy po jej úmrtí mladík

³ TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): *A budai basák*, s. 4, č. 4, s. 8-9, č. 8, s. 37-38, č. 33, s. 48-49, č. 44, s. 98-99, č. 95.

⁴ PEROJEVIĆ, M.: *Petar Kružić*, s. 206-207; ŠIMČIK, A.: *Ivan Kružić*, s. 1-2; JURKOVIĆ, I.: „Veliki i osobit razbojnik“, s. 174-177; DRAGIĆ, M. – ODŽA, I.: *Kliški kapetan Petar Kružić*, s. 389.

⁵ JURKOVIĆ, I.: „Veliki i osobit razbojnik“, s. 153-154, 172-175; PEROJEVIĆ, M.: *Petar Kružić*, s. 197-202, 206-207; ŠIMČIK, A.: *Ivan Kružić*, s. 2. K roku narodenia a veku RUSINA, I.: *Portrét Jána Kružiča*, s. 136-137. Novšie zaradenie a reprodukcia

Ján Kružič opustil Lupoglav a začal smerovať k vojenskej kariére.

Správy z neskoršieho obdobia dovoľujú predpokladat⁶, že Ján Kružič slúžil v husárskom vojsku, ktoré bránilo postupu Osmanov v uhorských pohraničných oblastiach. Jednému z husárskych oddielov velil Bartolomej Chorvát (Crovatt, Horváth, neskôr ako Bartolomej Chorvatinovič). Zdá sa, že práve s jeho osobou môžeme spájať začiatky vojenskej dráhy Jána Kružiča. Z hľadiska jeho predpokladaných aktivít možno spomenúť, že v roku 1544 počas osmanského útoku na Levice velil Bartolomej Chorvát stráži a jazdeckému oddielu umiestnenému vtedy v Komárne.⁷ Prvé priame údaje o vojenskej službe Jána Kružiča poznáme z tzv. šmalkaldskej vojny medzi Habsburgovcami a protestantskými rišskymi stavmi v nemeckých krajinách v rokoch 1546 – 1547. Konfliktu sa zúčastnilo niekoľko husárskych oddielov, usporiadaných do desatín a stotín. Nachádzame medzi nimi aj 131 jazdcov pod velením Bartolomeja Chorváta.⁸ Pozoruhodné údaje o šmalkaldskej vojne sa dozvedáme v roku 1559, keď zástupca Uhorskej komory František Bornemissza vykonal v Krupine prehliadku vojska pod velením Jána Kružiča. Bornemissza hodnotil Kružiča pochvalne a dodal, že svoje zásluhy preukázal už v „saskej“ vojne. Ján Kružič na to odpovedal, že keď počas saskej vojny jeden z lancknechtov namieril pušku na cisára Karola V. aby ho zastrelil, pribehol tam a zot’al lancknechtovi hlavu. Cisár mu za to udelil šľachtictvo, povýšil ho, verejne vyhlásil za rytiera rádu Zlatej ostrohy, a daroval mu vzácnu zlatú ret’az, ktorú má doposiaľ.⁸ František Bornemissza neskrýval pochybnosti o tomto príbehu. Vedel, že Ján Kružič počas saskej vojny slúžil u Bartolomeja Chorváta ako zbrojnoš (*armiger*) s dvomi koňmi,

portrétu RUSINA, I. a kol.: *Renesancia*, s. 869, obr. č. 224.

⁶ HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 29.

⁷ KÁROLYI, Á.: Magyar huszárok, s. 842, 847-848, 854; MARTIAN, J.: Magyarok V. Károly császár, s. 53.

⁸ *Respondit, quod cum in eodem bellico Saxonico quidam ex lancigeris pixidem suam in Carolum imperatorem direxisset, ut eum traiceret, Joannem Krwysyth accurrisse, et spectante imperatore lancigerum capite truncasse, et interfecisse ob quod eius egregium facimus (!) ab imperatore, eques auratus fuisse creatus et pronuntiatus, et una prestantissima torquea aurea donatus, quam etiam nunc haberet.*
ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 56.

ale nik mu nehovoril, že Kružič prekazil takýto zločin.⁹

Po ukončení šmalkaldskej vojny Ján Kružič pôsobil na rakúsko-uhorskom pomedzí. Vojsko pod velením grófa Mikuláša Salma sa tam prípravovalo na t'aženie do Uhorska. O Kružičových aktivitách v tom období vypovedajú dva listy, vydané Mikulášom Salmom 14. mája 1548 v Marcheggu. Prvý list Salm adresoval nitrianskemu biskupovi, kráľovskému radcovi a pokladníkovi Františkovi Thurzovi. Oznámil mu, že k nemu posiela svojich služobníkov Jána Kružiča a Ulricha Ehingera, ktorí vykonajú deň po blížiacom sa sviatku (zrejme po Turícach, t.j. 21. mája) prehliadku a vyplatenie jazdeckého vojska. Salm zároveň žiadal Thurza o pôžičku na vyplatenie niektorých kapitánov.¹⁰ V druhom liste Mikuláš Salm oznámil husárskemu kapitánovi Baltazárovi Pethőovi, že k nemu posiela svojich služobníkov Kružiča a Ehingera. Zároveň ho informoval, že deň po nadchádzajúcim sviatku mu bude vyplatený dvojmesačný žold.¹¹ Vzhľadom na krátke časový odstup od vydania listov po zamýšľanú realizáciu platieb môžeme usudzovať, že doručiteľmi listov boli v obidvoch prípadoch Ján Kružič s Ulrichom Ehingerom. Nevylučujeme, že kvôli vydržiavaniu vojska prichádzali s kapitánmi na uhorskem území do častejšieho kontaktu.

Cieľom výpravy Mikuláša Salma bolo najprv získať hrady Levice, Sitno a Čabrad', ktoré v Tekovskej a Hontianskej stolici ovládal odbojný Melchior Balassa. Po prekročení Dunaja začiatkom februára 1549 sa cisárske oddiely podporované španielskym vojskom utáborili v Bátovciach a Sebechleboch, kam dorazilo aj 600 husárov a 200 hajdúchov. Na obliehaní Sitna, Levíc a Čabrade sa následne podieľal aj jazdecký oddiel Bartolomeja Chorváta. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch hradov došlo k obsadeniu Čabrade bez preliatia krvi. Po ostreľovaní delami a vyjednávaniach sa

⁹ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 56. Je otázne, či Ján Kružič týmto rozprávaním neupozorňoval na zlatú ret'az (*aurea catena*), ktorú predtým dával svojim vojakom do zálohu namiesto žoldu. Porovnaj preklad č. 7.

¹⁰ MNL-OL, MKA, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1595 – no. 6. List je chybne zaradený medzi materiál z roku 1595.

¹¹ MNL-OL, MKA, E 188 Archivium familiae Pethő, 1. doboz, no. 1.

obrancovia začiatkom júna vzdali. Od tohto momentu sa začíname pravdelne stretávať s Jánom Kružičom. Pamätný spis venovaný pôsobeniu španielskeho vojska len stručne konštatuje, že hlavný veliteľ Mikuláš Salm zanechal na Čabradi uhorského kapitána s 200 mužmi rovnakého pôvodu a 23. júna 1549 ostatné vojsko odtiahlo.¹² Spravovanie dobytého hradu dôkladne opisuje inštrukcia, ktorú Salm v rovnaký deň adresoval Kružičovi. Vymenoval ho do funkcie čabradského kapitána a určil jeho úlohy, povinnosti a právomoci. Vo vzťahu k osmanskej moci inštrukcia Jánovi Kružičovi nariaduje, aby preveril, ktoré obce na Čabradskom panstve platia osmanské dane. Pokial boli daní zbavené, nemal ich znova prenechať Osmanom.¹³ Melchior Balassa obsadil Čabrad' právoplatnému vlastníkovi Petrovi Pálffymu, ktorý preto po vydobytí hradu rokoval s Miestodržiteľskou radou o jeho navrátení alebo o vyplatení odškodného. Čabrad' so stálou cisárskou, resp. kráľovskou vojenskou posádkou následne prešla do správy Uhorskej komory, i keď Pálffyovci sa na hrade zdržiavalí a realizovali tam aj stavebné úpravy.¹⁴

Ján Kružič v priebehu júla a augusta 1549 preveroval majetkové pomerky hradného panstva, vrátane zabratých majetkov a dlhov Melchiora Balassu. K Čabradi bola pripojená časť z majetkov hradu Sitno, avšak Kružič žiadal Ferdinanda I. aj o ponechanie majetkov Vacovskej a Budínskej kapituly, ktoré predtým obsadil a do Čabradského panstva začlenil Melchior Balassa. Na jeseň 1549 tieto majetky získal vacovský biskup. Správcovia hradu sa z nich zrejme pokúšali poberať príjmy i nadálej, keďže to výslovne zakazuje inštrukcia, určená Michalovi Fychorovi, jednému z nástupcov Jána Kružiča na Čabradi.¹⁵ Situáciu pozorne sledovala osmanská strana. Svedčí

¹² ROŻAŃSKI, F. (ed.): *Wyprawa na Węgry*, s. 12, 23, 28-31; SZAKÁLY, F. – SCHOLZ, L. (eds.): *Bernardo de Aldana*, s. 64-65, 75, 86-90; THALY, K.: Csábrág vára (Történeti rajz), s. 26.

¹³ MALINIAK, P.: K pôsobeniu Jána Kružiča, s. 208-209. Pozri preklad č. 1.

¹⁴ RUGONFALVI KISS, I. (ed.): *A Magyar Helytartótanács*, s. 126, č. 109; THALY, K.: Csábrág vára (Történeti rajz), s. 27.

¹⁵ MAKSAJ, F. (ed.): *Urbáriumok*, s. 283, 286; ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, Litterae missiles, listy J. Kružiča adresované B. Štiavnici 31. 7. 1549 a (1)3. 8. 1549; KARÁCSONYI, J. – KOLLÁNYI, F. – LUKCSICS, J. (eds.): *Monumenta ecclesiastica V*, s. 195, č. 180, s. 214-

o tom list budínskeho beglerbega Kasima pašu odoslaný na prelome rokov 1549 a 1550 na sultánov dvor. Informoval v ňom o obsadení Čabrade a ostatných hradov vojskom Mikuláša Salma. Opísal pritom aj ďalšie vojenské akcie a pomery v regióne vrátane zloženia a počtu vojakov.¹⁶

Postavenie Jána Kružiča na začiatku jeho úradnej a vojenskej kariéry posilnil Ferdinand I. uzákonením jeho (ne)manželského pôvodu, s čím bolo zároveň spojené udelenie šľachtického titulu. Legitimizácia a nobilitácia vydaná v roku 1550 zahŕňala zároveň aj armáles, t.j. potvrdenie používania a udelenie erbu, aj s jeho vyobrazením a opisom.¹⁷ Hoci panovník späťne ustanovil manželský pôvod Jána Kružiča a spochybňovanie tohto rozhodnutia nariadil trestať vysokou pokutou, ešte aj po desaťročiach sa objavovali pochybnosti a podozrenia o Kružičovom zákonitom pôvode.¹⁸

Správy hradného panstva sa Ján Kružič zhostil zvlášť energicky, pričom pri presadzovaní záujmov postupoval i z pozície sily. Dvom trnavským kupcom zadržal voly, lebo v Čelovciach nezaplatili mýto a v Devičí hnali voly cez polia. V Sebechleboch a Hontianskych Nemciach zabral Ostrihomskej kapitule desiatok. Rovnako v Sebechleboch dal zadržať sudy s vínom, ktoré viezli banskoštianickí mešťania. Po st'ažnostiach dotknutých strán Ferdinand I. adresoval Jánovi Kružičovi mandáty, v ktorých mu nariadil spory urovnat' a navrátiť veci do pôvodného stavu. Kružič sa následne pred obvineniami bránil a svoje konanie zdôvodňoval porušovaním práva.¹⁹ Väčší rozsah nadobudli spory s poddanými Čabradského panstva.

215, č. 196; RUGONFALVI KISS, I. (ed.): *A Magyar Helytartótanács*, s. 151, č. 130, s. 181, č. 160-161; KENYERES, I. a kol. (eds.): *XVI. századi uradalmi utasítások*, s. 136.

¹⁶ PROCHÁZKA-EISL, G. – RÖMER, C. (eds.): *Osmannische Beamtenbeschreibungen*, s. 56-57, č. 11.

¹⁷ Porovnaj preklad č. 2. Podľa Ivana Bojničíca Ferdinand I. už v roku 1529 uzákonil pôvod Jána Kružiča a udelil mu právo používať rodový erb. BOJNICKIĆ, I.: *Der Adel von Kroatien*, s. 98. Autor sa odvoláva na zápis v ríšskom registri, na príslušnom mieste sa však nachádza iba legitimizačná listina z roku 1550.

¹⁸ HYROS, Š. N.: *Zámok Ljukava a jeho páni*, s. 188.

¹⁹ MNL-OL, MKA, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551 – no. 87, 113; ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 23, Kniha odpisov 1554 – 1556, nepag.

V liste panovníkovi poddaní opísali násilnosti, väznenie, krádeže, vynucovanie neprimeraných platieb a poškodzovanie práv, ktorých sa Ján Kružič dopúšťal so svojimi husármami v Prenčove, Krnišove a Beluji. Poddaní mienili ujst', ak sa ich postavenie nezlepší. V liste Uhorskej komore obvinenia Kružič označil za vymyslené a žiadal o vyslanie komisárov, ktorí by prípad vyšetrili, zároveň sa však sám ponúkol, že spor vyšetri pre súdom Hontianskej stolice. Je otázne, do akej miery napäťe vzťahy s poddanými viedli k meškaniu opevňovacích prác v Krupine. Na jar v roku 1552 Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve Jánovi Kružičovi znova nariadil, aby svojich poddaných vyslal opevňovať Krupinu.²⁰

V auguste roku 1552 v regióne došlo k prvému väčšiemu ozbrojenému konfliktu s osmanskou stranou. Príprav na vojenské stretnutie, ktorého cieľom bolo vydobyť z osmanských rúk pevnosť v Poiplí, sa zúčastnil aj čabradský kapitán Ján Kružič. Zabezpečoval prevoz diel zo Zvolena, za čo mu mesto uhradilo náklady na krmivo pre kone. O pomoc pri prevoze výzbroje žiadal aj Banskú Štiavnicu, mesto sa však zdráhalo kone poskytnúť, lebo ich potrebovalo na odčerpávanie vody z baní.²¹ Zhromaždené vojsko, ktorému velil Erazmus Teuffel, podporil Ján Kružič stotinou jazdcov. Napriek početnej prevahе uhorského vojska podporovaného talianskymi a nemeckými oddielmi 10. augusta 1552 pri Plášt'ovciach zvítazila osmanská strana, čím si ďalej upevnila svoju pozíciu v oblasti.²²

Po prehratej bitke došlo na začiatku jesene k urýchlenej reorganizácii obrany. Kráľ poveril predsedu Uhorskej komory Františka Thurza, aby spolu s Jánom Balassom (brat medzičasom omilosteného Melchiora Balassu) dohliadal na Čabrad'. Thurzo s Balassom poslali na hrad svojich úradníkov, pričom Kružič bol vtedy zrejme odvolaný z funkcie hradného

²⁰ GÁCSOVÁ, A. (ed.): *Dokumenty k protifeudálnym bojom*, s. 94-96, č. 42. Pozri aj preklady č. 3 a 4.

²¹ MALINIAK, P.: K pôsobeniu Jána Kružiča, s. 215; MATUNÁK, M. (ed.): Adatok az 1552-iki honti hadjárat, s. 458-459, č. XII.

²² MATUNÁK, M.: A palásti csata, s. 245; TEJNIL, E.: K dejinám tureckého panstva I, s. 186-187.

kapitána, dokonca prišiel o časť majetku. St'ažoval sa preto na Balassu u panovníka. Ferdinand I. následne v októbri roku 1552 Jánovi Balassovi nariadil, aby Jánovi Kružičovi ihned vrátil a dovolil prevziať všetky jeho majetky, vrátane zajatých Turkov.²³ Do diania v regióne v tom čase vstúpil aj ďalší ambiciozny muž, Rafael Podmanický. V novembri 1552 zhromaždil 1000 vojakov pechoty. Väčšina z nich sa nachádzala v Krupine, ďalších mal rozmiestniť na okolitých pevnostach od Pukanca po Haličský zámok. V skutočnosti tam však poslal sotva polovicu vojakov. Navyše, takmer všetci z nich boli Česi alebo Slováci, ktorí sa podľa vojenského velenia neosvedčili ako vojaci.²⁴ Hlavný vojenský veliteľ v Uhorsku gróf Sforza Pallavicini preto odporúčal panovníkovi, aby nevymenoval Rafaela Podmanického za veliteľa pohraničnej obrany. Určité obavy mohli azda vyvolávať aj predchádzajúce Podmanického aktivity, najmä jeho snahy o ovládnutie hradu Čabrad'.²⁵ Pri rozhodovaní, komu bude zverená obrana celej oblasti, napokon padla voľba na Jána Kružiča. V roku 1553 bol vymenovaný do funkcie krupinského kapitána. Podliehal mu pritom aj okolité pevnosti Čabrad', Bzovík a Sitno.²⁶

V rámci uhorsko-osmanských konfliktov sme vd'aka výskumu Markusa Köhbacha dôkladne oboznámení so spôsobom šírenia správ a so strategickými rozhodnutiami počas zápasu o hrad Fiľakovo v roku 1554. Ako je známe, osmanskí vojaci obsadili hornú časť hradu v noci medzi 7. a 8. septembrom. Hoci uhorské pomocné oddiely asi dvojnásobne prevažovali nad vojskom budínskeho pašu, k otvorenému boju medzi nimi nedošlo

²³ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 67, Konv. B, fol. 136.

²⁴ ... *vix dimidiā partem istorum in his locis esset, et fere omnes isti sunt Scavi, qui nihil valent.* ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 69, Konv. B, fol. 19-20. Predtým Podmanický informoval Ferdinanda I., že nemá uhorských vojakov, ale všetci sú Česi (*sed omnes Bohemos*). ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 67, Konv. C, fol. 58-59.

²⁵ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 69, Konv. B, fol. 23; LUKINICH, I. (ed.): *A podmanini Podmaniczký III*, s. 275-276, č. 119, s. 323-325, č. 146.

²⁶ MATUNÁK, M.: Pálffy Miklós, s. 74. Inštrukciu alebo menovací dekrét pre Jána Kružiča dosiaľ nepoznáme.

a osmanská posádka napokon ovládla 21. septembra celý hrad.²⁷ V uvedenom čase dokumentuje séria listov Jána Kružiča určených hlavnému veliteľovi Sforzovi Pallavicinimu aktívne Kružičove účinkovanie, ale súčasne aj problémy so získavaním spoľahlivých informácií, a s vydržiavaním vlastnej vojenskej posádky.²⁸ Samostatný problém predstavovalo nadmerné pitie alkoholu a uvoľnená disciplína hradnej posádky na Čabradi, z čoho pramenili Kružičove nedorozumenia s nadriadenými.²⁹ Pád Fiľakova priniesol ďalšie oslabenie uhorských obranných pozícii. Od októbra 1554 sa stretávame s martaľovcami, ktorí chystali prepady niektorých obcí v severnej časti Čabradského panstva a v novembri uniesli niekoľko obyvateľov Krupiny. Osmanská strana vyvíjała sústredený nátlak i prostredníctvom výhražných listov. Prvým dosiaľ známym je list budínskeho beglerbega Tujguna, adresovaný Jánovi Kružičovi 13. novembra 1554. Obsah listov je zväčša totožný. Pod hrozbou plienenia obvykle požadujú, aby im jednotlivé obce vzdali hold a platili dane. Zároveň nám podávajú cenné správy o živote v uhorsko-osmanskom pohraničí. Panovnícky dvor zastúpený arcivojvodom Maximiliánom vzhľadom na vzniknutú situáciu a správy o pripravovaných útokoch nabádal Jána Kružiča na zvýšenie ostrážnosti. S osmanskou stranou mal aj v mene mesta Krupina rokovat' len Kružič. Z korešpondencie vybočuje list budínskeho beglerbega Aliho napísaný v závere roku 1556. Odráža záujem obidvoch strán vymenit' alebo vykúpiť zajatcov, pričom iniciatíva vzišla od Kružiča. Pozoruhodné kultúrne prejavy dokumentuje list novohradského sandžakbega Hasana z roku 1558. Jánovi Kružičovi dokazuje, že počas vojenskej zrážky (zrejme počas bitky pri obci Kaza) nebol zranený a uštipačne

²⁷ KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 92, 183-184; BEŇKO, J.: Obrana stredoslovenských, s. 6-7.

²⁸ KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 93-104, 110-111, 116, 118, 128. Porovnaj preklady č. 5-12.

²⁹ Incident vyvolaný opitými vojakmi azda využili krupinskí mešťania a požiadali panovníka, aby Kružičovi opäťovne zakázal dovoz cudzích vín do mesta. Pozri preklady č. 14 a 16. Problémy s posádkou na Čabradi však trvali naďalej. THALY, K.: Csábrág vára (Történeti rajz), s. 28.

ho pozýva k sebe na návštevu.³⁰ Osmanské listy tým popri politickom vývoji v neposlednom rade vypovedajú aj o neformálnej komunikácii a prejavoch obojstranného záujmu.

V okruhu Jána Kružiča nachádzame osoby, ktorým vojenská služba napomohla k úspešnej životnej dráhe. V niektorých prípadoch išlo o cudzincov, ktorí v Uhorsku zaznamenali spoločenský vzostup. Takéto ambície odráža odporúčací list, ktorý Ján Kružič vydal v septembri 1554, počas zápasu o Fiľakovo, pre svojho služobníka, či azda presnejšie úradníka Václava z Görlitzu. V šiestom roku služby ho Kružič s dobrým odporúčaním prepustil k Sforzovi Pallavicinimu do Rábu, kde chcel Václav ďalej pôsobiť.³¹ Podľa menných zoznamov vyhotovených počas muštrovania z rokov 1556 a 1559 v krupinskej posádke popri menšom oddiele nemeckej a českej pechoty dominovali vojaci domáceho uhorského pôvodu. Medzi husármami nachádzame najmä hontianskych, prípadne novohradských zemanov (z rodu Domaniky, Ebeczky, Sipeky, Soós, Thúry, Varbóky a pod.). Od roku 1556 v jazdeckom oddiele slúžil i Kružičov krajan Juraj Barbarič, prezývaný aj Horváth. Vytvoril si príbuzenské a majetkové väzby k miestnej šľachte, ktoré podporovali jeho ďalšie pôsobenie na poste kapitána v Pukanci a tiež v úrade zvolenského župana.³² V roku 1559 v jazdeckom oddiele popri Barbaričovi vystupuje aj František Kamper. Išlo o pôvodom rakúskeho šľachtica, ktorý bol následne vojakom na Čabradi. Neskôr, podľa Michala Matunáka v hodnosti kapitána, je doložený na Sitne. Po presídlení do Bratislavu už Kamper pôsobil ako správca soľnej komory, radca kráľovskej komory a bratislavský tridsiatkár.³³ Podobne, ako Barbarič a Kamper,

³⁰ ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140; MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 5; KOPČAN, V.: Turecké listy a listiny, s. 105-122; PROCHÁZKA-EISL, G. – RÖMER, C.: Raub, Mord und Übergriffe, s. 255-258. Pozri preklady č. 13-22.

³¹ Pozri preklad č. 9.

³² MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, Registrata, fasc. 23, num. 7 (a), pag. 69; PALÁSTHY, P. (ed.): *A Palásthyak II*, s. 89, č. 99, s. 165-168, č. 176. Pukanecký kapitán v rokoch 1567 – 1576. Zvolenský župan a kapitán v rokoch 1576 – 1588. MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 155, 184; KENYERES, I.: *Uradalmak és négvárák*, s. 240, 333.

³³ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 12-13. Ako voják na Čabradi vystupuje v armálese, ktorý pre Františka Kampera vydal Ferdinand I. na Bratislavskom

aj Kružič bol *homo novus*, preto môžeme uvažovať, do akej miery si osoby z tejto kategórie vzájomne pomáhali budovať zázemie a prípadne ovplyvňovali svoj kariérny postup.

Svoje postavenie si Ján Kružič posilnil v októbri roku 1558, keď mu Ferdinand I. za 7000 zlatých udelil do zálohu Čabradské panstvo. Okrem iných podmienok sa Kružič zaviazal, že z vyplácanej sumy postupne vynaloží 2000 zlatých na obnovu a dobudovanie opevnení a stavieb na Čabradi a Sitne tam, kde to určí komisár Uhorskej komory Ján Scharberger a staviteľ Francesco de Pozzo.³⁴ V januári roku 1559 si Ján Kružič pozíciu ďalej zvýraznil sobášom s dcérou Petra Pálffyho, vtedy 17-ročnou Katarínou Pálffyovou.³⁵ Týmto krokom si Pálffyovci mohli zabezpečiť vplyv na svoje niekdajšie majetky aj napriek zmenám vo vlastníckych vzťahoch. Sobáš s Katarínou Pálffyovou naopak Jánovi Kružičovi vytvoril predpoklady pre uplatnenie v prostredí uhorskej aristokracie. Svadby boli už tradične nástrojom pre integrovanie do vyšej spoločnosti a realizovala sa nimi politická a ekonomická diplomacia. Svadobné hostiny boli zároveň miestom stretnutí a utvárania nových kontaktov. Azda aj čerstvý manželský zväzok prispel k tomu, že v novembri roku 1559 nachádzame Jána Kružiča spolu s Petrom Pálffym v zozname hostí pozvaných na svadbu Anny Slunjskej (Szlúny), chovankyne uhorského palatína a miestodržiteľa Tomáša Nádasdyho na jeho dvore v Sárvári.³⁶ Nevieme, či z reálnych dôvodov, alebo len deklaratívne v rovnakom čase Peter Pálffy s manželkou Žofiou Dersffyovou a so svojimi detmi (aj s dcérou Katarínou) predniesol stážnosť najprv pred Bratislavskou a následne aj pred Nitrianskou kapitolou. Pálffyovci protestovali

hrade 16. novembra 1563. MNL-OL, Magányújtemények, X 7707, Dr. Szeleczky Adorján birtokában levő családi iratok, 3. felvétel. K Sitnu viac MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 11-12. V liste vydanom na Sitne 15. júla 1565 podpísaný ako František Khampffer. Nijako sa však netituluje. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 2, no. 233. K úradom v Bratislave porovnaj FEDERMAYER, F.: Kamperovci zo Scharffenecku, s. 12-15.

³⁴ ŠA BB, KC I, inv. č. 226. Pozri aj preklady č. 21 a 23.

³⁵ PÁLFFY, G.: A Pálffy család, s. 27, 29.

³⁶ KÁROLYI, Á. – SZALAY, J. (eds.): *Nádasdy Tamás*, s. 51; SÖPTEI, I.: Főúri esküvő, s. 12. K funkciám svadieb prehľadne VOREL, P.: Aristokratické svatby, s. 194-201.

proti krokom Ferdinanda I. a vyjadrili nesúhlas s tým, aby ich dedičné Čabradské panstvo panovník komukol'vek daroval, predal, alebo zálohoval.³⁷

K zásadnej zmene v živote Jána Kružiča došlo v apríli roku 1562, keď zvolenský župan a hlavný kapitán banských miest Ján Balassa zorganizoval vojenskú výpravu na vydobytie pevnosti Sečany z osmanských rúk. Výprava skončila porážkou uhorského vojska, pričom Kružiča spolu s inými veliteľmi zajali, odviezli do Konštantínopola a na znak víťazstva darovali sultánovi.³⁸ Počas zajatia spravovala zálohované majetky manželka Katarína Pálffyová. Často sa zdržiavala na hrade Sitno, odkiaľ urovnávala Kružičove predchádzajúce spory s Krupinou. Za účasti svojho strýka, pred dunajského hlavného kapitána Štefana Dersffyho sa podieľala aj na zabezpečovaní obrany regiónu.³⁹ K prepusteniu Jána Kružiča došlo počas urovnávania uhorsko-osmanských vzťahov. Po nástupe nového uhorského kráľa Maximiliána patrilo obnovenie predtým vyplácaného tribútu k ústredovým krokom voči Osmanskej ríši. V januári roku 1565 doručil tribút do Konštantínopola zástupca Uhorskej komory Juraj Albani a spolu s ním aj Ákoš Csaby a Michal Černovič. Udalosti počas ich cesty zaznamenal ďalší člen sprievodu, Jakub Betzek. Po zaplatení sumy 30 000 toliarov veľkovezír Ali paša na znak dobrej vôle 16. februára oficiálne prepustil Jána Kružiča a umožnil mu pripojiť sa k vyslancom. Sprievod sa v Konštantínopole zdržiaval ešte niekoľko mesiacov a na cestu späť sa vydal až 13. augusta. Betzeckov cestovný denník zachytáva i niektoré Kružičove postoje. V kontakte so zástupcami nepriateľskej strany volil diferencovaný prístup, pričom zohľadňoval spoločenské postavenie. Koňa, ktorého mu chcel darovať bližšie neznámy osmanský aga (veliteľ, zrejme oddielu janičiarov) povýšenecky odmietol. Naopak, počas audiencie 4. októbra v Budíne pobozkal pašovi Arslanovi ruku a ponúkaného koňa prijal. Následne už Kružič pokračoval cez Komárno a Bratislavu do Viedne, kde ho prijal a vypočul

³⁷ Originály oboch listín sú pod rovnakou signatúrou. ŠA BB, KC II, no. 2363.

³⁸ HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 38-41; PÁLFFY, G.: Účast' rodiny Balašovcov, s. 151-152; MALINIAK, P.: Pomoc alebo hrozba?, s. 162-164.

³⁹ MATUNÁK, M.: Pálffy Miklós, s. 75; BEL, M.: *Notitia Hungariae novae IV*, s. 689; FARKAS, Gy. a kol. (eds.): *A török kor*, č. 1565/9.

panovník.⁴⁰

Kráľ opäť vymenoval Jána Kružiča do funkcie kapitána v Krupine, kde sa s ním následne stretávame pri obrane regiónu.⁴¹ V jeho zálohovej držbe naďalej nachádzame Čabradské panstvo spolu so Sitnom. Zrejme aj kvôli stavebným prácам na Čabradi a Sitne, ktoré Jánovi Kružičovi spôsobili značné dlhy a pohľadávky voči erárnej pokladni, dosahovala hodnota zálohovaných majetkov v roku 1568 prinajmenšom 5600 zlatých. Okrem toho v roku 1569 získal Kružič od kráľa Maximiliána do zálohu hradné panstvo Likava v Liptovskej stolici za 25 000 zlatých.⁴² Zároveň po smrti Štefana Dersffyho kráľ poveril Jána Kružiča dočasným velením nad Preddunajským obvodným hlavným kapitanátom. Išlo o najvyššiu vojenskú funkciu, ktorú Kružič dosiahol. Následne pozorujeme jeho aktívne vystupovanie vo vnútropolitickej konfliktoch. V októbri 1569 boli na zasadnutí uhorského snemu v Bratislave zatknutí Ján Balassa a jeho švager Štefan Dobó. Po obvinení zo zrady panovníka a prípravy sprisahania na strane sedmohradského kniežaťa Jána Žigmunda boli uväznení na Bratislavskom hrade. Obvinenia proti nim dosvedčil Ján Kružič a spolu s ním aj správca Banskobystrického mediarskeho podniku Ulrich Dreiling a banskoštiavnický mešťan Pavol Rubigall. Okrem vzájomných úzkych kontaktov sa podľa Árpáda Károlyiho výhrady k ich svedectvu týkajú skutočnosti, že správy mali čiastočne z druhej ruky a voči Balassovi mohli byť zaujatí, čo sa týka hlavne Kružiča.⁴³ Na začiatku roku 1570 uhorský kráľ Maximilián

⁴⁰ NEHRING, K. (ed.): *Jakob von Betzek. Gesandtschaftsreise*, s. 32, 34, 48, 55-56. Porovnaj MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 12; GÖMÖRY, G.: Egy császári követség, s. 625; PETRITSCH, E. D.: *Abenteurer oder Diplomaten?*, s. 258-260.

⁴¹ Počas Kružičovej neprítomnosti boli v rokoch 1562 – 1566 krupinskými kapitánmi František Ujfalussy a Sebastián Ujlaky. MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 6-14. Pozri preklady č. 26-27. Porovnaj MEIER, J. – PIIRAINEN, I. T. – WEGERA, K.-P. (eds.) *Deutschsprachige Handschriften 2*, s. 649.

⁴² Splatenie časti dlhu Kružič požadoval ešte pred tým, ako sa dostal do zajatia. Pozri preklad č. 24. ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140; KENYERES, I.: *Uradalmak és végvárak*, s. 96-99.

⁴³ PÁLFFY, G.: Kerületi és végvidéki főkapitányok, s. 270-271; MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 14; KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 574-575.

udelil Jánovi Kružičovi barónsky titul, čím ho oficiálne povýšil medzi magnátov. Za zvolenského župana namiesto uväzneného Balassu vymenoval Tomáša Pálffyho, Kružičovho švagra. Popri vojenských zásluhách boli tieto kroky nepochybne prejavom priazne panovníka za služby, ktoré Ján Kružič preukázal v prebiehajúcom súdnom procese proti Balassovi. Vo väzení Ján Balassa zotrval do 8. marca 1570. Pod zámienkou, že sa ide podmodlit', vtedy medzi ôsmou a deviatou hodinou večer ušiel cez dieru v múre. Zástupcovia Uhorskej komory ešte v tú noc vypravili k Jánovi Kružičovi posla s listom. Informovali ho o úteku a žiadali ho, aby ihned' vyslal hliadky na zadržanie Balassu, ak sa niekde objaví. Nestalo sa tak. Jánovi Balassovi sa podarilo ujsť na Modrý Kameň a neskôr do Poľska.⁴⁴ Kroky proti Balassovi, na ktorých sa Kružič aktívne podieľal, môžeme považovať za vyvrcholenie ich vzájomnej rivalry, upodozrievania a nezhôd.

Osmanská strana v rovnakom období vyvíjala nátlak na mesto Puškin a severnú časť Čabradského panstva. Cieľom vyhrážok, ale aj prepádov a plienenia bol zámer podriadiť si celú oblast' a odvádzat' pravidelné dane.⁴⁵ K výraznému mocenskému posunu došlo po páde Modrého Kameňa, ktorý osmanské oddiely dobyli po krátkom obliehaní v polovici júla roku 1575. Atmosféru krátko pred obsadením hradu dokresľujú listy modrokamenského veliteľa Petra Romhányiho, ktorý naliehavo žiadal okolitých kapitánov, medzi nimi aj Jána Kružiča, o urýchlenú pomoc.⁴⁶ Po zaujatí Modrého Kameňa a zakrátko aj Divína pozorujeme snahy o ďalší postup Osmanov do banskoštiavnického okolia, čím by sa región Krupiny a Zvolena dostal do zovretia. Záujem o ovládnutie Svätého Antona a blízkych obcí odrážajú listy budínskeho beglerbega Mustafu. Pod hrozbou plienenia v nich žiadal Kružiča o podriadenie (vzdatie holdu), čím požadoval zmenu

⁴⁴ PÁLFFY, G.: Baróni a magnáti, s. 20, 24; KENYERES, I.: *Uradalmak és régvárak*, s. 240; KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 583. Pozri aj preklady č. 32 a 33.

⁴⁵ MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 157-158, 163. Pozri preklady č. 30, 31 a 34.

⁴⁶ Pozri preklad č. 36. Porovnaj aj preklad listu Petra Romhányiho zvolenskému županovi Jánovi Pethőovi a list Petra Romhányiho krupinskému podkapitánovi Fabiánovi Nagyovi. HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 161-162, č. 9; ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 958.

mocenských pomerov „mierovou“ cestou. V tomto rozpoložení Ján Kružič žiadal panovnícky dvor o účinnú podporu a pokyny, pričom sám navrhoval podniknúť protiútoky do pohraničných sandžakov.⁴⁷

Od polovice 70. rokov pozorujeme Kružičov spoločenský vzostup, ktorý ho postupne vzdľaloval od jeho vojenskej služby v Krupine. Ešte v roku 1574 panovník vymenoval Jána Kružiča do úradu liptovského župana.⁴⁸ Týmto krokom si Kružič upevnil svoju pozíciu v Liptove, kde už vlastnil Likavské panstvo. Väčšie majetky Kružič nadobudol v roku 1575, keď mu kráľ Maximilián dal za 132 000 toliarov do zálohu hradu a panstvá Svätý Jur a Pezinok v Bratislavskej stolici.⁴⁹ O rok neskôr však panovníka žiadal, aby Svätý Jur s Pezinkom udelil do zálohu novým majiteľom kvôli úhrade jeho vlastných dlhov. Dozvedáme sa, že v uplynulom období si Ján Kružič požičal 45 000 zlatých od Pavla Rubigalla a 12 000 zlatých od Tomáša, Jána, Štefana a Mikuláša Pálffyho. Obidve uvedené panstvá dal kráľ preto do zálohu Kružičovým veriteľom. Pretože Pavol Rubigall medzitým zomrel, pôžičku Ján Kružič splatil jeho vdove a potomkom.⁵⁰ Rodinné väzby s Pálffyovcami a kontakty s podnikateľom a humanistickým vzdelancom Pavlom Rubigallom viedli k utvoreniu finančných záväzkov, pričom môžeme usudzovať, že v týchto vztáhoch prevažovala vzájomná dôvera.

Získanie Svätého Jura s Pezinkom naznačuje Kružičov záujem presídlit' sa bližšie k Bratislave a Viedni. V dokumentoch z roku 1576 vystupuje ako krupinský kapitán poslednýkrát. Vo funkcií ho vystriedal niekdajší čabradský kapitán a krupinský podkapitán Fabián Nagy.⁵¹ Ambície Jána Kružiča smerovali k uplatneniu na dvore novozvoleného uhorského kráľa Rudolfa. Popri Kružičových zásluhách vo vojenstve a dovtedajšom úradnom pôsobení mu k postupu mohlo dopomôcť aj jeho príbuzenstvo. I keď

⁴⁷ Pozri preklady č. 37-40. MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 17-19; KOPČAN, V.: Hontianska stolica, s. 147.

⁴⁸ Pozri preklad č. 35.

⁴⁹ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 1107-1108.

⁵⁰ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii IV, pag. 46-47. Ku kontaktom s Rubigallom pozri preklady č. 25 a 27.

⁵¹ MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 18-19.

nadálej pôsobil ako liptovský župan, zastával už aj funkciu hlavného kráľovského dvormajstra a cisárskeho radcu.⁵² Počas pôsobenia pri dvore sa azda zrodil i plán sobáša jedinej dcéry Jána Kružiča, Heleny Kružičovej s Maximiliánom Dietrichsteinom, synom tajného radcu a hlavného cisárskeho dvormajstra Adama Dietrichsteina.⁵³ Na sklonku života Ján Kružič myslal na zabezpečenie svojej rodiny. Na jeseň roku 1579 dostal od kráľa Rudolfa súhlas, aby manželka Katarína a dcéra Helena mohli slobodne disponovať všetkými jeho majetkami v Uhorsku.⁵⁴ Podľa záznamu, ktorý si poznačila Katarína Pálffyová, zomrel Kružič vo Viedni 9. júla 1580. Vo Viedni, v dvorskom kostole sv. Augustína, bol aj pochovaný. Pochovávanie uhorských šľachticov do hrobiek v blízkosti viedenského Hofburgu bolo v tom čase ešte zriedkavost'ou. Vyšší stupeň politickej integrácie šľachticov k panovníckemu dvoru a demonštrovanie ich prestíže pochovávanie začalo vo väčšej miere predstavovať až o niekoľko desaťročí.⁵⁵ V prípade Jána Kružiča môžeme zobrať do úvahy aj skutočnosť, že neobýval staré rodové sídlo a nezanechal ani mužského potomka, ktorý by ďalej rozvíjal rodovú tradíciu a pamäť.

* * *

Uverejnený výber z listov a listín, ktoré Ján Kružič vydal, alebo mu boli adresované, tvorí 40 dokumentov. Pri zostavovaní výberu sme uprednostnili tie písomnosti, ktoré odrážajú angažovanie v oblasti vojenstva a obrany v rokoch 1549 – 1576, keď Kružič zastával funkcie čabradského a krupinského kapitána. Niekoľko zaradených dokumentov z rovnakého obdobia zároveň dokresľuje postup v jeho úradnej a spoločenskej kariére.

⁵² V roku 1576 sa Kružičov švagor Mikuláš Pálffy stal najvyšším strieborným komorníkom. BÚŽEK, V. – PÁLFFY, G.: Integrace šlechty, s. 569; FALLENBÜCHL, Z.: *Mágyarország főmérlegűságai*, s. 85. Podľa Š. N. Hýroša bol Kružič aj sudcom kráľovskej kúrie. HYROŠ, Š. N.: *Zámok Lykava a jeho páni*, s. 191.

⁵³ Ich manželský zväzok nemal dlhé trvanie. Helena Kružičová zomrela v roku 1586 v Pezinku pri pôrode prvého dieťaťa. FUNDÁRKOVÁ, A.: „Nicht weniger hat auch, s. 390-391.

⁵⁴ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii IV, pag. 184-185.

⁵⁵ BEL, M.: *Trenčianska stolica*, s. 104-105; PÁLFFY, G.: A Pálffy család, s. 29; BÚŽEK, V. – PÁLFFY, G.: Integrace šlechty, s. 574-575.

Vzhľadom na početnosť a nerovnomerné zastúpenie prameňov v študovaných archívnych fondoch sme t'ažisko zvolili v 50. rokoch 16. storočia, keď v regióne dochádzalo k prvým väčším konfliktom s osmanskou mocou. V tomto časovom rámci sme uplatnili aj dve sondy do sledu užšie nadväzujúcich dokumentov zo septembra a novembra 1554. Zajatie Jána Kružiča naopak vytvorilo medzeru v produkcií písomností z rokov 1562 – 1565. Nemôžeme však vylúčiť, že budúce výskumy prinesú nové zistenia i k tomuto obdobiu.

Vo vztahu k vydavateľom a adresátom sme sledovali predovšetkým Kružičovu korešpondenciu s uhorskými veliteľmi (na úrovni hlavných veliteľov, i miestnych kapitánov), pričom uverejňujeme preklady všetkých výskumom zistených písomností. Rovnako uverejňujeme aj preklady všetkých doposiaľ známych listov od zástupcov osmanskej strany (prevažne od budínskych beglerbegov). Vo viacerých prípadoch ide o odpovede na Kružičove listy, predbežne však poznáme len jeden jeho list, určený budínskemu čavušovi Ibrahimovi. Preklady dopĺňa vzorka písomností, ktorých vydavateľom alebo adresátom bol panovnícky dvor a niektoré inštitúcie (Uhorská komora, Dvorská komora, Nitrianska kapitula). Samostatnú a mimoriadne početnú skupinu písomností tvorí korešpondencia Jána Kružiča s banskými mestami, do predkladaného výberu sme však zaradili len listy určené banskoštiavnickému mešťanovi Pavlovi Rubigallovi.

Z hľadiska jazyka výber tvorí 20 latinských, 10 maďarských a 10 nemeckých listov, alebo listín.⁵⁶ Vzhľadom na rôzny jazyk prameňov, ako aj skutočnosť, že časť písomností sa zachovala v odpisoch, sme zohľadňovali individuálny štýl vydavateľov. Pri preklade sme zároveň prihliadali na zrozumeitosť v súčasnom modernom jazyku. Doplnené alebo rekonštruované pasáže v texte sme odlíšili kurzívou v zátvorkách. Preklady dopĺňa stručný záhlavný regest s datovaním, údaje o stave zachovania, archívnom uložení resp. edovaní, ako aj vysvetľujúce poznámky s odkazmi na ďalšie zdroje.

⁵⁶ Prepis a základný preklad časti latinských textov sme realizovali na seminári z latinského jazyka s poslucháčmi jednoodborového štúdia historie. Staršie preklady niektorých maďarských a nemeckých textov uverejnili M. Matunák a J. Slávik, v tomto výbere sme však realizovali ich nové preklady.

Výber z listov a listín (1549 – 1576)

1. Mikuláš Salm, hlavný veliteľ kráľovského vojska v Uhorsku, vydáva inštrukciu čabradskému kapitánovi Jánovi Kružičovi. Vojenský tábor pri Čabradi 23. júna 1549. (preklad Pavol Maliniak, ďalej P.M.)
2. Uhorský kráľ Ferdinand I. uzákoňuje manželský pôvod Jána Kružiča so všetkými právami a udeľuje mu šľachtický titul. Viedeň 10. mája 1550. (P.M.)
3. Ján Kružič vysvetľuje Uhorskej komore nepravdivost' st'ažnosti poddaných Čabradského panstva. Čabrad' 9. marca 1552. (P.M.)
4. Uhorský kráľ Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve opäťovne prikazuje Jánovi Kružičovi, aby poslal poddaných Čabradského panstva budovať do Krupiny opevnenie a ďalšie stavby. Bratislava 22. marca 1552. (preklad Daniel Haas Kianička, ďalej D.H.K.)
5. Ján Kružič žiada levického kapitána Imricha Telekessyho o pomoc pri obrane Krupiny počas výpravy do Fiľakova obsadeného Turkami. Krupina 10. septembra 1554. (P.M.)
6. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci odtiahli z Fiľakova, ale v hornej časti hradu zostala turecká posádka. Vojenský tábor pri Divíne 12. septembra 1554. (D.H.K.)
7. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci sa zhromaždili v Sečanoch, preto odišiel z Divína do Krupiny a pozoruje situáciu. Krupina 15. septembra 1554. (P.M.)
8. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že región sa neubráni pred prípadným útokom Turkov a opäť žiada žold pre svojich vojakov. Krupina 21. septembra 1554. (P.M.)
9. Ján Kružič posielá svojho služobníka Václava z Görlitzu s odporúčacím listom do Rábu k maršalovi Sforzovi Pallavicinimu. Krupina 23. septembra

1554. (P.M.)

10. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že vojsko pašu sa vracia do Budína, avšak Turci tiahnu k Šomoške a Šalgovu, a zostali aj vo Fiľakove. Krupina 24. septembra 1554. (P.M.)
11. Bzovícky kapitán Ján Péchy oboznamuje Jána Kružiča o stave hradov Šalgov, Sobôtka a Šomoška a informuje o návrate pašu do Budína. Pred 27. septembrom 1554. (P.M.)
12. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci nena-padli Šalgov a Šomošku, obsadili Fiľakovo a paša sa vrátil do Budína. Kru-pina 27. septembra 1554. (P.M.)
13. Správca hradu Modrý Kameň Martin Deák upozorňuje Jána Kružiča, že pašove vojsko chce zaútočiť na oblast' banských miest, preto žiada vy-slat' poslov a vykonat' opatrenia na obranu. Modrý Kameň 2. novembra 1554. (preklad Imrich Nagy, ďalej I.N.)
14. Ján Kružič vysvetľuje predsedovi Uhorskej komory Františkovi Thur-zovi, že bol neprávom obvinený z incidentu, ktorý vyvolali opití vojaci na Čabradi. Krupina 11. novembra 1554. (I.N.)
15. Budínsky beglerbeg Tujgun paša odporúča Jánovi Kružičovi, aby pod-daným rozkázal platiť osmanskú daň, inak utrpia škodu. Budín 13. novem-bra 1554. (P.M.)
16. Uhorský kráľ Ferdinand I. opäťovne prikazuje krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi, aby v Krupine nečapoval dovezené cudzie víno. Viedeň 19. novembra 1554. (P.M.)
17. Rakúsky arcivojvoda Maximilián upozorňuje Jána Kružiča, aby chránil Krupinu pred úkladmi Turkov a prikazuje mu zachovávať prímerie. Viedeň 20. januára 1555. (P.M.)
18. Budínsky čavuš Ibrahim žiada Jána Kružiča, aby poslal krupinského a zvolenského richtára vzdat' Turkom do Budína hold, inak hrozí pliene-ním. Szolnok 19. júna 1555. (I.N.)

19. Ján Kružič odpovedá budínskemu čavušovi Ibrahimovi, vyjadruje počudovanie nad jeho žiadost'ou a vycíta mu porušovanie mieru. Krupina 28. júla 1555. (I.N.)
20. Budínsky beglerbeg Ali paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, súhlasí s výmenou ponúkaného zajatca a posiela požadované informácie o zajatých det'och. Budín 30. decembra 1556. (I.N.)
21. Ján Kružič pred komisármi Uhorskej komory potvrdzuje, že za 7000 zlatých prevzal od uhorského kráľa Ferdinanda I. do zálohu Čabradské panstvo. Čabrad' 18. októbra 1558. (P.M.)
22. Novohradský sandžakbeg Hasan oznamuje Jánovi Kružičovi, že pri vojenskej zrážke neboli zranení a vyhŕáža sa, že vypálili Svätý Anton a banské mestá. Vacov 22. novembra 1558. (I.N.)
23. Nitrianska kapitula dosvedčuje vyhlásenie Jána Kružiča, ktorý sa zaviazal plniť určené podmienky zálohovej držby Čabradského panstva. 22. marca 1559. (P.M.)
24. Ján Kružič oboznamuje Dvorskú komoru o dlhoch, do ktorých sa dostal kvôli vydržiavaniu vojakov a opevňovacím prácam na Čabradi a Sitne. Pred 14. septembrom 1561. (D.H.K.)
25. Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že vojsko začalo obliehať Sečany, dvaja poprední Turci boli zabité a dúfa vo víťazstvo. Vojenský tábor pri Sečanoch 1. apríla 1562. (D.H.K.)
26. Jágerský kapitán Gašpar Magóchy oznamuje Jánovi Kružičovi, že vojsko sedmohradského kniežaťa Jána Žigmunda sa pripravuje v Pešti na výpravu proti banským mestám. Jáger 1. marca 1566. (D.H.K.)
27. Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že jeho husári zajali dvoch Turkov a podľa nových správ paša v Budíne pripravuje t'aženie. Čabrad' 2. decembra 1566. (D.H.K.)
28. Čabradský kapitán Fabián Nagy oznamuje Jánovi Kružičovi, že Turci opevňujú Drégel' a plánujú obliehať Jáger. Čabrad' 24. marca 1567. (D.H.K.)

29. Ján Kružič žiada Uhorskú komoru o sľúbený prenájom arcibiskupského desiatku v Novohradskej stolici, ktorý chce využiť na žold pre svojich vojakov. Krupina 16. augusta 1568. (P.M.)
30. Ján Kružič oznamuje cisárskemu komisárovi Ulrichovi Dreilingovi, že Turci odohnali z Pukanca dobytok a navrhuje preto prijať prísnejsie opatrenia na obranu. Šurany 31. augusta 1568. (D.H.K.)
31. Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list a žiada, aby sa Pukanec podvolil Turkom, inak mesto utrpí škodu. Budín 28. apríla 1569. (I.N.)
32. Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi barónsky titul so všetkými právami aj pre jeho dedičov a potomkov. Praha 8. januára 1570. (P.M.)
33. Predstaviteľia Uhorskej komory upozorňujú Jána Kružiča, že Ján Balassa v noci ušiel z väzenia a žiadajú o pomoc pri jeho dolapení. Bratislava 9. marca 1570. (P.M.)
34. Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, popiera zodpovednosť za vypálenie Štefultova a hrozí mu veľkými škodami, ak za to vykoná odvetu. Budín 14. januára 1572. (I.N.)
35. Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi úrad liptovského župana s obvyklými právomocami, výsadami a úžitkami. Viedeň 22. januára 1574. (P.M.)
36. Správca hradu Modrý Kameň Peter Romhányi prosí Jána Kružiča o pomoc pri obrane hradu pred Turkami a odvoláva sa pritom na kresťanskú spolupatričnosť. Modrý Kameň 17. júla 1575. (I.N.)
37. Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdať hold Turkom, inak utrpia škodu. Budín 14. augusta 1575. (I.N.)
38. Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby dovolil mestám a dedinám platiť dane a vzdávať hold Turkom. Budín 28. septembra 1575. (D.H.K.)

39. Budínsky beglerbeg Mustafa paša opäťovne žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdat' hold Turkom, inak všetci bez varovania utrpia škody. Budín 30. apríla 1576. (I.N.)
40. Ján Kružič po predchádzajúcej prosbe opäťovne žiada rakúskeho arcivojvodu Ernesta o pokyny, ako má reagovať na plienenie a vyhŕážky Turkov. 28. októbra 1576. (D.H.K.)

1.

Vojenský tábor pri Čabradi, 23. jún 1549

Mikuláš Salm, hlavný veliteľ kráľovského vojska v Uhorsku, vydáva inštrukciu čabradskému kapitánovi Jánovi Kružičovi. Ustanovuje ňou velenie nad vojenskou posádkou, spravovanie hradného panstva, obnovu hradu Čabrad' a zaujatie obcí ovládaných Turkami.

Inštrukcia vznešenému Jánovi Kružičovi, kapitánovi dvesto uhorských vojakov určených na stráženie hradu Čabrad' a jeho príslušenstiev, ktorú má verne uplatňovať. Takto nasledovne: Najprv nech nanajvýš obozretne a starostlivo stráži hrad Čabrad' a v čase svojho kapitánstva ho nevydá z rúk nášho najšľachetnejšieho veličenstva, panovníka Svätej rímskej ríše, Uhorska a Čiech, do moci iných. Preto, pravda, nech sa striedajú po sebe denné stráže a nočné hliadky ustanovené na uvedenom hrade. Nech sa tam vydržiava osemdesiat uhorských vojakov pešieho vojska, najatých kráľovským veličenstvom. Úrad ich kapitánstva nech spravuje vznešený Ján Kružič. Títo ustavične a bez prerušenia majú stáť ozbrojení pri bráne, [kde sú] bašty a múry rozborené delami, nemôžu z hradu odísť bez príkazu pána hlavného veliteľa a nech sa vydržiavajú z vlastného žoldu. V prípade, že by niekedy nikde nezískali potraviny za peniaze, nech im ich zadováži z hradu kapitán za príslušnú cenu a nech ho vojací vo všetkom dovolenom a spravodlivom poslúchajú. Tretina vojska nech hliadkuje počas celej noci a brány hradu nech neotvára, ak to nie je nevyhnutné. Opilstvo je vojakom najprísnejšie zakázané. Tí, ktorí sa napriek tomu opijú, nech sú zaslúžene potrestaní. Ten istý Ján Kružič s osobitnou obozretnosťou nech úplne zabráni vojakom utláčať poddaných podliehajúcich Čabradi, ako aj iným panstvám. Tých však, ktorí obyvateľom spôsobia škody, nech potrestá. Avšak o takomto prípade nech priamo oboznámi hlavného veliteľa a nech očakáva jeho správu.

Ďalej vznešený Kružič, kapitán Ľahko vyzbrojenej jazdy¹ so svojimi

jazdcami nech zotrva pri hrade Čabrad' bez škôd na mieste hradu a jeho príslušenstvách. Podľa potreby nech ustanoví denné hliadky a na starostlivosť o ne nech tento istý Kružič obozretne obracia pozornosť dobrým slovom a užitočne, aby onen hrad zbavil všetkých nebezpečenstiev. Nech menovaný Ján Kružič nijako nezanedbá t'ažkosti, ktoré by husári² akokoľvek spôsobili obyvateľom podliehajúcim hradu, alebo komukoľvek inému. Ak nebudú chciet' prestat', nech [*o tom*] napiše pánovi veliteľovi.

Kamene a drevo na hrade nech oddelí, pozbiera a hrad vyčistí, a tiež nech zavolá tesárov, aby úplne zrútené strechy nanovo postavili a opravili tie, ktoré boli prederavené zbraňami. Baštu a iné múry, poškodené delami, nech rýchle znova opraví žrd'ovou ohradou alebo plotom a uzavrie s pomocou murára, ktorý nech tam stojí, kým múry neobnoví. Murár to môže poľahky robiť s kameňmi, nech sú mu teda naporúdzí, tak tiež nech ľahko získa vápno a piesok. Gule, ktoré počas obliehania vystrelili na hrad, nech dôkladne pozbiera, na miesto nech uloží trúbu³ a so všetkou obozretnosťou nech sa postará, aby sa nestratili.

Daň svätého Juraja od obyvateľov, ktorí dosiaľ nezaplatili, podľa starej obyčaje po poriadku nech vyberie a vynaloží na obnovu hradu. Aby sa však t'archy poddaných, ktoré dosiaľ najviac znášajú, dajako zmiernili, nech zvolá ten istý Kružič všetky mestečká a obce, ktorých obyvatelia kdekoľvek na majetkoch zotrívajú, a pretože každý z nich oddávna peniazmi, vínom, obilím, kurencami, husami, právami, horami,⁴ desiatkami, deviatkami a robotami je povinný platiť, nech to po poriadku a dôkladne zaznamená, aby kráľovské veličenstvo o príjmoch obyvateľov a úžitkoch hradu malo vedomosť a nech to s overením úplne spisané hned' pošle pánovi hlavnému veliteľovi. Rovnako s overením nech označí pánovi veliteľovi majetky šľachticov a všetkých ostatných, ktoré majitelia hradu Čabrad' nezákonne obsadili.

Zajatcov, pretože mnohí sú na hrade vo veľmi dobre upevnených okovách, nech drží a bez vedomia pána veliteľa nech nikoho neprepustí, ale na ustavičnú prácu na stavbách jednako nech ustanoví osoby, aby ich obozretne strážili a aby nenadobudli prílišnú slobodu, v noci nech sú zavretí vo väzení. Ak by niektorí poddaní tak dlho nezaplatili daň, ten istý Kružič

nech opäťovne vyšle výbercov na vymáhanie dane. K tomu niektoré obce podliehajúce pod Čabrad' sú zaviazané platiť daň tiež Turkom, [preto] nech zistí ten istý Kružič, či počas vpádov Turci väčšinu obsadili, alebo či niektorí boli daní zbavení a ak by ich teraz mali Turci v úmysle obsadiť, nech neprenehá bez vôle pána hlavného veliteľa znova ich Turkom obsadiť, ibaže by prijal správu od pána veliteľa.

Napokon uvedený Ján Kružič má verne vykonávať nielen predpísané články, ale aj o akýchkoľvek iných naskytnutých úlohách na úžitok kráľovského veličenstva nanajvýš obozretne uvažovať, o veľmi obťažných úlohách a záležitostach však musí vždy pána hlavného veliteľa oboznámiť a jeho rozhodnutie očakávať. Kráľovské veličenstvo od neho najväčšmi žiada vernosť a on sám to má najviac robit¹.

Dané v kráľovskom tábore postavenom pri Čabradi,⁵ dvadsiaty tretí deň júna, roku Pána tisíc päťsto štyridsať deväť.

Mikuláš, gróf zo Salmu a Neuburgu⁶
nateraz hlavný veliteľ kráľovského veličenstva

Súčasný odpis v knihe inštrukcií z archívu Uhorskej komory, latinsky. MNL-OL, MKA, E 136 Instructiones, A 2218, Liber instructionum III, fol. 314-317 (Másolati könyvek, mikrofilm 3958); MALINIAK, P. (ed.): K pôsobeniu Jána Kružiča, s. 216-219, č. 1. V záhlaví poznámka: Inštrukcia vzniesenému Jánovi Kružičovi, kapitánovi dvesto uhorských vojakov určených na stráženie hradu Čabrad' a jeho príslušenstiev 1.5.4.9.

¹ V inštrukcii: „Caeterum egregius C. aequitum levis armatura capitaneus“. Skratku „C.“ rozpisujeme „Crusith“ vzhladom na titulovanie „egregius“. Zachovaný odpis inštrukcie používa skratku Kružičovho mena len na tomto mieste.

² V inštrukcii doslovne: „huzarones“.

³ Bez bližšieho vysvetlenia „tuba“. Išlo zrejme o hlásnu trúbu.

⁴ Zisky z hôr odvádzali viaceré obce Čabradského panstva (najmä v jeho severnej časti),

odkial' poddaní vozili na hrad drevo. MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, Registrata, fasc. 4, num. 11, pag. 4-20.

⁵ „Actum in castris regiis pene Schabrag positis“. *Išlo zrejme o polný tábor, zriadený počas obliehania hradu.*

⁶ *Gróf Mikuláš Salm mladší, hlavný vojenský veliteľ pre Uhorsko, Chorvátsko, Slávónsko a dolnorakúske krajiny v rokoch 1546 – 1550. PÁLFFY, G.: A császárváros védelmében, s. 257-258.*

2.

Viedeň, 10. máj 1550

Uhorský kráľ Ferdinand I. uzákoňuje manželský pôvod Jána Kružiča so všetkými právami a udelenie mu šľachtický titul. Zároveň mu dovoľuje používať rodové meno a erb, ktorý vyobrazuje a opisuje. Každý, kto poruší tieto rozhodnutia, zaplatí pokutu 50 mariek zlata.

Ferdinand, kráľ, atď., vznešenému nášmu vernému, drahému Jánovi Kružičovi, kapitánovi nášho hradu Čabrad' v našom Uhorskom kráľovstve, [vyjadrujeme] našu kráľovskú priazeň a [prajeme] všetko dobré. Niet pochýb, že panovnícka sláva, vonkoncom nie naostatok, spočíva v zbraniach. Ved' vonkoncom nie bez osahu sa dbá, aby sa s ich pomocou mohol zožať blahodarný plod mieru a na úžitok verných poddaných byť ešte viac nápmocný. A s prihliadnutím na kráľovský úrad, ktorý nám bol udelený najlepším a najvyšším Bohom, uznávame dôstojnú obranu mieru takým horlivým duchom, aby sme spravovali, a predovšetkým aby sme ctili, ako je vhodné, povahu zbraní aj udatnosť ducha a skutky preslávneho vojenstva, ktoré majú vo zvyku povestnými znalosťami a ostatnými vedomosťami preukazovať vznešenosťi. Teba veru treba právom počítať k takýmto mužom vynikajúcim v zbrani, lebo si nám a našej korune v tomto našom Uhorskom kráľovstve ako statočný a nebojácný rytier po mnohé roky proti nepriateľom krest'anstva Turkom a najnovšie proti mnohým povstalcom a našim protivníkom, aj pri obliehaní ich najpevnnejších hradov, ktoré od týchto povstalcov boli dobyté, preukazoval služby tak udatne, verne a obozretne, že si nám tým obzvlášť drahocenne a milo prejavil svoje znamenité zásluhy, ktoré si sebe a svojmu potomstvu zadovážil svojou výnimočnosťou a neskromnou slávou. Neváhame Ti ako nášmu kapitánovi zveriť náš hrad Čabrad', pri obliehaní ktorého si sa prejavil veľmi statočne. Pre Tvoju ozajstnú vernosť Ti prechovávame priazeň a úctu, aby si nám a svätej korune nášho Uhorského kráľovstva a najvznešenejším našim nástupcom

mohol kdekoľvek a kedykoľvek aj nadalej rozvážne preukazovať vďačné a verné služby zo všetkých svojich síl, predurčený k tomu svojím odvážnym a neúnavným duchom. My preto práve Tebe, keďže si sa narodil vznešenému nebohému Petrovi Kružičovi, kedysi kapitánovi hradu Klis, mužovi vynikajúcemu a veľkodušnému, ktorý neváhal zomrieť¹ v našich službách pri obrane menovaného hradu proti Turkom, nepriateľom kresťanstva, v nezákonného manželstve a pre tento chýbajúci pôvod chceme prejavíť milosť nášho odpustenia a uzákonenia z našej vrodenej láskevosti a našou kráľovskou priazňou Ča milostivo uviest' do zákonitých práv, čo si želáme z vlastnej vôle na základe uplatnenia našej trojitej kráľovskej dôstojnosti, vážnosti a moci voči Tebe, ktorý trpíš cudzou vinou. Pre tento Tvoj chýbajúci pôvod si ľahko zasluhuješ omilostenie, čo Ti má byť tým najlepším spôsobom umožnené. Preto Ti odpúšťame a dostatočne si prajeme, aby Ti bolo odpustené a znením tejto listiny Ča uzákoňujeme a uvádzame do zákonitých práv, a všetku hanbu zapríčinenú pokleskom z neprípustného pokolenia stierame a úplne rušíme, a uvádzame Ča do pôvodného stavu, z ktorého sa narodili všetci zákonití [*potomkovia*] a Teba navraciame do všetkých aj do každého zákonitého práva, ktorými disponujú zákonití rodičia a prajeme si, aby boli čo najúplnejšie obnovené a navrátené. Napokon Ti našou kráľovskou milosťou darujeme a poskytujeme vážnosť, spôsobilosť, plnú a všeestrannú moc a možnosť kdekoľvek na miestach a územiach Svätej rímskej ríše, ako aj v našom Uhorskom kráľovstve a v iných našich kráľovstvách, panstvách a dedičných krajinách všetkými verejnými činmi a súkromným právom, ktorýmkoľvek poctami a hodnostami, tak vo veciach duchovných, ako aj svetských, ako zákonitý a zo zákonitého manželstva splodený užívať, spravovať a mať, a byť pripravený ku všetkým úradom a ich vykonávaniu. A okrem toho môžeš, smieš a máš právo aj priezvisko Tvojho nebohého otca Petra Kružiča mať, nosiť, uchovať a po samotnom Tvojom otcovi sa menovať, nazývať a písat, a zároveň ktorýchkoľvek mužských a ženských predkov podľa testamentu alebo bez testamentu majetkami, vecami, právami a uzneseniami (avšak bez toho, aby viedli bez testamentu k ujme) nastúpiť v úplnom stave a postavení, ktoré zákonití a zo zákonitého manželstva narodení užívajú a nadobúdajú a ktoré sa dovoľuje

na súde alebo i mimo neho podľa obyčaje, alebo podľa práva. Ďalej pohnutí Tvojou múdrost'ou a rovážnosťou, Teba, Ján Kružič a Tvoje deti z Tvojho lona zákonite narodené teraz či v budúcnosti, ako aj tie, ktoré sa im narodia neprerušene v obidvoch pohlaviach, prijímame, vyzdvihujeme a povyšujeme na riadne meno, stav, stupeň a hodnosť našej Svätej rímskej ríše, nášho Uhorského kráľovstva a iných našich kráľovstiev, panstiev a kniežatstiev, vojenských a rytierskych šľachticov, a Tebe aj všetkým Tvojím [*potomkom*] zákonite z Teba pochádzajúcim a tým, čo vzídu, podľa ľudskej prirodzenosti všetkým plnou mierou udeľujeme šľachtictvo a ako pravých šľachticov alebo splodených od štyroch predkov po otcovi a matke uznávame, ustanovujeme, určujeme a za dokonalého šľachtica pochádzajúceho z rodiny rytierov vyhlasujeme, priznávame a vymenúvame, a prajeme si od všetkých a každého akéhokoľvek postavenia, nech sú to i šľachtici najvznešenejšieho stupňa a hodnosti, nazývať, menovať a k šľachticom prijať, počítať a zahŕňať, poskytujúc Tebe a im so starým zlatým prsteňom² a navrátením pôvodu tu nové a všetky práva rytierskeho stavu a šľachty, alebo podľa obyčaje, alebo podľa práva; akýmkoľvek spôsobom rytierskemu stavu a šľachte prináležia výsady, odpustky, prednosti, slobody, milosti, označenia, oslovenia, pocty, hodnosti bez žiadneho odnímania alebo vyňatia. Ďalej, aby si mohol skvelo brániť stav a miesto svojho šľachtictva bezpečné a trvalé nielen pre Teba, ale i pre Tvojich potomkov nech umožní staré svedectvo, erb prv menovaného Tvojho nebohého otca Petra Kružiča, totiž štít celý červený, v ktorom sa nachádza orol svojej prirodzenej čiernej farby, s rozprestretými krídlami hľadiaci dopredu a pod pazúrmi držiaci zviera zvané kuna. Na otvorenej mrežovanej turnajovej prilbe položenej na tom štíte je zlatá kráľovská koruna, ktorá je ozdobená zavesenými alebo zahalenými žltými či zlatými a červenými ozdobami z obidvoch strán jemne splývajúcimi a obklopenými, ktorú vyrastajúc prevyšuje rovnaký orol, ako je opísaný v štíte, ako je uprostred prítomnej listiny umením malíara starostlivo zobrazený a pred očami umiestnený, čo sme my láskavo potvrdili, schválili a nanovo tiež dali, darovali, udelili a štedro sme vydali, ba znova potvrdzujeme, schvaľujeme a nanovo dávame, darujeme, udeľujeme

a štedro vydávame; želajúc si silou prítomnej listiny a jasne ustanovujúc plnost'ou prv uvedenej našej kráľovskej moci, aby Ty, Ján Kružič akoby si bol od uvedeného nebohého Petra Kružiča zákonitým manželstvom zrodený a Tvoje zákonité potomstvo a pokolenie opísaný erb od týchto čias do budúcnosti trvalo na všetkých miestach a územiach v pokoji aj vo vojne, vo všetkých náležitostach, činnostach, poctách a výpravách podobným spôsobom, ako šľachtici a nositelia štítu tak vážne, ako i žartom v pochodoch kopijníkov, vojnách, súbojoch, v zápasoch jazdy alebo pešiakov, v bojoch z diaľky i z blízka, napokon štítni a prápormi,³ zástavami, stanmi, hrobmi, náhrobkami, prikrývkami, prsteňmi, pečat'ami, pamätníkmi, stavbami, klenotmi a zariadením, tak ako sa Tebe a im podľa potreby bude páčiť, alebo ako to bude potrebné, môžete a smiete ukazovať, nosiť a na akýchkoľvek veciach vyhotoviť, pripojiť a ozdobiť, a ste súci a schopní získat' a prijať všetky prednosti, milosti, slobody, výnimky, zemepanské výsady, oslobodenia od povinností a bremien akýchkoľvek vecných a osobných alebo zmiešaných na užívanie a úžitky z práva a obyčaje, ktoré ostatní šľachtici a zo šľachtického rodu pochádzajúci Svätej rímskej ríše, násho Uhorského kráľovstva a iných kráľovstiev, panstiev a našich dedičných krajin užívajú, poberajú a ku ktorým sú pripustení podľa obyčaje alebo podľa práva bez akýchkoľvek prekážok a odporovania, bez prekážania v zákonoch, obyčajach, ustanoveniach, nariadeniach, výsadách alebo rozhodnutiach, či akýchkoľvek iných, tak súčasných, ako aj budúcich vyvolávajúcich nepriateľstvo, ktoré všetky až do terajšieho účinku touto vedomosťou a mocou obmedzujeme a dostatočne si želáme obmedziť. Preto žiadnemu zo smrteľníkov, ktorý niekde podlieha našej vláde, nech nepríde na mysel', alebo nech si nijakým spôsobom nedovolí toto naše uzákonenie a navrátenie pôvodu, šľachtictva, potvrdenie a udelenie erbu nepriateľsky obmedzovať, zmaríť výsady a zapísané rozhodnutia, alebo im opovážlivým činom či iným spôsobom snažiť sa prekážať a strojiť proti nim úklady. Ak niekto však ten čin urobí, opovažujúc sa postaviť svätému cisárskemu veličenstvu, potom pokutu päťdesiat mariek čistého zlata neodpustiteľne pocíti toľko krát, kol'kokrát sa previní. Z tejto pokuty polovicu prikazujeme zaplatiť našej pokladnici, druhú prisudzujeme zaplatiť a použiť na úžitok ukriveným.

Svedectvo tejto listiny posilňujeme privesením našej pečate. Dané vo Viedni dňa 10. mája roku Pána 1550.

Súčasný odpis v rišskom registri, latinsky. ÖStA, HHStA, Reichsregisterbücher, Reichsregister Ferdinand I., Bd. 7 (1548 – 1558), fol. 93-96 (mikrofilm R 41 B); MALINKA, P. (ed.): K pôsobeniu Jána Kružiča, s. 219-223, č. 2. V záhlaví poznámka: Uzákonenie s udelením šľachtictva pre Jána Kružiča. Odpis z 19. storočia, vyhotovený podľa odpisu v rišskom registri a jeho chorvátsky preklad v HDA, Obiteljski arhivski fondovi, Obitelj Kružić (1537 – 1863), sign. HR-HDA-737, fasc. 1, br. 2, I-2/a-b. Chorvátsky preklad MAKANEĆ, A. (ed.): Petar Kružić, s. 1-2.

¹ Peter Kružić zomrel pri obrane hradu Klis 12. marca 1537. PEROJEVIĆ, M.: Petar Kružić, s. 197-202.

² Doslovne: „cum vetera aurei annuli“. Nešlo azda o metaforu, ale o právo používať vlastný pečatný prsteň.

³ „scutis denique et banneriis, vexillis“. Pojem „bannerium“ označoval prápor, alebo iný druh vojenskej zástavy.

Čabrad, 9. marec 1552

Ján Kružič vysvetľuje Uhorskej komore nepravdivost' st'ažnosti poddaných Čabradského panstva. Zároveň žiada o vyšetrenie obvinení vyslaným sudcom, komisárm, alebo pred stoličným súdom.

Najdôstojnejší ctihodní a vznešení páni,¹ [posielam] pozdrav a trvalé odporúčanie mojich služieb. Páni mne vždy najctenejší! Bez pochýb je vaším ctihodným a vznešeným pánom dostatočne známe a zrejmé, že keď som bol nedávno na príkaz kráľovského veličenstva v Prahe, poddaní Štefan Maretha z Prenčova a iní dvaja v mene troch obcí Prenčov, Krnišov a Beluj v mojej neprítomnosti veľmi nespravodlivo a vôbec nie kresťansky pred vami ctihodnými a vznešenými pánnimi predniesli žalobu.² Kvôli čomu mi písali vaši ctihodní a vznešení páni do značnej miery znepokojení, nemohol som odkladat', ba aj k vašim ctihodným a vznešeným pánom som do Bratislavы prišiel a žiadal som, aby vaši ctihodní a vznešení páni ustanovali spoľahlivého sudsca, alebo nejakých komisárov, ktorí by si toľké nespravodlivé a vôbec nie kresťanské st'ažnosti odo mňa a od uvedených poddaných spravodlivo vypočuli a rozhodli. Preto veru u vašich ctihodných a vznešených pánov neprestal som dokazovať a vôbec by som neočakával od vašich ctihodných a vznešených pánov popieranie, ale radšej s ohľadom na moje verné služby, ktoré až do tohto dňa svätému kráľovskému veličenstvu, pánovi nášmu najmilostivejšiemu proti tureckým tyranom a nepriateľom celého kresťanstva [preukazujem] a aj v budúcnosti sa budem snažiť poskytovať, veril som v pomoc vašich ctihodných pánov poskytovanú mi v tejto úlohe. Preto, keď som v najbližších dňoch prišiel domov z Viedne, postaral som sa o poddaných bývajúcich v uvedených obciach a v prítomnosti iných poddaných hradu Čabrad, ako aj mnohých dobrých mužov a susedov som ich vypočúval. Snáď nikdy by také nespravodlivé, bezprávne a neslušné st'ažnosti nemohli pravdivo dokázať. Ako na vypočúvaní minule

odpovedali, sami o takých st'ažnostiach nič nevedia a stalo sa tak bez ich súhlasu, ako sa z listov poddaných vaši ctihodní a vznešení páni dozvedia a môžu porozumiet'. Preto vašich ctihodných a vznešených pánov veľmi prosím, nech mi veria, že takéto st'ažnosti boli osobitné a nespravodlivé, a majú byť ospravedlnené pred kráľovským veličenstvom. Ešte teraz spoľahlivého sudcu a komisárov, ktorí by tieto st'ažnosti právom vyšetrili, nech ráčia ustanoviť, aby uvedený Štefan spolu s inými dvomi ako zvodcovia poddaných a poburovatelia boli primerane potrestaní, tak, aby som od týchto nespravodlivých a neslušných st'ažností počas mojej starostlivosti mohol byť oslobodený aj v budúcnosti, alebo tiež aby za iného budúceho správcu tohto hradu toľká neposlušnosť a nespravodlivé st'ažnosti nepokračovali. Skutočne nekrest'anské a neslušné st'ažnosti samotní ponosujúci sa kvôli mne nikdy pravdivo nemôžu preukázať'. Pokiaľ však vaši ctihodní a vznešení páni spoľahlivého sudcu alebo komisára v tejto úlohe nebudú môcť vybrať a poslat', pred [súdnou] stolicou a celou [Hontianskou] stolicou sa o úlohu a samotný spor môžem postarať'. Toto všetko vašim ctihodným a vznešeným pánom som nechcel zatajiť'. Láskavo očakávajúc odpoveď sa pokorne zverujem. Dané na Čabradi dňa 9. marca roku [tisíc päťsto] päťdesiatdva.

Vašim ctihodným a vznešeným pánom
najoddanejší a vždy poslušný

Ján Kružič
kapitán na hrade Čabrad'

Originál so stopami po pečati, latinsky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552 – no. 8, fol. 13-14. Na chrbte adresované predsedovi a radcom Uhorskej komory.

¹ Oslovenie predsedu a radcov Uhorskej komory. Predsedom Uhorskej komory bol František Thurzo. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltságai, s. 109.

² Poddaní Čabradského panstva v liste z 1. októbra 1551 opísali porušovanie ich práv, krádeže a násilnosti, ktorých sa Ján Kružič a jeho busári dopustili v Prenčove, Krnišove a Beluji. GÁCSOVÁ, A. (ed.): Dokumenty k protifeudálnym bojom, s. 94-96, č. 42.

4.

Bratislava, 22. marec 1552

Uhorský kráľ Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve opäťovne prikazuje Jánovi Kružičovi, aby poslal poddaných Čabradského panstva budovať do Krupiny opevnenie a ďalšie stavby.

Ferdinand, atď. Verný a milý. Ako sme Ti pred časom uložili a prikázali, mal si na vybudovanie palisád,¹ ako aj výstavbu niektorých potrebných stavieb v našom mestečku Krupina zabezpečiť poddaných patriacich k Čabradi, usadených nedaleko Krupiny. Predsa nám však bolo oznámené, že sa tak doteraz nestalo a tiež tam nedorazil žiadny poddaný na zmienenú robotu. Pretože neskôr v čase nûdze môžu uvedení poddaní nájsť útočisko vo vyššie spomínanom mestečku Krupina, odporúčame Ti ešte raz celkom vážne, aby si zabezpečil určených poddaných usadených blízko Krupiny a patriacich do úradnej správy na vykonanie náležitej práce na uvedenom vybudovaní palisád, ako aj zhotovení ďalších stavieb. Postaraj sa o to, aby poddaní nariadenú robotu poslušne splnili. Taká je naša dôrazná vôle a mienka. Dané v Bratislave 22. marca roku [15]52.

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 252. Na margu adresované čabradskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ „Zaun“. Pojem označoval plot, ohradu. Nešlo teda o murovanú stavbu, ale o drevené opevnenie.

5.

Krupina, 10. september 1554

Ján Kružič žiada lewického kapitána Imricha Telekesyho o pomoc pri obrane Krupiny počas výpravy do Fiľakova obsadeného Turkami.

Vznešený pane a najváženejší priateľu, [posielam] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Vaša urodzenosť veľmi dobre vie, že minulý piatok¹ zajatí Turci obsadili horný hrad Fiľakovo. Preto sa spolu so svojím vojskom idem vydat' na cestu do onoho kraja. Domnievam sa, že Vaša urodzenosť vyšle nejakých vojakov spomedzi svojich. Ak to však nemieni urobit', nech pošle až do môjho návratu na obranu tohto mestečka² päťdesiat jazdcov a nech to dá na vedomie pánovi Sforzovi.³ Boh uchovaj Tvoju milosť.⁴ Dané v Krupine dňa 10. septembra 1554.

Ján Kružič

Súčasný preklad, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 73, Konv. E, fol. 37. Text spečateného originálu, maďarsky. SZALAY, Á. (ed.): *Magyar leveles tár I*, s. 134, č. CXLI. Na chrbte adresované Imrichovi Telekessymu, správcovi bradu Levice.

¹ 7. septembra 1554.

² Ide o Krupinu.

³ Gróf Sforza Pallavicini, hlavný vojenský veliteľ pre Uhorsko v rokoch 1552 – 1555. PÁLFFY, G.: *A császárváros védelmében*, s. 231.

⁴ V originále: „Yssten tarcha meg ty ki[gyelme]det“. V latinskem preklade apkácia chyba.

6.

Vojenský tábor pri Divíne, 12. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci odtiahli z Fiľakova, ale v hornej časti hradu zostala turecká posádka. Zároveň odporúča hrad vydobyť od Turkov, kým nezasiahne budínsky paša.

Vysokourodzený [pane]. Kráľ je vskutku znepokojený tým, že Turci minulý piatok zradou obsadili hornú časť Fiľakovského hradu. Preto sme sa spojili s pánom Jánom Balassom.¹ Na výzvu zmieneného pána Balassu sme sa zhromaždili v sile 1300 mužov pod Divínom. Bebek² so stoličnými oddielmi a pánom Perényim,³ ako aj ľud'mi z Fiľakova sa tam tiež sústredili, a to v množstve až vyše 6000 mužov. Keď sme sa práve dnes ráno chceli zísť na poradu, prislo z Fiľakova posolstvo so správou, že Turci dnes v noci odtiaľ odtiahli. Tí, čo však boli a sú v hornom hrade a je ich možné cez deň lepšie pozorovať, tam vystavalí osobitnú prístupovú bránu. Teda v hornom hrade ešte stále sú. Či tam však zostanú, neviem. O tom, čo sa má ďalej robiť, chcem okamžite napísat kráľovi. Radíme sa, dúfajúc v to, aby sme dobyli od Turkov horný hrad, kým nezasiahne paša so svojimi silami. To všetko som nechcel kráľovi zamlčať. Som kráľovi k rozkazom. Dané v tábore pred Divínom 12. septembra roku [15]54.

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 73, Konv. E, fol. 57. Na margu aj na chrbte adresované Sforzovi Pallavicinimu.

¹ Ján Balassa, žvolenský župan a hlavný kapitán banských miest. KENYERES, I.: *Uradalmak és végvárak*, s. 242.

² František Bebek, gemerský župan. FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország főispánjai*, s. 77.

³ Gabriel Perényi, aborskonovohradský župan, hornouhorský kapitán a kráľovský taverník. FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország főispánjai*, s. 80.

Krupina, 15. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci sa zhromaždili v Sečanoch, preto odišiel z Divína do Krupiny a pozoruje situáciu. Podľa jeho mienky treba na ovládnutie Fiľakova vyslať pomoc. Zároveň žiada vyplatenie žoldu pre svojich vojakov.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [posielam] pozdrav a trvalú ochotu mojich služieb. Ako som Vašej veľkomožnej urodzenosti písal v uplynulých dňoch z Divína, Vašu veľkomožnú urodzenosť uistujem, že Turci, ktorí boli pred hradom Fiľakovo, odišli a teraz sú zhromaždení v Sečanoch. Paša z Budína sa tiež überá do Sečian, ale čo chcú robiť, alebo čo chcú vykonat', nie je známe. A keďže sa Turci rozdelili a sú v Sečanoch, vidí sa mi rozvážnejšie, aby som sa odobral domov do svojej služby, čo som urobil po porade a rozhodnutí pána Krištofa Könritza¹ a pána Jána Balassu, a včera som prišiel do Krupiny. Nemenej, zdržiavam sa v mestečku a všetko som sledoval, a v akom položení je hrad som dostatočne preskúmal. Jeho jednoduchú podobizeň teraz nakreslenú Vašej veľkomožnej urodzenosti posielam.² Turkov je na hornom hrade vyše dvesto a našich vojakov v druhej časti štyristo, ale Turci nachádzajúci sa na hrade urobili a spôsobili väčšie škody, ako mohli [spôsobiť] naši, takže ak by z obidvoch strán, alebo od našich, alebo od Turkov neboli podporení a nik by nebol poslaný na pomoc, uvedený hrad za týchto podmienok môže byť v držbe a zotrvať celý rok. Ale ktorí prídu prv na pomoc, alebo naši, alebo Turci, tí z Božej vôle a priazne ako sa zdá uvedený hrad môžu držať a dobyť', preto pán Ján Balassa odišiel k pánovi Bebekovi na Hodejov, kde bude pán Perényi, ale nemôžem vedieť', čo potom rozhodnú a chcú konat'. Ihned' ako budem mať niečo nové a spoľahlivé, Vašej veľkomožnej urodzenosti čo najrýchlejšie napísem. Napokon Vašu váženú a veľkomožnú urodzenosť pokorne prosím, aby ráčila svätému kráľovskému veličenstvu,

alebo kráľovskej výsosti českému kráľovi Maximiliánovi napísat' ohľadne žoldu vojakov pod mojim kapitánstvom, ktorým nech sú vyplatení. Lebo v týchto dňoch som dal uvedeným vojakom zlatú ret'az, ktorú dali do zálohu, čím dostali príjmy, ale čo ďalej a konečne má byť urobené nemôžem vedieť'. Toto všetko som chcel Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti napísat', odporúčajúc sa pokorne Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti očakávam milostivú správu. Dané v Krupine dňa 15. septembra roku [15]⁵⁴.

Ján Kružič

Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 35. Na margu adresované grófovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ Krištof von Könritz, pôvodom z rakúskeho rodu Könneritz, správca Banskobystrického mediarskeho podniku. KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 231.

² Ján Kružič poslal s listom zo 17. septembra 1554 ďalšiu kresbu Fiľakova aj arcivojvodovi Maximiliánovi. Zachovala sa len jedna Kružičova kresba. Nie je zrejmé, či bola určená Pallavicinimu, alebo Maximiliánovi. Reprodukciu uverejnili KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 99, 231-232.

Krupina, 21. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že región sa neuhráni pred prípadným útokom Turkov a opäť žiada žold pre svojich vojakov.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [posielam] pozdrav a trvalú ochotu mojich služieb. Vaša veľkomožná urodzenosť bez pochýb vie, v akom položení je hrad Fiľakovo a čo sa deje s našimi hradmi už dostatočne porozumela od iných. Ak by Turci teraz chceli tiahnuť na tieto kraje, alebo na banské mestá, nik v tomto priestore takému nepriateľovi nemôže odporovať a bojovať s ním, iba najlepší a najvyšší Boh a tiež pán palatín¹ a Vaša veľkomožná urodzenosť. Ved' Vašej veľkomožnej urodzenosti je známe, že mám zopár vojakov a s týmito, hľa, proti toľkým nepriateľom banské mestá a tieto kraje chrániť a obraňovať pred niekým je nemožné. Preto Vašu veľkomožnú urodzenosť žiadam, čo má byť urobené a akým spôsobom nami v týchto krajoch vykonané, vážne mi [o tom] napísat'. Napokon, keďže Vašej veľkomožnej urodzenosti nie je zatajené, že vojaci pod mojim kapitánstvom dlho nie sú platení a všetko v týchto krajoch si zaobstarávajú za vysokú cenu a v ohrození, aby uvedení vojaci takto ďalej a dlho nezotrvačali, či dokonca neodišli; Vašu veľkomožnú urodzenosť veľmi prosím, aby ráčila uvedeným vojakom ustanoviť a určiť žold. To nanajvýš usilovne ja aj uvedení vojaci sa budeme snažiť zachovávať. Vašej veľkomožnej urodzenosti pokorne sa zverujúc podávame vážnu správu. Dané v Krupine dňa 21. septembra roku [15]54.

Najoddanejší a vždy poslušný

Ján Kružič
vlastnou rukou

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. *ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A*, fol. 67. Na chrbe adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ Palatínom bol Tomáš Nádasdy. FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország főméltóságai*, s. 69.

Krupina, 23. september 1554

Ján Kružič posielal svojho služobníka Václava z Görlitzu s odporúčacím listom do Rábu k maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [posielam] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Môj učený služobník, predkladateľ prítomného listu Václav z Görlitzu¹ ma uistil, že ho stavebný pisár v Rábe ako brata a najdôveryhodnejšieho priateľa opäťovne žiadal, a navyše uvedený stavebný pisár v Rábe, menom Vít Puecher,² spomínanému môjmu služobníkovi písal, nech sa príde do Rábu povýšiť v kráľovských službách. Preto môj služobník, odo mňa odoslaný, žiadal pre seba odporúčací list k Vašej veľkomožnej urodzenosti. Keď mi dosiaľ počas šiestich rokov slúžil a v službách sa riadne, verne, ako sa na dobrého mládenca patrí prejavoval, tak mu dlhujem nanajvýš vdľačne, aby sa povýšil a chcem vyhoviet' jeho žiadosti. A tak Vašu veľkomožnú urodzenosť veľmi prosím, aby ráčila prijať odporúčanie tohto mládenca a v našom mene ho tam povýšiť plnením nejakej služby kráľovskému veličenstvu. Vaša veľkomožná urodzenosť uvidí, že sa bude prejavovať riadne, ako sa patrí. To sa vždy budem snažiť zachovávať nanajvýš usilovne aj svojimi službami. Dané v Krupine 23. septembra roku Pána [tisúpäťsto]päťdesiatštýri.

Vašej veľkomožnej urodzenosti najoddanejší

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 25. csomó, 1554.09.23. Na chrbte adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ „servitor et literatus meus, praesencium exhibitor, Venceslaus Gorlicensis“. Oznáčenie „literatus“ v použitom kontexte slúžilo pre vzdelaného žamestnanca. Prímeno „Gorlicensis“ odkazuje na pôvod z nem. mesta Görlitz.

² „aedificiorum in Jaurino scriba, Vitus Puecher nomine“. Islo azda o osobu s nem. označením Bauschreiber, poverenú písomnou evidenciou stavebných prác.

Krupina, 24. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že vojsko pašu sa vracia do Budína, avšak Turci tiahnu k Šomoške a Šalgovu, a zostali aj vo Fiľakove.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [posielam] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti pokorne a istejsie odovzdávam, že budínsky paša s nejakým vojskom išiel zaiste naspäť, smerom na Pásztó¹ a že odišiel domov do Budína. Nemenej, Turci obrátili výpravu k Šomoške a Šalgovu. Tak hrozí, ako Vaša vážená a veľkomožná urodzenosť z tých odo mňa donesených a poslaných listov porozumie, že by uvedené hrady Turci obsadili. Na hrade Fiľakovo zostało tristo Turkov, tak jazdcov, ako aj pechoty. A mojím, sice len nepatrným odhadom je, že Turci preto v krátkom čase budú zachovávať prímerie a s týmto budú uspokojení. Toto som chcel Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti napísat, odporúčajúc sa Vašej veľkomožnej urodzenosti a konečne najmilostivejšie pozdravujem. Dané v Krupine 24. septembra roku [tisíc päťsto] päťdesiatštvrtej.

Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti najoddanejší

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 102. Na chrbe adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ „versus Paztoh“. Obec na polostre medzi Fiľakovom a Hatvanom.

Pred 27. septembrom 1554

Bzovícky kapitán Ján Péchy oboznámuje Jána Kružiča o stave hradov Šalgov, Sobôtku a Šomošku a informuje o návrate pašu do Budína.

Veľkomožný¹ pane, [posielam pozdrav a] odporúčanie mojich služieb. Sú zlé chýry, veru hovorí jeden človek, že zo Šalgova videli dym a v Sobôtku boli Turci. Záležitosť ohľadne Šomošky je pravdivá,² paša sa už vrátil domov a bude už zachovávať mier.³

Služobník Vašej veľkomožnej urodzenosti

Ján Péchy

Súčasný preklad, nedatovaný, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 100. Text spečateného originálu, nedatovaný, maďarsky. SZALAY, Á. (ed.): Magyar leveles tár I, s. 105, č. CIV. Na chrbte adresované kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Úvodné aj záverečné oslovenie v maďarskom a latinskom znení „n[agyság]os uram, m[agnifice] d[ominationis]“, hoci Ján Kružič ešte nepatril medzi barónov.

² Šomošku mali údajne obsadiť Turci. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 116.

³ Čas a miesto vydania listu naznačujú údaje o obsahu a vydavateľovi. Ján Péchy velil posádku na Bzovíku. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 116, 254.

Krupina, 27. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci nenapadli Šalgov ani Šomošku, obsadili Fiľakovo a paša sa vrátil do Budína.

Vážený a veľkomožný pane. V uplynulých dňoch som písal Vašej váženej vznešenosťi listy o pohybe Turkov, avšak vtedy ma oboznámili o veciach, ktoré som len náhľivo napísal, preto Vašu váženosť najponíženejšie prosím, lebo sa už moja mienka na viacerých miestach naplnila, ako som písal, pretože teraz s istotou oznamujem a viem, že budínsky paša nenapadol ani Šalgov, ani Šomošku,¹ ale obsadený je iba hrad Fiľakovo, a vrátil sa do Budína. Naostatok [pozdravujem]. V Krupine dňa 27. septembra roku [15]54.

Ján Kružič

*Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 119.
Na chrbte adresované maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.*

¹ Porovnaj preklad listu z 24. septembra 1554. O neoverených správach bol informovaný aj Sforza Pallavicini. Latinský preklad listu Jána Péchyho obdržal najneskôr 27. septembra 1554. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 98, 100.

Modrý Kameň, 2. november 1554

Správca bradu Modrý Kameň Martin Deák upozorňuje Jána Kružiča, že pašove vojsko chce zaútočiť na oblast' banských miest, preto žiada vyslať poslov a vykonat' opatrenia na obrannu. Zároveň informuje o stretnutí cisárskych vyslancov s pašom.

Po odporúčaní seba a svojej služby môžem aj ja napísat' Tvojej milosti, že včera prišiel z Pešti jeden môj človek, ktorý tam strávil celý jeden týždeň. Tento tiež povedal, že pri ceste domov natrafil na Vacovčanov s tristom jazdcami, ktorí však všetci išli smerom na Fiľakovo. V Sečanoch ich teraz nie je veľa. Ďalej tento môj človek hovorí, že pašovo vojsko je ešte stále v Pešti a Budíne. Nerozišli sa nikam, naopak počul tam od Turkov, ktorých pozná, že čakali len tento mesiac, a že pri prvom výpade chcú ísiť do banského okolia, ktoré si chcú privlastniť. Prosíme Boha na výsostach, aby im v tom neboli nápomocní. Bolo by však dobré, keby Tvoja milosť vyslala poslov do všetkých baní, aby mali nachystaných ľudí. Lebo každý, kto prichádza od Turkov, otvorene hovorí, že päťina z nich chce tiahnuť proti baniam. Ale kto vie pri ich prefíkanosti? Ďalej môj človek bol pritom, keď prišli cisárovi vyslanci za pašom. Samotný paša im vyšiel v ústrety a niektorí z nich sa radovali ako Turci. Hovorili, že cisár sa vrátil domov a porazil svojho nepriateľa. Objavil sa tu chýr, že na budúci rok príde sem do Uhorska. Svojho človeka okamžite posielam znova do Sečian. Napíšem Tvojej milosti, ak prinesie nejakú zlú správu. Nech Boh opatruje Tvoju milosť so všetkým dobrým šťastím. Z Modrého Kameňa, 2. novembra 1554.

Martin Deák¹

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 22, Kniha odpisov 1554, nepag. V záhlaví adresovanie krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Martin Deák bol správcom (prefektom) na Modrom Kameni. V latinskom znení vystúpoval ako *Martinus Litteratus*. Obidve prímená obvykle označovali vzdelaného absolventa vyššieho typu školy. KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 92, 210-211.

Krupina, 11. november 1554

Ján Kružič vysvetľuje predsedovi Uhorskej komory Františkovi Thurzovi, že bol neprávom obvinený z incidentu, ktorý vyvolali opití vojaci na Čabradi. Zároveň žiada o dovoľenie potrestať tých, ktorí privádzajú Turkov do nepodrobenných dedín. Žiada aj viac vojakov a vyplatenie žoldu.

Vznešený a veľkomožný pane, posielam pozdrav a odporúčanie svojich služieb, môj milý pane! V uplynulých dňoch som napísal Tvojej veľkomožnosti jeden list a prostredníctvom jedného pisára som ho v písme poslal Tvojej veľkomožnosti.¹ Pisár mi napísal, že Tvoja veľkomožnosť ho veľmi pokarhala. Veru, to som, Tvoja veľkomožnosť, nečakal, pretože neviem, prečo to Tvoja veľkomožnosť urobila. Dozvedel som sa, že niekto ma pred Tvojou veľkomožnosťou veľmi ohováral. O mne by však bolo potrebné hovorit' inak, môj pane, preto nech on sám je tým, za koho ma označil. Preto som Tvojej veľkomožnosti prv písal, čo sa nám s Čabradčanmi prihodilo. V ten deň z Krupiny martalovci² uniesli syna Františka Švába a deti dvoch sedliakov. Vyslal som za nimi do všetkých smerov pešiakov aj jazdcov. Na hrad Čabrad' som poslal posla, že aj ja ostávam vonku, aby si aj oni dali pozor. Už pri návrate večer som vyslal pol milé napred syna Ladislava Sághyho,³ aby tamojší mali správu, že sa vrátim cestou pri hrade, ktorou som odjakživa chodil. Jeho syn teda išiel dopredu a dostačne zavčas povedal strážam, že tadiaľ pôjdeme. Potom, zhruba štvrt' hodiny po synovi Ladislava Sághyho, som sa aj ja vydal tadiaľ na cestu a násmeroval som svojich ľudí na cestu domov okolo hradu (len čo som tam prišiel, vypočúval som ich).⁴ V hornom hrade sa úplne opití splašili a všetci začali tarasnicami, hákovnicami a inými puškami silno strieľať dolu na cestu na mojich vojakov. Moji vojaci opakovane kričali, aby prestali strieľať, ale títo opilci nič nechceli počuť. Takto sa to prihodilo, ako to píšem Tvojej veľkomožnosti a píšem pravdu. Nech sa na to Tvoja veľkomožnosť opýta

učeného služobníka Bornemisszu,⁵ ktorý tu vtedy bol. Svojich synov tam vtedy mali aj krupinskí mešťania, nech sa Tvoja veľkomožnosť opýta aj ich. Nepatrí sa preto Tvojej veľkomožnosti hnevať na nás, naopak Tvojej veľkomožnosti by sa skôr patrilo potrestať tých, ktorí tu vtedy tvorili hradnú posádku, pretože sa pre ich opilstvo niekoľko tisíc ľudí z banských miest a celého okolia vystrašilo z veľkej streľby. Ja to všetko s mestami preukážem. Preto, ohľadne toho človeka, ktorý privolał hnev Tvojej veľkomožnosti na mňa, prosím Tvoju veľkomožnosť aby nabudúce, keď predstúpi pred Tvoju veľkomožnosť, nech slovám tohto človeka Tvoja veľkomožnosť neuverí, pretože ma častoval nadávkami. Preto nech sám je tým, za koho ma označil. Pretože ja sa, vedno s mojimi podriadenými považujem za nevinného a verného služobníka jeho veličenstva ako aj celého kresťanstva. Tvoja veľkomožnosť uvidí, že po čase si nájdem za tie nadávky toho človeka, nech bude kdekoľvek. Toto som chcel úprimne oznámiť Tvojej veľkomožnosti. Dozvedel som sa tiež, že Tvoja veľkomožnosť sa hnevá aj za to, že Turci beztrestne vyrabovali dve dediny. Keby sme však smeli potrestať zopár tých, ktorí ich sem priviedli, aby to všetci videli a hovorili o tom, veru by sa tak slobodne nepotulovali. Len čo však niekoho z nich chytíme, Tvoja veľkomožnosť sa na nás za to hnevá. Ale nech Tvoja veľkomožnosť uverí, že sú to všetko prašíví zradcovia, ktorí privádzajú Turkov do nepodrobených dedín. Preto prosím Tvoju veľkomožnosť, aby sa nehnevala na mňa a mojich mužov. Nech sa radšej Tvoja veľkomožnosť usiluje s jeho veličenstvom, aby jeho veličenstvo ráčilo poslat' sem viac vojakov a aj ich plat, nech prispejú aj oni na ich dlžoby u tých, ktorí ich do posiaľ chovali. Odporučam sa Tvojej veľkomožnosti ako môjmu dôveryhodnému pánovi. Dané v Krupine dňa 11. novembra 1554.

Služobník Vašej dôstojnej a veľkomožnej urodzenosti

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečaťou, maďarsky. MNL-OL, MKR, E 41 *Litterae ad Cameram exaratae*, 1554 – no. 77, fol. 653-654. Na hrubte adresované nitrianskemu biskupovi, predsedovi Uhorskej komory a kráľovskému radcovi Františkovi Thurzovi.

¹ Predchádzajúci list Jána Kružiča nepoznáme.

² Doslovne „martalochok“. Pod týmto označením vystupovali osmanské oddiely využívané na vyzvedačstvo a plienenie. O skupine 20 martalovcov pri Krnišove vedel Ján Kružič už na konci októbra. ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140.

³ Ladislav Sághy bol správcom (prefektom) na Čabradi. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 95; SZALAY, Á. (ed.): Magyar leveles tár I, s. 135, č. CXLIII.

⁴ Dopísané na margu: „amint oda iartam es horth twdakoz tum tewlek“.

⁵ „deakoth az Bornavizath ith wolth akor“. Pojem deák označoval žiaka, študenta, ale aj vzdelaného zamestnanca. Pod priezviskom Bornemissza vzhľadom na vziaťah k Františkovi Thurzovi mohol vystupovať komorský radca Pavol Abstemius Bornemissza. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 210; GECSÉNYI, L.: Tajomný Thurzo, s. 66, 71-72.

Budín, 13. november 1554

Budínsky beglerbeg Tujgun paša odporúča Jánovi Kružičovi, aby poddaným rozkázal platiť osmanskú daň, inak utrpia škodu.

Vznešený pane, ctený priateľu, [posielame] pozdrav a naše odporúčanie. Bolo by uvážlivejšie, aby ste teraz rozkázali poddaným platiť toľko, koľko daní platili sultánovi a súpáhiom.¹ Nech sa to čo najskôr stane, aby títo bedári neutrpeli žiadnu škodu. My totiž príkazy nášho najmocnejšieho pána sme nútení voľky-nevoľky poslúchat'. Dané v Budíne, 13. novembra roku 1554.

Tujgun pašá, miestodržiteľ
tureckého sultána v Uhorsku

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 47. csomó, 1554.11.13. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi s poznámkou o prijatí listu 18. novembra. Súčasný odpis s neúplným znením v ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 22, Knihy odpisov 1554, nepag.

¹ V liste „census cesareos ac ispahiarum“. Titul „caesar“, doslovne cisár, prekladáme v použitom kontexte ako sultán. Súpáhiovia tvorili osmanskú jazdu. Poberali dan nazývanú timár. BAYERLE, G.: Pashas, begs, s. 137, 147-148.

Viedeň, 19. november 1554

Kráľ Ferdinand I. opäťovne prikazuje krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi, aby v Krupine nečapoval dovezené cudzie víno.

Ferdinand, z Božej priazne cisár Rimanov, vznešený kráľ Uhorska, Čiech, atď., španielsky princ, arcivojvoda Rakúska, atď., našim verným vznešeným, šľachticom a odhodlaným, kapitánovi Jánovi Kružičovi, a ostatným našim vojakom a vojsku v Krupine [*posielame*] pozdrav a spásu. Vyložené bolo nášmu veličenstvu osobne prostredníctvom našich verných, mûdrych a obozretných richtára a prísažných mešťanov tohto nášho mesta Krupina, že sme dovolili a aj predtým sme našimi listami nariadili,¹ aby ste upustili od čapovania cudzích vín v tomto našom meste. Predsa však nedbáte na naše nariadenie, aby ste prestali cudzie vína takto dovážať² a čapovať ich porušujúc slobody a výsady st'ažovateľov. Ešte aj inými rôznymi bremenami, škodami a t'archami, ako aj neprávost'ami boli st'ažovatelia najväčšmi obt'ažovaní na ich veľkú škodu a zjavnú neprávost'. Po ich poníženej žiadosti sa ráčime v tejto veci milostivo postarat' a poručiť, aby neboli porušovaním ich slobôd a výsad obt'ažovaní a zaťažovaní. Po láskavom vypočutí ich žiadosti, chcejúc [*zachovat*] našich verných poddaných st'ažujúcich sa na porušovanie ich starých práv a slobôd, vernosti Vašej a Vám zvlášť týmto opäť prísne nariadujeme a prikazujeme, aby ste milým prítomným a napred zahrnutým odteraz do budúcnosti od čapovania cudzích vín v menovanom našom meste Krupina úplne upustili, a slobody uvedených st'ažovateľov neporušovali. Vskutku bez škôd, neprávostí a násilia, aby ste sa ich neodvážili zat'ažovať a obt'ažovať, ale žili medzi nimi pokojne a bez znepokojovania, a boli ste to povinní a zaviazaní [*zachovávat*] všetkými spôsobmi. Inak sa neodvažujte činit'! Po prečítaní vráťte prítomným.

Dané vo Viedni, devätnásteho dňa mesiaca novembra roku Pána tisíc-päťstopäťdesiatštyri.

Ferdinand
vlastnou rukou

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 262. Pod podpisom panovníka na dolnom okraji listu overené podpismi hlavného kráľovského kancelára Mikuláša Oláha a tajomníka dvorskej kancelárie Jána Liszthyho. Na chrbte adresované kapitánovi Jánovi Kružičovi a ostatným vojakom.

¹ Ferdinand I. už v mandáte z 19. apríla 1554 prikázal Jánovi Kružičovi, aby nedovážal do Krupiny víno a neoberal mešťanov o potraviny a krmivo. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 261.

² Víno mohlo pochádzať i z pomerne vzdialeného územia. V roku 1550 putovalo z Dolného Rakúska po Dunaji aj po súsi 500 okovov (1 okov = asi 55 l) vína pre Kružičovu posádku na Čabradi. SARUSI KISS, B. (ed.): *A bécsi Udvari Kamarai Levélár*, s. 486.

Viedeň, 20. január 1555

Rakúsky arcivojvoda Maximilián upozorňuje Jána Kružiča, aby chránil Krupinu pred úkladmi Turkov a prikazuje mu zachovávať prímerie.

Maximilián, z Božej milosti kráľ Čiech, arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska, atď. Nám výnimočne milý! Svätému kráľovskému veličenstvu, nášmu najúctyhodnejšiemu pánovi a otcovi zo samotného Turecka¹ bolo z istých miest dôveryhodne napísané, že si Turci z celej svojej duše predsavzali voči kráľovským pohraničným pevnostiam a medzi inými aj voči tejto Krupine strojiť úklady; a bud' náhlym vpádom alebo zradou a podpaľačtvom tiež tajne prípraveným škodit' a snažia sa ich, ak to bude možné, aj obsadiť'. Naozaj je najväčšie potrebné ochraňovať ich pred takými skrytými úmyslami a nástrahami nepriateľov najpozornejším bdením a obratnou pozornosťou, a ak je to možné, odhaliť ich. Preto Ťa povzbudzujeme a rovnakou právomocou uvedeného kráľovského veličenstva Ti prísne nariadujeme a prikazujeme, aby si bol povinný starat' sa o stráženie tejto pevnosti Krupina pozorne a bez podozrenia, a obratne z dôvodu ostražitosti. Aby ani zradou nikoho z posádky, ani tajne prípraveným požiarom alebo náhlym vpádom neutrpela škodu. Aby sa teda vonkoncom nedostala do moci nepriateľov. Nakoľko takýmito úskokmi a úkladmi zvyknú zväčša ponúknut' samotní poddaní jeho veličenstva zámienku pre lúpeže a zbojstvá proti prímeriu, prikazujeme Ti spomenutou právomocou najprísnejšie, aby si sa čo najbedlivejšie vyvaroval pred prejavmi pomsty voči nepriateľom, ale aby si sa všetkými prostriedkami neochvejne a pevne usiloval chrániť mier. Naskrze si bud' istý, že trestu narušiteľom samotného prímeria už predtým zverejnenému jeho veličenstvom neunikneš. Inak sa teda neodvažujte činit'! Dané vo Viedni 20. januára roku Pána 1555.

Maximilián
vlastnou rukou

Súčasný odpis, latinsky. ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 23, Knihá odpisov 1554 – 1556, nepag. Pod podpisom panovníka na dolnom okraji overené podpisom tajomníka dvorskej kancelárie Jána Liszthyho. V záhlaví adresovanie kapitánovi Jánovi Kružičovi a zástupcom mesta Krupina.

¹ Maximiliánovým otcom bol uhorský kráľ Ferdinand I. Krajinu doslovne označuje: „ex ipsa Thüracia“.

Szolnok, 19. jún 1555

Budínsky čavuš Ibrahim žiada Jána Kružiča, aby poslal krupinského a zvolenského richtára vzdat' Turkom do Budína hold, inak hrozí plienením.

Tvojej milosti, ako svojmu pánovi a priateľovi, posielam svoj pozdrav a odporúčanie. Nech Tvoja milosť vezme na vedomie, že sme z jednej zeme, a že sme sa odjakživa voči sebe správali mierumilovne ako bratia. Preto Ča ako svojho pobratima prosím, aby si pustil richtára a Zvolenčanov, aby vzdali hold sultánovi, a aby sa zapísali do sultánových registrov Halil bega,¹ pretože Krupinu a Zvolen mi sultán dal za moje služby. Preto prosím Tvoju milosť ako svojho priateľa, aby ich sem poslal. Lebo ak Tvoja milosť nedovolí vzdat' hold, prisahám veru, že kvôli mne ani Tvoja milosť ani oni všetci už nebudú mať pokoj. Však ich nechám ozbýtať, lebo dobre viem, že Vy neochránite pred nami úbohý ľud. Kvôli Vám ho veru olúpime, kedy sa nám zachce. Preto nech sa Vaša milosť neprotiví ich odchodu a podrobeniu sa. Očakávam odpoved' Vašej milosti. Nech Boh opatruje Vašu milosť. List daný v Szolnoku, v stredu² po dni svätého Víta 1555.

čavuš³ Ibrahim
zdržiavajúci sa v Budíne,
pobratim a priateľ Tvojej milosti

Súčasný odpis, maďarsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 20. csomó, 1555.06.19; TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 4, č. 4. S modernou ortografiou uverejnili KÁRFFY, Ö. (ed.): Levelek a hódoltság, s. 612, č. 8. Adresované do rúk krupinského veliteľa Jána Kružiča.

¹ Halil beg, správca daňového registra (tur. defterdar) v Budíne. ČIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index 2*, s. 445; PETRITSCH, E. D. (ed.): *Regesten der osmanischen Dokumente 1*, s. 67, č. 144.

² Podľa liturgického kalendára 19. júna 1555.

³ Osmanská vojenská hodnosť (tur. çavuş). Čavušovia pôsobili ako sprievod pri oficiálnych oslavách a tiež v osobnom sprievode vyslancov ako poslovia a diplomaticí zástupcovia. BAYERLE, G.: *Pashas, begs*, s. 29-30.

Krupina, 28. júl 1555

Ján Kružič odpovedá budínskemu čarvášovi Ibrahimovi, vyjadruje počudovanie nad jeho žiadost'ou a vycíta mu porušovanie mieru.

Vznešený pane a ctený priateľu, [posielam] pozdrav a moje odporúčanie. Dostal som Tvoj list, ktorý si mi predtým napísal zo Szolnoku, z ktorého som sa dozvedel, že nakoľko si nielen mojím priateľom, ale aj krajanom, mi v tom, čo sa týka priateľskej služby, prejavuješ najvyššiu náklonosť a v tomto duchu ma vyhlasuješ za svojho dobrého priateľa vo všetkom, čo sa neprotiví mojej cti. Ja však nevidím, že mi preukazuješ priateľskú službu, pretože svojim listom tak opovážlivu žiadaš, aby som Ti odozval podriadenú Krupinu s príjmami. A nie je pravda, ako sa domnievaš, že to chcem urobiť. Preto som nemálo udivený z Tvojej a Halil begovej nerozvážnosti, najmä preto, že viete o prímerí medzi vašim sultánom a kráľovským veličenstvom, a preto nemá zmysel, aby si v tejto veci toľkokrát márne dral papier na písanie listov. Alebo pravdou nie je ani to, že sme v prvom rade sudcovia, lebo sme aj ľudia. Ak by to nebola Tvoja ľudskosť, ktorá chce teraz niečo urobiť proti prímeriu sultána a najvznešenejšieho kráľa, môjho najláskejšieho pána, mohol by si sa poľahky zdržať takýchto svojich listov. A pravdou tiež nie je to, čo si navrávaš, že dovtedy, kým mi najlepší a najvyšší Boh dopraje život, Ti majú byť tieto okolité kraje podriadené, a preto ich zamýšľaš spustošíť ohňom a mečom. Ver mi, ak to urobíš v čase mieru, že zabudnem, že vám nejaké dediny vôbec boli podriadené, akokoľvek už spomenutý Halil beg tieto vaše dediny zapísal do svojich registrov a zariadim to tak, že z nich nebudeť počut' hlas kohútov ani sliepok.¹ Žiadam preto, aby si dúfal, že u mňa budeš mať' priateľskú službu v tých záležitostiach, ktoré nie sú v rozpore s mojou ct'ou. Toto som Ti chcel v stručnosti odpísať' na Tvoj list. Dané v Krupine 28. júla roku 1555.

Dva súčasné odpisy vyhotovené rovnakou rukou, latinsky, s malými rozdielmi v ortografii. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 17. csomó, 1555.07.28. Maďarský preklad a neúplné čnenie latinského textu uverejnil KÁRFFY, Ö. (ed.): Levelek a hódoltság, s. 612-613, č. 9. Ďalší odpis sa nachádza v HIM-HL, Török kori gy. 1555/8. V obidvoch vyhotoveniach na chrbte adresované Ibrahimovi, čarušovi v Budíne.

¹ Podľa odpisu v HIM-HL, Török kori gy. 1555/8. „non multos galorum aut galinarum cantus“. Podľa odpisu v MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 17. csomó, 1555.07.28. však len „non multos galorum cantus“.

Budín, 30. december 1556

Budínsky beglerbeg Ali paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, súhlasí s výmenou ponúkaného zajatca a posiela požadované informácie o zajatých deťoch.

My, paša Ali, miestodržiteľ najmocnejšieho tureckého sultána a budínsky beglerbeg, atď. Vynikajúci priateľu a úctyhodný sused! Posielam svoj pozdrav a odporúčanie, atď. Oboznámil som sa s listom Tvojej milosti, ktorú Tvoja milosť napísala ohľadom služobníka bega Sulejmana, Kasima.¹ Tvojej milosti naň odpovedám, že ak Tvoja milosť ho chce pamätajúc Boha vydat', ja ho pri Alahovi vymením. Nech Tvoja milosť napiše, či si to praje za peniaze alebo za zajatca. A ja mu to dám za neho. Ak to však Tvoja milosť nechce urobiť, môže si ho Tvoja milosť niekam odpratat'. Ale aj keď ho tam Tvoja milosť bude držať trebárs aj sto rokov, nikto ho nevykúpi. Ale ak ho Tvoja milosť za týchto podmienok vydá mne, ja ho pri Alahovi vykúpim. Pokial' ide o diet'a, o ktorom píše Tvoja milosť, nemám o ňom žiadne správy, ani neviem, aké je to diet'a. Ale nech mi Tvoja milosť napiše, aké je to diet'a a ako sa volá a u koho má byť a či ho zajali už dávno. Postarám sa o to v mene priateľstva s Tvojou milosťou. Ja u seba mám dve deti – žiakov, ktorých som zobrajal od Juraja Szondyho.² Jeden sa volá Libárdy, druhý Sebastián.³ Neviem, či sú to oni. Ďalej, pretože sa richtári z Oroszfalvy⁴ st'ažovali na bega Sulejmana, tohto bega som odtiaľ odvolal. Očakávam od Tvojej milosti odpoveď na tieto záležitosti. Nech Tvoju milosť opatruje Boh. Dané na Budíne, 30. decembra roku 1556.

Originál s pritlačenou pečaťou, maďarsky, podľa editorov uložený v Maďarskom národnom múzeu. Porovnaj TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 8-9, č. 8. Na chrbe adresované Jánovi Kružičovi, kapitánovi a miestodržiteľovi na Sitne a v Pukanci (!).

¹ Vzhľadom na chýbajúce bližšie údaje a častý výskyt osobného mena Kasim nie je zrejmé, o akú osobu ide. ČIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index* 2, s. 563-564.

² Známy aj ako Juraj Šucha. Kapitán hradu Drégel, ktorý Turci dobyli v júli 1552. SZIRÁCSIK, É.: *Hrad Drégel*, s. 210-213.

³ Chlapci s menami Libárdy a Sebastián sa zdržiavali na hrade Drégel. Pred osmanským útokom, počas ktorého padla takmer celá posádka, poslal Juraj Szondy obidvoch chlapcov spolu s darmi pašovi Alimu. SZIRÁCSIK, É.: *Hrad Drégel*, s. 211-213.

⁴ Zrejme obec Nagyoroszi v susedstve hradu Drégel.

Čabrad', 18. október 1558

Ján Kružič pred komisármu Uhorskej komory potvrdzuje, že za 7000 zlatých prevzal od kráľa Ferdinanda I. do zálohu Čabradské panstvo. Zároveň sa zaväzuje zachovať hrad a jeho majetky v inventarizovanom stave, realizovať na Čabradi a Sitne stavebné práce a vyplácať vojakom žold.

Ja, Ján Kružič, kapitán najsvätejšieho rímskeho cisára a kráľovského veličenstva vyznávam a potvrdzujem touto listinou, že najsvätejšie cisárské a kráľovské veličenstvo, môj najmilostivejší pán, svoj hrad Čabrad' so všetkými mestečkami, dedinami, majetkami, majetkovými podielmi a právami, a ich úžitkami a akýmkoľvek príslušenstvami k tomuto hradu Čabrad' podľa práva a oddávna prináležiacimi a patriacimi, ako aj so strelivom a vojenskou výzbrojou, ako napríklad s delami, hákovnicami, puškami, pušným prachom a guľami; tiež s potravinami, inými vecami a všetkými cennosťami na tom istom hrade, alebo mimo neho jestvujúcimi, komisármu jeho cisárskeho veličenstva inventarizovanými a spisanými za sumu sedem tisíc rínskych zlatých, každý po pätnásť kusov alebo šestdesiat grajciarov počítajúc, mi kvôli dlhu ráči dat' do zálohu. Samotný hrad spolu s príslušenstvami, strelivom, vojenskou výzbrojou, potravinami, vecami a všetkými cennosťami, podľa inventára¹ spisaného uvedenými komisármu v súlade s rozhodnutím a nariadením jeho cisárskeho veličenstva je zverený do mojich rúk. Sľubujem v dobrej viere, že samotný hrad Čabrad', ako sa patrí verne a starostlivo, celý a s pomocou Božou budem opatrotovať, aby sa žiadny nedostatok tak potravín, ako aj streliv a iných nevyhnutných vecí na tomto hrade neobjavil. Budem tiež venovať starostlivosť, aby sa príslušenstvá a majetky, či poddaní samotného hradu Čabrad' nezmenšovali; radšej pretrvám, pokiaľ to situácia počas istého času a okolnosti umožní, aby sa rozmnogili. Peniaze však, za ktoré mi jeho veličenstvo dalo do zálohu uvedený hrad Čabrad', [nevyužíjam] na žiadny iný účel, než na budovanie tohto istého hradu

a Sitna, podľa toho, ako mi je to napísané komisármí a majstrom staviteľom² jeho veličenstva; prostredníctvom vojenskej platby jeho veličenstva, mnou zachovávaným dobrým úmyslom vynaloženú zvyšnú sumu päť tisíc zlatých³ v súlade s rozhodnutím a nariadením jeho cisárskeho veličenstva vynaložím na vyplatenie vojakov jeho veličenstva na Čabradi, v Krupine a na Sitne pod mojím kapitánstvom. Kedykoľvek však jeho cisárské veličenstvo, alebo moji najjasnejší a práve tak najmilostivejší slobodní páni jeho veličenstva, zákonití králi Uhorska, spomínaný hrad Čabrad' z mojich rúk, alebo od mojich dedičov za zálohouvú sumu zloženú mne, alebo mojim dedičom, môžu dostať. Ja a moji dedičia ten istý hrad jeho veličenstvu, z toho dôvodu, prečo ho jeho veličenstvo láskavo založilo, rozhodne a skutočne, bez akéhokoľvek [*vymáhania*] práva, ako aj so strelivom, delami, hákovnicami, pušným prachom a guľami, a tiež s potravinami a všetkými vecami podľa inventára od komisárov jeho veličenstva zverený mi spolu s hradom, odstúpim a navrátim. Napokon, keďže všetky spomenuté články, body a odseky v dohode a listine jeho cisárskeho veličenstva [*sú*] jasne vyjadrené, prísne a neporušiteľne [*ich*] budem zachovávať. K tomu sa na vieru, čest' a moju šľachetnosť zaväzujem, a všetkých mojich dedičov a nástupcov chcem zaviazat'. Na potvrdenie a svedectvo dal som prítomnú listinu opatríť mojou pečaťou a podpisom. Dané na hrade Čabrad' osemnásťteho dňa mesiaca októbra roku Pána tisícpäťstopäťdesiatosem.

Ján Kružič
vlastnou rukou

*Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 79, Konv. B, fol. 79-80.
Regest uverejnil KOVACHICH, M. G. (ed.): Formulae solennes styli in cancellaria,
s. 57-58, č. 192.*

¹ Inventár zbraní, potravín, náradia a zariadenia vyhotovili zástupcovia Uhorskej komory 19. októbra 1558. MNL-OL, MKA, E 156 *Urbaria et Conscriptiones, Regestrata, fasc. 4, num. 48, pag. 133-140.* Porovnaj ILLÉSY, J.: *Várvizsgálatok*, s. 235-236.

² Uhorská komora na Čabrad' vyslala komisára Jána Scharbergera a staviteľa Francesca de Pozza. O inventarizácii hradu oboznámili panovníka listom vydaným 18. októbra 1558. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 79, Konv. B, fol. 81-82.

³ Ferdinand I. rozhodol 10. októbra 1558 v mandáte predsedovi a radcom Uhorskej komory, že pri splácaní požičanej sumy 7000 zlatých vyčlení 2000 zlatých na prestavbu Čabrade a Sitna. ŠA BB, KC I, inv. č. 226. Materiál pôvodne zaradený v ŠA BB, KC II, no. 9655.

Vacov, [22.] november 1558

Novohradský sandžakbeg Hasan oznamuje Jánovi Kružičovi, že pri vojenskej zrážke nebol zranený a vyhŕáža sa, že vypáli Svätý Anton a banské mestá. Zároveň Jána Kružiča posmešne pozýva na návštevu.

Pozdrav a svoje odporúčanie ako môjmu dobrému susedovi a dobrému priateľovi. Oboznámil som sa s listom, ktorý mi napísala Tvoja milosť, že som bol spredu aj zozadu zranený. Avšak ten, kto Tvojej milosti povedal, že som zranený, klamal, lebo ja som nebol zranený spredu ani zozadu.

Potom, ak Boh uchová, len nech príde dobrá správa od sultána, pozeraj ako stúpa dym nie zo Svätého Antona, ale zo všetkých banských miest. Dozvedel som sa aj to, čo si písal Vacovčanom, že na nich zaútočíš. Dozvedel som sa tiež, že usilovne popudzuješ proti mne a proti Vacovčanom uhliarov.¹ Len si teda príd' sem do Vacova, ja Ťa tu čakám aj s lod'ou, ktorú nechám potiahnut' červeným súknom. A navyše som dal naloviť' pekné ryby, vyzy a jesetery,² lebo Ťa chcem pohostit' ako dobrého suseda a dobrého priateľa, lebo pokým sa Tvoja milosť mne vyhŕáža, ja o Tvojej milosti rozprávam iba pekne.

Potom som sa pred biednymi poslami pekne krásne vyzliekol zo všetkých šiat, aby mohli na vlastné oči vidieť', že na mne ani vpredu, ani vzadu nie sú žiadne rany. Žigmundovi Forgáčovi a Jurajovi Bebekovi sa podarilo utieciť pred vojakmi vdľaka tomu, že títo všetci boli naložení otrokmi.³ Lebo, keby sa tak rýchlo nezvečerilo, ja by som bol pekne krásne Žigmunda Forgácha aj Juraja Bebeka naložil do jednej lode a tak by som ich bol poslal sultánovi. Preto Ty z Čabrade nemôžeš ochrániť' biedny ľud. Po týchto udalostiach teda nielen obyvatelia Svätého Antona, ale aj mnoho ďalších tunajších ľudí dopadne tak, ako dopadli ľudia zo Svätého Antona.

Dozvedel som sa tiež, že kráľ prikázal Štiavničanom, aby nám boli

poplatní. Dozvedel som sa však aj to, že Ty nedovolíš týmto bedárom, aby nám boli poplatní. Preto tam prídem ja aj nás sultán a s naším sultánom nech sa tam stretne aj váš cisár, aby ste sa tam s rímskym cisárom presvedčili, ako sa vodí spomínaným Štiavničanom. Je lepšie, aby sme sa stretli ako pobratimovia, než aby sme si vyhrážali v listoch.

Ďalej som počul, že ma chceš navštíviť¹, a preto ma aj voláš na návštevu. Som pripravený poslat' Tvojej milosti turecký dobytok, koľko potrebuje. Nech aj Twoja milost' mi pošle uhorský dobytok, koľko budem potrebovať. Nech Boh opatruje Tvoju milost' aj so všetkými vojakmi. Tento list bol daný vo Vacove, [22.] novembra roku Pána 1558.

veľavážený a veľkomožný pán,
vacovský, novohradský a drégel'ský
sandžakbeg Hasan

Originál s pritlačenou pečaťou, maďarsky. Deň v datovacej formulke je uvedený nejasne, môže ísť o 22., prípadne o 12. november. ÖStA, HHStA, Turica I 13, Konv. 4, fol. 189-190. Regest uverejnili PETRITSCH, E. D. (ed.): *Regesten der osmanischen Dokumente 1*, s. 131, č. 363. Na chrbte adresované do rúk kapitána Jána Kružiča.

¹ „az zen[e]getokez igen gyóytód en ream es az Wachyakra azert jőyel“. *Išlo o uhliarov (maď. szénégetők), ktorí pracovali na okolí už od stredoveku.* PETER-CSÁK, T.: *Az erdő az Északi-középhegység*, s. 150-152, 165.

² „zep halakat fogattam wyzakat es tokokat es wygan akarlak wendegleny myrt jo zomzedomal es jo baratomal“. *Vyzý a jesetery sa vyskytvali v Dunaji.*

³ *K udalosti došlo ažda 13. októbra 1558, keď Juraj Bebek pri obci Kazza porazil osmanské vojsko naložené korist'ou. Napriek svojmu lavirovaniu a nestálosti stál v tom čase na strane cisára.* TEJNIL, E.: *K dejinám tureckého panstva II*, s. 157-158; BÁRTFAI SZABÓ, L.: *A Hunt-Paznan nemzetiségbeli Forgách*, s. 231-232.

22. marec 1559

Nitrianska kapitula dosvedčuje vyhlásenie Jána Kružiča, ktorý sa zaviazal plniť určené podmienky zálohovej držby Čabradského panstva. Zároveň sa zaviazal hrad s majetkami brániť, zveľaďovať a po splatení zálohovej sumy ihned vrátiť kráľovi Ferdinandovi I.

My, kapitula nitrianskeho kostola dávame na pamäť touto listinou, že vznešený Ján Kružič, kapitán ľahko vyzbrojenej jazdy najsvätejšieho rímskeho cisára a kráľovského veličenstva v Krupine, pred nami osobne dosťavený bol dobrovoľne a slobodne vypočutý a oznámil [nám] týmto spôsobom, že náš najmilostivejší pán, sväté cisárské a kráľovské veličenstvo, po zvážení služieb uvedeného Jána Kružiča, ustanovilo ho za správcu a kapitána na hrade jeho veličenstva volanom Čabrad' v Hontianskej stolici. Končne hrad tomuto Jánovi Kružičovi tiež kvôli dlhu za sedem tisíc rýnskych zlatých, akokoľvek počítajúc zlaté po šestdesiat grajciarov, za určených podmienok zálohu o tom vyhotovených, vyjadrených a vypočítaných v listine jeho cisárskeho veličenstva ráci dať do zálohu. Tento hrad Čabrad' osobitnými komisárm jeho veličenstva so všetkými úžitkami a príslušenstvami, totiž s mestečkami, dedinami, majetkami, podielmi, majermi¹ a všetkými inými majetkovými právami podľa práva a oddávna prináležiacimi a patriacimi, tiež so strelivom a vojenskou výzbrojou, ako napríklad s delami, falkonetmi, hákovnicami, puškami, strelným prachom, guľami, výbušnými látkami a všetkým iným strelivom, ako aj s úplnými príjmami, vecami a všetkými cennosťami tak na hrade, ako i mimo tohto hradu držanými a nachádzajúcimi sa, podľa inventára o tom spisaného má byť po ruke uvedeného Jána Kružiča v úrade kapitánstva. Kvôli zálohu až do úplného splatenia uvedenej sumy, totiž sedem tisíc rýnskych zlatých, tomuto Jánovi Kružičovi a jeho dedičom má byť daný, zverený a odovzdaný do držby za podmienok, ako je vopred spomenuté, [ktoré kráľ] v uvedenej záložnej listine

zreteľne určil a láskavo nariadil. Preto sľúbil a zaviazal sa na vieru, čest' a svoju šľachetnosť, tak ako sa zaviazal v našej prítomnosti, že samotný hrad Čabrad' bude s Božou pomocou starostlivo a verne chrániť pred všetkými nepriateľmi a protivníkmi cisárskeho veličenstva a so strelivom, iným vojenským vybavením, výstrojom a všetkými nevyhnutnými vecami ho bude povinný udržiavať dobre zaopatrený tak, aby vojací určení na jeho stráženie neohlasovali žiadny nedostatok nevyhnutných potrieb a tieseň. Prospech však jeho veličenstva a svojich verných týmto podporovať, škody však a neprospech má vo svojej moci odvrátiť. Príslušenstvá hradu nemá pustošíť, ale radšej sa má usilovať, aby sa počet poddaných rozmnožoval, samotných poddaných hradu však vo všetkých ich právach a obyčajoch má zachovať a obraňovať. Obraňovať ich majú aj jeho dedičia a úradníci. Sľúbil tiež všetky články uvedené v záložnej listine cisárskeho a kráľovského veličenstva, ktorou totiž ráčilo odovzdať uvedený hrad do jeho rúk, prísne a neporušiteľne vo všetkých odsekok a bodoch zachovávať, kým by niekedy menované cisárské veličenstvo, alebo naši najjasnejší a práve tak najmilostivejší slobodní páni jeho veličenstva, totiž zákonití králi Uhorska, alebo ten, komu by veličenstvo [*dalo na to súhlas*], dovolili vykúpenie hradu. Hrad z rúk toho istého Jána Kružiča nech znovuzíska po zaplatení uvedenej sumy jemu, alebo jeho dedičom hned' a skutočne bez akýchkoľvek t'ažkostí, otáľania a dožadovania nejakým spôsobom jeho cisárské veličenstvo, alebo jeho dediči a nástupcovia králi Uhorska, alebo komu to jeho veličenstvo dovolí, so všetkými príslušenstvami, strelivom a vojenským náčiním, a všetkými inými vecami a cennosťami podľa obsahu inventára na to spisaného vráti a jeho dediči majú vrátiť a sú povinní to urobiť. Tiež úradníkov ustanovených na uvedenom hrade Čabrad' a aj tých, ktorí budú v budúcnosti ustanovení so záväzkom ich vernosti, cti a šľachetnosti, zachovávajúcich všetko toto, čo v listine svätého cisárskeho veličenstva, ako je vopred spomenuté, je vyjadrené, bude vždy zaväzovať prísahou. Všetko toto spomenuté a jednotlivé sa vernosťou, cťou a šľachetnosťou zaväzuje prísne a neporušiteľne zachovávať a zastávať ním samým, svojimi dedičmi a všetkými nástupcami, ako aj služobníkmi, úradníkmi, kastelánmi a správcami uvedeného hradu Čabrad' samotným Jánom Kružičom ustanovenými

a tými, ktorí budú v budúcnosti ustanovení, a sú zaviazaní bez akéhokoľvek dožadovania sa. Pred nami žiadal [*toto vyhlásiť*] silou a svedectvom tejto našej listiny. Dané v stredu počas Veľkého týždňa,² roku Pána tisíc päťstopäťdesiatdeväť³.

Odpis originálu vyhotovený v archíve kráľovskej komory v roku 1820, latinsky. ŠA BB, KC I, inv. č. 228. Materiál pôvodne zaradený v ŠA BB, KC II, no. 9657.

¹ „oppidis videlicet, villis, possessionibus, portionibus, praediis“. Pojem „praedium“ mohol v danom období označovať hospodársky dvor (majer), prípadne pustnúce sídlo.

² 22. marca 1559. Veľký týždeň označoval týždeň pred Veľkou nocou.

Pred 14. septembrom 1561

Ján Kružič oboznamuje Dvorskú komoru o dlnoch, do ktorých sa dostal kvôli vydržiavaniu vojakov a opevňovacím prácам na Čabradi a Sitne. Vzhľadom na svoje verné služby žiada o vyplatenie finančnej zálohy z príjmov panovníka.

Vznešení radcovia Dvorskej komory, [radcovia] kráľovského a cisárskeho veličenstva, ako aj kráľa Uhorska, Čiech, atď. Urodzení, vznešení, statoční a milostiví páni, [páni naši] nadriadení. Vaše milosti [nám] čo najláskavejšie nariadili z príkazu veličenstva rímskeho cisára, nášho najmilostivejšieho pána, [vykonat] obhliadku stavieb a posúdit' stav [opevňovacích] prác na Čabradi a Sitne.¹ Správe Vašich milostí som jasne porozumel. Kvôli uchráneniu krajiny a ľudí vyššie zmieneného cisárskeho veličenstva, zvlášť komorského majetku ich veličenstva v banských mestách, ako aj udržaniu vojakov, ale aj výstavbe a opevneniu hraničných pevností a ďalších vstupných brán do banských miest som upadol do veľkých dlhov. Aby som pre ich cisársku výsost' uchránil krajinu a ľudí, zvlášť dary Božie a vzácné klenoty banských miest, som pripravený ako verný služobník ich veličenstva (bez nároku na slávu) horlivu vykonat' všetko to, čo bude v mojich ľudských silách. Aby som však, pri všetkej mojej viere, ešte lepšie dokázal plniť všetko, čo sa mi prikáže, ako som to už tu i tam mužne preukázal, a aby som v budúcnosti ďalej a čo najstátnickejšie dokázal slúžiť a popri krajinе a ľuďoch uchránil aj zmienený značný komorský majetok, predkladám Vašim milostiam moju poníženú prosbu.

Uvážte to všetko a majte na pamäti, ako aj to, čo som vykonal pre dobro vyššie zmienenej cisárskej výsostí. Aby bola ocenená moja verná služba a dobromyseľnosť, a aby sa z uvedených dôvodov [všetko] milostivo uviedlo do čo najlepšieho [poriadku] a pomohlo sa podľa spravodlivosti našim záležitostiam – keďže finančná záloha sa k nám dostala len v celkom malej výške (predtým bola vyššia, nateraz je uložená na spoľahlivom mieste) a zvyšnú sumu vo výške trisičidvestopäťdesiat rýnskych zlatých,² ktorú som nateraz dostal na zálohy, som

minul na stavebné práce – [navrhujem] zíš' sa na určitom mieste, kde mi budú vyplatené peniaze zabezpečené milostivo z príjmov ich veličenstva. [Peniaže], ktoré budeme ešte nevyhnutne potrebovať na stavebné práce, mali by sa k nám dostať bud' [v podobe] príspevku, alebo z prostriedkov zasielaných banskej komore, pretože vystavanie uvedených stavieb je bezodkladne nutné, bez druhého [totiž] nič neprosipieva, [navyše ked] mu to má tiež pomôcť. Vašim milostiam chcem usilovne slúžiť a som pripravený poslušne vykonať rozkazy podľa vášho milostivého, tak prepotrebného rozhodnutia.

Poslušný služobník Vašich milostí

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1561 – no. 10, fol. 113. Na chrbe poznamka Dvorskej komory o odoslaní listu predsedovi a radcom Uhorskej komory 14. septembra 1561.

¹ Stavebné úpravy hradov a opodstatnenosť vynaloženia prostriedkov pravidelne kontrolovali úradníci Dvorskej komory. BODNÁROVÁ, K.: Inštrukcia arcivojvodu Karola, s. 93.

² Išlo len o časť vynaložených nákladov. Vyššie sumy dokumentujú účty za stavebné práce na Čabradi a Sitne, vyjadrené čiastočne v rýnskych a čiastočne v uhorských zlatých. MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, fasc. 100, no. 18, pag. 2-3; E 210 Miscelanea – Militaria, 47. csomó, 12. této, fol. 586-587.

Vojenský tábor pri Sečanoch, 1. apríl 1562

Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že vojsko začalo obliehať Sečany, dvaja po prední Turci boli zabité a dúfa vo víťazstvo. Zároveň Pavla Rubigalla žiada, aby zostal doma.

Drahý pán Rubigall. Pozdravujem Vás a už vopred som Vám ochotne k službám. Včera som Vám písal, čo sa stalo s Drégeľom.¹ Nedokážem Vám zamlčať, že sme dnes ráno s pomocou Všemohúceho obľahli Sečany. Turci sa bránia statočne, dnes urobili výpad proti mestečku,² avšak s pomocou Všemohúceho boli opäť zahnaní a dvaja poprední z nich zabiti. Azda Vás budeme môcť neskôr, ak nám Boh pomôže, vyrozumiet o tom, že sme týchž s pomocou Všemohúceho a podľa jeho vôle porazili a von [z]o Sečian nepustili. Nech nás samotných ochraňuje Božia moc. Či sa vráti paša, o tom nič nepočuť. Zostaňte doma, vo všetkých veciach boli vydané rozkazy a robte, čo je Vám služobne milé. Dané v tábore pred Sečanmi okolo tretej hodiny popoludní 1. apríla roku 1562.

Vám naklonený priateľ³

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 2, no. 148. Na dolnom okraji adresované Pavlovi Rubigallovi. Na chrbte poznámka o doručení listu Pavlovi Rubigallovi 1. apríla 1562.

¹ List Jána Kružiča z predchádzajúceho dňa nepoznáme.

² „gegen Marck“. Išlo azda o zemepanské mestečko (nem. Markt) Sečany.

³ „Gevatter“. Priateľ, kmotor, sused.

Jáger, 1. marec 1566

Jágerský kapitán Gašpar Magóchy oznamuje Jánovi Kružičovi, že vojsko sedmohradského kniežaťa Jána Žigmunda sa pripravuje v Pešti na výpravu proti banským mestám. Zároveň informuje o konflikte medzi Lazarom Schwendim a Jurajom Bebekom.

Vaša milost'. Porozumel som listu, v ktorom Vaša milost' píše, že jej mám oznámiť, čo sa hovorí o tureckej, respektíve Schwendiho¹ výzbroji. Nemôžem preto Vašej milosti zamlčať, že dnes večer sa vrátil z Kisvárday² jeden z mojich služobníkov, prostredníctvom ktorého mi Štefan Kisvárday³ oznámil, že syn kráľa Jána⁴ sa schádza so svojimi ľuďmi k Pešti a už zhromaždil od Turkov i Uhrov okolo 3000 koní. Takisto vyrozumel, že chce dobyť banské mestá. Turek je tiež aj v našich krajoch, celkom blízko. Domnievam sa, že Vaša milost' už počula o tom, že budínsky paša nechal vytiahnuť na druhú stranu k Pešti šestnásť kartúnových diel a tri veľké dobývacie baranidlá, a umiestnil ich k Tehliarskej bráne.⁵ Z toho, čo som sa dozvedel o stopách po Turkoch, nemôžem Vašej milosti napísat' už nič viac, len to, že sa Turci odvažujú približovať k nám zo všetkých smerov. Práve teraz, ako mi Vaša milost' odpovedala na list, boli u nás Tallyania.⁶ Prišli ku mne, aby mi oznámili, že ich pán, hatvanský beg, doteraz nemá povozy a žiada, aby sme mu ich ihned zabezpečili [*na cestu*] k nám. Požadujú ale, aby sa myslelo na to, kam až bude ochotný dostaviť sa. Či nás hodlajú navštíviť v tomto meste, alebo kam vlastne zamýšľajú prísť, o tom nemám ešte žiadnu správu.

Takisto nechcem Vašej milosti zamlčať, že pán Schwendi, ako som vyrozumel, poslal nejakých jazdcov ku Košiciam proti Bebekovi.⁷ Či by si však chcel niečo začať, ako sa šíria zvesti, nedá sa v tejto chvíli ešte s istotou povedať. Bebek hodlá vystavovať pod Krásnou Hôrkou husársky hrádok. To mu však, domnievam sa, nedovolia.

Ak sa dostanú k Vašej milosti nejaké novinky o cisárskom zhromaždení a ríšskom sneme, prosím Vašu milost', aby ma o tom upovedomila. Dané v Jágri 1. marca [15]66.

Gašpar Magóchy

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 3, no. 258. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi.

¹ Lazarus Schwendi, rakúsky diplomat, vojenský teoretik a hornouhorský hlavný kapitán. KELENIK, J.: *Egy jeles katonai*, s. 14-15.

² Kisvárda, mestečko na pomedzí Uhorska a Sedmohradska.

³ Člen zemepanského rodu z Kisvárdy. NAGY, I.: *Magyarország családai XII*, beslo Wárday család, tab. II.

⁴ Sedmohradské knieža Ján Žigmund, syn Jána Zápoľského.

⁵ „Ziglerthor“. Súčasť opevnenia Pešti.

⁶ Doslovne „Taljaï“. Zrejme obyvatelia obce Tállya v Zemplínskej stolici, položenej západne od Kisvárdy.

⁷ Juraj Bebek, v tom čase spojenec na strane Jána Žigmunda.

Čabrad', 2. december 1566

Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že jeho husári zajali dvoch Turkov a podľa nových správ paša v Budíne pripravuje taženie. Zároveň žiada oznámiť novinky banskoštiavnickému richtárovi a komorskému grófovi.

Urodzený a počestný. Minulú noc som prišiel sem na Čabrad' vyplatiť vojakom ich mesačný žold a vyslal som dole medzi Novohrad a Drégeľ niekoľkých jazdcov, [aby zistili,] či tadiaľ nebudú cestovať nejakí [Turci], od ktorých by bolo možné získať informácie. Našťastie dvoch takých zajali, ktorí sa včera vydali na cestu z Budína. Jeden z nich bol práporčíkom a pred rokom sa vykúpil [zo zajatia] pána grófa zo Salmu,¹ druhý je inak dobrým úbohým Turkom z Drégeľa, obaja sú tiažko postrelení a poranení. Najnovšie správy ukazujú, že majú pravdu v tom, o čom sa [na tureckej strane] rozhodlo. Teda, že sám paša [bodlā] s jazdou i pechotou podniknút' lúpežný [nájazd]. Poznámka: proti nám, Banskej Štiavnici, Pukancu a Krupine. Zostáva preto ešte v Uhorsku,² pričom väčšina sandžakov je už zhromaždená podľa druhov [vojska]. Hasan beg³ a niektorí ďalší sú v Pešti, noví Turci, janičiari a sipáhiovia prišli do Budína a Pešti v počte až 5000. Nový turecký sultán⁴ sa má vrátiť do Konštantínopola. Tatar paša a Pertev paša⁵ budú tam tiež. Daj Bože, aby sem žiadnen z nich už viac neprišiel. Turecké galéry boli ponechané tu hore v Ostrihome a Pešti, keďže ich majú nazvyš. Armáda má [ponechať] všetky mosty medzi Pešťou a Budínom celé, keďže sem ženú veľa vozov. Neviem, či armáda bude mosty búrat', alebo by chceli cez ne na vozoch prevážať pešiakov, ktorých [úlohou] bude zrejme rabovanie. Preto je treba mať' sa dobre na pozore, kým stoja mosty a sú tu všetky lode, pretože [to znamená], že nepriateľ sa určite posúva a blíži k nám.

Nedopočul som sa zatiaľ, či ustanovená jazda a pešiaci budú postupovať podľa druhov [vojska]. Rád by som videl, ako a kde sa rozdelia. V Krupine a Leviciach má sa udržiavať veľké množstvo dobrých vojakov,

pretože sa majú obzvlášť chrániť banské mestá, má sa udržiavat' aj výzvedná skupina. Božia milosť' nech je s nami všetkými. A budť tak na večnosť'. Úslužne pozdravujem.

Novinky treba oznámiť pánu richtárovi a pánovi komorskému grófovi a má sa určiť spoľahlivý posol. Chcelo by to napísat' ešte do [kráľovskej] kancelárie, pretože, ako som od cisárskeho veličenstva vyrozumel, nevie nič o tom, či sem opäť príde nový turecký sultán. Dané na Čabradi dňa 2. decembra roku 1566.

Vám naklonený priateľ

Uvidím, či budem môcť' na niekoľko dní odtiaľto odísť a príšť k Vám, pretože chcem hradný kopec [ochrániť] pred Turkom. Nechal som preto vyrúbať stromy a zem ujazdit' koňmi. Ak to pôda umožní, chcem úzke miesta proti Turkovi plne ohradiť. Bolo by veľmi potrebné, aby na tých miestach strážilo 100 drábov, ktorí by tam hliadkovali. Písal som súce v tejto veci pánovi Dersffymu,⁶ ale drábi musia zostať [v Banskej Štiavnici], pretože by sa mala udržať bezpečnosť' aspoň v hutách. Som pripravený ihneď na rozkaz cisárskeho veličenstva prezriet' kvôli informáciám všetky miesta až po Stoličný Belehrad.⁷

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 3, no. 376. Na chrbe adresované Pavlovi Rubigallovi.

¹ Gróf Eck zo Salmu a Neuburgu, bratislavský a rábsky kapitán. PÁLFFY, G.: *A császárváros védelmében*, s. 256.

² „Aber er Pleibt noch also hong“. Z kontextu možno usudzovať, že „hong“ označuje Uhorsko.

³ Zrejme bývalý fiľakovský sandžakbeg Hasan. TEJNIL, E.: *K dejinám tureckého panstva II*, s. 166.

⁴ Sultán Selim II., ktorý vládol v rokoch 1566 – 1574.

⁵ „die Tattnor unnd Bertaw Bassa“. *Ažda miestodržitelia Mehmed Tatar paša a Perter Mehmed paša*. ČIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index 2*, s. 673; PETRITSCH, E. D. (ed.): *Regesten der osmanischen Dokumente 1*, s. 148, č. 417.

⁶ Štefan Dersffy z Nitrianskej Stredy, preddunajský hlavný kapitán. MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 9, 14.

⁷ „Stoichisch-Baisenburg“. Maďarské mesto Székesfehérvár.

Čabrad', 24. marec 1567

Čabradský kapitán Fabián Nagy oznamuje Jánovi Kružičovi, že Turci operňujú Drégeľ a plánujú obliehať Jáger.

Som Vašej milosti už vopred čo najochotnejšie k službám. Podľa príkazu Vašej milosti prišiel sem nahor jeden [muž] z Drégeľa a oznámil nám, akoby o nič nešlo, že sa v Drégeli zrútili drevené palisády.¹ Čavuš je napriek tomu v Drégeli. Obzvlášť prísne prikázal a nariadil všetkým dedinám, aby priviezli 40 až 50 kusov dreva. Tie však nevyberá ani neprezerá šacovateľ² či nejakí sedliaci, ale ich tam rovno bez rozdielu spoločne privážajú a pracujú už aj na odvoze dreva. Novohradský beg nie je sice nateraz doma, ale v Päťkostolí,³ avšak paša už po neho poslal, aby sem hore ihneď prišiel. Beg chce nechat' vystavat' v Drégeli, bud' hore vedľa hradu, alebo dole v dedine, pevnost'.⁴ Vyššie spomenutý muž bol aj v Budíne a povedal nám, že mosty sú už hotové, ako mu to jeden Turek, jeho dobrý známy, dôverne povedal a zaprisahal sa na svoju hlavu. Hned' ako príde paša do tábora a donesie sa cez mosty strelivo, budú chciet' obľahnúť Jáger. Z toho, ako sa zvolávajú, sa zdá, že majú vôleu tiahnut' smerom k Schwendímu.⁵ Pred Vašou milost'ou nedokážem takisto skrývať, že koniarí⁶ už z tohto územia ženú do 25 až 50 koní do tábora za Pešťou. O tom hovoril ten muž ako o istom. Radšej by ale prišiel sem hore za Vašou milost'ou, avšak aj s vajdom,⁷ aby objasnili, čo sa stalo v tejto veci. Dané na Čabradi 24. marca roku [15]67.

Služobník Vašej milosti

Fabián Nagy

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 415. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi. Slovenský preklad MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 154-155.

¹ „Planckhen“. Drevené ohradenie, plot.

² „Schatzmeister“. Pokladník, v kontexte však ide o odhadcu (*Schätzmeister*).

³ „Fünfkirchen“. Pätkostolie, maďarské mesto Pécs.

⁴ Doslovne „ein khastell“.

⁵ Lazarus Schwendi.

⁶ „Zeinziger“ resp. „czichtinger“ odvodené od chov, chovatel. V tomto prípade zrejme chovatelia koní.

⁷ „Weida“. Vo všeobecnosti nejaký vodca, predák.

Krupina, 16. august 1568

Ján Kružič žiada Uhorskú komoru o slúbený prenájom arcibiskupského desiatku v Novohradskej stolici, ktorý chce využiť na žold pre svojich vojakov. Zároveň žiada o príkaz na zaplatenie dlhu, ktorý mu mal do 15. augusta uhradiť výberca tridsiatku v Senci.

Najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni,¹ a najctenejší priatelia, [posielam] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Keď som sa nedávno kvôli akýmsi chýrom o Turkoch, v tom čase rozšíreným, ponáhľal domov, nemohol som sa veľmi zdržiavať v Bratislave, a prerokovať mnohé s Vašimi najdôstojnejšími veľkomožnými a vznešenými pánlmi. Najmä veru medzi inými záležitosti o desiatku, ktorý sa vyberá v Novohradskej stolici prislúchajúc k Ostrihomskému arcibiskupstvu.² Tento desiatok bol predtým každoročne odosielaný pánom Petrom Usalym³ na nevyhnutné výdavky hradov položených v tomto pohraničí, ako aj na úžitok a prospech vojakov, ktorí tam majú svoje zásoby a aby pohodlnejšie mohli očakávať žold, je vydražený. Avšak v tomto roku, keď ho Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni využili inak, som [o tom] vôbec nevedel. Hoci, keď som pred dvomi mesiacmi odišiel do Viedne a konečne do Istrie,⁴ pán Peter Usaly mi rozprával, že tento jesenný desiatok bude Vašimi najdôstojnejšími veľkomožnými a vznešenými pánlmi využitý pre mojich vojakov, ako to vidiet v uzavretom liste odoslanom môjmu zástupcovi, keď som bol vzdialený. Napokon, keďže doteraz som si nie istý, komu ho Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni ustanovili využiť inak, žiadam ich, aby ráčili ak nie celý, tak aspoň polovicu využiť pre mojich vojakov. Ak pravda, nastala v tomto prípade nejaká zmena, nech sa Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni aspoň postarajú, aby z vlastných majetkov mojich vojakov a taktiež z iných, ktoré predošlé roky a v už uplynulom roku boli kúpené, ráčili poskytnúť [desiatok] do nájmu, aby vojací ním mohli prospiešne a čo

najľahšie u mňa zotrvať a zostať, lebo inak by nemohli kvôli žoldu po kračovať¹. Týmto sa teraz odporúčam. Dané v Krupine dňa 16. augusta 1568.

Post scriptum: Bez pochýb je Vašim najdôstojnejším veľkomožným a vznešeným pánom známe, že teraz do 15. dňa tohto mesiaca augusta mi mali odovzdať 1888 zlatých a 67 denárov, kvôli ktorým som minule Vašich najdôstojnejších veľkomožných a vznešených pánov naliehavo žiadal prostredníctvom môjho služobníka o mandát seneckému tridsiatkárovi,⁵ aby mi preto bol povinný dlh zaplatiť a nahradit². A to, koľko som prijal, je prenechané môjmu služobníkovi. Preto Vašich najdôstojnejších veľkomožných a vznešených pánov prosím, aby sa, ak to doteraz nebolo urobené, postarali o splatenie celého môjho dlhu a ja sa spokojný odvďačím, nech môžem plniť prospešne tieto vojenské úlohy a nech tak nemám snahu preto sväte cisárské veličenstvo opäť prosiť³. To sa sám budem snažiť voči Vašim najdôstojnejším veľkomožným a vznešeným pánom zaslúžiť⁴.

Služobník Vašich najdôstojnejších
veľkomožných a vznešených pánov

Ján Kružič

Originál so stopami po pečati, latinsky. MNL-OL, MKR, E 41 *Litterae ad Cameram exaratae*, 1568 – no. 50, fol. 91-92. Na chrbte adresované predsedovi a radcom Uhorskej komory s poznámkou o prijatí listu 20. augusta 1568.

¹ Oslovenie predsedu a radcov Uhorskej komory. Predsedom Uhorskej komory bol Štefan Radéczy (Radetius). FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltóságai, s. 109.

² Doslovne „ad episcopatum Strigoniensem“. Išlo však o arcibiskupstvo.

³ Uvádzaný aj ako Peter Usalič. Vlastnil majetky vo Zvolenskej a Šarišskej stolici. NAGY, I.: Magyarország családai XI, heslo Usaly család.

⁴ „ante duos menses Viennam, ac tandem in Istriam proficiscerer“. Cestu

Jána Kružiča dokumentuje jeho list adresovaný Uhorskej komore rovnako kvôli výberu desiatku na podporu vojska, datovaný vo Viedni 3. apríla 1568. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1568 – no. 19, fol. 33.

⁵ Tridsiatkárom bol Kristof Aranyassy. Uhorská komora mu 1. októbra 1568 nariadila dlh splatiť. THALY, K.: Csábrág vára (Vége), s. 37; STREŠŇÁK, G.: Tridsiatková stanica v Senci, s. 69.

Šurany, 31. august 1568

Ján Kružič oznamuje cisárskemu komisárovi Ulrichovi Dreilingovi, že Turci odohnali z Pukanca dobytok a navrhuje preto prijať prísnejšie opatrenia na obranu.

Šľachetný, urodzený a spoločahliwy pán Dreiling.¹ Vždy som Vám ochotne pripravený slúžiť. Čo sa týka dobytka z Pukanca, 26. [dňa] tohto mesiaca odohnaného Turkami, je vskutku na poľutovanie, že Turci prišli tam cez Ipeľ za bieleho dňa, a že ked' tiahli hore cez dediny patriace k Leviciam, ktoré zložili hold Turkom, a ľud a niektorí služobníci z Levíc, ktorí boli v dedinách vyberať desiatok, zbadali ich tiahnut', nič o tom nedali vedieť. To pánom komisárom práve oznamujem a aj ich cisárskemu veličenstvu o tom čo najponíženejšie napíšem. Musí sa preto prijať iný a prísnejší poriadok vo vojenských záležitostiach. Páni komisári si ma sem do Šurian vyžiadali a odovzdali mi príkazy ich cisárskeho veličenstva a popri mojom úrade mi do správy čo najmilostivejšie zverili a prenechali aj obvodný hlavný kapitanát.² Musí sa vskutku prijať iný poriadok prihliadnuc na ochranu banských miest, ako aj poriadne vyplácat' vojsko, pretože považujem mier za málo trvácy. Teraz sú znova u ich cisárskeho veličenstva dvaja čavušovia a žiadajú, aby ihned³ [*bolo prijaté*] predchádzajúce nariadenie týkajúce sa dedín skladajúcich hold, ako aj ďalšie veci, to však ich cisárske veličenstvo nedokáže dosť dobre splniť. Po vybavení tunajších záležitostí, chcem sa pozriet' na to, či by som nevedel prísť za Vami na nejaké vhodné miesto, aby som s Vami, pane, prebral niektoré záležitosti. Týmto zasielam pánovi cisárske príkazy, ako aj rozkazy pre Melchiora Maška.³ Prosím teda, aby mu ich pán príležitostne poslal. Nech je k nám všetkým pán Boh milostivý. Učiním služobne vždy všetko, čo bude pánovi milé. Dané v Šurnoch 31. augusta roku [15]68.

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 483. Na chrbte adresované Ulrichovi Dreilingovi.

¹ *Ulrich Dreiling, cisársky komisár a správca Mediarskeho podniku v Banskej Bystrici.* MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 14.

² „*Craißhaubtmanschafft*“. Označenie pre Preddunajský obvodný hlavný kapitanát, obranný systém zriadený v roku 1564. Po smrti hlavného kapitána Štefana Dersffyho († 21. augusta 1568) bol dočasne poverený velením nad kapitanátom Ján Kružič. MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 14; PÁLFFY, G.: *Účasť rodiny Bašašovcov*, s. 152-153.

³ *Melchior Maško (Maschko), kapitán a správca hradu Muráň.* SARUSI KISS, B.: *Murány tisztsegviselői a XVI. században*, s. 410-413.

Budín, 28. apríl 1569

Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list a žiada, aby sa Pukanec podvolil Turkom, inak mesto utrpí škodu.

My, paša Mustafa, miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska. Veľavážený a veľkomožný pane, násť ctihoný dobrý sused a priateľ: Tvojej veľkomožnosti posielame svoj pozdrav a odporúčanie nášho susedského piateľstva. S veľkou ľútost'ou som sa oboznámil s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť ohľadom mesta Pukanec.¹ Oboznámil som sa aj s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť, že toto množstvo listov je podlost'ou buď môjho vlastného pisára, alebo záležitosťou novohradského sandžakbega.² Preto sa môj pisár neodváži nikomu nič napísat' v rozpore s mojím príkazom. A keby sa niečoho takého dopustil, horko by to oľutoval. Preto všetko, čo kedy napísal, napísal zakaždým z mojej vôle. Ked' Tvoja veľkomožnosť píše, že sa Pukanec nepodrobil, a že ak sa niečo [zlé] prihodí kvôli nám, Tvoja veľkomožnosť napíše st'ažnosť k porte nášho veľkého sultána. Tvoja veľkomožnosť to smie, ved' za to, že niečo napíšeš, odkážeš, ma azda nezabijú, ani ma kvôli listu Tvojej veľkomožnosti nevyženú z Budínskeho hradu. Veľmi láskavo prosím Tvoju veľkomožnosť len o to, aby Tvoja veľkomožnosť neporušovala a nerozväzovala dohodu, ktorá sa dosiahla medzi dvoma cisármami, pretože by to nebolo dobré. Záležitosti dedín a miest upravil a vykonal násť veľký sultán s veľkým rímskym cisárom v podobe registra, ktorého jednu verziu mám u seba ja a jeho druhá verzia je u jeho veličenstva, rímskeho cisára. Preto chod' hore k jeho veličenstvu a pozri sa do neho a ukážu Ti v ňom, že je tam zapísaný aj Pukanec. Ako by som ho mohol nútíť k zdaňovaniu, keby som na to nemal právo? Preto predsa, ako som písal, veľmi prosím Tvoju veľkomožnosť ako svojho milovaného piateľa a suseda, aby sa proti tomuto do budúcnosti neprevinil.

Naskutku a pravdivo ubezpečujem, že to bude na skazu mesta, ak sa ne-podvolia právu, ktorého som sa ja doteraz až do konca pridržiaval, a že by to zapríčinila jedine Tvoja veľkomožnosť, nikto iný. Nech Boh žehná Tvojej veľkomožnosti! Dané v Budíne 28. apríla 1569.

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 527. Bez intitulácie uverejnili TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): *A budai basák*, s. 37-38, č. 33. Nemecký preklad vyhotovený 13. mája 1569 v ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 528. Slovenský preklad podľa maďarského odpisu MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 156-157. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Predchádzajúci list Jána Kružiča nepoznáme.

² V nasledujúcim období vyuvíjal na Pukanec nátlak novohradský sandžakbeg Ahmed. MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 157-158.

Praha, 8. január 1570

Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi barónsky titul so všetkými právami aj pre jeho dedičov a potomkov.

My, Maximilián, atd., dávame na pamäť znením tejto listiny oznamujúc všetkým, ktorým je to užitočné, že najprv na pokornú prosbu niektorých našich verných predloženú nášmu veličenstvu, potom v mysli si pripomínajúc vernosť a zásluhy verných služieb nášho verného vznešeného Jána Kružiča, hlavného kapitána našej pevnosti Krupina, ktoré takmer od svojej mladosti verne, bezúhonne a dôsledne preukazoval, ako aj preukazuje najmä svätej korune nášho Uhorského kráľovstva, najprv v blahej pamäti nášmu nebohému otcovi,¹ potom aj nám; chcejúc ho za jeho zásluhy zahrnúť našou kráľovskou priazňou a štedrostou, tohto Jána Kružiča a jeho dedičov a všetkých potomkov oboch pohlaví, našim pevným vedomím a rozvážnou myšľou vyňatého zo spoločenstva a postavenia šľachticov, prijali sme a pridružili, ba vynímame, prijímame a pridružujeme do spoločenstva a postavenia barónov a magnátov spomínaného nášho Uhorského kráľovstva. Chcejúc a v prítomnosti jasne vyhlasujúc, aby ten istý Ján Kružič a jeho dedičia a všetci potomkovia oboch pohlaví odteraz stále v budúcnosti všetkými tými milostami, slobodami, výsadami, poctami, oslobodeniami a výnímkami, ktoré užívajú a z ktorých sa tešia ostatní baróni nášho Uhorského kráľovstva podľa práva, podľa obyčaje kráľovstva, alebo akokoľvek inak, tak v medziach, ako i mimo rozsudkov a kdekoľvek inde ich môžu užívať, požívať a tešiť sa z nich, a tiež majú dovolené upevňovať a spečať akokoľvek svoje listy červeným voskom ako iní baróni a magnáti. Svedectvo tejto našej listiny sme posilnili mocou našej tajnej pečate, ktorú ako kráľ Uhorska prikladajúc používame. Dané rukou nášho verného dôstojného Jána Liszthyho, zvoleného biskupa vo Vespríme a večného župana na tom istom mieste, radcu a podkancelára nášho dvora, na našom

kráľovskom Pražskom hrade, dňa ôsmeho januára, v roku, ako je uvedený vyššie.²

Súčasný odpis v kráľovských knihách, latinsky. MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 967-968 (vydanie na CD-Rom, Királyi könyvek 1527 – 1647, I-IX. kötet). V záhlaví poznámka: Udelenie barónskeho titulu, alebo povýšenie na baróna pre Jána Kružiča, krupinského kapitána.

¹ Maximiliánov otec Ferdinand I. zomrel v roku 1564.

² V záhlaví datovanie: „Anno 1570“.

Bratislava, 9. marec 1570

Predstavitelia Uhorskej komory upozorňujú Jána Kružiča, že Ján Balassa v noci ušiel z väzenia a žiadajú o pomoc pri jeho dolapení.

Veľkomožný pane, priateľu nám najváženejší. [Posielame] pozdrav a všetky odporúčania. V túto noc medzi ôsmou a deviatou hodinou ušiel Ján Balassa cez stoku z Bratislavského hradu.¹ Kiež by mohol byt' chytený. Vašu veľkomožnú urodzenosť v mene nášho najšľachetnejšieho pána veľičenstva naliehavo vyzývame, aby ihned' so všetkou vynaloženou horlivosťou vyslala do okolia hliadky, nech ho chytia, ak by sa snáď niekde objavil, a nech sa o neho postarajú, pokial' bude možné, aby jeho neštastný útek v týchto krajoch nezasiahol do moci a záležitostí jeho veľičenstva.² Nech v tejto veci Vaša urodzenosť neotáľa, čím sa u cisárskeho veľičenstva ozdobí zadostučinením svojej vernosti. S pozdravom šťastlivou. V Bratislave, v noci nasledujúcej po dni ôsmeho marca roku 1570.

predseda³ a radcovia Uhorskej komory
svätého cisárskeho a kráľovského veľičenstva

Súčasný odpis, latinsky. ŠA BB, pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 597. Na chrbte stručné adresovanie: „Pánovi Kružičovi“.

¹ „Johannes Balassa ex arce Posoniensi per cloacam auffugit“. Okolnosti úteku potvrdzujú aj ďalšie pramene. Ján Balassa unikol z väzenia cez dieru v múre. Porovnaj KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 583.

² V októbri 1569 bol Ján Balassa v Bratislave zatknutý a zástupcovia Uhorskej komory ho obvinili z účasti na sprisahanií proti cisárovi. Na súde proti nemu svedčil aj Ján Kružič. KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 572-574.

³ Predsedom Uhorskej komory bol Štefan Radéczy. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltóságai, s. 109.

Budín, 14. január 1572

Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, popiera zodpovednosť za vypálenie Štefultova a hrozí mu veľkými škodami, ak za to vykoná odvetu. Zároveň sa stážuje na prepady, ktorých sa dopúšťa uhorská strana.

My, paša Mustafa, [miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska]. Urodzený a veľkomožný pane, nás ctihoný sused a priateľ, na úvod vyjadrujeme svoju vdaku a odporúčanie svojho priateľstva. Oboznámili sme sa s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť¹ ohľadom vyjadrenia nároku na mestá a dediny. Ale my aj teraz vyjadrujeme ten istý nárok, že niektoré mestá a dediny boli zapísané do registra² nášho milostivého panovníka a sú poplatné našim popredným predstaviteľom a teda, že sa majú podvoliť a zaplatiť daň veľkého sultána a poplatky sipáhiom. Veruže, nech nikto proti tomu neodporuje, lebo tak, ako ich udelil rímsky cisár hocikomu za jeho služby, aj nás milostivý panovník ich udelil za dobré služby a preliatu krv tým, ktorí si teraz uplatňujú na ne nárok, pretože sú tu zapísané. Na tie, ktoré tu nie sú zapísané, si nikto neuplatňuje nárok, preto nie je vhodné, aby sa za to Tvoja veľkomožnosť stážovala, ba sa aj nahnevala, lebo nikto si nemôže zobrať cudzie zakaždým, keď sa mu zažiada, z jeho výnosov.

Ohľadom toho, keď Tvoja veľkomožnosť píše o vyrabovaní a vypálení dediny zvanej Štefultov,³ prisahám pri Alahovi, že to nespáchali z našej vôle. Ja som naopak jedného nášho vrchného čavuša, čavuša Demera, vyslal za novohradským begom,⁴ aby všetkých odvlečených otrokov, na ktorých natrafí, prepustil na slobodu, a aby mu v tom ani beg ani nikto iný neodporoval.

Ak sa však Tvoja veľkomožnosť chce unáhlene niečoho dopustiť, ako napísala Tvoja veľkomožnosť, že vypáli Vacov, Maros a Nagy Oroszfalu,⁵ potom odporúčame a radíme, aby Tvoja veľkomožnosť nič bez dôvodu neurobila, lebo za to utrpí desaťnásobnú, ba aj dvadsaťnásobnú

škodu. Lebo my nie sme príčinou rabovania. Ak však niekto bude príčinou, nech Tvoja veľkomožnosť naskutku uverí, že bude potrestaný.

Aj my by sme sa ohľadom mnohých vecí mohli ponosovať, ale teraz tu napíšeme Tvojej veľkomožnosti len o veciach, ktoré sa prihodili najnovšie. Vyberači daní veľkého sultána priniesli dane z Fiľakova, a pri ceste do Pešti, keď už boli vo vzdialosti dostrelu z tarasnice, zaútočili na nich uprostred hájika z miesta zvaného Körtvélyes.⁶ Niektorých z nich pobili, niektorých zahnali na útek.

Môže byť, že niektorí z nich sa dostali aj sem a doteraz sú u nás. Spomedzi týchto, pri ceste striehnúcich zbojníkov máme u nás v zajatí nie len desať či dvadsať, ale niekoľkokrát desať. Títo všetci boli v rozpore s dohodou a prišli z vôle ich pána. Keby ju niesli so sebou, tak sa to pripíše Vášmu chýru. Ak ju nenesli, tak ste si osvojili pekný zvyk, že ste si prisvojili meno tuláka bez pána. To, že títo nie sú bez pána, vyplynie už z toho, že medzi nimi sa nájdu desiatnici, stotníci aj dobrí velitelia.

A teraz si vezmi, že kapitán z Taty Ferrando Samaria odohnal z Érdu⁷ pod Budínom 325 oviec a ich majiteľa dráždil tým, že keď mu za každú ovcu zaplatí jeden toliar, vráti mu ich. V akom veľkom súlade je aj toto s dohodou? Ešte dost' takýchto prípadov by sme mohli vyratúvať, keby sme v tom videli zmysel. Vidíme však, že nikto z Vás nikoho, nech sa dopustil, čoho sa dopustil, nepotrestal.

Ďalej, pokiaľ ide o to, čo Tvoja veľkomožnosť píše ohľadom zaslania daru, to nezávisí ani od nás, ani od Tvojej veľkomožnosti. Vedia to len obaja panovníci, ako si to medzi sebou dohodli. My ohľadom toho nevieme odpovedať, veríme však, že ak ho bude chcieť rímsky cisár poslat' nášmu milostivému panovníkovi, nebude si pýtať radu od Tvojej veľkomožnosti. Kedže aj Tvoja veľkomožnosť je len človekom, Boh s Tebou, Tvoja veľkomožnosť. Dané v Budíne, 14. januára roku Pána 1572.

Súčasný odpis, maďarsky, podľa editorov uložený v Maďarskom národnom múzeu. Porovnaj TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): *A budai basák*, s. 48-49, č. 44. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Predchádzajúci list Jána Kružiča nepoznáme.

² Doslova „leweleben“. Podľa kontextu však išlo o daňový register.

³ Turci vypálili dedinu Štefultov (dnes miestna časť Banskej Štiavnice) 6. decembra 1571. Štyridsať ľudí pritom odvliekli do zatia. MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 163.

⁴ Na čele Novohradského sandžaku stál Isa beg. MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 163-164.

⁵ Zrejme Nagymaros pri Dunaji a Nagyoroszi v susedstve Drégeľa.

⁶ Blížšie neznáma lokalita v blízkosti Pešti.

⁷ Ferdinand alebo Ferrando Samaria de Specia Casa, vojenský veliteľ v Tate (medzi Rábom a Ostrihomom) a neskôr v Komárne. PÁLFFY, G.: Kerületi és végvidéki főkapitányok, príloha Komáromi főkapitányok. Érd leží južne od dnešnej Budapešti na pravom brehu Dunaja.

Viedeň, 22. január 1574

Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi úrad liptovského župana s obvyklými právomocami, výsadami a úžitkami. Zároveň mu ukladá spravodlivo súdiť, spravovať tamojšie kráľovské príjmy a plniť nariadenia. Obyvateľom Liptovskej stolice prikazuje uznávať a poslúchať županove rozhodnutia.

My, Maximilián, atď., dávame na pamäť znením tejto listiny oznamujúc všetkým, ktorým je to užitočné, že najprv na pokornú prosbu niektorých našich verných predloženú nášmu veličenstvu, potom zohľadňujúc a zväžiac vernosť a verné služby nášho verného veľkomožného Jána Kružiča z Lupoglavu,¹ prefekta a kapitána našej pevnosti Krupina, ktoré svojou vernosťou, usilovnosťou a svedomitostou preukazoval a vykonával najprv svätej korune nášho Uhorského kráľovstva a ďalej nášmu veličenstvu po mnohé roky v rôznych nami zverených úlohách; hodnosť Liptovskej stolice, teraz uprázdnnenú právoplatným županom, spolu s jeho obvyklou právomocou, výsadami, právami, úžitkami a výhodami, tomuto Jánovi Kružičovi po dobu trvania našej náklonnosti milostivo udeľujeme a zverujeme. Za takých podmienok, že má zložiť v uvedenom úrade zvyčajnú prísahu, voľbou súdnosti a spravodlivosti byť na strane osôb v jeho právomoci a pomáhať rovnako všetkým. Je povinný a zaviazaný zachovávať práva a slobody všetkých pod jeho právomoc podliehajúcich v každom stave a postavení v uvedenej Liptovskej stolici. Nech dáva pozor a bdie, aby boli všetky príjmy nám a kráľovskej komore verne spravované. A pokiaľ ide o naše zákonné nariadenia, tak bude o ne dbať osobne, ako aj u všetkých v uvedenej stolici. Nech bude našim nepriateľom odporovať, s chrabrostou je povinný zachovávať priateľstvo. Ba dávame a zverujeme mocou prítomnej listiny, preto vám všetkým verným a každým vznešeným a urodzeným, a iným ľuďom v akomkoľvek stave a postavení zdržiavajúcim sa kdekoľvek v menovanej Liptovskej stolici, týmto prísne nariadujeme a prikazujeme,

aby odteraz uvedeného Jána Kružiča, ako je vyššie spomenuté po dobu trvania našej náklonnosti, mat', zachovávať a uznávať za vášho právoplatného a nespochybneného župana, podriadovať sa jeho právomoci, ako aj pomáhať jeho súdnym rozhodnutiam. A napokon ste povinní ho posluchať vo všetkých dovolených a čestných, ako aj zvyčajných záležitostach prislúchajúcich k jeho úradu a tiež v tých, ktoré vám v našom mene nariadi vykonat'. Inak sa neodvažujte činit¹! Po prečítaní vráťte prítomným. Dané vo Viedni, dvadsiateho druhého dňa mesiaca januára, v roku, ako je uvedený vyššie.²

Súčasný odpis v kráľovských knihách, latinsky. MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 1095 (vydanie na CD-Rom, Királyi könyvek 1527 – 1647, I-IX. kötet). V záhlaví poznámka: Udeľenie úradnej hodnosti Liptovskej stolice pre veľkomožného Jána Kružiča z Lupoglavu.

¹ *Lupoglav, rodové sídlo v Istrii, ktoré nadobudol Peter Kružič, otec Jána Kružiča.* JURKOVIĆ, I.: „Veliki i osobit razbojnik“, s. 172-174.

² V záhlaví datovanie: „Anno 1574“.

Modrý Kameň, 17. júl 1575

Správca hradu Modrý Kameň Peter Romhányi prosí Jána Kružiča o pomoc pri obrane hradu pred Turkami a odvoláva sa pritom na kresťanskú spolupatričnosť.

Po odporúčaní svojich služieb nášmu veľkomožnému pánovi. Nepriateľ už na nás dolieha.¹ Naše duše sme už skrze Krista poručili pánu Bohu. Preto zaútočte na neho! Lebo z malých [*vútazstiev*] sa stane veľké. Preto, ak začali u nás, skončia u Vás, ak nezaútočíte. Neľutujte preliat' svoju krv pre Kristovu lásku a kresťanskú vieru! Ponáhlajte sa! Podťte na pomoc Jánovi Balassovi!¹² Nemá veľa nepriateľov, môžete mu pomôcť, ak chcete. Aby si Vás potom po jednom nepoddali. Zaútočte na nich kvôli vdovám a kvôli sirotám! Majte na pamäti, že Boh je vo svojom svätom Synovi milosrdný. Hľa, pohania sú nachystaní zomriet' bez viery, prečo teda Vy nezaútočíte v mene pravej viery? Toto je nás posledný list. V Modrom Kameni, 17. júla 1575.

Hľa, všetci ste prisahali, že nám pomôžete. Preto teda teraz, keď už je nepriateľov málo, teraz ukážte svoje kresťanstvo, teraz podporte Jána Balassu a Ondreja Balassu!

Peter Romhányi

Originál s pritlačenou pečaťou, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 926/I. Znenie listu s chybajúcimi pasážami a slovenským prekladom uviedol SLÁVÍK, J.: *Dejiny dobrovinskej*, s. 53-54. Na hrubte nečitateľné adresovanie. Na pripojenom štítku poznamka, že list bol určený Jánovi Kružičovi, ale najprv bol doručený do Pukanca. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 926/II.

¹ Turci začali obliehať Modrý Kameň 17. júla. TEJNIL, E.: *K dejinám tureckého panstva II*, s. 172-174.

² Modrý Kameň patril Jánovi Balassovi a jeho rodine. HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 41-43.

Budín, 14. august 1575

Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Sväteho Antona vždat' hold Turkom, inak utripi škodu.

My, paša Mustafa, hlavný miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska. Veľkomožný pane a náš ctihodný priateľ, vyjadrujeme Ti našu vdăku a odporúčanie. Už prv sme niekoľkokrát prosili Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nebránila prechodu poddaných zo Svätého Antona k emirovi Seyyidi Alimu,¹ ktorí by aj teraz veľmi radi prišli, keby im Tvoja veľkomožnosť nebránila. Nech im radšej Tvoja veľkomožnosť napomôže prísť, pretože to Tvoja veľkomožnosť dobre vie, že je to na prospech všetkých a všetko si žiada svoju odmenu. Preto aj teraz prosíme Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nebránila prechodom, ale ich Tvoja veľkomožnosť umožnila. Podľa všetkého ide o bohabojný ľud, ktorý môže poslúžiť svojim, aj svojmu pánovi. Preto my čakáme na to od Tvojej veľkomožnosti okamžitú odpoveď, či ich chce Tvoja veľkomožnosť prepustiť alebo nie. O tom nech nás Tvoja veľkomožnosť okamžite uistí, aby sme v tejto veci touto cestou bez ďalších listov už neubližovali Tvojej veľkomožnosti. Boh s Tvojou veľkomožnosťou. Dané v Budíne, dňa 14. augusta 1575.

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 988. Na chrbe adresované Jánovi Kružičovi, priateľovi v Krupine a na Vigľaši (?).

¹ *Titul emīr, porovnatelný s tur. beg, ako aj prímeno Seyyid, označujúce potomkov proroka Mohameda, naznačujú Aliho arabský pôvod. BAYERLE, G.: Pashas, begs, s. 19, 60; KILIÇ, R.: The reflection of Islamic tradition, s. 132-134; CIKAR, J. R. M.: Türkischer biographischer Index 1, s. 93. Nevylučujeme, že pod menom Seyyid Ali*

vystupoval stoličnobelehradský sandžakbeg Ali zvaný Kara (Čierny), ktorý dobyl Modrý Kameň. HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 42-43.

Budín, 28. september 1575

Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby dovolil mestám a dedinám platit' dane a vzdávať' hold Turkom. Ak tak neurobí, paša spôsobí Krupine a banským mestám veľké škody.

My, paša Mustafa, najvyšší miestodržiteľ ich veličenstva tureckého sultána v Budíne a správca v Uhorsku. Milostivý pane a veľavážený priateľu, pozdravujem Vás a prejavujem Vám úctu. Ako je pánovi známe, medzi ich veličenstvami oboma cisármí bolo dohodnuté, že nemáte nútíť mestá a dediny, ktoré sú zapísané v súpise nášho veličenstva sultána k žiadnym platbám alebo služobným povinnostiam, čo vôbec nerobíte, ale ich v každom ohľade sužujete. Okrem toho zapísané mestá alebo dediny, ktoré nám dávno skladajú prísahu vernosti, nenecháte nám teraz vzdávať hold. Preto sme Vám v dobrej vôle písali, ktorým mestám a dedinám nemáte, podľa dohody, brániť nám holdovať, máte ich nechat' na pokoji, ako aj nechat' platit' nám. Vaša milosť mi môže rozhodne veriť, že ak budete opäť robiť, nenecháme ani Krupinu, ani banské mestá na pokoji, čo Vám spôsobí veľké škody, za čo sa budeš musieť t'ažko zodpovedať Tvojmu cisárovi. Boh s Tebou, pane. Dané v Budíne 28. septembra roku 1575.

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 1024. Na chrbte poznámka: kópia listu budínskeho pašu Jánovi Kružičovi. Maďarský preklad MATUNÁK, M.: Korpona várkapitányai, s. 19-20. Slovenský preklad vyhotovený podľa maďarského prekladu MATUNÁK, M.: Krupinskí hradní kapitáni, s. 17-18.

Budín, 30. apríl 1576

Budínsky beglerbeg Mustafa paša opäťovne žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vždat' hold Turkom, inak všetci bez varovania utrpia škody.

My, paša Mustafa, [hlavný mestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska]. Veľkomožný pane, vyjadrujeme Ti našu vdaku a odporúčanie. Už prv sme niekoľkokrát napomínali Tvoju veľkomožnosť¹, aby Tvoja veľkomožnosť poslala poddaných emira Seyyidi Aliho zo Svätého Antona, ktorí by veľmi radi prišli, keby im Tvoja veľkomožnosť nebránila. Preto aj teraz prosíme Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nijako nebránila ich príchodu, ale nech ich Tvoja veľkomožnosť radšej prinúti k príchodu. Pretože Tvoja veľkomožnosť to vie, že tým poslúži všetkému a za všetko získa svoju odmenu. Ak napriek všetkému ich Tvoja veľkomožnosť neprepustí, my už potom Tvojej veľkomožnosti o tom ani nebudeme písat', ani neodkážeme. Avšak to, čo sa im prihodí, a ak pri tom utrpí nejakú ujmu aj Tvoja veľkomožnosť, nám Tvoja veľkomožnosť nesmie vytýkať, že sme ju nevarovali. Očakávame ohľadom toho od Tvojej veľkomožnosti urýchlenú odpoved'. Boh s Tvojou veľkomožnosťou. Dané v Budíne, dňa 30. apríla 1576.

Bez údajov a stave zachovania, maďarsky, bez odkažu na archívne uloženie uverejnili TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 98-99, č. 95. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi a cisárskemu radcovi Jánovi Kružičovi.

¹ Porovnaj preklady listov pašu Mustafu zo 14. augusta a 28. septembra 1575.

28. október 1576

Ján Kružič po predchádzajúcej prosbe opäťovne žiada rakúskeho arcivojvodu Ernesta o pokyny, ako má reagovať na plienenie a vyhrážky Turkov. Zároveň odporúča udeliť výnimku a ako odvetu vypáliť vybrané mestá pod osmanskou správou.

Najosvetenejší [pane]. Ked' som predtým čo najponíženejšie písal ich osvietenosti arcivojvodovi Karolovi¹ o tom, ako Turci vypaľujú cisárske majetky, a to nielen pred banskými mestami, ale aj na iných miestach a nechávajú si, šíriac strach, skladat' hold, žiadal som čo najponíženejšie od ich osvietenosti [pokyny], čo treba proti tomu robiť, ako aj odpoved' na moje otázky, kde sa tak deje a ktorý chamtivec² a ktorý sandžakbeg tak činí. To preto, aby sa urobilo to isté dedinám skladajúcim hold tomuže sandžaku, teda aby naopak ony, či už otvorene alebo potajme, boli vypálené. Očakávam, že by sa tak malo urobiť raz až dvakrát, aby sa im zabránilo v ďalšom rabovaní a vypaľovaní. Na to mi od ich osvietenosti prišla odpoved', že poslala moje návrhy ich cisárskemu veličenstvu, no doteraz nedostala žiadnu odpoved'.

Pretože Turci neprestávajú a nedávno za prvé vypálili dedinu Kozelník a [za druhé] hrozili aj mestám Krupina a Pukanec, že ked' im nevzdajú hold, pričom sa ľahko môžu postarat' o to, aby tak mohli verejne či v tajnosti urobiť, vypália ich. Pretože sa sem nedávno dostavilo vojsko,³ nebudú [mestá] ostreľovať. Žiadal som ešte raz čo najmilostivejšie Vašu osvietenosť, aby mi dala vediet', keďže tu Turci útočia ohňom na mestá i dediny, či sa má vypáliť Freistadt zvaný Maros⁴ alebo Vacov, teda mesto za mesto, pretože Turci vypálili dedinu Reissen alebo Drégeľské Predmostie⁵ a vybudovali si tam pevnôstku. Freistadt zvaný Maros patrí cisárskemu veličenstvu, ale ono teraz ovláda [len územie smerom] na Nové Zámky a Imrich Forgách na Komjatice.⁶ Vacov patrí biskupovi z Vacova, Reissen cisárskemu veličenstvu a Drégeľské Predmostie Ostrihomskému arcibiskupstvu. Hoci

je v uhorských dekrétoch vypalovanie zakázané, a to pod hrozbou straty tela a majetku ako zločin urážky kráľovského majestátu, musí cisárské veličenstvo takých kapitánov, ktorí by tak na rozkaz veličenstva činili, chrániť a brániť¹. Čakám na milostivú odpoved² Vašej osvietenosti, aby som vedel okolitým kapitánom a Fabiánovi Nagyovi z Tarjánu v Krupine podať správu, ako sa majú v takom prípade správať. Som Vašej osvietenosti k rozkazom.

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 7, no. 1158. Na chrbte poznámka: kópia listu z 28. októbra 1576. K adresátori a obzahu MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 189.

¹ Karol II., arcivojvoda v tzv. Vnútornom Rakúsku.

² „von welchem Gramz und von welchem Sanschekbeck“. Označenie „Gramz“ mohlo mať pôvod v chorvátskom „gramziv“ vo význame chamtrív, nenásytný.

³ „die Presenten hierein khumen“. Išlo azda o naverbovaných vojakov.

⁴ Nagymaros pri Dunaji, po nemecky nazývaný Freistadt.

⁵ „Reissn oder Dregel Hidwigh“. Ide zrejme o Ipel'ské Predmostie (mad. Hidvég), položené severne od hradu Drégel.

⁶ „Jez regiert man gen Wjwar, unnd Emrich Forgasch gen Comeatti“. Imrich Forgách vlastnil v Komjaticiach dedičné majetky. BÁRTFAI SZABÓ, L.: A Hun-Paznan nemzetiségbeli Forgách, s. 312-319.

Pramene

Archívy

Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár Budapest
(HIM-HL)

A török hódoltság és a török elleni háborúk iratai

Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA)

Obiteljski arhivski fondovi

Obitelj Kružić (1537 – 1863)

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest (MNL-OL)

Magyar kincstári levéltárak

A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár

Libri regii (CD-Rom, Arcanum adatbázis)

Magyar Kamara archívuma (MKA)

E 136 Instructiones

E 156 Urbaria et Conscriptiones

E 188 Archivium familiae Pethő

E 204 Missiles

E 210 Miscelanea

Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztrációs tárca (MKR)

E 41 Litterae ad Cameram exaratae

Mikrofilmek – egyéb gyűjtemények, Magángyűjtemények

X 7707, Dr. Szeleczky Adorján birtokában levő családi iratok

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA,
HHStA)

Hungarica – Ungarische Alten Allgemeine Akten

Reichsregisterbücher, Reichsregister Ferdinand I.

Turcica – Staatenabteilungen, Türkei

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB)

Rod Koháry-Coburg I (KC I)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica (ŠA BB pob.
BŠ)

Magistrát mesta Banská Štiavnica (MMBS)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica (ŠA BB pob. Kr.)

Magistrát mesta Kremnica (MM Kremnica)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Zvolen (ŠA BB pob. Zv.)

Magistrát mesta Krupina (MM Krupina)

Edície a paleotypy

AGRICOLA, Georgius: *Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo, Ad Ferdinandum Ungariae Boemiaeque regem, et Principes Germaniae*, Basileae, Anno M. D. XXX. VIII.

ALGERUS: *Divi Algeri quondam ex scholastico monachi Benedictini, De veritate corporis et sanguis dominici in Eucharistia, cum refutatione diversarum circa hoc haeresis, opus pium iuxta ac doctum. Nunquam antehac excusum. Ex recognitione Des. Eras. Roterodami*. Friburgi : excudebat Ioannes Emmeus Iuliacensis, Anno M.D.XXX.

ALIGHIERI, Dante: *O jediné vládč. Praha : Melantrich, 1943.*

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. I. 1484 – 1514*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1906.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. II. 1514 – 1517*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1910.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. III. 1517 – 1519*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1913.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. IV. 1519 – 1521*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1922.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VI. 1525 – 1527*, Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1926.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VII. 1527 – 1528*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1928.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VIII. 1529 – 1530*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1934.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. IX. 1530 – 1532*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1938.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. XII. Indices.* Compilavit Barbara Flower. Perfecit et edidit Elisabeth Rosenbaum. 2. vyd. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1958.

AMBROSIUS: Expositio Evangelii secundum Lucam. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XV.* Parisiis, 1845, s. 1527-1850.

AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XVI.* Parisiis, 1845, s. 1384-1406.

AMBROSIUS: De obitu Valentiniani Consolatio. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XVI.* Parisiis, 1845, s. 1357-1384.

Assertio Septem Sacramentorum or Defence of the Seven Sacraments by Henry VIII, king of England. Re-edited, with an introduction of rev. Louis O'Donovan, S. T. L. New York : Benziger Brothers, 1908.

AUGUSTINUS, Aurelius: Epistolae quas ab anno habitae collationis cum Donatistis Pelagianaeque haereseos in Africa deprehensae, scripsit Augustinus deinceps reliquo tempore vitae sua, id est ab anno 411 ad 430. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XXXIII.* Parisiis, 1845, s. 471-1024.

BARTOLINI, Riccardo: *Oratio ad Imp. Caes. Maximilianum Aug. ac potentiss. Germaniae principes de expeditione contra Turcos suscipienda.* Augsburg : Sigismund Grimm & Marcus Wirsung, 20 Sep. 1518.

BERNARDUS, Claraevallensis Abbas: De laude novae militiae ad milites templi liber. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus CLXXXII.* Parisiis, 1859, s. 921-940.

BEL, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Tomus IV.* Viennae : Impensis Pauli Straubii Bibliopolae, 1742.

BEL, Matej: *Trenčianska stolica.* preložil I. Nagy, Čadca : Kysucké múzeum, 2013.

BESSARION, Basilius: Orationes contra Turcas. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Graeca. Tomus CLXI.* Parisiis, 1866, s. , s. 641 – 676.

BRUNS, Hermann Theodor: *Canones apostolorum et conciliorum saeculorum IV. V. VI. VII.* Pars prior. Berolini : Typis et sumptibus G. Reimeri, 1839.

CABASSUTIUS, Joannes: *Notita ecclesiastica historiarum conciliorum et canonum invicem collatorum veterumque juxta, ac recentiorum Ecclesiae Rituum, Ab ipsis Ecclesia Christiana incunabulis ad nostra usque tempora, secundum cujusque saeculi seriem, accurate digesta.* Editio quarta, ab ipso auctore correcta, plurimum aucta, et quinque Indicibus locupletata. Lugduni : Sumptibus Anisson et Posuel, 1725.

CICERO, Marcus Tullius: *Reči proti Catilinovi.* Prekl. A. Slamová. In: CICERO, Marcus Tullius: *Rečník, Reči proti Catilinovi, Filipiky a iné.* Bratislava : Tatran, 1982, s. 163-202.

Corpus iuris canonici. Editio Lipsiensi secunda. Pars prior: *Decretum magistri Gratiani.* Lipsiae : Ex officina Bernhardi Tauchnitz, 1879.

CUSPINIANUS, Ioannes: *De Turcorum origine, religione, ac immanissima eotum in Christianos tyrannide, deque viis per quas Christiani principes Turcos profligare et invadere facile possent. Liber iam primum natus et ad utilitatem rei publicae Christianae aeditus.* Antverpiae : Apud Ioan. Steelsium in scuto Burgundiae, 1541.

CYPRIANUS, Caecilius: *Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis et martyris opera iam quartum accuratori vigilantia a mendis repurgata, per Des. Erasmus Roterod.* Accessit liber eiusdem apprime pius ad Fortunatum De duplice martyrio, antehac nunquam excusus. Basileae : Ex officina Frobeniana, Anno 1530.

CYPRIANUS, Caecilius: *Opera divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis, ab innumeris mendis repurgata, adiectis nonnullis libellis ex vetustissimis exemplaribus, quae hactenus non habebantur, ac semotis iis, quae falso videbantur inscripta, una cum annotatiunculis.* Atque haec omnia nobis praestitit ingenti labore suo Erasmus Roterodamus, vir iuvandis optimis studiis natus. Apud inclytam Basileam : ex officina Frobeniana, An. 1521.

Determinatio theologicae facultatis Parisiensis super doctrina Lutheriana hactenus per eam visa. Romae : in officina Magistri Stephani Huilberti, 1521.

D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. (Weimarer Ausgabe), 8. Band, Graz : H. Böhlaus Nachfolger, 1966.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chilias prima, pars prior*, eds. M. L. van Poll-van de Lisdonk – M. Mann Phillips – Chr. Robinson. In *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus primus*. Amsterdam : North-Holland, 1993.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chilias prima, pars altera*, eds. M. L. van Poll-van de Lisdonk – M. Cytowska. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus secundus*. Amsterdam : Elsevier, 1998.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chilias secunda, pars prior*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus tertius*, ed. M. Szymański. Amsterdam : Elsevier, 2005.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chilias tertia, pars altera*. In *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus sextus*, eds. F. Heinemann – E. Kienzle. Amsterdam : North-Holland publishing company, 1981.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chilias quarta, pars prior*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus septimus*. Amsterdam : Elsevier, 1999.

ERASMUS, Roterodamus: *Collected works of Erasmus : Expositions on psalms*. Ed. Dominic Baker-Smith. Toronto : University of Toronto Press, 2005.

ERASMUS, Roterodamus: *De pueris statim ac liberaliter instituendis*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis primi tomus secundus*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1971, s. 1-78.

ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis Christiani*, ed. O. Herding. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quarti tomus primus*. Amsterdam : North Holland publishing company, 1974, s. 133-219.

ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*. Edidit : preložil Imrich Nagy. Trnava : Filozofická fakulta TU, 2009.

ERASMUS, Roterodamus: Chvála bláznevosti. In: ZWEIG, Stefan: *Triumf a tragika bláznevosti*. Z lat. a nem. orig. prel. O. Gajdošová-Toscanová, E. Hlaváčková. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1985, s. 7-136.

ERASMUS: *A nőkről és a házasságról*. Ed. Gábor Petneházi. Prekl. Noémi Benedek, Gergő Gellérfi, Péter Kasza, Gábor Petneházi, Ádám Szabó, Ágnes Széles. Szeged : Lazi kiadó, 2011.

ERASMUS, Roterodamus: Peregrinatio religionis ergo. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis primi tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1972, s. 470-494.

ERASMUS, Roterodamus: Querela pacis. Herausgegeben von O. Herding. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis quarti tomus secundus*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1977, s. 1-100.

ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII*. Opus recens et natum, et aeditum. Coloniae, Anno 1530.

ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII*. Opus recens et natum, et aeditum. Venit Parisiis : apud Christianum Wechel, 1530.

ERASMUS, Roterodamus: Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus psalmus XXVIII, herausgegeben von A. G. Weiler. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quinti tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland publishing company, 1986, s. 1-82.

ERASMUS, Roterodamus: Vidua Christiana. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*. Ordinis quinti tomus sextus. Edited and annotated by A. G. Weiler (Nijmegen) and †M. Cytowska (Warsaw). Amsterdam : Elsevier, 2008, s. 253-332.

FARKAS, Gyöngyi a kol.: *A török kor, a kuruc kor, a nemesi felkelés, a királyi magyar nemesi testőrség iratainak levéltári segédlete*. Budapest : Petit Real Könyvkiadó, 2000.

GÁCSOVÁ, Alžbeta: *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955.

HERODOTOS: *Herodoti Historiae*. Recensuit Alfred Holder. Volumen I. Bibliotheca Graecorum et Romanorum edita curante Carolo Schenkl. Pragae : Sumptus fecit F. Tempsky, 1886.

HOMER: *Ilias*. In verkürzter Ausgabe für den Schulgebrauch von A. Th. Christ. Vierte Auflage. Prag : Prager Verlags-Gesellschaft M. B. H., 1920.

HORATIUS, Quintus Flaccus: *Carmina*. Recensuit Fridericus Klingner. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1939.

HORVÁTH, Pavol: *Rabovali Turci... Výber z kroník a listov zo 16. a 17. storočia*. Bratislava : Tatran, 1972.

IPOLYI, Arnold: *Nicolai Oláh, Ludovico IIo regi Hungariae et Mariae reginae a secretis, Ferdinandi I Cancellarii, dein Archiepiscopi Strigoniensis primatis Regni Hungariae et locumtenentis regii Codex epistolaris (MDXXVI – MDXXXVIII)*. Budapestini : Bibliopolium Academiae Hung., 1876.

KARÁCSONYI, János – KOLLÁNYI, Ferenc – LUKCSICS, József: *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia V (1548 – 1551)*. Budapest : Szent-István Társulat, 1912.

KÁRFFY, Ödön: Levelek a hódoltság korából. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. XI. évf., 4. füz., 1910, s. 612-614.

KÁROLYI, Árpád – SZALAY, József: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1882.

KENYERES, István a kol.: *XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamrai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I. kötet*. Budapest : Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002.

KOVACHICH, Martinus Georgius: *Formulae solennes styli in cancellaria, cuiusque regum, foris minoribus ac locis credibilius, authenticisque regni Hungariae olim usitati*. Pesthini : Typis Matthiae Trattner, 1799.

Latinský humanizmus. Ed. Daniel Škoviera. Bratislava : Kalligram, 2008.

LIVIUS, Titus: *Ab urbe condita libri. Praefatio – Liber primus*. Edited by H. J. Edwards. Cambridge : at the University Press, 1968.

LUKINICH, Imre: *A podmanini Podmaniczký-család oklevéltára. III. kötet. 1538 – 1548*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

LUTHER, Martin: An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 6. Band. Weimar : Herman Böhlau, 1888, s. 381-469.

LUTHER, Martin: Heerpredigt wider den Türken. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 30. Band, Zweite Abteilung. Weimar : Herman Böhlau, 1909, s. 149-197.

LUTHER, Martin: Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute : 1518. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 1. Band. Weimar : Herman Böhlau, 1883, s. 522-628.

LUTHER, Martin: Vom Kriege wider die Türken. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 30. Band, Zweite Abteilung. Weimar : Herman Böhlau, 1909, s. 81-148.

MAKANEĆ, Alfred: Petar Kružić. Pozakonjenje i podijeljenje plemstva nezakonitomu sinu kliškoga junaka Petra Kružića. In: *Obzor*. god. 75, br. 215, 20. IX. 1934, s. 1-2.

MAKSAY, Ferenc: *Urbáriumok. XVI-XVII. század*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1959.

MATUNÁK, Mihály: Adatok az 1552-iki honti hadjárat történetéhez. In: *Történelmi Tár*. új folyam VIII., 1907, s. 452-477.

MEIER, Jörg – PIIRAINEN, Ilpo Tapani – WEGERA, Klaus-Peter: *Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit. Band 2. Mittelslowakei*. Berlin – New York : Walter de Gruyter, 2009.

NEHRING, Karl: *Jakob von Betzék. Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65*. München : Veröffentlichungen des Finnisch-Ungarischen Seminars an der Universität München, 1979.

PALÁSTHY, Pál: *A Palásthyk. II. kötet*. Budapest : Nyomatott a „Hunyadi Mátyás“ Intézetben, 1891.

PETRITSCH, Ernst Dieter: *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv. Band 1 (1480 – 1574)*. Wien : Österreichisches Staatsarchiv, 1991.

PICCOLOMINI, Aeneas Sylvius: *Opera quae extant omnia, nunc demum post corruptissimas editiones summa diligentia castigata et in unum corpus redacta, quorum elenchum versa pagella indicabit. His quoque accessit Gnomologia ex omnibus Sylvii operibus collecta, et Index rerum ac verborum omnium copiosissimus*. Basileae : per Henrichum Petri, 1551.

PLINIUS, C. Secundus: *C. Plini Secundi Naturalis Historiae Libri XXXVII*. Recensuit et commentariis criticis indicibusque instruxit Iulius Sillig. Volumen I. Hamburgi et Gothae : Sumptibus Friderici et Andreae Perthes, 1851.

POMPONIUS MELA: *De Chorographia Libri tres*. Ad librorum manu scriptorum fidem edidit notisque criticis instruxit Gustavus Parthey. Berolini : In aedibus Friderici Nicolai, 1867.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VI. Pod osmanskou hrozbou. Ed. Ján Lukačka. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2004.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. I. Ed. Viliam Čičaj. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2005.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. II. Ed. Peter Kónya. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2006.

PROCHÁZKA-EISL, Gisela – RÖMER, Claudia: *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymans des Prächtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007.

ROŻAŃSKI, Feliks: *Wyprawa na Węgry Bernarda Aldany jenerała kawalerii hiszpańskiej w latach 1548 – 1556*. Kraków : Redakcja „Przeglądu Polskiego“, 1881.

RUGONFALVI KISS, István: *A Magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549 – 1551. évi leveles könyve*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1908.

SARUSI KISS, Béla: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár *Gedenkbücher Österreich* magyar vonatkozású iratainak regesztái. I. közlemény. In: *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*. XV. évf., 4. sz., 2008, s. 467-521.

Sväté Písmo Starého i Nového žákona. 3 vyd. Trnava : Spolok svätého Vojtechá, 2000.

SZAKÁLY, Ferenc – SCHOLZ, László: *Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata (1548 – 1552)*. Budapest : Európa Könyvkiadó, 1986.

SZALAY, Ágoston: *Magyar leveles tár. I. kötet. Négyszáz magyar levél 1504 – 1560*. Pesten : A Magyar Tudományos Akadémia, 1861.

ŠKOVIERA, Daniel: Ján Antoninus z Košíc a Erasmus Rotterdamský vo svetle korešpondencie. In: *Od kráľovstva ducha ku kráľovstvu človeka*. Eds. Mária Novacká – [Milan Hadmada]. Bratislava, 1986, s. 31-62.

TAKÁTS, Sándor – ECKHART, Ferencz – SZEKFÚ, Gyula: *A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553 – 1589*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1915.

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens: *Liber De fuga in persecutione*. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus II*. Parisiis, 1844, s. 101-120.

VIVES, Joannes Ludovicus: *De conditione vitae Christianorum sub Turca*. Antverpiae in Rapo : excudebat Michael Hillenius, Anno 1529.

Literatúra

ÁGOSTON, Gábor: The Image of the Ottomans in the Hungarian Historiography. In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. Vol. 61, No. 1-2, 2008, s. 15-26.

ALLEN, Percy Stafford: *The age of Erasmus*. Lectures delivered in the Universities of Oxford and London. Oxford, 1914.

BABIC, Marek: *Od antiky k stredoveku : Dejiny neskorého cisárstva medzi rokmi 284 – 474*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

BÁRTFAI SZABÓ, László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom : Buzárovits Gusztáv Nyomdája, 1910.

BAYERLE, Gustav: *Pashas, begs and effendis: A historical dictionary of titles and terms in the Ottoman Empire*. Istanbul : The Isis Press, 1997.

BEŇKO, Ján: Obrana stredoslovenských banských miest v rokoch 1552 – 1564. In: *Historie a vojenství*. č. 1, 1969, s. 1-20.

BESSENYEI, József: *Agricola Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo* című röpirata és a 16. század első felének törökellenes publicisztikája. In: *Agricola évszázada : Georgius Agricola, 1494-1555, születésének 500. évfordulója alkalmából tartott ülésszak előadásai*, ed. László Zsámboki. Miskolc : Miskolci Egyetem, 1994, s. 15-23.

BODNÁROVÁ, Katarína: Inštrukcia arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570. In: *Vojenská história*. roč. 15, č. 1, 2011, s. 88-98.

BOJNICÍĆ, Ivan: *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg : Verlag von Bauer und Raspe, 1899.

BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza: Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. In: *Český časopis historický*. roč. 101, č. 3, 2003, s. 542-581.

BŮŽEK, Václav: Střední Evropa očima českých a moravských šlechticů okolo poloviny 16. století. In: *Bruncvík a věla. Přemyšlení o kulturní a politické identitě Evropy*. Ed. P. Hlaváček. Praha : Filosofia, 2010, s. 99-112.

ÇIKAR, Jutta R. M.: *Türkischer biographischer Index. Band 1 – 3*. München : De Gruyter – Saur, 2004.

COLISH, Marcia Lillian: Juan Luis Vives on the Turks. In: *Medievalia et Humanistica : Studies in Medieval and Renaissance Culture*, vol. 35, 2009, s. 1-14.

Contemporaries of Erasmus : A biographical register of the renaissance and reformation. 1-3. Ed. Peter G. Bietenholz – Thomas B. Deutscher. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1985 – 1987.

MacCULLOCH, Dirarmaid: *A reformáció története*. Budapest : Európa könyvkiadó, 2011.

CYTOWSKA, Maria: Érasme et les Turcs. In: *EOS*, roč. 62, 1974, s. 311-321.

ČELKO, Mikuláš: Budovanie obrany Sv. Antona proti tureckej expanzii v II. polovici 16. storočia. In: *Zborník múzea vo Svätom Antone*. roč. XVII, 2006, s. 137-143.

DALLMAYR, Fred: A war against the Turks? Erasmus on war and peace. In: *The modern prince and the modern sage : Transforming power and freedom*. Ed. Ananta Kumar Giri. New Delhi : Sage Publications, 2009, s. 429-449.

DEERR, Noël: *The History of Sugar*. Volume I. London : Chapman and Hall, 1949.

DRAGIĆ, Marko – ODŽA, Ivana: Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnom pri-povijedanju. In: *Lingua Montenegrina*. god. III, br. 5, 2010, s. 371-401.

FALLENBÜCHL, Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526 – 1848. Die Obergespane Ungarns 1526 – 1848*. Budapest : Argumentum Kiadó, 1994.

FALLENBÜCHL, Zoltán: *Magyarország főmérnökéi 1526 – 1848*. Budapest : Maecenas Könyvkiadó, 1988.

FARMER, David Hugh: *Oxfordský lexikón svätcov*. Bratislava : Kalligram, 1996.

FEDERMAYER, Frederik: Kamperovci zo Scharffenecku. Príspevok k dejinám prešporského Zuckermandu. In: *Genealogicko-heraldický hlas*. roč. 14, č. 2, 2004, s. 11-23.

FUNDÁRKOVÁ, Anna: „Nicht weniger hat auch Pálffy vermeldet, was er für sein Person seze, und was er habe, daß habe er zuvorderst von Gott, hernacher von Euer Mayestät und durch mein befürderung“. Die Pálffy und der Habsburger Hof im 16. – 17. Jahrhundert. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*. hgg. A. Fundárková – I. Fazekas, Wien : Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. Band VIII, 2013, s. 385-413.

GECSÉNYI, Lajos: Tajomný Thurzo. František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory (1549 – 1563). In: LENGYELOVÁ, T. a kol.: *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava : Pro Historia, 2012, s. 55-73.

GOÓTŠOVÁ, Andrea: Obraz Turka v historických piesňach 16. storočia. In: *16. storočie v zrkadle knižnej kultúry. Zborník príspevkov*. Eds. M. Bôbová – B. Snopková. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2012, s. 45-55.

GÖMÖRY, Gusztáv: Egy császári követség a portához 1564 – 1565-ben. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. X. évf., 4. füz., 1897, s. 617-628.

HEATH, Michael John: *Crusading Commonplaces : La Noue, Lucinge and Rhetoric Against the Turks*. Genève : Librairie Droz, 1986.

HEATH, Michael John: Erasmus and War against the Turks. In: *Acta conventus Neo-latini Turonensis*. Ed. Jean-Claude Margolin. Paris : J. Vrin, 1980, s. 991-1001.

HEATH, Michael John: Introductory note. In: *Collected works of Erasmus : Expositions of the Psalms*. Ed. Dominic Baker-Smith. Toronto : University of Toronto Press, 2005, s. 202-209.

HEER, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 2000.

Van HERWAARDEN, Jan: Erasmus a Turci, aneb je válka ospravedlnitelná? In: *Erasmovo dílo v minulosti a současnosti evropského myšlení*. Eds. Tomáš Nejeschleba – Jan Makovský. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 263-287.

HYROŠ, Štefan Nikolaj: *Zámok Lykava a jeho páni, potáhom na državie, Lyparov a okolie*. Turč. Sv. Martin : Nákladom spisovateľovým, 1876.

CHOMARAT, Jacques: Un ennemi de la guerre: Érasme. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, vol. 33, 1974, s. 445-465.

ILLÉSY, János: Várvizsgálatok 1557–58-ban. Második és befejező közlémeny. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. VII. évf., 2. füz., 1894, s. 216-241.

JURKOVIĆ, Ivan: "Veliki i osobit razbojnik" u službi pape – Petar Kružić, kapetan najjužnijeg dijela protuosmanskoga obrambenog sustava Hrvatske. In: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Vol. 25, 2007, s. 153-181.

KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Obraz Turka v slovenskej literatúre 16. a 17. storočia. In: *Studia Academica Slovaca* 37. 2008, s. 109-125.

KÁROLYI, Árpád: Dobó István és Balassa János összeesküvésének történetéhez (1569 – 1572). In: *Századok*. XIII. évf., 7. köt., 1879, s. 564-597.

KÁROLYI, Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban. Második közlemény. In: *Századok*. XI. évf., X. füz., 1877, s. 841-854.

KELENIK, József: Egy jeles katonai teoretikus Magyarország szolgálatában: lovag Lazarus Schwendi ezredes. In: *A katonai gondolkodásunk története az újabb kutatások tükrében*. szerk. T. Ács, Budapest : Magyar Hadtudományi Társaság, 1994, s. 13-17.

MacKENNEY, Richard: *Dějiny Evropy šestnáctého století*. Praha : Vyšehrad, 2001.

KENYERES, István: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest : Új Mandátum Könyvkiadó, 2008.

KENYERES, István: Végvári karrierek: udvarbírák, ellenőrök és élésmestersétek. In: *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében*. *Studia Agriensis* 27. szerk. G. Veres – M. Berecz, Eger : Heves Megyei Múzeumi Szervezet – Dobó István Vármúzeum, 2008, s. 197-211.

KILIÇ, Rüya: The reflection of Islamic tradition on Ottoman social structure: the sayyids and sharīfs. In: *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies. The living links to the Prophet*. ed. K. Morimoto, London – New York : Routledge, 2012, s. 123-138.

KOPČAN, Vojtech: Hontianska stolica v čase osmanskej expanzie. In: *Slovenský národopis*. roč. 25, č. 1, 1977, s. 145-152.

KOPČAN, Vojtech: Turecké listy a listiny k slovenským dejinám. In: *Historické štúdie XII*. 1967, s. 105-122.

KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1986.

KÖHBACH, Markus: *Die Eroberung von Fülek durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag, 1994.

KUBINYI, András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. In: *Századok*, vol. 128, n. 2, 1994, s. 288-319.

LENGYELOVÁ, Tünde: Obraz Turkov – Osmanov a uhorská realita 16. a 17. storočia. In: *Historie – otázky – problémy*. roč. 3, č. 1, 2011, s. 11-17.

LEWIS, Bernard: *Dějiny Blízkého Východu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

MALINIAK, Pavol: K pôsobeniu Jána Kružiča na hrade Čabrad' (nástup do funkcie, uzákonenie pôvodu a prvé kontakty s osmanskou stranou). In: *Acta historica Neosoliensia*. tom. XVI, vol. 1-2, 2013, s. 205-223.

MALINIAK, Pavol: Pomoc alebo hrozba? Kapitán banských miest Ján Balaša a jeho vzťahy k mešťanom a zemanom (so zreteľom na bitku pri Sečanoch). In: *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. zost. H. Ferencová – E. Antolová, Modrý Kameň : Slovenské národné múzeum – Múzeum báb-karských kultúr a hračiek, 2013, s. 159-167.

MARTIAN, Julián: Magyarok V. Károly császár udvartartásában (1546 – 47). In: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam 5, 27. évf., 1. sz., 1910, s. 53-54.

MATUNÁK, Mihály: A palásti csata (1552 augusztus 9-10). In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 1. és 2. füz., XI. évf., 1910, s. 244-248.

MATUNÁK, Mihály: *Korpona várkapitányai*. Korponán : Nyomatott Joerges Ágost özv. és fiánál, 1901.

MATUNÁK, Michal: *Krupinskí hradní kapitáni*. Krupina : Kultúrne centrum a Múzeum Andreja Sládkoviča v spolupráci s Mestom Krupina, 2011.

MATUNÁK, Mihály: Pálffy Miklós szüteléshelye Csábrág. In: *Századok*. XXXIII. évf., 1899, s. 72-75.

MATUNÁK, Michal: *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*. Bratislava : Tatran, 1983.

MERLE, Alexandra: La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle. In: *L'Espagne et ses guerres, de la fin de la Reconquête aux guerres d'Indépendance – coll. „Iberica“*. Paris : Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2004, s. 307-324.

NAGY, Imrich: Erazmus a jeho ideálny vladár. In: ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis christiani = Výchova kresťanského vladára*. Trnava : Filozofická fakulta TU, 2009, s. 264-293.

NAGY, Imrich: *Erazmus Rotterdamský a jeho svet (Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia)*, Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, 179 s.

NAGY, Imrich: Mikuláš Oláh v službách Márie Habsburskej. In: *Ján Jessenius : Slováci na panovníckych dvoroch : zborník prác z interdisciplinárnej konferencie*, Agáta Klimeková – Eva Augustínová (edd.), Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 184-197.

NAGY, Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I – XII*. Pest : Kiadja Friebeisz István – Ráth Mór, 1857 – 1868.

PÁLFFY, Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526 – 1598*. Győr : Kiadja Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999.

PÁLFFY, Géza: A Pálffy család felemelkedése a 16. században. In: *Pálffy-ci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu*, eds. A. Fundárová – G. Pálffy. Bratislava – Budapest : Pro Historia, 2003, s. 17-36.

PÁLFFY, Géza: Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí. In: FEDERMAYER, F. a kol.: *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, s. 17-28.

PÁLFFY, Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: *Történelmi Szemle*. 39. évf., 2. sz., 1997, s. 257-288.

PÁLFFY, Géza: Účasť rodiny Balašovcov na protitureckej obrane hraníc pozdĺž riek Ipel a Hron v 16. storočí. In: *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. zost. H. Ferencová – E. Antolová, Modrý Kameň : Slovenské národné múzeum – Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, 2013, s. 147-158.

PEROJEVIĆ, Marko: *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa*. Zagreb : Matice hrvatska, 1931.

PETERCSÁK, Tivadar: *Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásban (XVIII-XX. század)*. Debrecen : Studia folkloristica et ethnographica, 1992.

PETRITSCH, Ernst Dieter: Abenteurer oder Diplomaten? Ein Beitrag zu den diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. mit den Osmanen. In: *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*. hgg. M. Fuschs – T. Oborni – G. Ujváry, Münster : Aschendorff Verlag, 2005, s. 249-261.

PROCHÁZKA-EISL, Gisela – RÖMER, Claudia: Raub, Mord und Übergriffe an der habsburgisch-osmanischen Grenze: Der diplomatische Alltag der Beglerbege von Buda abseits von Zeremonien. In: *Diplomatices Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*. hgg. R. Kauz – G. Rota – J. P. Niederkorn, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 251-264.

RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha : Scriptorium, 2002.

RUNCIMAN, Steven: *Pád Caříbradu*. Praha : Mladá fronta, 1970.

RUSINA, Ivan: Portrét Jána Krušiča. In: *Vlastivedný časopis*. roč. 23, č. 3, 1974, s. 136-137.

RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009.

SABATOS, Charles: Náboženská identita a „turecká hrozba“ v slovenskej literatúre. In: *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2005*. Ed. M. Moravčí-

ková – E. Valová. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2006, s. 207-213.

SANETRNÍK, David: Reformní theolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem. In: ERASMUS, Roterdamský: *De libero arbitrio = O svobodné vůli*. Praha : Oikoumené, 2006, s. 7-103.

SCHWOEBEL, Robert: *The shadow of the crescent : The renaissance image of the Turk (1453 – 1517)*. New York : St. Martin's Press, 1969.

SLÁVIK, Ján: *Dejiny dobronivskej evanj. cirkve. Niektoré dávnejšie dejey kráľ. výsadného mestečka Dobronivej a okolia*. Ružomberok : Tlačou kníhtlačiarne Karola Salvu, 1898.

SÖPTEI, István: Főúri esküvő Nádasdy Tamás udvarában (1560. január 21.). In: *Savaria. Pars historica 23/1*. 1996, s. 7-23.

STREŠŇÁK, Gábor: Tridsiatková stanica v Senci v 16. – 18. storočí. In: *Senec. Stáročia mesta*. zost. G. Strešňák, Senec : Mesto Senec, 2013, s. 65-75.

SZÁNTÓ, Kondrád: *A katolikus egyház története*. I. zv. Budapest : Ecclesia, 1983.

SZIRÁCSIK, Éva: Hrad Drégeľ. In: URBAN, P. a kol.: *Zlatá kniha Hontu*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 208-214.

ŠIMČÍK, Antun: Ivan Kružić, sin Petra Kružića. In: *Obzor*. god. 75, br. 222, 28. IX. 1934, s. 1-2.

TAMPIEROVÁ, Helena: *Thomas More – státník a teolog*. Brno : L. Marek, 2002.

TEJNIL, Eduard: K dejinám tureckého panstva na Slovensku I. Dejiny Fiľakovského sandžaku. In: *Historické štúdie IV*. 1958, s. 181-221.

TEJNIL, Eduard: K dejinám tureckého panstva na Slovensku II. Dejiny Fiľakovského sandžaku. In: *Historické štúdie V*. 1959, s. 149-220.

THALY, Kálmán: Csábrág vára (Történeti rajz). In: *Magyarország és a Nagy Világ*. III. évf., 3. sz., 1867, s. 25-28.

THALY, Kálmán: Csábrág vára (Vége). In: *Magyarország és a Nagy Világ*. III. évf., 4. sz., 1867, s. 37-40.

TRACY, James D.: *The politics of Erasmus : A Pacifist Intellectual and His Political Milieu*. Toronto : University of Toronto Press, 1978.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: *Slovník církevního práva*. Praha : Grada Publishing, 2011.

VOREL, Petr: Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie. In: *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku. Opera historica* 8. 2000, s. 191-203.

WEILER, Anton G.: Einleitung. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quinti tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland, 1986, s. 3-28.

WEILER, Anton G.: La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique. In: *Actes de Colloque international Erasme Tours 1986*. Eds. Jacques Chomarat – André Godin – Jean-Claude Margolin. Geneva : Librairie Droz, 1990, s. 99-108.

ZAMAROVSKÝ, Vojtech: *Bohovia a hrdinovia antických bájí*. Bratislava : Perfekt, 1998.

Összefoglalás

Török a láthatáron

Adalékok a magyar-oszmán kapcsolatok forrásaiból

A jelen munkában ismertetett források célja az eddigi tudásunk kibővítése olyan újabb példák révén, melyek eseménytörténeti és értelmezési alapját adhatják a további kutatásoknak. A forrásanyag terjedelmére és sokszínűségére való tekintettel a tanulmánynak nem lehetett célja egy teljes magyarországi vagy szlovákiai áttekintés. A válogatás során a szövegeket egy olyan szűkebb tematikus és időrendi kerethez igazítottuk, amely két eltérő eszmeiséget képvisel – humanista gondolkodót és katonai vezetőt.

Az 1520-as évek végén az oszmán veszedelem ellenében Európa védelmére szólító lángoló felhívások között Rotterdami Erasmus tollából megjelent az *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo*. A 16. század első harmadában az európai uralkodók között általános tekintélyel bíró, az Alpokon túli humanizmus kiemelkedő képviselőjének véleményében az oszmánokról vallott nézeteinek alakulását követhetjük, elsősorban azok katonai sikereinek tükrében.

Az oszmán fenyegetés gondolata már a 16. század második évtizedében kezdett intenzívebben megjelenni Erasmus munkáiban, de még egyre rejtozkodve, a hegemoniáért vívott harcra csábító keresztény Európa őrülésének indítékaként. Erasmus szemében ezért az oszmánok „*semichristiani*” vagyis félkeresztények, akiket helyes példákkal kereszténné lehetne tenni. Az Európában politikai hegemoniáért folyó élesedő harcokkal és az oszmánok egyre növekvő terjeszkedési étvágyával Európa belseje felé Erasmus nézeteiben kezdett felbukkanni a szkeptikus is.

Az oszmánok elleni elkerülhetetlen háború igényének érdembeli megfogalmazására az európai-oszmán kapcsolatok fordulópontjait követően került sor (1526. évi Mohácsi csata és 1529. évi Bécs ostroma). Mindenközben sajátos szerepet játszott Luther Márton elkötelezettsége is, kivel

szemben Erasmus egyre inkább és élesebben elhatárolódott, az olyan politikai és katonai témaiban is, mint amilyen az oszmánok elleni harc volt. Így adta ki Erasmus 1529-ben a *Vidua Christiana* röpiratát, amit Habsburg Mária magyar királynénak, a Mohácsi csatamezőről való menekülés közben meghalt II. Lajos özvegyének szentelt. Ezzel a megkésett vigaszával is igyekezte ellensúlyozni Luther befolyását, aki a *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* névreszóló kötetével már 1526-ban kifejezte részvétét.

A felsoroltak érvényesek a vizsgált *Utilissima consultatio* esetében is, amelyet Erasmus 1530-ban jelentetett meg, és amely nemcsak a megelőző évek katonai eseményeire szóló reakcióként értelmezhető, hanem ugyanúgy reflektál az uralkodó politikai szétagolságra is, amely a közvetlenül veszélyeztetett országok számára a birodalmi gyűléseken képtelen volt katonai támogatást szerezni, de ugyanígy érvényesek a feljebb írtak Erasmus *Von Kriege wider die Türcken* című Luthernek szánt 1528-ban írt válaszára is.

Erasmus felhívása a 28. zsoltárhoz való kommentár formájában íródott, melyet Hans Rinck kölni jogászprofesszornak címzett. A teológiai kérdések azonban valójában csak egy bevezető keretet képeznek. Erasmus filogelmének fókuszában az oszmán sikerek okainak vizsgálata és a keresztény Európa védelmét biztosító megoldás keresése állt. Ez az irat izgalmas betekintést nyújt egy akkor európai értelmiséghez tartozó és humanista keresztény értékeket képviselő személy az oszmánokról, történetükről, vallásukról, politikai és diplomáciai sikereikről vallott nézeteiről. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy elsősorban egy politikai jellegű kiáltványról van szó, melynek legfőbb címzettjei V. Károly és a birodalmi rendek voltak. Nekik szánta a kitartó kiáltását, hogy vállalják fel Európa és a kereszténység védelmét az oszmánok és az iszlám ellenében. Erasmus ekkor a keresztény pacifista helyzetéből, aki az oszmánok legyőzését keresztény hitre való megtérítésükben látta, fokozatosan arra a meggyőződésre jutott, hogy a fegyveres megoldás elkerülhetetlen. Kétségtelen, hogy ehhez nagy mértékben hozzájárult a megszállt Magyarország helyzete, amelyről a magyarországi barátaitól részletesen értesült. Legfontosabb szerepet ebben az ekkor Habsburg Mária királyné titkári funkcióját betöltő Oláh Miklós

játszott, aki az augsburgi gyűléSEN nyílt felhívást intézett a birodalmi rendekhez és a császárhoz, hogy segítsék meg Magyarországot. Erasmus az iratával ezt a törekvést igyekezte megtámogatni és a saját tekintélyével meg-erősíteni.

Az első szlovák fordítás alapjául a North-Holland Publishing Company által 1986-ban, Amsterdamban kiadott Erasmus életmű (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) keretében megjelent eredeti latin szöveg kritikai publikációja szolgált. A hozzá kapcsolódó jegyzetekben és megjegyzésekben közelebbről jelezzük Erasmus érvkészletét, ill. megmagyarázzuk és felhívjuk a figyelmet azon esetekre és jelenségekre, amelyek a 16. század első harmadának ezen befolyásos értelmiségének gondolataira és nézeteire hatással voltak.

Krusich János (1525 k., †1580), különböző nyelvi változatokban Kružič, Kružić, Krusics, Kruschitz egy dinamikus katonai és politikai élet-pálya figyelemreméltó példája. Ez végigkövethető a huszárcsapatban való szolgálattól a csábrági és korponai kapitányi pozíciójáig, megszakítva az oszmán fogáság által; majd a rövid ideig tartó Dunáninneni főkapitányi poszttól, egészen a bárói cím megszerzéséig, ill. a liptói várispáni rangig, hozzáadva még a királyi főudvarmesteri és a császári tanácsosi tiszteket. Annak ellenére, hogy Krusich János Krusich Péter házasságon kívüli fia volt, a hosszú ideig tartó katonai szolgálatnak, az uralkodói udvar iránti lojalitásának és a Pálffy Katalinnal kötött házasságának köszönhetően fokozatosan megszilárdította a vagyoni és a társadalmi helyzetét.

Összesen negyven olyan oklevél vagy okirat szerepel a válogatásban, melyeket Krusich János adott ki vagy neki címeztek. A válogatás összeállítása során azon iratokat részesítettük előnyben, melyek az 1549-1576 közötti évek katonai és védelmi eseményeit tükrözik, amikor Krusich csábrági és korponai várkapitányi funkciókat töltött be. Néhány beválasztott dokumentum ugyanebből az időszakból egyszerre árnyalja a hivatalnoki és társadalmi karrierjének alakulását. Tekintettel a vizsgált levéltári állagokban rendelkezésre álló források nagy számára és egyenlőtlenségére, súlypontként az 1550-es éveket választottuk, amikor is ebben a régióban sor került az első

jelentősebb összeütközésekre az oszmán erőkkel. De még ebben az időszakban két szűkebb bepillantás lehetőségét nyitottunk szorosan összetartozó dokumentumok révén 1554 szeptemberéből és novemberéből. Ezzel szemben Krusich János fogása 1562 és 1565 között hiátust hozott létre az okiratkiadásban. Nem zárhatjuk ki ugyanakkor, hogy a további kutatások ehhez az időszakhoz is fognak újabb adatokat szolgáltatni.

A levélíró és a címzettek tekintetében elsősorban Krusichnak a magyarországi vezetőkkel (országos és helyi kapitányok szintjén) való levelezését követtük nyomon, miközben minden, a kutatás során előkerült irat-hoz fordítást biztosítottunk. Ugyanígy fordítással láttuk el az oszmán oldal (elsősorban a budai pasák) képviselőinek minden eddig ismert levelét. Több esetben is Krusich levelére való válaszról van szó, egyelőre azonban csak egy olyan levele ismert, amit ő címzett a budai Ibrahim csausznak. Az eddig ismert legkorábbi oszmán eredetű forrás a budai Tojgun pasa levele, amit 1554. november 13-án keltezett Krusichnak. A levelek tartalma általában azonos. Fogásába vetéssel fenyegetőzve többnyire elvárják, hogy az egyes falvak hódoljanak és fizessék adót. Ugyanakkor arról nyújtanak számunkra értékes információkat, hogy milyen volt az élet a magyar-török határidéken. A levelezésből „kilög” a budai Ali pasa 1556 végén kelt levele. És ugyan a kezdeményezés Krusichtól származott, a levél minden félnek azon igyekezetét tükrözi, hogy kiváltsák a foglyokat. Figyelemreméltó kulturális jelenségeket dokumentál Hasszán nógrádi szandzsákbég 1558. évi levele Krusich Jánosnak, amelyben igazolja, hogy az összecsapás során (feltehetően a Sajókazai ütközetben) és gunyorosan magához hívja őt vendég-ségre. A belevett példákat egészíti ki az írásképek mintája, melyek kiadója vagy címzettje az uralkodói udvar, ill. néhány hivatal volt (Magyar Kamara, Udvari Kamara, nyitrai káptalan). Önálló és kivételesen nagyszámú csopor-tot alkot Krusich János levelezése a bányavárosokkal. A között válogatásban azonban csak Rubigall Pálnak, a selmecbányai polgármesternek címzett levelek kerültek be.

Zusammenfassung

Der Türke am Horizont

Aus den Quellen zu ungarisch-osmanischen Beziehungen

Die Absicht der vorgelegten Quellenauswahl ist es, den bisherigen Stand der Kenntnisse durch neue Übersetzungen zu erweitern, die eine Interpretations- und faktographische Grundlage für weitere Forschung zu gewährleisten. In Bezug auf große Anzahl und Vielfalt des Quellenmaterials hat diese Arbeit keine Absicht, den gesamtungarischen oder gesamtslowakischen Raum zu erfassen. Es wurde engere thematische und zeitliche Einordnung der Texte ausgewählt, die zwei verschiedene Gedankenwelten repräsentieren – einen humanistischen Gelehrten und einen Militärkommandanten.

Am Ende der 20er Jahre des 16. Jhs. kann man unter feurigen Appellen zur Verteidigung Europas vor der osmanischen Bedrohung auch die Schrift *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* von Erasmus von Rotterdam finden. In den Ansichten des bedeutenden Repräsentanten des Humanismus nördlich der Alpen, der über große Autorität unter den europäischen Monarchen im ersten Drittel des 16. Jhs. verfügt hat, kann man Formierung seiner Ansichten über die Osmanen bemerken, vor allem unter dem Einfluss ihrer militärischen Erfolge. Osmanische Bedrohung erscheint in Erasmus' Ansichten schon in der zweiten Dekade des 16. Jhs., aber immer noch in der latenten Form als Motiv zur Vereinigung des christlichen Europas, das um Hegemonie gekämpft hat. Für Erasmus sind daher die Osmanen „Semichristen“, d.h. Halbchristen, die durch das richtige Beispiel christianisiert werden können. Im Zusammenhang mit dem verschärfsten Kampf um die politische Hegemonie in Europa und mit dem wachsenden Hunger der Osmanen nach der territorialen Expansion in das Binnenland Europas erscheinen skeptische Ansichten Erasmus‘.

Zur grundsätzlichen Formulierung der Forderung an die Notwendigkeit des Krieges gegen Osmanen tritt er erst nach den Schlüsselereignissen in europäisch-osmanischen Beziehungen (Schlacht bei Mohács 1526

und Belagerung von Wien 1529). Seine Rolle spielte dabei auch das Engagement von Martin Luther, gegen den Erasmus eine kritische Stellung nahm, und zwar auch bei solchem politischen und militärischen Thema wie Krieg gegen Osmanen. Im Jahre 1529 veröffentlicht Erasmus seine Schrift *Vidua Christiana*, die er der ungarischen Königin Maria von Habsburg, Witwe nach dem König Ludwig II., gewidmet hat. Der König ist beim Rückmarsch aus Mohács umgekommen. Auch durch diesen verspäteten Trost bemüht sich Erasmus, Luthers Einfluss auszugleichen, der durch sein Werk *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* sein Beileid noch im Jahre 1526 ausgedrückt hat.

Die obengenannten Tatsachen gelten sowohl im Fall der analysierten Schrift *Utilissima consultatio*, die Erasmus im Jahre 1530 veröffentlicht hat, die nicht nur eine Reaktion auf Kriegsereignisse voriger Jahre ist, sondern auch auf überwiegende politische Zersplitterung, die auch die Reichstagungen gezeigt haben, als auch in der Antwort Erasmus' auf das Luthers Werk *Von Kriegen wider die Türcken* aus dem Jahre 1528.

Erasmus' Appell hat eine Form des Kommentars zum 28. Psalm, der an Johann Rinck, Juraprofessor in Köln am Rhein, adressiert wurde. In der Tat bilden die theologischen Fragen nur einen Einleitungsrahmen. Der Leitfaden der Erasmus' Erwägung ist die Ursachenanalyse der osmanischen Erfolge und Lösungsentwurf für die Verteidigung des christlichen Europas. Diese Schrift bietet einen interessanten Einblick in die Ansichten des Repräsentanten der intellektuellen Kreise damaligen Europas und des Trägers von humanistischen und christlichen Werten auf die Osmanen, ihre Geschichte, Religion, politische und diplomatische Erfolge. Man darf nicht vergessen, dass es in der ersten Reihe um ein politisches Manifest geht, das vor allem an Karl V. und Reichsstände adressiert wurde. An sie wird eine nachdrucksvolle Aufforderung adressiert, um Pflicht und Notwendigkeit der Verteidigung von Europa und Christentum gegen Osmanen und Islam auf sich zu nehmen. Aus der Stellung des christlichen Pazifisten, der die Osmanen durch ihre Christianisierung besiegen wollte, gelangte Erasmus allmählich zur Überzeugung über Notwendigkeit der Kriegslösung. Es gibt keinen Zweifel, dass dazu in großem Maß die Situation im

okkupierten Ungarn beigetragen hat, über die er von seinen ungarischen Freunden ausführlich informiert war. Besonders wichtige Rolle hat dabei Nikolaus Oláh gespielt, der zu dieser Zeit als Sekretär der Königin Maria von Ungarn wirkte. Während der Augsburger Tagung trat er mit einer offenen Forderung an Reichsstände und Kaiser um Hilfe für Ungarn auf. Die Aufgabe der Erasmus' Schrift war es, gerade diese Bestrebung zu unterstützen und sie durch seine Autorität zu verteidigen.

Die erste völlige slowakische Übersetzung haben wir aufgrund der textkritischen Ausgabe des ursprünglichen lateinischen Textes von Erasmus vorbereitet, der im Jahre 1986 im Rahmen der gesamten Edition von Werk Erasmus' (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) im Verlag North-Holland Publishing company in Amsterdam veröffentlicht wurde. In den Bemerkungen und Kommentaren konkretisieren wir näher Erasmus' Argumentationsquellen, erklären und weisen auf Ereignisse und Erscheinungen hin, die die Ansichten und Gedanken dieses einflussreichen Intellektuellen im ersten Drittel des 16. Jhs. beeinflussten.

Johann Kruschitz (* um 1525, † 1580), fremdsprachliche Varianten auch Kružić, Kružič, Krusics, ist ein merkwürdiges Beispiel für dynamische militärische und politische Karriere. Man kann sie von seiner Wirkung im Husarenheer bis zu Funktionen des Kapitäns auf der Burg Čabrad' und in Krupina (Karpfen) verfolgen, mit einer Unterbrechung in der osmanischen Gefangenschaft, kurzfristig auf dem Posten des Donauhauptkapitäns (Kreisoberst diesseits der Donau), bis zur Verleihung des Prädikats Freiherr und Ausübung der Funktion des Liptauer Gespans, des königlichen Obersthofmeisters und des kaiserlichen Rates. Trotz der Tatsache, dass Johann Kruschitz ein außerehelicher Sohn von Peter Kruschitz war, verbesserte er seine Vermögens- und gesellschaftliche Stellung dank des lang andauernden Kriegsdienstes, der Loyalität zum kaiserlichen Hof und dank der Trauung mit Katherine Pálffy.

Die veröffentlichte Auswahl der Briefe und Urkunden, die Johann Kruschitz geschrieben hat oder an ihn adressiert wurden, bilden 40 Dokumente. Bei der Zusammensetzung haben wir die Schriftstücke bevorzugt,

die das Engagement im Bereich der Kriegskunst und Verteidigung in Jahren 1549 – 1576 widerspiegeln, als Kruschitz die Funktionen des Kapitäns in Čabrad' und Krupina (Karpfen) ausgeübt hat. Einige eingeordnete Dokumente aus derselben Zeit stellen seine amtliche und gesellschaftliche Karriereentwicklung dar. In Bezug auf Häufigkeit und ungleichmäßige Vertretung der Quellen in untersuchten Archivfonds haben wir als Schwerpunkt die 50er Jahre des 16 Jhs. ausgewählt. Zu dieser Zeit kam es zu den ersten Konflikten mit der osmanischen Macht. In diesem Zeitrahmen wurden auch zwei Sonden in die Reihenfolge der enger anschließenden Dokumente vom September und November 1554 angewandt. Johann Kruschitz' Gefangenschaft verursachte aber eine Lücke in der Produktion der Schriftstücke aus den Jahren 1562 – 1565. Wir können nicht ausschließen, dass künftige Untersuchungen neue Feststellungen auch zu diesem Zeitraum bringen.

In Beziehung zu Herausgebern und Adressaten wurde vor allem die Kruschitz' Korrespondenz mit ungarischen Kommandanten (mit Hauptkommandanten, aber auch mit Ortskapitänen) untersucht, wobei wir die Übersetzungen aller während der Untersuchung festgestellten Schriftstücke veröffentlichen. Wir veröffentlichen auch die Übersetzungen aller bisher unbekannten Briefe von den Vertretern der osmanischen Seite (überwiegend von Budaer/Ofner Beglerbegen). In mehreren Fällen geht es um die Antworten auf Kruschitz' Briefe, vorläufig kennen wir nur einen seiner Briefe, der an Budaer Çavuş (Tschawusch) (*Unteroffiziersrang – Sergeant*) Ibrahim geschrieben hat. Die erste, bisher bekannte Quelle der osmanischen Herkunft ist ein Brief von Budaer Beglerbeg Tuygun, der an Johann Kruschitz am 13. November 1554 geschrieben hat. Inhalt der Briefe ist überwiegend identisch. Unter der Bedrohung der Plünderung verlangen gewöhnlich, dass ihnen einzelne Gemeinden Ehre erweisen und Steuern zahlen müssen. Die Briefe sind zugleich auch wichtige Berichte, die das Leben im ungarisch-osmanischen Grenzgebiet schildern. Ein Brief, der Budaer Beglerbeg Ali am Ende des Jahres 1556 geschrieben hat, weicht von den anderen ab. Er widerspiegelt das Interesse beider Seiten, die Gefangenen auszutauschen oder freizukaufen, wobei die Initiative von Kruschitz kam.

Merkwürdige kulturelle Erscheinungen dokumentiert der Brief von Neograder Sandschakbeg Hassan aus dem Jahre 1558. Er teilt Johann Kruschitz mit, dass er während des Gefechtes (wahrscheinlich während der Schlacht bei der Gemeinde Kaza) nicht verletzt wurde und mit bissigen Bemerkungen zu sich zu Besuch einlädt. Die veröffentlichten Übersetzungen werden durch die Demonstration der Schriftstücke ergänzt, deren Herausgeber oder Adressaten der kaiserliche Hof und einige Institutionen waren (Ungarische Kammer, Wiener Hofkammer, das Nitraer Domkapitel). Eine eigenständige und besonders zahlreiche Gruppe der Schriftstücke bildet Kruschitz' Korrespondenz mit Bergstädten. Vorgelegte Auswahl wurde nur mit an Schemnitzer Stadtbürger Paul Rubigall geschriebenen Briefen ergänzt.

Menný register

- Abiatar 68
Abrahám 39
Ahmed, sandžakbeg 186
Achab, kráľ 69
Achan, syn Karmiho 74
Achimelech 68
z Akry, Tomáš *pozri sv. Tomáš z Canterbury*
Akvinský, Tomáš 26
Albani, Juraj 110
Alexander VI., pápež 53, 71, 91
Alexander Veľký 48, 94
Alger z Liège 62
Ali, beglerbeg 107, 118, 160-161
Ali, veľkovezír 110
Alighieri, Dante 94
Allen, Percy S. 21, 62
Alp-Arslan (Asanus) 44
Amalek 83
sv. Ambráz (Ambrosius) 58, 62, 78, 95
Amerbach, Bonifacius 20-21
Aragónska *pozri Katarína*
Aranyassy (Araňaší), Krištof 182
Áron 81, 83
Arslan, beglerbeg 110
sv. Augustín (Augustinus Aurelius) 26, 59
Badius, Jodocus 10, 12
Bajazid I. 46-47
Bajazid II. 49-50, 53
Balassa (Balaša), Ján 105-106, 110-112, 119, 135-137, 189, 196-197
Balassa, Melchior 102-103, 105
Balassa, Ondrej 196
Barbarič (Horváth), Juraj 108
Bartolini, Riccardo 9
Bebek, František 135-137
Bebek, Juraj 165-166, 173-174
Ber (Baer), Ľudovít 85
van Bergen, Hendrik 10
z Bergenu, Anton 48
sv. Bernard z Clairvaux 56, 72, 75
Bessarion, Basilius 72
von Betzek, Jakub 110
Blount, Lord Mounjouy, William 10
Bojničić, Ivan 104
Bornemissza (Bornemisa), František 101
Bornemissza, Pavol A. 149-150
Botzheim, Johann 73-74
Cesarini, Julián 47-48
Cézar (Caesar), Gaius Iulius 48, 93
Cicero, Marcus Tullius 82
Colet, John 11, 93
Colish, Marcia L. 21

- Csaby, Ákoš (Achatius) 110
Cyprianus 42
Cytowska, Maria 26
Čagri Beg 44
Černovič, Michal 110
Daniel 88
Dávid, kráľ 68
Deák (Litteratus), Martin 117, 146-147
Demer, čavuš 191
Dersffy (Deršfi), Štefan 110-111, 176-177, 184
Dersffyová, Žofia 109
von Dietrichstein, Adam 114
von Dietrichstein, Maximilián 114
Dobó, Štefan 111
Domaniky, rod 108
Dragić, Marko 100
Dreiling, Ulrich 111, 119, 183-184
Džem (Cem, Zizimus) 49, 53
Ebeczky (Ebecký), rod 108
Ehinger, Ulrich 102
Erasmus Rotterdamský (Erasmus Roterodamus) 6-7, 9-28, 31, 33-34, 41-46, 48-53, 55-57, 59-74, 76-78, 80-90, 92-95
Ernest Habsburský 120, 202
Eugen IV., pápež 47, 53
Eugenius, vzdorocisár 58
Ferdinand I. Habsburský 15, 23-25, 51, 70, 73-74, 77, 84-85, 93, 103-106, 108-110, 116-118, 125, 133, 152-153, 155, 162, 164, 167, 188
Forgách (Forgáč), Imrich 202-203
Forgách, Žigmund 165
Frangepán, Ján 18
František I. z Valois 17-18, 24, 33, 73-74, 84-85
Froben, rodina 15, 19
Froben, Hieroním 14, 15
Froben, Ján 10-14, 20
Fychor (Fičor), Michal 103
Gaius Octavius (Octavianus Augustus) 93
Gattinara, Mercurino 94
Gedeon 68
z Ghazny, dynastia 23, 43
z Görlitzu (Gorlicensis), Václav 108, 116, 141-142
Gourmont, Gilles 13
Gratianus 26, 61
Habsburgovci, dynastia 13, 18, 64, 74, 90, 101
Habsburský pozri Ernest, Ferdinand, Karol, Mária, Maximilián, Rudolf
Hadrián VI., pápež 14, 72
Halil beg 156-158
Hasan, novohradský sandžakbeg 107, 118, 165-166
Hasan (Prodovič), fiľakovský sandžakbeg 175-176
Heath, Michael J. 15
Helena Trójska 64
Henckel, Ján 18-19

- Henrich II. Plantagenet 80
 Henrich VII. Tudor 12
 Henrich VIII. Tudor 11, 13-14,
 24, 74, 92
 Herakles 88
 Herodotos 43
 van Herwaarden, Jan 16
 Homér 69
 Huňady, Ján 47
 Hur 83
 Hýroš, Štefan N. 114
 Chorvát (Chorvatinovič), Bartolo-
 mej 101-102
 Ibrahim, brat Murada I. 45
 Ibrahim (Aleimus), brat Tugril
 Bega 44
 Ibrahim, čavuš 115, 117-118, 156,
 158-159
 Inocent II., pápež 63
 Isa, sandžakbeg 193
 Izaiáš 39, 76, 92
 Jakub 67
 sv. Jakub z Compostely 71
 Jagelovský pozri Ľudovít, Vladislav
 sv. Ján Evanjelista 31
 Ján Šišman 45-46
 Ján Zápoľský 25, 84-85, 174
 Ján Žigmund Zápoľský 111, 118,
 173-174
 Ježiš Kristus 16, 37, 39-40, 52, 54,
 57, 59-62, 64-68, 70, 74-76,
 78-79, 86-87, 90, 92, 95-96,
 196
 Jozue 83
 Július II., pápež 91-92
 Juraj Brankovič 47
 Jurkovič, Ivan 100
 Kamper, František 108-109
 Kanaán 69
 Kantakuzenos, Ján 45, 53
 Kantakuzenos, Manuel 45
 Kara (Čierny), Ali 199
 Karaman, dynastia 45
 Karol II. Habsburský 202-203
 Karol V. Habsburský 6, 13, 17, 24,
 26-28, 33, 72-74, 77, 84-85,
 94, 101
 Karol VIII. z Valois 32, 53
 Károlyi, Árpád 111
 Kasim, beglerbeg 104
 Kasim, služobník 160-161
 Kastrioti Skanderbeg, Juraj 47
 Katarína Aragónska 14
 Kavurt (Cucumetius) 44
 Kempenský, Tomáš 12
 Kisvárday (Kišvárdaí), Štefan 173-
 174
 Klement VII., pápež 17, 24, 74, 93
 Koháry, rod 99
 Köhbach, Markus 106
 von Könritz (Könneritz), Krištof
 137-138
 Košický, Ján A. 18
 Krický (Krzycki), Andrej 18, 90
 Križko, Pavol 5
 Kružič, rod 100

- Kružič, Ján 6, 7, 99-123, 125, 127-128, 130-135, 137-139, 141, 143-146, 148-156, 158-160, 162-163, 165-168, 170-176, 178-189, 191-196, 198, 200-203
- Kružič, Juraj 100
- Kružič, Peter 100, 126-129, 195
- Kružičová, Helena (Jánova dcéra) 114
- Kružičová, Helena (Jánova teta) 100
- Kružičová, Hieronyma (Jeronima) 100
- Łaski (Laský), Hieroným 84
- Lazar Hrebeljanovič 46
- Lepidus, Marcus Aemilius 93
- Lev X., pápež 12, 48, 71, 73-74, 91
- Libárdy, zajatec 160-161
- Liszthy (Listius), Ján 153, 155, 187
- Litteratus *pozri Deák*
- Lót 88
- Ludovít II. Jagelovský 18-19, 24, 51, 70, 84
- Ludovít XII. z Valois 92
- Luter, Martin 12, 14, 20-23, 56, 58, 60, 71, 73-75, 77, 85-86
- Magóchy (Magóči), Gašpar 118, 173-174
- Mahmúd z Ghazny 43
- Manutius, Aldus 11-12
- Mara (Mária) Brankovičová 47
- Marcus Antonius 93
- Maretha, Štefan 130-131
- Mária Habsburská 18-20, 24, 27, 70
- Martens, Thomas 10-11, 13
- Masúd z Ghazny 43
- Maško (Maschko), Melchior 183-184
- Matunák, Michal 5, 99, 108, 115
- Maximilián I. Habsburský 9
- Maximilián II. Habsburský 107, 110-111, 113, 117, 119, 138, 154-155, 187-188, 194
- Mehmed I. 47-48
- Mehmed II. Dobytateľ 48-49
- Mercklin, Baltazár 62
- Merle, Alexandra 26
- Micheáš 69
- Mohamed 52, 87, 198
- Mojžiš 57, 68, 81, 83
- More, Tomáš 11, 13, 74, 84
- Murad I. (Ammurates) 45-46
- Murad II. 47-48
- Mustafa, beglerbeg 112, 119-120, 185, 191, 198, 200-201
- Mustafa, syn Mehmeda II. 49
- Nádasdy (Nádašdy), Tomáš 109, 140
- Nagy *pozri z Tarjánu, Fabián Nagy*
- Noe 77
- Odža, Ivana 100
- Oláh, Mikuláš 18, 27, 153
- Orhan I. 45, 47
- Osman I. 23, 44

- Palaiologovci, dynastia 45
 Palaiologos, Demetrius 48
 Palaiologos, Ján V. 45
 Palaiologos, Konštantín XI. 48
 Palaiologos, Manuel 45
 Palaiologos, Tomáš 48
 Pálffyovci (Pálfi), rod 103, 113
 Pálffy, Ján 113
 Pálffy, Mikuláš 113-114
 Pálffy, Peter 103, 109
 Pálffy, Štefan 113
 Pálffy, Tomáš 112-113
 Pálffyová, Katarína 109-110, 114
 Pallavicini, Sforza 106-108, 116-
 117, 134-135, 137-141, 143,
 145
 sv. Pavol Apoštol 34, 57, 59, 66,
 79
 Péchy (Péči), Ján 117, 144-145
 Perényi (Peréni), Gabriel 135-137
 Perojević, Marko 100
 Pertev paša 175, 177
 Pethő, Baltazár 102
 Pethő, Ján 112
 Philippi, Johannes 11
 Piccolomini, Enea Silvio *pozri Pius*
 II.
 Piso, Jakub 18
 Pius II., pápež 72
 Plinius starší 42, 86
 Podmanický, Rafael 106
 Pomponius Mela 42
 de Pozzo, Francesco 109, 164
 Ptolemaios 43
 Puecher, Vít 141-142
 Radéczy (Radetius), Štefan 181, 190
 Rinck, rodina 96
 Rinck, Ján (Johannes) 19, 21, 27,
 31
 Romanos IV. Diogenes 44
 Romhányi, Peter 112, 119, 196
 Romulus a Remus 68
 Rotterdamský *pozri Erasmus*
 Rubigall, Pavol 111, 113, 115, 118,
 172, 175-176
 Rudolf Habsburský 113-114
 Safí, dynastia 52
 Sághy (Šági), Ladislav 148, 150
 Salm, Eck 175-176
 Salm, Mikuláš 102-104, 116, 121,
 123-124
 Samaria de Specia Casa, Ferrando
 192-193
 Samuel 57
 Sasinek, František V. 5
 Sebastián, zajatec 160-161
 Sedekiás 69
 Selim I. Hrozný 50
 Selim II. 177
 Sevillský, Izidor 26
 Seyyid Ali, emir 198, 201
 Scharberger, Ján 109, 164
 Schets, Erasmus 33
 Schürer, Matthias 11
 Schwendi, Lazarus 173-174, 178-
 179

- Sipeky (Šipeki), rod 108
 Sisemand, kráľ 61
 Sixtus IV., pápež 49
 Skanderbeg *pozri Kastrioti*
 Slávik, Ján 115
 Slunjská (Szlúny), Anna 109
 Soós (Šóš), rod 108
 Spalatin, Juraj 20, 55
 Sulejman I. Nádherný, Zákono-darca, 18, 23, 44, 50, 84
 Sulejman beg 160
 Sulejman Paša 45
 Sulejman (Yakub) 46
 Szondy (Šucha), Juraj 160-161
 Šidlovický (Szydłowiecki), Krištof 18
 Šimčík, Antun 100
 Šváb, František 148
 Tamara Šišmanová 45
 Tamerlán (Tamberlanes, Timur Lenk) 46-47
 z Tarjánu, Fabián Nagy 112-113, 118, 178, 203
 Tatar paša 175, 177
 Telekessy (Telekeši), Imrich 116, 134
 Teodózius (Theodosius), cisár 58, 78, 95
 Tertullianus 60
 Teuffel, Erazmus 105
 Thaly, Kálmán 99
 Thúry, rod 108
 Thurzovci, rod 18
 Thurzo, František 102, 105, 117, 132, 148, 150
 sv. Tomáš z Canterbury 80
 Tomický, Peter 18
 z Tours, Berengar 61-62
 Traján (Traianus), cisár 94
 Tugril Beg (Trangolipix Mucalus) 43-44
 Tujgun, beglerbeg 107, 117, 151
 Ujfalušy (Ujfaluši), František 111
 Ujlaky, Sebastián 111
 Usaly (Usalič), Peter 180-181
 Valdes, Alfonso 33
 Valentianus II., cisár 62
 Valla, Lorenzo 9-10, 12
 z Vallois, dynastia 13
 Varbóky, rod 108
 Vives, Juan L. 21, 86
 Vladislav I. Jagelovský, uhorský kráľ (Vladislav III., poľský kráľ) 48
 Volsius (Volz), Paulus 16, 66
 Warham, William 17, 80
 Weiler, Anton G. 27
 Wolsey, Thomas, kardinál 92
 Zápoľský *pozri* Ján, Ján Žigmund
 Zweig, Stefan 6
 Žigmund Luxemburský 46

Miestny register

- Abydos 45
Adrianopol (Edirne) 45, 47-48
Akra (Akko) 80
Albánsko 47, 50
Alsasko 66
Amerika (Nový svet) 94
Amsterdam 28
Anglicko 10, 12-13, 35, 80, 92
Ankara (Hviezdny vrch) 46
Antverpy 11
Apúlia 49
Arábia 44
Asperen 54-55
Atény 51
Atika 51
Augsburg 19, 23, 27
Ázia 42-43, 46
Banská Bystrica 184
Banská Štiavnica 103, 105, 175-176, 193
Bátovce 102
Bazilej (Basel) 10-16, 19-20, 66
Belehrad 70
Belgicko 10
Beluj 105, 130, 132
Benátky 11, 17, 49
Bitýnia 44, 46
Blízky Východ 52
Bologna 19
Bosna 46
Brabantsko 10
Bratislava 108-111, 113, 116, 119, 130, 133, 180, 189
Bratislavská stolica 113
Bratislavský hrad 108-109, 111, 189
Brindisi 53
Budapešť 193
Budín (Buda) 19, 51, 110, 117-120, 137, 143-146, 151, 156-157, 159-160, 175, 178, 185-186, 191-192, 198, 200-201
Bulharsko (Moesia inferior) 45, 51
Burgundsko 46, 85, 154
Bursa 45, 49
Byzantská ríša 48
Bzovík 106, 144
Cambrai 10, 73
Cselle, riečka 51
Cyprus 51
Čabrad' 6, 99, 102-109, 111, 116-118, 121-123, 125, 130-131, 148, 150, 153, 162-165, 167-168, 170-171, 175-176, 178
Čabradské panstvo 103-104, 107, 109-112, 116, 118, 121, 123, 130, 132-133, 162, 167
Čechy 46, 121, 152, 154, 170
Čelovce 104

- Červené more 86
 Čierne more 44, 50, 86
 Dácia 51
 Dalmácia 53
 Dardanely (Hellespont) 45
 Devičie 104
 Divín 112, 116, 135, 137
 Dneper (Borysthenes) 50
 Dolné Rakúsko 51, 124, 153
 Drégel' (Drégely) 118, 161, 172,
 175, 178, 193, 203
 Drégel'ské Predmostie (Reissen,
 Hidvég) 202-203
 Dunaj 50-52, 102, 153, 166, 193,
 203
 Dyrrhachium (Durrrès, Drač) 50
 Egejské more 51
 Egypt 31, 49-50, 81
 Epirus 47-48, 50, 53
 Érd 192-193
 Etiópia 50
 Eubója, ostrov 49
 Eufrat 50
 Európa 6, 9, 13, 15-17, 21, 26-27,
 32, 42, 45-46, 51-53, 73-74,
 77, 90, 94
 Fenícia 50
 Fiľakovo 106-108, 116-117, 134-
 135, 137-139, 143, 145-146,
 192
 Flámsko 17
 Flandersko 72
 Florencia 17
 Francúzsko 11, 17, 46, 49, 64-65,
 72, 85
 Freiburg 15, 21, 62, 84, 90, 96
 Frigidus (Vipava), rieka 58
 Furlansko 50
 Galaád (Zajordánsko) 69
 Galatia 46
 Gallipoli 45
 Ganga 94
 Gelderland 54
 Gouda 9
 Grécko (Kráľovstvo Morea) 45,
 50-51
 Haličský zámok 106
 Hatvan 143
 Hodejov 137
 Hofburg vo Viedni 114
 Hontianska stolica 102, 105, 131,
 167
 Hontianske Nemce 104
 Hugshofen 66
 Chalkida 49
 Chorvátsko 46, 100, 124
 Ilýria 46, 53
 India 94
 Inebolu 44
 Iónske more 50
 Ipeľ 183
 Ipeľské Predmostie *pozri Drégel'ské
 Predmostie*
 Istria 100, 180, 195
 Izrael (Sväta zem) 57, 67, 69-70,
 74, 83

- Jáger (Eger) 118, 173-174, 178
 Janov 17, 85
 Jeruzalem 33, 44
 Jeruzalemské kráľovstvo 44
 Júdea 50
 Kádeš 37
 Kafa (Feodosia) 49
 Kandia (Heraklion) 51
 Kapetron 44
 Kaza *pozri Sajókaza*
 Kimarské hory 50
 Kisvárda 173-174
 Klis 100, 126, 129
 Kolín nad Rýnom 19
 Komárno 101, 110, 193
 Komjatice 202-203
 Konštantínopol (Istanbul) 9, 46,
 48, 50, 72, 110, 175
 Korint 51
 Korintský záliv 50
 Körtvélyes (pri Peští) 192
 Kosovo Pole 46, 48
 Košice 173
 Kozelník 202
 Krásna Hôrka 173
 Kréta 51
 Krnišov 105, 130, 132, 150
 Krug (Kruge) 100
 Kruja (Krujë) 47-48
 Krupina 6, 99, 101, 105-107, 110-
 113, 116-117, 119, 133-134,
 137-139, 141, 143, 145, 148-
 149, 152-156, 158, 163, 167,
 175, 180-181, 187, 194, 198,
 200, 202-203
 Kyklady, ostrovy 51
 Lakónia 51
 Lepanto (Nafpaktos) 50
 Lepoglava 100
 Leuven (Lovaň) 10, 12-13
 Levice 101-102, 134, 175, 183
 Likavské panstvo 111, 113
 Liptovská stolica 111, 113, 194-
 195
 Londýn 73
 Lupoglav 100-101, 194-195
 Macedónia 50-51
 Malá Ázia 43-44, 50
 Mamelucký sultanát 49-50
 Manzikert (Malazgirt) 44
 Marchegg 102
 Marica, rieka 45
 Maros *pozri Nagymaros*
 Média (Arménia a Anatolia) 44
 Mézie *pozri Bulharsko, Srbsko*
 Mezopotámia 86
 Miláno 17, 78, 85
 Modon (Methoni) 50
 Modrý Kameň 112, 117, 119, 146-
 147, 196-197, 199
 Moháč (Mohács) 21, 51, 70, 84
 Muráň 184
 Nagymaros (Maros, Freistadt)
 191, 193, 202-203
 Nagyoroszi (Oroszfalva) 160-161,
 191, 193

- Neapol 54, 85
Neapolsko 17, 53-54
Nemecko (Nemecká ríša) 24, 46, 70, 72, 101
Nikopol 46
Niš 47
Nízozemsko 72, 90
Nové Zámky 202
Novohrad, hrad 175
Novohradská stolica 119, 180
Novohradský sandžak 193
Oroszfalva *pozri Nagyoroszi*
Osmanská (turecká) ríša 23, 41, 44, 47, 52, 95, 110
Ostrihom (Esztergom) 175, 193
Ostrihomské arcibiskupstvo 180, 202
Otranto 49, 53
Palestína 50, 66
Panónia 53
Pápežský štát 13, 65
Paríž 10-13
Pásztó 143
Pätkostolie (Pécs) 178-179
Pavia 17, 85
Peloponéz 48, 50-51
Perzia 43, 52, 94
Perzský záliv 86
Pešt' (Pest) 118, 146, 173-175, 178, 192-193
Pezinok 113-114
Pisa 92
Plášt'ovce 105
Poiplie 105
Poľsko 46, 112
Praha 119, 130, 187-188
Prenčov 105, 130, 132
Przemyśl 18
Pukanec 106, 108, 112, 119, 160, 175, 183, 185-186, 196, 202
Ráb (Győr) 108, 116, 141, 193
Rakúsko 18, 24, 70, 53, 152, 154, 203
Rím (Sväté mesto, Vatikán) 49, 71
Rímska ríša 86, 94
Rifejské hory (Ural) 42
Rodos, ostrov 49, 51
Rotterdam 9
Rumunsko 51
Sajókaza 107, 166
Sakarya, rieka 44
Sárvár 109
Sebechleby 102, 104
Sečany (Szécsény) 110, 116, 118, 137, 146, 172
Sedmohradsko 174
Segedín (Szeged) 47
Senec 180
Sicília 53
Sinaj 71
Sion 67, 88
Sitno 102-103, 106, 108-111, 118, 160, 162-164, 170-171
Skadar (Skodra) 49
Slavónsko 124
Sobôtka 117, 144

- Sodoma a Gomora 88
 Sofia 47
 Solún 45, 47
 Sporady, ostrový 51
 Srbsko (Moesia superior) 45, 47, 51
 Steyn (Stein) 9
 Stoličný Belehrad (Székesfehérvár) 176-177
 Stredozemné more (Stredomorie) 18, 51
 Svätá rímska ríša 121, 126-128
 Svätý Anton 112, 118-120, 165, 198, 201
 Svätý Jur 113
 Sýria 50, 66, 94
 Szolnok 117, 156, 158
 Šalgov (Salgó) 117, 143-145
 Šarišská stolica 181
 Šomoška 117, 143-145
 Španielsko 61, 86
 Štefultov 119, 191, 193
 Šurany 119, 183
 Taliansko (Itália) 12-13, 32-33, 46, 49-50, 53, 62, 64, 82
 Tályya 174
 Tarnovské kráľovstvo 46
 Tata 192-193
 Tehliarska brána (Ziglerthor, v Pešti) 173-174
 Tekovská stolica 102
 Trácia 50
 Trapezuntské cisárstvo 48
 Troyes 72
 Turecko 154
 Uhorsko 6-7, 17-18, 23-24, 27, 47-48, 51, 70, 84, 99, 102, 106, 108, 114, 116, 121, 124-128, 134, 146, 151-152, 163, 168, 170, 174-176, 185, 187, 191, 194, 198, 200-201
 Vacov (Vác) 118, 165-166, 191, 202
 Valašsko 46
 Varaždínska stolica 100
 Varna 48
 Vesprím (Veszprém) 187
 Viedeň 19, 23, 27, 51, 110, 113-114, 116-117, 119, 125, 129-130, 152-154, 180, 182, 194-195
 Víglaš 198
 Volga 42
 Zemplínska stolica 174
 Zvolen 105, 112, 156
 Zvolenská stolica 181

Zoznam použitých vyobrazení

- Predsádka Albrecht Dürer: Krajina s tureckým delom, 1518 (*British Museum*)
- S. 9 Albrecht Dürer: Podobizeň Erazma Rotterdamského, 1526 (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 28 Hans Holbein ml.: Obchod s odpustkami, s. a. (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 29 Hans Holbein ml.: Cisár, s. a. (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 30 Titulná strana paleotypu: ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII. Opus recens et natum, et aeditum. Coloniae, Anno 1530.*
- S. 96 Vlys z titulnej strany paleotypu: ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII. Opus recens et natum, et aeditum. Venit Parisiis : apud Christianum Wechel, 1530.*
- S. 97 Albrecht Dürer: Turecká rodina, 1495/1496 (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 98 Ján Kružič, označený ako barón, cisársky radca a hlavný kráľovský dvormajster v roku 1580 vo veku 55 rokov. (*Obraz v zbierkach Trenčianskeho múzea v Trenčíne*)

Názov: Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským vztahom)

Autori: Pavol Maliniak – Imrich Nagy

Obálka: Róbert Malček

Náklad: 450 kusov

Rozsah: 246 s.

Vydanie: prvé

Formát: B5

Vydal: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce
a
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied

Rok
vydania: 2013

ISBN 978-83-7490-652-4

1518

AD